ARKIVGUIDE

KÄLLOR TILL INVANDRINGENS HISTORIA 1840–2000

LARS HALLBERG

ARKIVGUIDE

Källor till invandringens historia 1840–2000

LARS HALLBERG

SKRIFTER UTGIVNA AV RIKSARKIVET 38

Omslagsbilder framsida: Brevkort från Nelly Sachs 1940 ur Judiska (Mosaiska) församlingens arkiv, Stockhom, och foto från passansökan 1960 ur Statens kriminaltekniska anstalts arkiv, båda i Riksarkivet Arninge; två blanketter 1991 från Statens invandrarverk.

Omslagsbilder baksida: Register över presskort för Herbert Frahm (Willy Brandt) 1940 ur Utrikesdepartementets pressbyrås arkiv; intyg från Tyska S:ta Gertruds församling i Stockholm bilagt en dansk medborgares ansökan om svenskt medborgarskap 1889 ur Justitiedepartementets arkiv; ansökan om arbetstillstånd 1966 för Robert Zimmerman (Bob Dylan) ur Statens utlänningskommissions arkiv; samtliga i Riksarkivet Marieberg.

© Författaren och Riksarkivet
Foto: Emre Olgun
Grafisk form: Michélsen text och form
Tryck: Elanders, 2017

ISSN 1402-4705 ISBN 978-91-87491-23-8

Innehåll

9 Förord
11 Inledning

15 Invandringen till Sverige
17 Invandrings- och invandrarpolitik/integrationspolitik
19 Invandringen i arkiven

21 Personforskning om invandrare – en introduktion och sammanfattning
21 Ansökningar om och beviljande av svenskt medborgarskap från 1840
23 Kontroll- och tillståndshandlingar
26 Olika materialtyper

29 Regelverket för övervakning och kontroll
29 Passtvång till 1860
32 Passfrihet, fri rörlighet över gränserna 1860–1917
33 Utlänningskontrollen byggs upp 1914–1927
36 Strikt utlänningskontroll 1928–1945
40 Delvis avreglerad utlänningskontroll 1945–omkring 1970
41 Skärpt yttre utlänningskontroll från omkring 1970

45 Arkivmaterialet från verksamheten för övervakning och kontroll
45 Tiden fram till 1860, passjournaler
45 Perioden 1860–1914
46 Tiden efter 1914
49 *Härbärgerarkort m.m. 1916–1969*
51 *Pass- och viseringshandlingar från 1917*
61 *Ansökningar om uppehållsböcker 1918–1927*
64 *Centraldossierer över utlänningar från 1920*
74 *Utlänningsregister från 1917*

78 *Kontrolldossierer från 1914*
91 *Arbetsgivaranmälningar 1926–1977*
91 *In- och utresekort från 1926*
92 *Utlänningsräkningen 1939*
96 *Nationalitetsregister 1939–1945*
97 *Anställningstillstånd från 1974*

99 Förvärv av svenskt medborgarskap
100 1858 års medborgarskapsförordning
104 1894 års medborgarskapslag
104 1924 års medborgarskapslag
108 1950 års medborgarskapslag
110 2001 års medborgarskapslag
111 Statistik

115 Närings- och arbetslivet
115 Arbetstillstånd och arbetsgivaranmälningar
115 Tillstånd att idka näring
122 Beskattning av kringresande utlänningar
122 Förvärv av fast egendom
124 Arbetsförmedling för flyktingar och utländsk arbetskraft
128 Yrken som fordrar svensk legitimation
129 Utländska artister
130 Statistik över utländsk arbetskraft
131 Åtgärder mot diskriminering i arbetslivet

133 Internationell adoption

136 Religion, kultur och utbildning
136 Religionstillhörighet
137 Statliga bidrag till invandrarsamfund och invandrarorganisationer
141 Statligt stöd till utbildning

143 Folkbokföring och befolkningsstatistik
143 Kyrkobokföringen/folkbokföringen
144 Införandet av personnummer 1946/1947
145 Uppgifter om utlänningars födelser, vigslar och dödsfall
146 Gravregister m.m.
148 Särskilda utlänningsräkningar
148 Statistik

150 Mottagande av flyktingar
153 Tiden fram till 1918
154 »Röda« flyktingar från Finland
155 Mellankrigstiden
155 Andra världskrigets flyktingar
172 Utlänningsläger och frihetsberövande åtgärder under andra världskriget
179 Statlig hjälp åt flyktingar under 1940-talet
180 Flyktinggrupper 1945–1969
182 Evakuerade barn (krigsbarn)
185 Flyktingar och asylsökande fr.o.m. 1970-talet

187 Invandring och mottagande av »svenskar«
187 Brasiliensvenskar
188 Rysslandssvenskar
189 Gammalsvenskbybor
190 Estlandssvenskar
191 Svenskfödda tyska kvinnor m.fl.

192 Utlänningars avlägsnande ur riket
192 Tiden före 1914
193 Avvisning och utvisning 1914–1939
199 Andra världskriget
199 1954 års utlänningslag
200 1980 års utlänningslag och därefter

204 Utredningsväsendet

208 De centrala utlänningsmyndigheternas arkiv
208 Utrikesdepartementet
211 Statens polisbyrå för övervakande av utlänningar i riket 1914–1937
213 Socialstyrelsen 1920–1944
217 Statens utlänningskommission 1944–1969
227 Statens invandrarverk/Migrationsverket 1969–
235 Statens arbetsmarknadskommission 1940–1947
237 Arbetsmarknadsstyrelsen 1948–2007
239 Utlänningsnämnden 1938–1978
240 Utlänningsnämnden 1992–2006
240 Nämnden för statens flyktingshjälp 1939–1941
240 Statens flyktingsnämnd 1941–1950
241 Integrationsverket 1998–2007
242 Ombudsmannen mot etnisk diskriminering 1986–2008, Nämnden mot etnisk diskriminering 1986–1999
243 Nämnden mot diskriminering 1999–2008

244 Utlänningsärenden inom Kungl. Maj:ts kansli/ Regeringskansliet från 1840 (–2007)

249 Sekretessbestämmelser

253 Vägen till Sverige och svenskt medborgarskap – exemplet Nelly Sachs

298 Förkortningar

299 Litteratur i urval

305 Register

Förord

ETT VIKTIGT MÅL för Riksarkivet är att verka för allas rätt till vårt gemensamma kulturarv. I arkiven finns avtryck från alla samhällsmedlemmar och alla ska också ha tillgång till arkiven. Det är stora ord som kräver satsningar av olika slag för att kunna förverkligas. En sådan satsning är denna arkivguide om källorna till den svenska invandringens historia.

Migration och invandring har alltid påverkat det geografiska område som idag utgör Sverige. Under medeltiden fick tyska köpmän och hantverkare stort ekonomiskt och politiskt inflytande i städerna. Under 1600-talet invandrade skotska soldater, baltiska officerare och vallonska smeder och bidrog till de militära och ekonomiska förändringarna som kom att prägla stormaktstiden. Från 1774 tilläts judar att bosätta sig i landet. Franska konstnärer och hantverkare byggde under 1700-talet många av den tidens slott. Under 1800-talet dominerade utvandringen till USA, Kanada, Sydamerika och Australien. Ungefär 1,5 miljoner svenskar emigrerade fram till 1930. 1900-talet präglades mer av invandring än utvandring, särskilt efter andra världskriget. Flyktingar från krigshärjade områden och arbetskraftsinvandring från fattigare länder har i omgångar under de senaste 70 åren kommit till Sverige och utgör nu en stor del av den svenska befolkningen. Enbart under de senaste åren har folkmängden ökat så mycket genom invandring att antalet invånare i januari 2017 nådde upp till 10 miljoner.

Denna centrala del av den svenska historien kan studeras i de omfattande arkiv som bevarats efter myndigheter som har hanterat frågor rörande invandring till Sverige. Både de stora linjerna i invandringens historia och enskilda personers livsöden kan utforskas. För att öka tillgängligheten till dessa arkiv utgav Riksarkivet 2001 arkivguiden *Källor till invandringens historia i statliga myndigheters arkiv 1840–1990*. Sedan dess har invandringen och migrationen i stort fått en än mer genomgripande inverkan på det svenska samhället, dagens multietniska och mångkulturella Sverige skiljer sig mycket även från det Sverige som fanns så sent som vid millennieskiftet 2000.

Författare till 2001 års arkivguide var Lars Hallberg, som utförde en grundläggande insats byggd på stor kännedom om materialet.

Boken fick mycket uppskattning och har blivit ett standardverk för både akademiska forskare och forskande allmänhet som söker information om vad man kan finna i arkiven kring enskilda invandrare och invandringen i allmänhet. Den har dock varit slutsåld varför en ny upplaga blivit angelägen. Förste arkivarie Lars Hallberg har nu reviderat och utvidgat boken och tidsmässigt fört den längre fram. Tidsperioden är generellt 1840–2000, men i vissa avsnitt behandlas förhållanden fram till nutid. Det är av stort värde för Riksarkivet att kunna publicera detta verk.

Karin Åström Iko

Inledning

NÄR ARKIVGUIDEN *Källor till invandringens historia i statliga myndigheters arkiv 1840–1990* utkom år 2001 gavs i inledningen några befolkningssiffror från den 31 december 1997. Då fanns det i Sverige 954 000 utrikes födda. Vid samma tidpunkt var antalet utländska medborgare 522 000.

Sedan dess har antalet utrikes födda i Sverige ökat till 1 784 000 den 31 december 2016. Mer än var sjätte person (17,9 %), som 2016 bodde i Sverige var född i ett annat land. De som är födda i Sverige och har två utrikes födda föräldrar var 535 000 och tillsammans utgör dessa 2 320 000 personer den grupp som har utländsk bakgrund (dvs. 23 % av Sveriges befolkning). De som är födda i Sverige och har minst en svenskfödd förälder räknas i den officiella statistiken som personer med svensk bakgrund. Mellan 1997 och 2016 ökade antalet utländska medborgare som var bosatta i riket från 522 000 till 851 000 och då har man i den senare siffran inte inräknat personer med dubbelt medborgarskap, varav det ena är svenskt; sedan år 2001 godkänner Sverige dubbelt medborgarskap.

Sverige har verkligen blivit ett multietniskt samhälle. Den vetenskapliga forskningen om invandringen och dess betydelse för det svenska samhället har också blivit mycket omfattande. Även släkt- och annan personhistoriskt inriktad forskning om utlänningar och invandrare ökar. I arkiven från ett stort antal svenska myndigheter kan man finna mycken information både om invandringen i allmänhet och om de enskilda individerna, men ämnesområdet är delvis mycket svåröverskådligt. Behovet av en arkivvägledning, som kan skapa en överblick över källmaterialet till invandringens historia, har därför upplevts som stort.

En översikt över arkivmaterial om invandrare, med särskild tonvikt på de lokala myndigheternas arkiv under 1900-talet, utgavs 1995 av Landsarkivet i Lund, författad av Elisabeth Reuterswärd, under titeln *Att söka sina utländska rötter. En vägledning till källor om invandring i svenska statliga myndigheters arkiv under 1900-talet*. Denna utmärkta skrift tar sin utgångspunkt i polismyndigheternas arkiv men behandlar även de centrala utlänningsmyndigheterna.

Ambitionen med föreliggande skrift är dock bredare. Här redo-

visas arkivmaterial från en rad olika samhällsområden där invandrare på olika sätt särbehandlats. När arkivguiden utkom i sin första version år 2001 var tidsperioden ca 1840 till 1990-talets början. Eftersom boken sålts slut och tiden har gått, har en reviderad och uppdaterad utgåva framställts. Liksom tidigare redovisas arkivmaterial i första hand hos centrala statliga myndigheter men tidsperioden är nu 1840 till ca 2000. Boken har fått den kortare titeln *Källor till invandringens historia 1840–2000*. Även om slutåret är satt till 2000 så redovisas i några avsnitt förhållanden fram till nutid. Boken avslutas med en omfattande bilaga där Nobelpristagaren Nelly Sachs (1891–1970) får illustrera vilka slags handlingar i de statliga myndigheternas arkiv man kan finna om en invandrares väg till Sverige och det svenska medborgarskapet.

I första hand är det de centrala statliga myndigheternas arkiv som presenteras. Material i lokala statliga myndighetsarkiv redovisas mer flyktigt, liksom även arkiven från organisationer och föreningar. De olika invandrarorganisationernas arkiv berörs inte alls; inte heller den rikhaltiga informationen om invandrare i de kommunala arkiven.

Arkivguiden behandlar arkiv oavsett om de förvaras hos myndigheterna eller är levererade till arkivinstitutionerna, men fullständighet har inte eftersträvats. Inom de tematiskt upplagda kapitlen redovisas i allmänhet dels regelverket, dels arkivmaterialet som blivit ett resultat därav. Redaktör för den första utgåvan 2001 var Kerstin Abukhanfusa. Hennes stora insatser då präglar också den nya boken som i stort fått samma upplägg, dock har illustrationer nu kunnat återges i färg.

Arbetet med den ursprungliga arkivguiden skedde med ekonomiskt stöd från Stiftelsen Framtidens kultur. Ett stort antal kolleger i och utanför Riksarkivet bistod då med upplysningar och synpunkter. Detsamma gäller vid arbetet med den nya upplagan. Värdefullt bistånd har nu getts av bland andra Markus Hallström och hans medarbetare vid Migrationsverkets arkivenhet i Norrköping och Bo Jakobsson vid Arbetsförmedlingens arkivdepå i Söderhamn. Tack till er alla!

I första hand går tacket nu till mina chefer Björn Asker och Marie Lennersand, som möjliggjort att jag kunnat arbeta med boken, och

till Åsa Karlsson, ansvarig för Riksarkivets arkivguider – alla tre har på olika sätt verksamt bidragit till bokens framställning. Ett stort tack även till formgivaren Sverker Michélsen och Riksarkivets fotograf Emre Olgun.

Vad gäller nyare allmän litteratur ska här bara nämnas två böcker: *Utländskt ursprung. Söka och finna i svenska arkiv* (2003) av Elisabeth Reuterswärd och Anna Svenson samt *Svensk invandringspolitik under 500 år 1512–2012* (2013) av Julia Boguslaw.

Sedan den förra utgåvan 2001 har Riksarkivet omorganiserats och landsarkiven, liksom tidigare Krigsarkivet, har blivit avdelningar inom Riksarkivet. Vid arkivhänvisningar anges dock fortsatt landsarkiven som förvarande arkivinstitutioner; beteckningen landsarkiv inkluderar i dessa sammanhang även de utanför Riksarkivets organisation befintliga arkivinstitutionerna Stockholms stadsarkiv, Värmlandsarkiv och Malmö stadsarkiv. För Riksarkivet i Stockholm särskiljs förvaringsplatserna Riksarkivet Marieberg, Riksarkivet Arninge och Krigsarkivet.

Lars Hallberg

Handlingar om en invandrare, Nelly Sachs, i de statliga myndigheternas arkiv i Riksarkivet. Se s. 253–297 om hennes väg till Sverige och svenskt medborgarskap.

Invandringen till Sverige

INVANDRING TILL SVERIGE har alltid pågått i större eller mindre omfattning. Under medeltiden hade tyska köpmän och hantverkare ett stort ekonomiskt och politiskt inflytande. Inom det svenska riket (fram till 1809 inklusive Finland) skedde också förflyttningar. Som exempel kan nämnas svedjefinnarnas kolonisation av skogsbygder i Mellansverige. Under stormaktstiden inkallades bland annat skotska militärer och vallonska smeder. Främmande trosbekännare, särskilt katoliker och judar, var emellertid vanligen inte välkomna. Först 1774 tilläts judar att bosätta sig i landet. Under 1700-talet förekom en rätt stor invandring av tyska textilarbetare, även med katolsk trosbekännelse. Efter riksdagsbeslut 1779 utfärdades toleransediktet av 1781, som gav främmande trosbekännare av utländsk börd rätt till fri religionsutövning och medborgerliga rättigheter, dock inte fulla politiska sådana.

På 1800-talet, under den stora utvandringens tid, var invandringen förhållandevis ringa och gällde främst återvändande svensk-amerikaner. Först under andra hälften av 1900-talet har den blivit så omfattande att den starkt bidragit till det svenska samhällets förändring. För 1800-talets senare del kan man dock som exempel på invandrargrupper nämna den östjudiska invandringen samt invandringen av galiziska lantarbetare och andra centraleuropeiska arbetare till ett mindre antal små industriorter vid tiden kring sekelskiftet 1900.

Utvandringen från Sverige finns registrerad sedan 1851, invandringen först sedan 1875. Totalt utvandrade 1,5 miljoner och invandrade 0,4 miljoner människor till och med år 1930. Efter 1930 har Sverige varit ett invandringsland (med undantag för några enstaka år). Mellan 1931 och 1997 invandrade drygt 2 miljoner och utvandrade 1,1 miljoner människor. Mellan 1998 och 2016 invandrade drygt 1,7 miljoner och utvandrade drygt 0,8 miljoner människor. Sedan in- och utvandring började registreras har således invandringen (drygt 4 miljoner människor) totalt sett, på grund av de senaste decenniernas stora invandringsöverskott, varit större än utvandringen (ca 3,4 miljoner människor).

Under perioden mellan 1860 och 1917 tillämpade Sverige, i likhet med övriga Europa utom Ryssland, fri rörlighet över gränserna. Vid denna tid var emigrationen till USA helt dominerande. Invandringen var oreglerad, men åren 1917–1918 infördes pass- och viseringstvång, liksom krav på ett slags uppehållstillstånd. Detta byggdes 1926–1928 ut med krav på arbets- och uppehållstillstånd, i stort sett det slags regelsystem som, mer eller mindre strikt tillämpat, gällt sedan dess. Utlänningslagen och motsvarande bestämmelser, liksom de myndigheter som tillämpade dem, betraktades dock länge som tillfälliga företeelser. När tiderna blev bättre skulle de inte längre behövas, då skulle den fria samfärdseln åter råda. Först 1954 blev utlänningslagen permanent och inte förrän 1969 fick den centrala utlänningsmyndigheten ställning som reguljärt ämbetsverk.

Trots regleringen blev alltså invandringen till Sverige redan 1930 större än utvandringen. Den ökade sedan kraftigt under och vid slutet av andra världskriget, med många flyktingar från Norge, Danmark, Finland och de baltiska staterna samt befriade koncentrationslägerfångar. Efter kriget inleddes en organiserad överföring av arbetskraft till vissa svenska industrier. Arbetskraftsinvandringen var nästan helt fri fram till mitten av 1960-talet. Den fortsatte även därefter och nådde sin högsta nivå åren 1969–1970. Redan 1972 upphörde dock rekryteringen av utländsk arbetskraft till svensk industri, och under 1970-talet bestod invandringen huvudsakligen av anhöriga till redan invandrade personer, så kallad familjeinvandring. Från mitten av 1980-talet har flyktinginvandringen dominerat. Sedan 1990-talets mitt har medborgare i EU- och EES-länder fått förenklade regler för arbete och bosättning, vilket lett till en ökad befolkningsrörlighet mellan länderna.

Sedan 1945 har Sveriges befolkning ökat med drygt tre miljoner och mer än hälften beror på invandringen. Arbetskraftsinvandringen har haft positiva effekter för svensk samhällsekonomi, liksom för en rad industrier och företag som rekryterat utländsk arbetskraft och för många invandrare som kunnat skaffa sig en högre levnadsstandard i Sverige. Vinsterna för samhället var störst så länge en stor del av invandrarna var i aktiv ålder och i förvärvsarbete. Lönsamheten har sedan 1980-talet minskat i samband med den stora flyktinginvandringen, som sammanfallit med en period då invandrare haft svårt att snabbt komma in på arbetsmarknaden och andelen förvärvsaktiva därför har sjunkit. Men flyktingar får stanna i Sverige därför att de behöver skydd, inte för att de är lönsamma.

På 1970-talet kom ungefär hälften av invandrarna från de nordiska länderna, främst från Finland. Sedan dess har invandringens sammansättning ändrats radikalt, och från 1985 har fler kommit från Asien, främst Mellanöstern, än från de nordiska länderna. Under 1990-talets första hälft

dominerade asylsökande från det forna Jugoslavien. Senare har flyktinginvandringen från Asien och Afrika ökat starkt.

Av de 1 784 000 utrikes födda som vistades i Sverige år 2016 var exempelvis 638 000 födda i Asien, 242 000 i Norden utom Sverige, 345 000 i EU utom Norden, 243 000 i Europa utom EU och Norden, 194 000 i Afrika, 69 000 i Sydamerika och 36 000 i Nordamerika. Efter nationalitet var finländarna den största gruppen (153 000), följda av personer födda i Syrien (149 000), Irak (135 000), Polen (88 000), Iran (70 000), Jugoslavien (66 000), Somalia (63 000), Bosnien och Hercegovina (58 000), Tyskland (50 000), Turkiet (47 000), Norge (42 000), Danmark (41 000), Thailand (39 000), Eritrea (35 000), Afghanistan (34 000), Kina (29 000), Chile (28 000), Rumänien (27 000), Libanon och Storbritannien med Nordirland (26 000 vardera), Indien (25 000) samt USA och Ryssland (20 000 vardera).

Invandrings- och invandrarpolitik/integrationspolitik

De flesta utlänningar som reser in i Sverige är inte invandrare utan turister eller tillfälliga besökare. I svensk statistik betraktas man numera som invandrare först om man har tillstånd att vistas i landet och tänker stanna i mer än ett år. Det finns flera termer för att beteckna den politik som berör invandring och invandrare. Med *invandrar- eller integrationspolitik* menas de regler och principer enligt vilka utlänningar kan få tillstånd att bosätta sig i Sverige. *Invandrarpolitik* syftar på de åtgärder som samhället vidtar för att underlätta invandrade personers integration. *Flyktingpolitik* används för att beteckna dels den reglering av invandringen som gäller asylsökande och flyktingar samt anhöriga till dessa, dels integrationsåtgärder i samband med mottagandet samt även åtgärder för att bidra till att flyktingproblemen minskas i världen.

Invandringspolitiken i Sverige har varit utformad på olika sätt för nordiska och icke-nordiska medborgare. De förra har haft passfrihet och rätt att söka arbete på den sedan 1954 gemensamma nordiska arbetsmarknaden. De senare måste, om de önskar stanna i landet under mer än tre månader liksom om de vill söka arbete här, ha pass och i många fall visering samt särskilda uppehålls- och arbetstillstånd. EES-avtalet (och senare Sveriges inträde i Europeiska unionen) innebär att en fri rörlighet för arbetskraften, liknande den som sedan 1954 gällt i Norden, från 1994 tillämpas också i fråga om medborgarna inom EU:s och EFTA:s tidigare medlemsländer. För medborgare utanför dessa länder består däremot kraven på särskilda tillstånd. År 2006 tillkom nya bestämmelser om uppe-

hållsrätt. EES-medborgare har rätt att vistas i Sverige mer än tre månader utan uppehållstillstånd, en rättighet som grundas på EU-direktivet om rörlighet. Men detta infaller efter den tidsperiod som behandlas i denna arkivguide.

Redan under 1920-talet var lika lön och samma arbetsvillkor för svenska och utländska medborgare en grundprincip. Sverige har, kanske med undantag för åren närmast efter andra världskriget, avvisat »gästarbetarpolitik« av det slag som tillämpats i många europeiska länder. Invandringen skulle inte bara avse en kort tid, utan ge invandrare möjlighet till permanent bosättning. Tidigt följde därav att familjeinvandring välkomnades och att sambandet mellan invandrings- och invandrarpolitik betonades.

Den svenska invandrarpolitiken var föga utvecklad före mitten av 1960-talet, då som ett första steg gratis svenskundervisning infördes. En lag om rätt till grundläggande svenskundervisning för invandrare på betald arbetstid antogs 1972. Detta skedde på förslag av Invandrarutredningen (1968–1974), som också utarbetade de riktlinjer för invandrar- och minoritetspolitiken som 1975 fastställdes av riksdagen. Dessa sammanfattades i tre mål: jämlikhet, valfrihet och samverkan. Detta var alltså den officiella ideologi som den svenska invandrarpolitiken skulle genomsyras av.

Jämlikhetsmålet innebar att invandrare skulle ha samma rättigheter och skyldigheter som den övriga befolkningen och likvärdiga möjligheter att tillgodose sina behov och intressen. De skulle även ges reella möjligheter att utnyttja sina rättigheter. Om målen inte uppnåddes, måste samhället göra särskilda insatser.

Valfrihetsmålet innebar att det var den enskilde som bestämde om han eller hon skulle anamma den svenska kulturen eller utveckla det egna kulturarvet. Den enda begränsningen var de grundläggande normer (lagar och förordningar) som gäller för mänsklig samlevnad i det svenska samhället.

Samverkansmålet innebar att svenskar och invandrare skulle ha möjligheter att gemensamt ta ansvar för samhällets utveckling. Samverkan på demokratisk grund mellan likvärdiga parter förväntas främja ömsesidig tolerans, solidaritet och gemenskap.

Kommunal rösträtt för invandrare och undervisning i svenska och hemspråk är exempel på reformer och åtgärder som utgjort betydelsefulla steg på vägen mot dessa mål.

I början av 1990-talet började invandrarpolitiken ifrågasättas. 1997 fattade riksdagen beslut om mål och inriktning för en ny politik, benämnd *integrationspolitik*. Målen som sattes upp var lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter för alla oavsett etnisk och kulturell bakgrund, en samhällsgemenskap med samhällets mångfald som grund samt en samhällsutveckling präglad av ömsesidig respekt och tolerans. Enligt propositio-

nen som låg till grund för riksdagens beslut ska »människor inte påtvingas svenskhet« samtidigt som den framhöll nödvändigheten av en anpassning till Sverige och det svenska från individens sida. Samtidigt beslutade riksdagen att en ny myndighet, *Integrationsverket*, skulle inrättas med övergripande ansvar för att följa upp förverkligandet av de integrationspolitiska målen. Integrationsverket lades ner 2007 och verkets uppgifter övertogs av Migrationsverket, länsstyrelserna, Ungdomsstyrelsen och Statistiska centralbyrån.

Invandringen i arkiven

Uppgifter om invandringen och om enskilda invandrare återfinns i många myndigheters arkiv, särskilt från första världskriget och framåt. Ett stort antal statliga myndigheter har under 1900-talet hanterat olika invandrarfrågor, bland dem följande centrala utlänningsmyndigheter.

- *Statens polisbyrå för övervakande av utlänningar i riket* förde sedan 1918 rikstäckande register över utlänningarna i Sverige och kontrollerade att de hade vederbörliga tillstånd.
- År 1938 uppgick byrån i *Socialstyrelsen*, som sedan 1920-talet hade handlagt ärenden om arbets- och uppehållstillstånd och därmed tjänstgjorde som central utlänningsmyndighet.
- Den 1 juli 1944 tillkom *Statens utlänningskommission* (SUK) som central utlänningsmyndighet. Till kommissionen överfördes också *Utrikesdepartementets* (UD) uppgifter (sedan 1917) att bevilja inresevisering.
- Den 1 juli 1969 inrättades *Statens invandrarverk* (SIV) som central förvaltningsmyndighet för utlännings-, flykting-, invandrar- och medborgarskapsfrågor. Invandrarverket övertog förutom arbetsuppgifterna från Utlänningskommissionen också dem som ombesörjts av *Justitiedepartementets enhet för medborgarskapsfrågor* och *Arbetsgruppen för invandrarfrågor*, knuten till *Inrikesdepartementet*. Invandrarverket fick 1985 ansvar för att samordna det lokala flyktingmottagandet och övertog i samband härmed också från *Arbetsmarknadsstyrelsen* hela ansvaret för kvotflyktingar och drivandet av flyktingförläggningar. Invandrarverket hade länge både kontrollfunktionerna (tillståndsprövning, kontroll och avlägsnanden) och integrationsfunktionerna (åtgärder för invandrare och information m.m.) samt uppgiften att bevilja svenskt medborgarskap.
- Den 1 juni 1998 övertogs integrationsärendena av det nyinrättade *Integrationsverket*, som dock lades ner 30 juni 2007.
- Den 1 juli 2000 bytte Statens invandrarverk namn till *Migrationsverket*.

Besluten i ärenden om tillstånd eller avlägsnande överklagades tidigare i mycket stor utsträckning till regeringen. Från 1992 behandlades sådana överklaganden av *Utlänningsnämnden*, medan endast ett mindre antal avgjordes av regeringen. (Mellan 1938 och 1978 fanns en annan nämnd med samma namn, som dock hade huvudsakligen rådgivande funktioner.) Utlänningsnämnden lades ner 2006 och från 31 mars 2006 överklagas ärenden istället till *migrationsdomstolarna* och *Migrationsöverdomstolen*.

I den officiella svenska statistiken avser begreppet *invandrare* (immigrant) personer som inflyttat från utlandet och blivit folkbokförda i landet, oavsett om de är svenska eller utländska medborgare. Personer som flyttat till Sverige utan att folkbokföras – det gäller exempelvis asylsökande och flyktingar som ännu inte erhållit uppehållstillstånd – eller som vistas här endast en kortare tid faller utanför statistiken. Som invandrare räknas alltså inte turister eller tillfälliga resenärer; inte heller studenter eller säsongsarbetare, även om de vistas i Sverige en stor del av året.

Utgångspunkten för denna arkivguide är emellertid inte i första hand begreppet invandrare utan *utlänning*, det vill säga en person som inte är svensk medborgare. Här behandlas arkivmaterial som uppstått i samband med tillståndsgivning och kontroll och som gäller samtliga utlänningar som vistats i landet, oavsett om de stannat här längre eller kortare tid. Detta gäller både utländska medborgare som inrest till riket och utländska medborgare som är födda i Sverige. Däremot berörs bara undantagsvis arkivmaterial som hänför sig till svenska medborgares invandring till Sverige. Främst upptas sådana områden av samhällslivet där utländska medborgare särbehandlas i förhållande till svenska medborgare och där detta återspeglas i arkivmaterialet.

Personforskning om invandrare – en introduktion och sammanfattning

DEN SOM I DE CENTRALA statliga myndigheternas arkiv söker uppgifter om en enskild utlänning, som inrest till Sverige och antingen blivit kvar här eller lämnat landet, har i första hand två olika typer av arkivmaterial att söka i. Om personen har blivit svensk medborgare (eller fått avslag på ansökan om medborgarskap) finns oftast *medborgarskapsansökningar*. Sedan 1910-talet finns även handlingar från *myndigheternas kontroll* över utlänningar och olika slags *tillståndsgivning*. Man bör komma ihåg att uppgifterna kan skyddas av *sekretess* enligt bestämmelserna i offentlighets- och sekretesslagen. För »utlänningssekretessen« är tiden i allmänhet högst 50 år (se s. 249). Här ges en kort sammanfattning av hur man kan finna uppgifter i de båda materialtyperna. Utförligare uppgifter finns i de olika avsnitten senare i arkivguiden.

Ansökningar om och beviljande av svenskt medborgarskap från 1840

Den första typen av handlingar rör medborgarskapsärenden. I de fall Kungl. Maj:t (Justitiedepartementet) 1840–30 juni 1969 och Statens invandrarverk/Migrationsverket från 1 juli 1969 har beviljat eller avslagit ansökan om svenskt medborgarskap finns det goda alfabetiska register, så att man ganska lätt kan hitta de relevanta *medborgarskapsakterna*. Under 1800-talet varierar informationens detaljrikedom, men under 1900-talet är akterna vanligen mycket utförliga. Ofta är det endast här man kan finna uppgifter om den *sökandes föräldrars* namn, födelsedatum och födelseort.

Medborgarskapsakterna för tiden 1840–30 juni 1969 finns i *Justitiedepartementets* arkiv [Riksarkivet Marieberg]. De förvaras bland departementets *konseljakter* (från och med 1954 i en separat svit) och är ordnade

efter beslutsdatum. *Register* till akterna finns på mikrokort (till maj 1977; 1840–1959 även på papper i Riksarkivet och 1960–1977 på registerkort hos Migrationsverket). Om man på ett ungefär vet tidpunkten för medborgarskapsbeslutet, hittar man med registrens hjälp snart uppgift om exakt datum för Kungl. Maj:ts beslut. För ansökningarna 1846–1920 ger Riksarkivets databas *Konseljärenden 1840–1920* den snabbaste sökningen, men den är ibland lite osäker eftersom namnen kan ha blivit felstavade.

Från 1 juli 1969 beviljar *Statens invandrarverk/Migrationsverket* svenskt medborgarskap. Medborgarskapsakterna, som finns hos Migrationsverket i Norrköping, är ordnade efter beslutsdatum före 1 juli 1991, därefter förvaras de i dossiernummerordning. Fram till 1977 finns ett alfabetiskt *register* över ansökningarna med angivande av beslutsdatum. Detta register finns, som nämnts, även på mikrokort i Riksarkivet Marieberg. Sedan juni 1977 har Migrationsverket ADB-baserade register över ansökningarna om medborgarskap, men grunduppgifterna rörande personer som erhållit svenskt medborgarskap före 1980 finns endast på mikrokort. Överklaganden av verkets avslagsbeslut avgjordes till 1991 av Kungl. Maj:t/regeringen, mellan 1992 och 2006 av Utlänningsnämnden och från 31 mars 2006 av migrationsdomstolarna och Migrationsöverdomstolen.

Före 1951 blev en utländsk kvinna automatiskt svensk medborgare om hon gifte sig med en svensk man, då finns alltså ingen medborgarskapsakt. Från 1951 kunde man i vissa fall anmäla till *länsstyrelsen* att man önskade bli svensk medborgare, i dessa fall finns handlingarna i länsstyrelsernas arkiv. I allmänhet gällde anmälningsförfarandet om man var född eller hade vuxit upp i Sverige (samt en del danskar och norrmän). Medborgarskap genom giftermål eller anmälan till länsstyrelsen finns inte med i de ovan nämnda registren över medborgarskapsansökningar. I stället får man söka uppgifterna i två register i *Statens utlänningskommissions* arkiv [Riksarkivet Marieberg]. I dess *kanslibyrå* finns dels ett *viseringsregister* 1917–1942/1943, dels ett *centralregister* 1942/1943–1970. (Registren fördes av Statens polisbyrå 1917–1937, Socialstyrelsen 1938–1944, Statens utlänningskommission 1944–1969 och Statens invandrarverk 1969–1973, då de ersattes av ett ADB-register.) Registren upptar i första hand uppgifter om olika tillstånd för utlänningar, men korten avställdes när vederbörande blivit svensk medborgare. Uppgift om datum för medborgarskapet finns på korten.

Man kunde mellan 1895 och 1950 även automatiskt bli svensk medborgare om man var född i Sverige som icke svensk medborgare och hade bott här oavbrutet till 22 års ålder; då finns inga medborgarskapsakter. Reglerna för medborgarskap genom sådan så kallad *increscens* har varierat genom åren.

Från 1 juli 1992 kan utländska barn bli svenska medborgare genom adoption. Dessförinnan fordrades alltid särskilda beslut av Kungl. Maj:t/Statens invandrarverk.

Särbestämmelser har funnits. Till exempel fanns sedan 1869 regler för utvandrade svenskar som blivit amerikanska medborgare men som sedan återvände till hemlandet. Efter två år i Sverige återvann de automatiskt det svenska medborgarskapet.

Kontroll- och tillståndshandlingar

Den andra huvudtypen av handlingar om utlänningar rör olika slags tillstånd för utlänningar att resa in i och uppehålla sig i Sverige. I Riksarkivet finns sådant arkivmaterial främst i arkiven efter Statens polisbyrå 1914–1937, Utrikesdepartementets expedition för utländska passärenden 1917–(1944), Socialstyrelsen 1920–1944 och Statens utlänningskommission (1916)1944–1969(1976).

Arkivmaterialet präglas av att det fram till 1937 (i praktiken till 1942/1944) var skilda myndigheter som gav tillstånd och som kontrollerade tillståndens giltighet. Socialstyrelsen (från 1944 Utlänningskommissionen) beslutade om arbets- och uppehållstillstånd och Utrikesdepartementet (från 1944 Utlänningskommissionen) beviljade inreseviseringar, medan Statens polisbyrå (från 1938 kontrollavdelningen inom Socialstyrelsen) kontrollerade att utlänningar hade giltiga tillstånd.

Arkivmaterialet i Riksarkivet kan indelas i fyra viktiga grupper:

- viseringshandlingar 1917–(1948)
- uppehållsboksansökningar 1918–1927
- centraldossierer 1920–(ca 1970)
- kontrolldossierer 1914–1976.

VISERINGSHANDLINGAR 1917–(1948)

Från 1 september 1917 infördes pass- och viseringstvång för utlänningar som skulle besöka Sverige. Under 1920-talet lättade sedan viseringstvånget allt eftersom, men 5 september 1939 återinfördes allmänt viseringstvång (för nordbor tillkom visumplikten 1940/1941). Visering gavs av svensk beskickning eller avlönad konsul, eller i Sverige av Utrikesdepartementet (från 1 juli 1944 av Statens utlänningskommission).

År 1944 överfördes större delen av Utrikesdepartementets bestånd av viseringshandlingar till *Utlänningskommissionens passbyrå* [Riksarkivet Marieberg]. Där finns *viseringsdossierer* för enskilda utlänningar 1917–januari 1948, varefter man började lägga viseringshandlingarna i central-

dossiererna (se nedan). Bevarade viseringsdossierer finns i en alfabetisk huvudsvit och två sviter i nummerordning, de senare huvudsakligen efter 1939. Till den större av de senare finns även separat förvarade *viseringskort* i alfabetisk ordning med numret angivet, till den mindre (finländare) har Riksarkivet gjort ett alfabetiskt register. I passbyrån finns också en serie viseringsdossierer för artister och andra kollektivviseringar.

Stora sviter viseringskort i alfabetisk ordning till och med 1940 finns också i arkivet efter *Utrikesdepartementets expedition för utländska passärenden* [Riksarkivet Marieberg].

Dossierer som sedan 1920-talet överförts till Socialstyrelsen (som handlade ärenden om arbets- och uppehållstillstånd) kan återfinnas i de olika bestånden av *centraldossierer*.

Stora mängder viseringshandlingar är dock gallrade. En viss ersättning får man genom det ovan nämnda alfabetiskt upplagda *viseringsregistret* i *Statens utlänningskommissions kanslibyrå* [Riksarkivet Marieberg], där det på korten bland annat finns uppgifter om beviljade eller avslagna viseringsansökningar. Registerkorten är uppdelade på tre sviter:

- personer som vid registrets upphörande 1942/1943 erhållit *svenskt medborgarskap*
- personer som *avlidit* i Sverige
- en *huvudserie* för de övriga.

Viseringshandlingar för *utländska diplomater* i Sverige finns i Utrikesdepartementets 1920 års dossiersystem P: *Resterande P 90-dossierer* och *grupp P 53* för tiden 1917–1964 [Riksarkivet Marieberg] och i 1920 års dossiersystem C *grupp C 53* för tiden 1965–1974 [Riksarkivet Arninge].

ansökningar om uppehållsböcker 1918–1927

Uppehållsböcker (U-böcker) infördes från 1 december 1918 och utfärdades till och med 1927 (från 1928 infördes krav på uppehållstillstånd, men redan utfärdade U-böcker var giltiga till och med 1942). Uppehållsbok var ett krav för de utlänningar som vistades i riket och inte kunde erhålla viserat hemlandspass. Det kan röra sig om personer som vistats i Sverige sedan årtionden tillbaka, ofta med ursprung i Ryssland. Ansökningarna finns bevarade i *Statens polisbyrås* arkiv [Riksarkivet Marieberg]. De är i regel försedda med foton och innehåller bland annat uppgifter om ursprunglig hemort. Eftersom handlingarna ligger i nummerordning, får man först söka efter U-numret i det ovan nämnda alfabetiskt upplagda *viseringsregistret* i *Statens utlänningskommissions kanslibyrå* [Riksarkivet Marieberg].

CENTRALDOSSIERER ÖVER UTLÄNNINGAR 1920–

Sedan 1920 handlade *Socialstyrelsen* olika slags ärenden rörande tillstånd för utlänningar. Åren 1926 och 1928 infördes krav på arbets- och uppehållstillstånd (nordiska medborgare befriades dock från kraven på arbetstillstånd 1943 och uppehållstillstånd 30 juni 1954). Handlingarna om varje enskild utlänning samlades i en dossier, från 1942 kallad *centraldossier*. 1942/1943 upplades också det motsvarande så kallade *centralregistret*. År 1944 övertogs handlingarna av Statens utlänningskommission och 1969 överfördes de till Statens invandrarverk, nu Migrationsverket.

Dossierna ger många uppgifter om respektive persons vistelse i Sverige och anledningen till varför han eller hon kommit hit. De återfinns i tre olika arkiv beroende på om/när personen blivit svensk medborgare, avlidit i Sverige eller lämnat landet:

- Om den eftersökta personen blev svensk medborgare eller avled 1920–1940 finns dossiern i alfabetisk ordning i *Socialstyrelsens utlänningsbyrå* [Riksarkivet Marieberg]. Till dessa dossierer finns numera inga separata registerkort. Man får i stället utnyttja det nämnda viseringsregistret i Utlänningskommissionens kanslibyrå.
- Om den eftersökta personen blev svensk medborgare eller avled 1941–1970 finns dossiern i alfabetisk ordning i två avställningsperioder i *Statens utlänningskommissions kanslibyrå* [Riksarkivet Marieberg]. Centralregisterkorten (fr.o.m. 1942/1943) för dessa personer finns i tre sviter: huvudsviten för icke-nordbor, sviten för f.d. danska, norska och isländska medborgare och sviten för f.d. finska medborgare.
- Om den eftersökta personen *inte* blivit svensk medborgare eller avlidit i Sverige finns dossiern i *Statens utlänningskommissions kanslibyrå* om vederbörande varit aktuell för utlänningsmyndigheternas handläggning senast omkring 1971. I byråns arkiv finns därför den mycket omfattande serien avställda dossierer för de *utomnordiska medborgare* som inte varit aktuella för Invandrarverkets handläggning efter 1971 (med handlingar från 1917/1920 och framåt) samt en separat svit avställda dossierer för *baltiska flyktingar*, som lämnat Sverige senast omkring 1952. I kanslibyråns arkiv finns också samtliga avställda dossierer för *nordiska medborgare*, eftersom dessa sedan 1954 inte behövde några tillstånd för att vistas eller arbeta i Sverige. (Dock finns hos Migrationsverket sedan 1960-talet akter och dossierer om nordiska medborgare, i första hand gällande avvisningar, begångna brott och tillstånd att som utlänning genomgå utbildning eller utöva yrke.)

  Till dossierna finns motsvarande *centralregisterkort* 1942/1943–1970.

Till dossiererna för 1940-talets första år finns inga separata registerkort; man får i stället utnyttja viseringsregistret. Dossiererna förvaras dock i alfabetisk ordning.

- Om den eftersökta personen var icke-nordisk medborgare som erhållit svenskt medborgarskap eller avlidit i Sverige efter 1970, *alternativt* som inte erhållit svenskt medborgarskap och inte heller avlidit i Sverige men som varit aktuell för Invandrarverkets/Migrationsverkets handläggning efter 1971, finns centraldossiererna (med innehåll ibland från 1920-talet och framåt) hos *Migrationsverket* i Norrköping. Dossiererna över dem som fått svenskt medborgarskap 1971–1980 förvaras i alfabetisk ordning, övriga är ordnade i dossiernummerordning.

  Till dossiererna hör manuella *registerkort* för tiden (1942) 1971–1973 och *ADB-baserade register* för tiden därefter (dock saknar Migrationsverket ADB-register för 1970-talet).

KONTROLLDOSSIERER ÖVER UTLÄNNINGAR 1914–(1976)

I *Statens utlänningskommissions hemliga arkiv* [Riksarkivet Marieberg] finns ett stort antal serier med handlingar av för den enskilde ofördelaktig art, t.ex. rapporter från Säkerhetspolisen. Till dessa serier finns särskilda alfabetiskt upplagda kontrollregister. Eftersom handlingarna går fram till 1976 (oberoende av om personen fått svenskt medborgarskap eller ej), kan Riksarkivet ha kontrolldossierer även för personer där centraldossiern förvaras hos Migrationsverket.

I *Säkerhetspolisens* och dess föregångares arkiv [Riksarkivet Arninge] finns ett stort bestånd av dossierer om bland annat utländska medborgare i Sverige.

Arkivhandlingar om en utlänning som invandrat till Sverige under 1900-talet kan alltså förekomma i flera olika slags akter och dossierer. Det är åtminstone teoretiskt möjligt att uppgifter om en och samma person kan finnas i samtliga fem materialtyper som behandlats ovan – medborgarskapsakter, viseringshandlingar, ansökningar om uppehållsböcker, centraldossierer och kontrolldossierer. Med hjälp av olika register kan man, om än med viss möda, få fram dessa handlingar oavsett om de förvaras i Riksarkivet eller hos Migrationsverket.

Olika materialtyper

Utöver de ovan nämnda handlingarna finns det åtskilliga andra materialtyper, som berör utländska medborgare som besökt eller invandrat till Sverige. Här följer några exempel på olika kategorier och det arkivmaterial

som rör dem (om inget annat anges förvaras arkiven i Riksarkivet Marieberg). Mer detaljerade uppgifter finns i efterföljande kapitel.

- *Utländska besökare i Sverige* under åren 1916–1920: härbärgerarkorten i Statens polisbyrå.
- *Utlänningar som ansökt om visering* till Sverige 1917–1948 (oavsett om ansökan beviljats eller vägrats):
  - viseringsdossierer i Statens utlänningskommissions passbyrå eller bland de avställda centraldossierna i dess kanslibyrå
  - viseringskort i Utrikesdepartementets expedition för utländska passärenden och Statens utlänningskommissions passbyrå
  - viseringsregistret i Statens utlänningskommissions kanslibyrå
  - för utländska diplomater: 1917–1964 dossierer i Utrikesdepartementets 1920 års dossiersystem P, resterande P 90-dossierer och grupp P 53 [Riksarkivet Marieberg]; 1965–1974 i Utrikesdepartementets 1920 års dossiersystem C, grupp C 53 [Riksarkivet Arninge].
- *F.d. koncentrationslägerfångar, »Rödakors-flyktingar«, »Vita bussarna«:*
  - namnlistor över personer som kom med rödakors- och UNRRA-transporterna i Statens utlänningskommissions kontrollbyrås efterforskningsavdelning
  - inrese- och (i förekommande fall) utresekort eller viseringsansökningar i Statens utlänningskommissions passbyrå
  - Statens utlänningskommissions lägerarkiv
  - centraldossierer i Statens utlänningskommissions kanslibyrå (om personen stannade i Sverige mer än några månader)
  - sjukjournaler m.m. i Medicinalstyrelsen: 1945 års flyktingsjukvård
  - Judiska (Mosaiska) församlingen i Stockholm, stort arkivmaterial [Riksarkivet Arninge]; tillstånd från församlingen krävs
  - register i länsstyrelsens i Malmöhus län arkiv [Landsarkivet i Lund]
  - register och handlingar i Civilförsvarsstyrelsens arkiv [Krigsarkivet]
  - transportlistor och förhörsrapporter i Malmöpolisens arkiv [Malmö stadsarkiv].
- *Baltiska flyktingar 1944–1945:*
  - centraldossierer m.m. liksom för övriga utlänningar (separat serie dossierer för t.o.m. ca 1952 utresta balter)
  - separat serie första polisförhörsrapporter i Statens utlänningskommissions hemliga arkiv oktober 1944–januari 1945 (i de fall rapporten saknas i centraldossiern)
  - register och handlingar i Civilförsvarsstyrelsens arkiv [Krigsarkivet]
  - Statens utlänningskommissions lägerarkiv.

- *Under andra världskriget avlidna utlänningar:*
  – gravregister 1939–1947 i Statens utlänningskommissions kontrollbyrås efterforskningsavdelning.
- *Under andra världskriget internerade utländska militärer:*
  – register över militärt internerad utländsk militärpersonal 1939–1946 i Statens utlänningskommissions kontrollbyrås efterforskningsavdelning
  – register över militärt internerad utländsk militärpersonal 1939–1946 i Försvarsstabens interneringsdetalj och interneringsläger [Krigsarkivet].
- *Danska och norska polistrupper i Sverige 1943–1945*:
  – kartotek i Harry Södermans arkiv.
- *Arbetsanställda*: arbetsgivaranmälningar 1944, 1954 och 1964 i Statens utlänningskommissions kanslibyrå; 1971 hos Statens invandrarverks tillståndsbyrå [Migrationsverket i Norrköping].
- *Övervakning, domar, säkerhetspolisens utredningar m.m.*: kontrollserier och kontrolldossierer m.m. i
  – Statens polisbyrå 1914–1937
  – Socialstyrelsens hemliga arkiv: utlänningsärenden 1920–1944
  – Statens utlänningskommissions hemliga arkiv 1914–1976
  – Migrationsverket i Norrköping
  – Säkerhetspolisens och dess föregångares arkiv [Riksarkivet Arninge].
- *Ansökningar om främlingspass, identitetscertifikat och resedokument*:
  – viseringsdossiererna 1928–1937
  – centraldossiererna 1938– [Riksarkivet Marieberg eller Migrationsverket i Norrköping]
  – separat fotoregister ca 1933–ca 1980; därefter förvarades alla foton i centraldossiererna fram till ca 2000 varefter de finns i ADB-systemen [Migrationsverket i Norrköping].
- *Utlänningar i Sverige i februari 1939*:
  – 1939 års utlänningsräkning i Socialstyrelsens utlänningsbyrå.
- *Folkbokföring*:
  – Riksskatteverkets personnummerregister, manuellt kortregister 1947–ca 1987. Kort i födelse/personnummerordning för invandrare folkbokförda fr.o.m. 1947, utvandrare och utlandsfödda svenskar m.fl.

Regelverket för övervakning och kontroll

Passtvång till 1860

Fram till 1860 var passbestämmelserna det främsta medlet för utlänningskontrollen i Sverige. Både svenskar och utlänningar måste medföra pass vid alla resor inom och utom landet. Utlänningar skulle dessutom vid sin ankomst till Sverige begära tillstånd att få uppehålla sig här. Den 19 februari 1811 utfärdades en kungl. förordning »angående vad som i anseende till utländske resande iakttagas bör«. Ingen resande utlänning skulle få inkomma i riket utan att först ha erhållit Kungl. Maj:ts tillstånd. Underrättelse om utlännings ankomst till riket skulle snarast via länsstyrelserna insändas till utrikesstatsministern. Länsstyrelserna och Överståthållarämbetet skulle årligen upprätta förteckningar över de utlänningar som vistades inom deras område och skicka in förteckningarna till utrikesstatsministern. Var och en som upplät rum åt utländsk resande var skyldig att inom 24 timmar meddela detta till magistraten. Varje månad skulle också förteckningar över utlänningar, som erhöll pass att resa ut ur riket, insändas till utrikesstatsministern.

Genom kungligt påbud 14 augusti 1812 reglerades passutfärdandet närmare. De som utfärdade passen (länsstyrelser och magistrater i städerna) skulle föra en särskild bok eller journal med uppgifter om passen. Passen skulle innehålla uppgift om den resandes namn, ämbete, tjänst eller yrke, senaste uppehållsort, färdväg, den eller de orter dit vederbörande var på väg, passets giltighetstid samt, beträffande utlänningar, ålder och en kort beskrivning av huvudsakliga utseendekaraktäristika. Varje månad skulle passutfärdarna översända förteckningar över utfärdade pass till Justitiekanslern. Senare bestämmelser skärpte föreskrifterna, medan förordningen 28 mars 1844 mildrade dem, såtillvida att den som hade svenskt diplomatiskt ombuds eller svensk konsuls påskrift i passet inte behövde ha Kungl. Maj:ts tillstånd för inresa i riket.

Utlänningskontrollen – viktiga händelser och årtal

Passtvång (både svenskar och utlänningar) –1860

Passfrihet, fri rörlighet över gränserna 1860–1917

1860 Passtvånget avskaffas

1906 Anmälningsskyldighet för flyktingar från Ryssland

Utlänningskontrollen byggs upp 1914–1927

1914 Första världskrigets utlänningsregister
Den särskilda polisbyrån tillkommer, senare *Statens polisbyrå*
1914 års utvisningslag och kontrollbestämmelser

Yttre utlänningskontroll

1 sept. 1917 Pass- och viseringstvång införs

1 nov. 1918 Uppehållsböcker 1918–1927

1920–1944 *Socialstyrelsen* handlägger utlänningsärenden

Inre utlänningskontroll

1 okt. 1926 Arbetstillstånd införs

1928 Uppehållstillstånd införs

Strikt utlänningskontroll i funktion 1928–1945

1938 Statens polisbyrå uppgår i *Socialstyrelsens utlänningsbyrå* (liksom delar av uppgifterna från *Utrikesdepartementets expedition för utländska passärenden*)
Utlänningsnämnden inrättas

febr. 1939 Utlänningsräkning

1939–1945 Olika utlänningskungörelser, skärpt övervakning av utlänningar

okt. 1943 Nordiska medborgare befrias från skyldighet att ha arbetstillstånd

1 juli 1944 *Statens utlänningskommission* inrättas (övertar uppgifterna från Socialstyrelsen resp. Utrikesdepartementet)

nov. 1944 Flyktingar från de baltiska staterna befrias från skyldighet att ha arbetstillstånd

Delvis avreglerad utlänningskontroll, i praktiken fri arbetskrafts-invandring 1945–ca 1970

juli 1954	Gemensam nordisk arbetsmarknad, nordiska medborgare befrias från skyldighet att ha uppehållstillstånd
juli 1954	Bosättningstillstånd införs
1966/67	Krav på beviljat arbetstillstånd *före* inresa
1 juli 1969	*Statens invandrarverk* inrättas (övertar uppgifterna från Statens utlänningskommission m.fl.)
	Invandrarverket beviljar svenskt medborgarskap

Skärpt yttre utlänningskontroll, stor asylsökande- och flykting-invandring, lättnader för EES- och EU-medborgare ca 1970–

1970-talet	Stoppad arbetskraftsinvandring från utomnordiska länder; i stället anknytnings- och flyktinginvandring
1975	Riksdagen lägger fast invandrarpolitikens mål: jämlikhet, valfrihet och samverkan
1976	Permanent uppehållstillstånd införs
30 juni 1978	Utlänningsnämnden avskaffas
1985	Invandrarverket övertar ansvaret för flyktingmottagandet från Arbetsmarknads-styrelsen
1992	*Utlänningsnämnden* (ny nämnd) inrättas, övertar överklagade ärenden från regeringen; läggs ner 2006, uppgifterna övertas av migrationsdom-stolar och Migrationsöverdomstolen
1994	Medborgare i EES-land befrias från krav på arbetstillstånd
1998	Invandrarpolitiken från 1975 ersätts av integrationspolitik. *Integrationsverket* inrättas (läggs ner 2007)
1 juli 2000	Invandrarverket byter namn till *Migrationsverket*
30 april 2006	EES-medborgare får *uppehållsrätt*, dvs. tillstånd att vistas i Sverige mer än tre månader utan uppehållstillstånd; uppehållsrätt registreras hos Migrationsverket

Passfrihet, fri rörlighet över gränserna 1860–1917

Den ekonomiska liberalismen och de förbättrade kommunikationerna vid mitten av 1800-talet samt svårigheterna att upprätthålla polisuppsikten medverkade till att avlägsna passrestriktionerna. Genom en förordning 21 september 1860 upphävdes allt vad som fanns »stadgat i fråga om pass för resande, vilka ankomma till riket eller färdas inrikes orter emellan, samt angående förbud att utan pass sig utur riket begiva«. Fortfarande skulle emellertid utlänningar begära särskilda tillstånd om de önskade driva handel eller egen rörelse av annat slag (se s. 115), men de kunde i övrigt utan kontroll resa runt i Sverige och det fanns inget hinder för dem att ta anställning här.

Från införandet av *passfrihet* år 1860 hade Sverige under en lång följd av år ett *fritt folkutbyte* med andra länder. Utlänningslagstiftningen var mycket knapphändig. Frånsett stadgandena om utlännings rätt att i Sverige äga fast egendom eller idka näring med mera (se s. 122 respektive 115), gällde i huvudsak inga andra regler än de som fanns i en kungörelse 16 april 1861, i anledning av en med Ryssland ingången konvention för ömsesidigt återsändande av lösdrivare, tiggare och förbrytare, samt bestämmelserna i ett cirkulär 28 maj 1886 angående behandlingen av utlänningar som i riket beträddes med lösdriveri. Vid sidan av denna lagstiftning utbildades efter hand en rättsligt oreglerad utvisningsrätt. Dessa avlägsnandefrågor behandlas i ett särskilt avsnitt (s. 192).

KONTROLL AV RYSKA FLYKTINGAR FRÅN 1906

En begränsad generell utlänningskontroll infördes 1906, sedan oroligheterna i Ryssland 1905 medfört att ett betydande antal politiska flyktingar sökte sig till Sverige. Detta ledde till att Kungl. Maj:t (Civildepartementet) 27 april 1906 utfärdade ett cirkulär till länsstyrelserna om viss *anmälningsskyldighet*, på grund av »att under de senaste månaderna ett större antal personer i följd av tilldragelserna i ryska riket därifrån begivit sig till landet«. Sådana utlänningar skulle omedelbart till polisen anmäla namn, yrke, hemort, bostad och förvärvsmöjligheter. Polisen skulle påpeka för dem, att de inte hade någon ovillkorlig rätt att vistas i Sverige och därför riskerade utvisning om de bröt mot lag eller allmän ordning, underlät att anmäla sig eller lämnade falska uppgifter och, inte minst, om de blandade sig i »politiska meningsstrider eller sociala tvister« i Sverige. Om utlänningen inte rättade sig efter bestämmelserna, skulle polismyndigheten göra anmälan till Kungl. Maj:t, som beslutade hur det skulle förfaras med vederbörande. Cirkuläret förnyades årligen fram till 1914, då det ersattes genom andra för samtliga nationaliteter gällande bestämmelser.

Stockholm var den stad till vilken de flesta ryssar kom och i Överståthållarämbetet inrättades därför en särskild utlänningsexpedition inom kriminalavdelningen. Detta ledde till uppläggning av olika slags utlänningsregister.

Utlänningskontrollen byggs upp 1914–1927

Första världskrigets utlänningsregister, Polisbyrån

Vid utbrottet av första världskriget i augusti 1914 vidtogs omedelbart åtgärder för *skärpt övervakning* av utlänningar. I augusti 1914 organiserades en *särskild polisbyrå* under Generalstaben för undersökningar rörande spionenibrott. Poliser från Stockholms stad ställdes till Generalstabens förfogande. I februari 1918 skildes Polisbyrån från Generalstaben och fick polismästaren i Stockholm till ny chef. I viss mån år 1918 och än mer vid en omorganisation 1923 förändrades byråns uppgifter. Den främsta uppgiften var inte längre att avslöja spioner utan att i allmänhet övervaka utlänningar i Sverige och föra de allmänna utlänningsregister som nu hade lagts upp. Namnet blev *Statens polisbyrå för övervakande av utlänningar i riket*. Byrån fick en kopia av alla tillståndsbeslut rörande utlänningar, lade upp stora register för kontrollen av utlänningar och deras tillstånd, yttrade sig över olika typer av ansökningar och kontrollerade när tillstånden gick ut.

1914 års utvisningslag

Under 1900-talets första årtionde framfördes det allt starkare krav på lagstiftning mot oönskad invandring, men först 14 september 1914, efter första världskrigets utbrott, utfärdades lagen angående förbud för vissa utlänningar att här i riket vistas (utvisningslagen, SFS 1914:196), som i huvudsak trädde i kraft 1 maj 1915. Utvisningslagen innehöll endast stadganden om *avvisning* och *utvisning* av inte önskvärda utlänningar (se s. 193) men inga bestämmelser om anmälningsskyldighet, passtvång eller andra föreskrifter för en generell reglering av invandringen. Utlänningar, som inte berördes av stadgandena om avvisning eller utvisning, kunde liksom före tillkomsten av utvisningslagen fritt resa in, vistas och ta anställning här i riket. Principen om det fria folkutbytet upprätthölls således fortfarande.

Med stöd av 18 § i utvisningslagen (denna paragraf trädde i kraft redan 16 september 1914) utfärdade dock Kungl. Maj:t under första världskriget och åren närmast efter ett flertal författningar, som reglerade utlänningars rätt att resa in och vistas i landet. Detta innebar att det i administrativ ordning infördes en *generell utlänningskontroll*, med syfte att begränsa folkutbytet med andra länder. Den 30 oktober 1914 utfärdades en kungörelse angående tillsyn över utlänningar i riket vid krig eller krigsfara

(SFS 1914:363), med bestämmelser om utlänningars anmälan hos polisen, uppehållsböcker med mera. Kungörelsen trädde dock inte genast i kraft.

Redan tidigare hade åtgärder vidtagits för att skärpa övervakningen av utlänningar. Den 17 augusti 1914 utgav Kungl. Maj:t (Civildep.) ett cirkulär till länsstyrelserna. Samtliga polismyndigheter skulle tillse att utlänningar i deras distrikt omedelbart anmälde sig hos polisen och lämnade uppgift om namn, födelseår, födelsedag, födelseort, yrke, hemort och nationalitet. Dessutom skulle de uppge var de bodde och om de bytte bostad. Såsom registren utformades kom de även att innehålla uppgift om utlänningens yrke och arbetsgivare. (Registren finns normalt kvar i länsstyrelsernas landskansliarkiv. Motsvarande register, ofta benämnda *utlänningsliggare*, skall alltid finnas bevarade i de lokala polismyndigheternas arkiv.) Den 17 december 1915 utfärdades så kungörelsen angående anmälningsskyldighet i vissa fall för utlänningar vid ankomst till riket m.m. (SFS 1915:582). *Anmälningsskyldigheten* avsåg utlänningar som ankom till riket med tåg, ångfärja eller annat fartyg och samtliga utlänningar som ankom till Haparanda eller Karungi.

I Civildepartementets ämbetsskrivelse till länsstyrelserna 28 januari 1916 föreskrevs att de förteckningar över till länet ankommande utlänningar, som av länsstyrelserna insändes till departementet, från och med 15 februari 1916 skulle upprättas på registerkort (*härbärgerarkort*). Från och med 1 januari 1918 gällde kungörelsen angående vissa åtgärder för utövande av tillsyn över utlänningar i riket (SFS 1917:475) beträffande anmälningar om bostadsupplåtelse till utlänningar och härbärgerarkortens upprättande och insändande. År 1918 överflyttades förandet av det centrala registret till Polisbyrån.

1917 års passkungörelse

Under första världskriget återinfördes även restriktioner för utlänningars inresa i Sverige, det vill säga en *yttre utlänningskontroll*. I augusti 1914 förbjöds ryska, finska och tyska undersåtar att utan Kungl. Maj:ts (Civildep.) tillstånd inkomma i Sverige, men bestämmelserna upphävdes redan efter några veckor.

Genom 1917 års passkungörelse (SFS 1917:552, ersatt av 1917:620) återkom det sedan 1860 avskaffade passtvånget för inresande utlänningar. Från 1 september 1917 infördes *pass- och viseringstvång* för alla utlänningar över 12 år (1923 ändrat till 16 år), som skulle besöka riket. Passet skulle vara påtecknat (viserat) av svensk viseringsmyndighet (utomlands av svensk beskickning eller avlönad konsul, inom Sverige av Utrikesdepartementet). Visering kunde vägras, om viseringsmyndigheten med hänsyn till resans ändamål eller av annan orsak fann att det från svensk synpunkt

inte var lämpligt att resan företogs. För utredning av lämpligheten i att utlänning inreste till Sverige remitterade Utrikesdepartementet ansökan om visering till tredje polisintendenten i Stockholm (Polisbyrån) för yttrande. Utlänning som utan behörigt pass ankom till Sverige kunde omedelbart avvisas av polismyndigheten.

1918 års övervakningskungörelse

1917 års passkungörelse ersattes från 1 december 1918 av 1918 års kungörelse angående övervakande av utlänningar i riket (SFS 1918:793), som närmast var föranledd av den då rådande bristen på livsmedel och bostäder. Varje utlänning som vistades i Sverige måste ha en legitimationshandling och ett tillstånd för fortsatt vistelse i landet, det vill säga antingen ett vederbörligen *viserat pass* eller en *uppehållsbok* för utlänningar som redan vistades här och inte kunde erhålla hemlandspass. Utlänningar som redan vistades i riket skulle göra ansökan om visering av pass eller om uppehållsbok före 1 november 1918. Uppehållsbok utfärdades av polismyndighet, i vissa fall efter förfrågan hos länsstyrelsen.

De arbetsmarknadspolitiska aspekterna på invandringsfrågan kom senare att få allt större betydelse. Enligt direktiv utfärdade av Utrikesdepartementet i juni 1919 tillförsäkrades arbetsmarknadens organisationer ett avgörande inflytande på tillståndsgivningen i fråga om arbetssökande utlänningar genom att ansökningar remitterades dit. Utredningarna om arbetsmarknadsläget ombesörjdes till en början av polismyndigheterna, men från februari 1920 övertogs detta arbete helt av Socialstyrelsen. Från denna tid remitterade Utrikesdepartementet regelmässigt till Socialstyrelsen för yttrande alla ansökningar om visering för utlänningar som avsåg att ta arbetsanställning eller redan innehade anställning.

1920 och 1922 års övervakningskungörelser

1920 års övervakningskungörelse (SFS 1920:804, ersatt av 1922:577), som från 1921 ersatte den föregående, innehöll uttrycklig föreskrift om att myndighet vid sin tillståndsprövning skulle beakta läget på *arbetsmarknaden*. Vid prövning av ansökan om visering eller uppehållsbok skulle hänsyn alltså tas inte bara till bostadsförhållandena på vistelseorten utan också till arbetsförhållandena i riket. Med anledning härav utbildades den praxis enligt vilken visering meddelades med eller utan rätt till arbetsanställning.

Utrikesdepartementets expedition för utländska passärenden

Visering gavs av svensk beskickning eller avlönad konsul, eller i Sverige av Utrikesdepartementet, där det inrättades en särskild *expedition för utländska*

passärenden. Dess huvudsakliga uppgift var att handlägga frågor rörande *visering* av utländska pass. Efter överenskommelse vid en internationell konferens i Genève 1922 infördes så kallade *Nansenpass* eller *identitetscertifikat* för statslösa ryssar och senare även för armenier. Certifikaten utfärdades under de första åren av länsstyrelserna efter yttrande av Utrikesdepartementet (SFS 1924:76 och 1927:43) men från och med 1928 direkt av Utrikesdepartementet, som också från samma tid utställde *främlingspass* för utlänningar som inte kunde erhålla hemlandspass (SFS 1927:411).

Viseringstvånget hävdes under 1920-talet undan för undan gentemot exempelvis Norge 1918, Danmark 1919, Island 1920, Belgien, Frankrike och Luxemburg 1922, Italien, Nederländerna, Spanien och Storbritannien 1923 samt Tyskland från 1 oktober 1926. Eftersom viseringen utgjorde det enda medlet att reglera tillströmningen av utländska arbetssökande, blev särskilt överenskommelsen med Tyskland anledning att införa andra bestämmelser i syfte att skydda den svenska arbetsmarknaden mot en större inflyttning av viseringsfria utländska arbetssökande.

1926 års övervakningskungörelse

Den yttre kontrollen ersattes 1926 av en *inre utlänningskontroll* genom en ny övervakningskungörelse (SFS 1926:411). Liksom i tidigare kungörelser fanns här föreskrifter om *pass-* och *viseringstvång* samt *uppehållsbok* men därutöver också föreskrifter att utlänning, som ville ta arbetsanställning i landet, skulle ha sitt pass försett med särskilt tillstånd (*arbetstillstånd*), såvida inte vederbörandes pass var försett med visering utan förbud att ta anställning, i vilket fall viseringen gällde såsom arbetstillstånd. Viseringsfri utlänning, som inreste i riket i avsikt att ta anställning, skulle ha arbetstillstånd redan vid inresan. Ansökan om arbetstillstånd skulle prövas av Socialstyrelsen. Härtill kom bestämmelser om arbetsgivares skyldighet att insända anmälningar om utlänningar som var i deras tjänst. Kungörelsen trädde i kraft 1 oktober 1926 och skulle tills vidare gälla till utgången av 1927.

Strikt utlänningskontroll 1928–1945

1927 års utlänningslag

Den utlänningskontroll som tillkommit i administrativ ordning hade under 1920-talets senare del nått en sådan omfattning att det ansågs att föreskrifterna i stället borde ges i lag. 1927 års utlänningslag (SFS 1927:333) gällde från 1 januari 1928 till utgången av 1932. Till lagen fanns en kungörelse med tillämpningsföreskrifter (SFS 1927:411). De viktigaste förändringarna mot tidigare bestod i införandet av instituten *uppehållstillstånd* (som dock tidigare haft en motsvarighet i uppehållsboken) och *förpassning*

(som närmast kan sägas vara en utbrytning ur utvisningsinstitutet sådant det tillämpades efter tillkomsten av 1918 års övervakningskungörelse, se s. 193).

Genom att kräva uppehållstillstånd ville man förhindra bosättning i Sverige av utlänningar som ansågs inte önskvärda men inte kunde utestängas genom viseringskrav eller krav på arbetstillstånd. Vid bedömningen av eventuell immigration skulle man beakta även det rådande bostadsläget, ordnings- och säkerhetsintressen samt rassynpunkter (så enligt propositionen). Liksom beträffande arbetstillstånd var det Socialstyrelsen som beviljade uppehållstillstånd. Tidigare utfärdade uppehållsböcker förblev giltiga till 1942 års utgång.

Giltighetstiden för 1927 års utlänningslag gick ut vid 1932 års utgång. Då förordnades emellertid att lagen med vissa mindre ändringar skulle ha fortsatt giltighet till 1937 års utgång (SFS 1932:134). Också giltighetstiden för tillämpningskungörelsen förlängdes (SFS 1932:551).

1937 års utlänningslag

1937 års utlänningslag (SFS 1937:344), som trädde i kraft 1938, byggde i huvudsak på 1927 års lag. Revisionen tog främst sikte på att bereda politisk flykting en tryggare ställning, att omreglera *besvärsrätten* samt att öka centraliseringen av handläggningen. Liksom tidigare utfärdades också en tillämpningskungörelse (SFS 1937:912). Politiska flyktingars ställning stärktes, dels genom att avvisning av utlänning som flytt till Sverige av politiska orsaker inte fick beslutas av polismyndighet utan skulle underställas Socialstyrelsen, dels genom att bestämmelserna om politiskt *hinder för verkställighet* utvidgades.

För att tillse att man i utlänningsärenden beaktade också andra synpunkter än dem som i allmänhet anlades i Socialstyrelsen och skapa garantier för att mera betydelsefulla ärenden kom under Kungl. Maj:ts bedömande, inrättades en rådgivande nämnd med tre ledamöter, *Utlänningsnämnden*. Socialstyrelsen måste, innan den meddelade beslut om bland annat avvisning eller förpassning, inhämta yttrande från nämnden. Besvär mot Socialstyrelsens beslut om utlännings avlägsnande fick föras endast om nämnden eller någon av dess ledamöter hade avvikande mening.

Handläggningen av utlänningsärenden centraliserades nu till Socialstyrelsen. Således uppgick Statens polisbyrå i Socialstyrelsen, som också från Utrikesdepartementets expedition för utländska passärenden övertog uppgifterna att utfärda främlingspass och identitetscertifikat samt att bevilja viseringsförlängningar (*uppehållsviseringar*) för fortsatt uppehåll i riket. Utrikesdepartementet behöll dock uppgiften att ge visering för inresa till riket.

Senare samma år infördes *nya restriktioner* som drabbade flyktingar. För att förhindra judiska flyktingar att komma till Sverige förordnade Kungl. Maj:t i september 1938 att utlänning fick avvisas (förutom i de i utlänningslagen angivna fallen) också då man kunde anta att utlänningen lämnat sitt land för att inte mer återvända dit. För personer, som kunde beräknas återvända till sitt hemland, bemyndigades vissa beskickningar och konsulat att utfärda *gränsrekommendationer*. Personer försedda med sådana fick inte avvisas av passkontrollmyndigheterna. Även *viseringstvång* som började återinföras, först 1938 för medborgare i Österrike och Tjeckoslovakien, blev ett medel att hindra flyktingar att ta sig till Sverige.

1939 års utlänningsräkning

Mot slutet av 1930-talet ökade antalet utlänningar i riket. För att kontrollera om man hade fullständig kännedom om alla utländska medborgare inom landet företogs i februari 1939 en särskild *utlänningsräkning* (SFS 1939:4). Samtliga utlänningar som mellan 10 och 17 februari 1939 vistades minst två dygn i Sverige skulle räknas. Både utlänningarna själva och de som upplät bostad åt dem lämnade anmälningar på särskilda blanketter.

Andra världskrigets utlänningskungörelser m.m.

Även 1937 års utlänningslag fick till en början en giltighetstid om fem år. Den förlängdes senare med tre år. Lagen kom alltså att gälla under hela andra världskrigets tid. Att den kunde bibehållas i stort sett oförändrad berodde huvudsakligen på att lagen gav de beslutande myndigheterna en ganska stor frihet vid handläggningen av utlänningsärenden och lämnade Kungl. Maj:t tämligen vittgående fullmakter att meddela dispens från lagens föreskrifter och att utfärda tilläggsbestämmelser. Med stöd av dessa fullmakter utfärdade Kungl. Maj:t i administrativ ordning kungörelser, som dels satte vissa bestämmelser i lagen ur kraft, dels kompletterade den.

Den 1 september 1939 utfärdades kungörelsen med vissa särskilda föreskrifter om tillsyn över utlänningar (SFS 1939:599). Bland annat infördes från 5 september *viseringstvång* för medborgare i alla länder utom de nordiska. Åren 1940 och 1941 blev även nordiska medborgare viseringspliktiga. Socialstyrelsen fick rätt att återkalla uppehållstillstånd och besluta om avvisning utan hörande av Utlänningsnämnden. Förpassning av utlänning fick ske, när det med hänsyn till rikets säkerhet låg i statens intresse att viss utlänning inte vistades i riket. Genom tillägg till kungörelsen i oktober 1939 fick Socialstyrelsen och länsstyrelserna rätt att utfärda förbud för utlänningar att beträda vissa områden. Denna rätt kom att utnyttjas flitigt. Vidare fick uppehållstillstånd eller uppehållsvisering begränsas till viss ort eller visst område.

Ett tillägg till 1939 års kungörelse i februari 1940 (SFS 1940:92) gav Socialstyrelsen rätt att, när beslut om avvisning, förpassning eller utvisning inte kunnat verkställas, låta *omhänderta utlänning* och placera vederbörande i *förläggning*. Dock skulle yttrande inhämtas från Utlänningsnämnden. Socialstyrelsen fick även besluta att utlänning som omhändertagits i förläggning i stället skulle *tas i förvar* (frihetsberövas). Länsstyrelsen skulle verkställa Socialstyrelsens beslut och fick även rätt att i avvaktan på styrelsens beslut själv besluta att utlänning skulle tas i tillfälligt förvar. Om förvarstiden avsågs bli längre än två månader, skulle ärendet underställas Kungl. Maj:t. Samtidigt utfärdades kungörelsen med vissa föreskrifter angående omhändertagande av utlänning i förläggning (SFS 1940:93), vari bland annat Socialstyrelsens befogenheter närmare reglerades. Styrelsen skulle anordna förläggningar för omhändertagna utlänningar. En särskild *avdelning för utlänningsförläggningar* inrättades därför inom Socialstyrelsen.

Samma dag utfärdades också kungörelsen med vissa särskilda föreskrifter om tillsyn över utlänningar vid krig eller krigsfara (särskild utlänningskungörelse, SFS 1940:94), med bestämmelser som vid krig eller krigsfara skulle ersätta 1939 års kungörelse och som ytterligare *skärpte restriktionerna* för utlänningars vistelse i Sverige. De rigorösa bestämmelserna i denna kungörelse behövde lyckligtvis aldrig träda i tillämpning.

Den samma dag utfärdade hemliga särskilda utlänningskungörelsen föreskrev upprättandet av särskilda, nationalitetsvis upplagda register över utlänningar som borde omhändertas i händelse av olika krigsfall.

I december 1942 utfärdades nya kungörelser (SFS 1942:944, 945, 946 och 947), som ändrade eller ersatte dem som utfärdats 1939–1940.

Under kriget infördes så småningom *lättnader i tillståndskraven*. Sålunda utfärdade Kungl. Maj:t 1 oktober 1943 en kungörelse (SFS 1943:716), varigenom danska, finska, isländska och norska medborgare samt estlandssvenskar befriades från skyldighet att ha arbetstillstånd. Undantagsbestämmelserna om befrielse från arbetstillstånd utsträcktes genom en kungörelse 27 oktober 1944 (SFS 1944:713) till att gälla även medborgare eller statslös förutvarande medborgare i Estland, Lettland eller Litauen som innehade svenskt främlingspass.

STATENS UTLÄNNINGSKOMMISSION 1944

För att uppnå en ytterligare koncentration av utlänningsärendena, som ökat starkt under kriget, sammanslogs Socialstyrelsens utlänningsbyrå och dess avdelning för utlänningsförläggningar från 1 juli 1944 med Utrikesdepartementets expedition för utländska passärenden till en nyinrättad myndighet, *Statens utlänningskommission*.

Delvis avreglerad utlänningskontroll 1945–omkring 1970

1945 års utlänningslag

1945 års utlänningslag (SFS 1945:315) trädde i kraft 1 juli 1945 och gällde ursprungligen endast två år. Den förlängdes senare i fyra omgångar och kom att att gälla till 1 juli 1954. Lagen kompletterades av en utlänningskungörelse (SFS 1945:317). Denna lag innebar lika litet som 1937 års lag någon principiell förändring av utlänningslagstiftningen i förhållande till 1927 års lag. I syfte att förenkla kontrollbestämmelserna för viseringspliktiga respektive viseringsfria utlänningar som vistades längre tid i Sverige, gjordes stadgandena om uppehålls- och arbetstillstånd tillämpliga även på viseringspliktiga utlänningar. Under lagens giltighetstid företogs 1953 en *genomgripande omorganisation* av den centrala utlänningsmyndigheten, Statens utlänningskommission.

1954 års utlänningslag

1954 års utlänningslag (SFS 1954:193) trädde i kraft 1 juli 1954, liksom utlänningskungörelsen (SFS 1954:457). De tidigare utlänningslagarna hade främst haft till syfte att skydda den svenska arbetsmarknaden. Med 1954 års lag ville man stärka *utlänningarnas rättsställning*. Detta beaktades framför allt i principdeklarationen i 1 § om lagens innebörd och utlännings rätt samt i principstadgandet om asylrätt i 2 § och stadgandet i 10 § om bosättningstillstånd, en särskild form av uppehållstillstånd utan tidsbegränsning. I övrigt var utlänningskontrollens medel de samma: passtvång, visering, uppehållstillstånd, arbetstillstånd samt avlägsnande ur riket genom avvisning, förvisning, utvisning eller förpassning.

En *gemensam nordisk arbetsmarknad* infördes i juli 1954. Nordiska medborgare och förutvarande medborgare i de baltiska staterna behövde sedan tidigare inget arbetstillstånd. Medborgare i Danmark, Finland och Norge (från 1 december 1955 även Island) behövde nu, till skillnad från medborgare i övriga länder, inte heller pass eller uppehållstillstånd för att vistas i Sverige i mer än tre månader. Uppehållstillstånd krävdes heller inte av den som hade *bosättningstillstånd*. Sådant tillstånd kunde enligt praxis ges till den som varit stadigvarande bosatt i landet minst fem år.

Tillståndsmyndighet för de flesta av utlänningskontrollens medel var liksom tidigare Statens utlänningskommission. Visering meddelades av Utlänningskommissionen, men kunde också ges av Utrikesdepartementet (huvudsakligen för utländska diplomater), beskickningar och konsulat samt polismyndighet (sjömansvisering och nödfallsvisering). Uppehålls-

tillstånd meddelades av Utlänningskommissionen och, efter dess bemyndigande, av polismyndighet. Också bosättningstillstånd gavs av kommissionen, liksom arbetstillstånd som, efter dess bemyndigande, också kunde meddelas av vederbörande polismyndighet eller länsarbetsnämnd. Lagens bestämmelser om avvisning, förvisning, utvisning och förpassning behandlas i ett särskilt avsnitt (s. 199).

Skärpt yttre utlänningskontroll från omkring 1970

ARBETSTILLSTÅND FÖRE INRESAN

Den stora tillströmningen vid mitten av 1960-talet av utlänningar från framför allt Jugoslavien gjorde att regeringen genom en ändring i utlänningskungörelsen från 1 januari 1966 utsträckte kravet på *arbetstillstånd före inresa* till att gälla alla icke-nordbor. För att detta skulle få effekt, kompletterades det från 1 mars 1967 med bestämmelsen att sådant tillstånd inte fick beviljas efter inresan annat än om utlänningen kommit hit för att förena sig med familjemedlem eller det förelåg annat »särskilt skäl«. Från 1 mars 1967 har Sverige en reglering av invandringen som innebär att tillstånd i princip skall ha beviljats *före* inresan. Detta var ett principiellt ställningstagande av största betydelse för invandringspolitiken.

1968/1969 ÅRS RIKTLINJER, STATENS INVANDRARVERK

I 1968 års proposition angående riktlinjer för utlänningspolitiken m.m. tog statsmakterna upp principiella överväganden och lade fast riktlinjer för invandringspolitiken. Dessa antogs av en enhällig riksdag. Från 1 juli 1969 ändrades utlänningslagen (SFS 1968:755) och en ny utlänningskungörelse (SFS 1969:136) utfärdades. Huvudinnehållet i det nya systemet med reglerad invandring var att utomnordiska medborgare som ville arbeta i Sverige i princip måste ha ordnat med arbetstillstånd och bostad redan vid inresan. Detta kan ses som en återgång till den tidigare »arbetsviseringen«. Samtidigt som den nya invandringspolitiken 1967/1968 innebar en mycket restriktiv hållning gentemot den spontana utomnordiska invandringen, förordades organiserad *kollektiv arbetskraftsrekrytering* i utlandet. Denna skulle genomföras under Arbetsmarknadsstyrelsens ledning i samråd med arbetsmarknadens parter. Under hösten 1966 och våren 1967 slöts rekryteringsavtal med Jugoslavien och Turkiet och rekryteringskontor öppnades i dessa länder.

Den 1 juli 1969 inrättades *Statens invandrarverk* som högsta ansvariga myndighet i invandrarfrågor genom en sammanslagning av Statens utlänningskommission, Justitiedepartementets enhet för medborgarskapsfrågor och Arbetsgruppen för invandrarfrågor vid Inrikesdepartementet.

När det gällde arbetstillståndsärenden delegerade Invandrarverket i praktiken besluten till *Arbetsmarknadsverket*, som i sin tur inhämtade arbetsmarknadsorganisationernas synpunkter.

Invandringen till Sverige ändrade karaktär omkring år 1970. Den minskade efterfrågan på utländsk arbetskraft gjorde att regleringen av den utomnordiska invandringen i praktiken kom att innebära ett *totalstopp för utomnordisk arbetskraftsinvandring*. Arbetskraftsinvandrarna ersattes nu av andra typer av invandrare: olika slag av flyktingar och så kallade anknytningsfall. Den utomeuropeiska invandringen utgjorde en snabbt ökande andel av den totala invandringen. Detta återspeglas i förändringarna i utlänningslagstiftningen, som kom att inriktas mot flyktingar och asylsökande.

Riksdagen beslutade 1975 om målen för invandrar- och minoritetspolitiken: *jämlikhet, valfrihet och samverkan*. Genom ändring i 1954 års utlänningslag infördes 1 januari 1976 ett särskilt skydd för de personer som utan att vara flyktingar kan åberopa tungt vägande skäl (oegentligt kallade *B-flyktingar*) samt för *krigsvägrare*. I princip lagfästes en praxis som då fanns sedan åtskilliga år tillbaka. Vidare ersattes det tidigare bosättningstillståndet av *permanent uppehållstillstånd*. En del förändringar med syftet att förkorta väntetiderna trädde i kraft 1 juli 1978. Utlänningsnämnden avskaffades och Invandrarverkets prövning av uppehållstillstånd respektive avlägsnande, som förut skett i två steg, slogs samman till ett beslut. *Verkställigheten förenklades*, genom att polisen blev ensamt ansvarig (länsstyrelsen kopplades bort) vid verkställighet av avvisnings- och förpassningsbeslut. Också rättshjälpslagstiftningen ändrades, så att offentligt biträde, såvida det inte ansågs obehövligt, kopplades in i ärendet redan på utredningsstadiet hos polisen. Härigenom minskades antalet inblandade myndigheter med två, och omläggningen av handläggningsrutinerna förenklade prövningen hos Invandrarverket.

1980 års utlänningslag

Ny utlänningslag (SFS 1980:376) och utlänningsförordning (SFS 1980:377) trädde i kraft 1 juli 1980. Flyktingdefinitionen anpassades nu till *Genèvekonventionens* lydelse. Så kallad *flyktingförklaring* infördes (beslutades av Invandrarverket med besvärsrätt till regeringen). Ny regel infördes om anmälan till Invandrarverket från polisen i fråga om vissa avvisningsbeslut (*jourtjänst*). Principen om uppehållstillstånd före inresa genomfördes för gäststuderande med omedelbar verkan och för övriga kategorier från 1 april 1981. Möjligheten att hos regeringen begära omprövning (*återbrytning*) av avlägsnandebeslut som vunnit laga kraft togs bort. Nya skäl skulle i stället prövas i verkställighetsärendet.

I den nya utlänningslagen fanns endast två avlägsnandeformer; *avvisning* (hindras inresa) respektive *utvisning* (tvingas lämna landet) (se s. 200). År 1984 företogs en del ändringar i lagen (SFS 1984:595). En nyhet från 1 januari 1985 var att permanent uppehållstillstånd fick ges redan från början, om utlänningen avsåg att bosätta sig här i riket. Den 1 januari 1985 övertog Statens invandrarverk från Arbetsmarknadsverket ansvaret för flyktingmottagandet.

1989 års utlänningslag

Från 1 juli 1989 gällde ny utlänningslag (SFS 1989:529) och ny utlänningsförordning (1989:547). De grundläggande bestämmelserna om skyldighet att ha pass, visering, uppehållstillstånd och arbetstillstånd angavs nu i lagen i stället för att som tidigare i huvudsak regleras i förordningen. En del av bestämmelserna i den gamla utlänningsförordningen togs in i lagen.

En saklig ändring var att Utrikesdepartementet fick rätt att meddela tidsbegränsade uppehållstillstånd inom sitt verksamhetsområde, det vill säga beträffande personer med diplomatisk anknytning eller anknytning till internationella organ. Innebörden i begreppen avvisning och utvisning ändrades i viss mån. Den beslutsbefogenhet i *asylärenden* som polismyndigheten hittills haft fördes helt över till Invandrarverket.

Från 1990-talet, EES- och EU-medlemskapen

År 1992 tillkom *Utlänningsnämnden* för att från regeringen överta de från Invandrarverket överklagade ärendena, till största delen asylärenden. Utlänningsförfattningarna har därefter ändrats flera gånger, dels med hänsyn till anpassningen till Europeiska unionen, dels i anledning av ändrade förfaranden vad gäller asylsökande och flyktingar. Den 1 oktober 1997 övertog Invandrarverket helt polisens utredande funktioner i utlänningsärendena. Den 1 juni 1998 överfördes ansvaret för integrationsfrågorna från Invandrarverket till det nyinrättade *Integrationsverket* (nedlagt 2007) och 1 juli 2000 bytte Invandrarverket namn till *Migrationsverket*.

Avtalet mellan EU och EFTA om det Europeiska ekonomiska samarbetet (EES) innebar fri arbetskraftsmigration inom EES-området. Nya bestämmelser i utlänningslagen trädde i kraft 1 januari 1994 och innebar att medborgare i ett land som ingår i EES undantogs från kravet på arbetstillstånd.

Den 1 januari 1995 blev Sverige medlem av EU. 1998 års ändringar i utlänningslagen (SFS 1997:1224) innebar bland annat att möjligheterna för invandring av anhöriga begränsades. Regeringen skulle i första hand genom förordningar styra rättstillämpningen gällande tidsbegränsade uppehållstillstånd vid massflykt samt uppehållstillstånd av humanitära skäl.

Den 1 december 2000 trädde lagen och förordningen om Schengens informationssystem i kraft (SFS 2000:344 och 2000:836). Och från 25 mars 2001 deltog Sverige i Schengensamarbetet, ett fördjupat gränskontrollsamarbete med bestämmelser bland annat om avskaffande av gränskontroller inom Schengenområdet, enhetlig visering inom området och återkallelse av uppehållstillstånd för en utlänning som registrerats på spärrlista i Schengens informationssystem. Den 1 oktober 1997 trädde Dublinkonventionen i kraft i Sverige (2003 ersatt av Dublinförordningen), vilken reglerade vilken stat som skulle pröva en asylansökan som lämnats in i en medlemsstat. Sedan 2003 råder inom EU/EES-området principen om första asylland.

2005 års utlänningslag

Det var inga principiella förändringar i den nya lagen jämfört med 1989 års utlänningslag, men överklagande av Migrationsverkets beslut skulle nu ske till migrationsdomstolar och Migrationsöverdomstolen (Utlänningsnämnden lades ner). Utlänningslagen (SFS 2005:716) och utlänningsförordningen (SFS 2006:97) trädde i kraft 31 mars 2006.

Det blev dock förändringar redan 30 april 2006 (SFS 2006:219 och 2006:262, ändringar i utlänningslagen och utlänningsförordningen) då det nya begreppet *uppehållsrätt* infördes. EES-medborgare och deras familjemedlemmar fick, om vissa villkor var uppfyllda, rätt att vistas i Sverige mer än tre månader utan uppehållstillstånd, det räckte att i sådant fall registrera sig hos Migrationsverket för att få *uppehållsrätt* (1 maj 2014 slopades registreringskravet). EES-medborgare som har vistats lagligt i Sverige utan avbrott under minst fem år har *permanent uppehållsrätt*. För medborgare i övriga länder krävs däremot i regel arbets- och uppehållstillstånd. 2005 års lag och senare ändringar däri faller dock utanför den tidsperiod som den här arkivguiden huvudsakligen omfattar.

Arkivmaterialet från verksamheten för övervakning och kontroll

Tiden fram till 1860, passjournaler

Passbestämmelserna var fram till 1860 ett medel för att kontrollera utlänningar i Sverige. Såväl svenskar som utlänningar måste medföra *pass* vid alla resor inom och utom landet. Utlänningar skulle dessutom vid sin ankomst till Sverige begära *tillstånd* att få uppehålla sig här. Bestämmelserna fanns i en förordning 19 februari 1811 och ett kungligt påbud 14 augusti 1812.

Ingen resande utlänning fick inkomma i riket utan att först ha erhållit Kungl. Maj:ts tillstånd. Länsstyrelserna och Överståthållarämbetet skulle bland annat upprätta förteckningar över utlänningarna inom sitt område och årligen skicka in förteckningarna till utrikesstatsministern. De som utfärdade passen (länsstyrelser och magistrater i städerna) skulle föra en särskild journal med uppgifter om passens innehåll. Varje månad skulle de översända förteckningar över utfärdade pass till Justitiekanslern.

Flertalet passbestämmelser upphävdes 1860. Om utlänningar önskade driva handel eller egen rörelse av annat slag skulle de begära särskilt tillstånd (se s. 115).

Perioden 1860–1914

Under *passfrihetens* tid från 1860 till första världskriget kunde utlänningar fritt resa in i landet, uppehålla sig här och även – med några undantag – inneha anställning. För att utöva vissa näringar krävdes ibland tillstånd.

År 1906 utfärdades dock bestämmelser om kontroll av *flyktingar från Ryssland*, vilka skulle anmäla namn, yrke, hemort, bostad och förvärvsmöjligheter. Om de inte följde bestämmelserna riskerade de utvisning, vilket beslutades av Kungl. Maj:t. Med anledning av dessa bestämmelser inrättades i Stockholm en särskild utlänningsexpedition vid Överståt-

hållarämbetets kriminalavdelning. 1906 års cirkulär förnyades årligen fram till 1914 då det ersattes genom andra för samtliga nationaliteter gällande bestämmelser.

ARKIV ▶ PASSJOURNALER M.M.

Riksarkivet Marieberg

- *Justitiekanslern*, 1812–1847 särskild serie insända passjournaler; 1848–1860 i serien Handlingar till allmänna diariet (utlänningar förekommer främst under 1810-talet).
- *Utrikesdepartementets huvudarkiv*, serie E 2 HC, insända *rapporter från gränsvakter* och *skrivelser* ang. pass och uppehållstillstånd 1814–1831 med förteckningar över utlänningar 1830–1831.
- *Hovkanslersexpeditionen* (vol. 90), *förteckningar* från landshövdingar 1828 över utlänningar som under de senaste tio åren bosatt sig i riket.
- *Civildepartementets* konseljakter, *ansökningar* från utlänningar om att få vistas i riket »tills vidare« (utan tidsbegränsning), huvudsakligen för att få tillstånd att idka näring (se s. 119).

Landsarkiven

- I *länsstyrelsernas* och *Överståthållarämbetets* arkiv samt *rådhusrätts-* och *magistratsarkiven* finns passjournaler m.fl. liggare över utländska resande. Länsstyrelsernas arkiv innehåller också register och dossierer upplagda enligt cirkulären fr.o.m. 1906.

Stockholms stadsarkiv

- *Överståthållarämbetet för polisärenden, utlänningsavdelningen*, flera serier rullor, register och utlänningsdossierer, 1906–.

Tiden efter 1914

Från 1914 och fram till nutid löper arkivbildningen på utlänningskontrollens område till stor del kontinuerligt. Olika myndigheter har avlöst varandra, men arkivbildningen har pågått mer eller mindre oavbruten och kan väsentligen inte särskiljas för olika tidsperioder. Det har i huvudsak varit fem statliga centrala myndigheter som sedan 1910-talet skött den yttre och inre kontrollen av utlänningar.

1914–1937	Statens polisbyrå för övervakande av utlänningar i riket (Polisbyrån)
1917–1944	Utrikesdepartementets expedition för utländska passärenden
1920–1944	Socialstyrelsen
1944–1969	Statens utlänningskommission (Utlänningskommissionen)
1969–	Statens invandrarverk (Invandrarverket), från 2000 Migrationsverket

Till en början var utlänningskontrollen decentraliserad. Polismyndigheterna ålades att registrera och övervaka utlänningar inom sitt område. De kunde avvisa och utvisa utlänningar, inkalla dem till förhör och ta dem i förvar, men de kunde också från 1918 utfärda *uppehållsböcker*. *Viseringar* utfärdades från 1917 centralt i Utrikesdepartementet eller hos beskickningar och konsulat. Statens polisbyrå förde ett *utlänningsregister* för hela landet, och Socialstyrelsen fick 1920 hand om frågor om utländsk arbetskraft i Sverige. Kungl. Maj:t gav först genom Civildepartementet och från och med 1 juli 1920 genom Justitie- och Socialdepartementen direktiv och instruktioner och var högsta besvärsinstans (arbetsfördelningen mellan departementen ändrades senare).

Med tiden blev kravet på samordning och centralisering av de olika myndigheternas arbete starkare. År 1938 inrättades därför en särskild utlänningsbyrå inom Socialstyrelsen (vari Statens polisbyrå uppgick) och 1 juli 1944 inrättades Statens utlänningskommission (genom sammanslagning av Socialstyrelsens utlänningsenheter och Utrikesdepartementets expedition för utländska passärenden). Än mer centraliserades invandrarfrågornas hantering när Statens invandrarverk bildades 1 juli 1969. Förenklat kan man säga att ärenden om

- *inresevisering* handlades (i samarbete med beskickningar och konsulat) av
  - Utrikesdepartementet, 1917–1944
  - Utlänningskommissionen, 1944–1969
  - Invandrarverket/Migrationsverket, 1969–
- *arbetstillstånd* och *uppehållstillstånd* handlades av
  - Socialstyrelsen, 1926–1944 (yttrade sig över arbetsviseringar m.m. 1920–)
  - Utlänningskommissionen, 1944–1969 (även arbetsmarknads- och polismyndigheter)
  - Invandrarverket/Migrationsverket, 1969– (även arbetsmarknads- och polismyndigheter).

Hos Statens polisbyrå samlades sedan 1910-talets slut kopior av alla tillstånd som gavs till utlänningar. Denna funktion övertogs 1938 av Socialstyrelsen (senare av Utlänningskommissionen respektive Invandrarverket).

När ärendehandläggningen flyttades mellan de olika myndigheterna gjorde man inte något brott i arkivbildningen. Det betyder att serier av dossierer som lades upp av en myndighet har fortsatt att föras av dess efterträdare. När man sedan i efterhand har ordnat och förtecknat arkiven, har det inte gått att göra en skarp skillnad mellan de olika myndigheternas arkiv. Så går till exempel Invandrarverkets/Migrationsverkets dossierer över utlänningar ofta tillbaka till långt före verkets tillkomst 1969, i teorin ända till 1920-talet, förutsatt att vederbörande inte blivit svensk medborgare men varit aktuell för verkets handläggning efter 1970. En sådan *centraldossier* skall i princip innehålla flertalet handlingar som rör den enskilde utlänningen och förvaras i den centrala utlänningsmyndighetens arkiv (Socialstyrelsen, Utlänningskommissionen eller Invandrarverket/Migrationsverket). Beskrivningen av arkivförhållandena utgår därför från typ av handling. I stora drag delas beskrivningen upp på följande avsnitt:

- Härbärgerarkort (poliseringskort, bostadsanmälningskort), 1916–1969
- Pass- och viseringshandlingar, 1917–
- Ansökningar om uppehållsböcker, 1918–1927
- Centraldossierer över utlänningar (ansökningar och beslut om arbetstillstånd, uppehållstillstånd, bosättningstillstånd, permanent uppehållstillstånd m.m.), 1920–
- Register över utlänningar, 1917–
  – Viseringsregister m.m. över utlänningar, 1917–1943
  – Centralregister över utlänningar, 1942–1973
  – ADB-baserade register över invandrare, 1973–
- Kontrolldossierer m.m., dvs. ofördelaktiga uppgifter om utlänningar, 1914–
- Arbetsgivaranmälningar, 1926–1977
- In- och utresekort (kontrollkort), 1926–
- Utlänningsräkningen, 1939
- Nationalitetsregister, 1939–1945
- Anställningstillstånd, 1974–

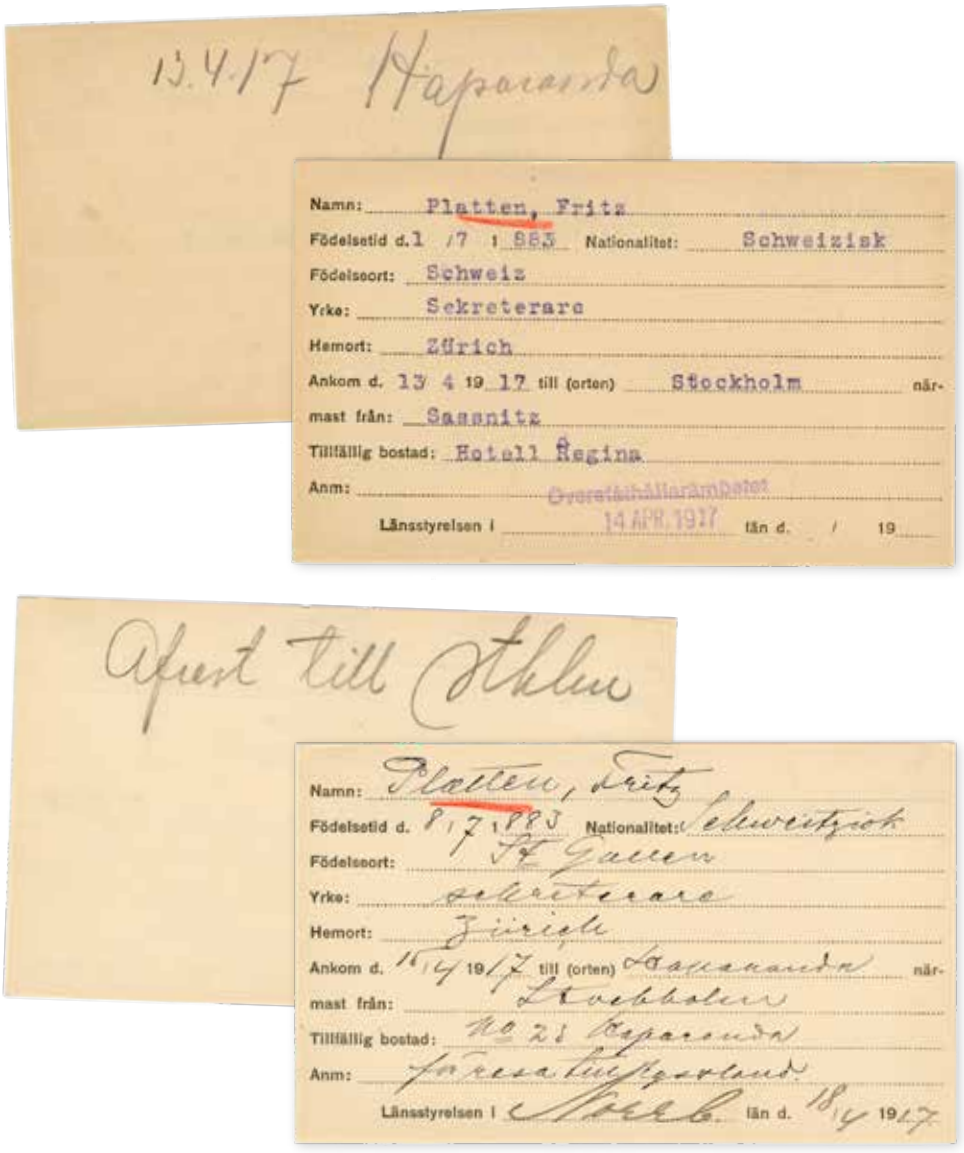
HÄRBÄRGERARKORT M.M. 1916–1969

Det kungliga cirkuläret 17 augusti 1914 föreskrev att länsstyrelserna skulle upprätta särskilda *förteckningar* över utlänningar som vistades inom länet, och dessa förteckningar skulle bland annat innehålla uppgift om vederbörandes bostad. För att man skulle kunna få ett för riket gemensamt register, ändrades bestämmelserna genom en ämbetsskrivelse från Civildepartementet till länsstyrelserna 28 januari 1916. De förteckningar som av länsstyrelserna insändes till Civildepartementet skulle från 15 februari 1916 upprättas på *registerkort*. Från 1 mars 1918 överflyttades förandet av det centrala registret till Statens polisbyrå.

Varje person, som lät en utlänning bo i sin bostad eller annan lägenhet, var skyldig att omedelbart kräva sin gäst/hyresgäst på uppgift om fullständigt namn, yrke eller titel, födelseort, födelsetid, nationalitet och hemort samt även den ort inom eller utom riket där utlänningen senast uppehållit sig. Innan utlänningen lämnade lägenheten måste han uppge vart han tänkte bege sig. Dessa uppgifter måste bostadens innehavare inom 12 timmar (senare ändrat till 24 timmar) anmäla till närmaste polismyndighet på särskilda kort. Samma uppgifter skulle även lämnas av hotell och pensionat (SFS 1917:474). Polismyndigheten samlade korten i ett särskilt register med anmälningar om resandes ankomst respektive avresa. Avskrifter skickades till länsstyrelsen som sedan sände dem vidare till Civildepartementet. Från 1921 sände länsstyrelserna korten direkt till Polisbyrån och från 1 juli 1931 upphörde länsstyrelserna att fungera som mellanhand.

Från 1938 ingav bostadsupplåtare sina anmälningar om utlännings ankomst i två exemplar till polismyndigheten. Därifrån skickades det ena vidare till Socialstyrelsens utlänningsbyrå som övertagit Polisbyråns arbetsuppgifter. Anmälningar om utlännings avresa ingavs i ett exemplar, som skickades vidare till Socialstyrelsen. Från 1 juli 1944 ingavs anmälningskorten, nu benämnda »poliseringskort«, av polismyndigheten till Utlänningskommissionen.

Från 1965 behövde hotell och pensionat samt tältplatser inte längre göra anmälningar om medborgare i Danmark, Finland, Island eller Norge. Från samma år upphörde också bostadsanmälningarna från pensionat och liknande att skickas vidare till Utlänningskommissionen. År 1969 slopade man så helt rutinen att inge bostadsanmälningar till den centrala utlänningsmyndigheten. Bostadsanmälningarna från privata bostadsupplåtare upphörde helt och hållet, medan anmälningar från hotell och pensionat fortsatt ingavs till polismyndigheterna.

Härbärgerarkort från 1917 (Statens polisbyrå, vol. E6:42, RA Marieberg). Den schweiziske socialisten Fritz Platten (1883–1942) organiserade Lenins hemresa till Ryssland och medföljde denne genom Sverige. Lenin med följeslagare ankom till Stockholm 13 april 1917 och reste samma kväll till Haparanda. Medan de flesta i sällskapet fortsatte till Torneå, återvände Platten till Stockholm. År 1921 grundade han det schweiziska kommunistpartiet. Från 1923 i exil i Sovjetryssland, arresterades han under de stalinistiska utrensningarna på 1930-talet och avled i fångläger.

ARKIV ▶ HÄRBÄRGERARKORT

Lokala polismyndigheter [landsarkiven]

- De lokala polismyndigheternas exemplar av *härbärgerarkorten* (och motsvarande) finns endast kvar hos ett fåtal myndigheter. I den mån de är bevarade, är de ordnade årgångsvis eller i längre tidsperioder, alfabetiskt efter utlänningens namn.

Statens polisbyrå [Riksarkivet Marieberg]

- Det exemplar av *härbärgerarkorten* som skickades in centralt sändes till
  – *Statens polisbyrå*, –1937
  – *Socialstyrelsen*, 1938–1944
  – *Utlänningskommissionen*, 1944–1969.

  Endast korten 1916–1920 är bevarade (130 vol.). Förvaras årsvis i alfabetisk ordning efter utlänningens namn, avanmälningskortens uppgifter är noterade på baksidorna.

PASS- OCH VISERINGSHANDLINGAR FRÅN 1917

Från 1 september 1917 infördes pass- och viseringstvång för alla utlänningar över 12 år (1923 ändrat till 16 år), som besökte Sverige. Passet skulle vara påtecknat (viserat) av svensk viseringsmyndighet (Utrikesdepartementet, svensk beskickning eller avlönad konsul). En särskild expedition för utländska passärenden inrättades hos Utrikesdepartementet (se s. 35 och 209).

Efter en internationell överenskommelse 1922 infördes så kallade Nansenpass eller identitetscertifikat för statslösa ryssar och senare även för armenier. Certifikaten utfärdades under de första åren av länsstyrelserna efter yttrande av Utrikesdepartementet. Från 1928 utfärdades de av departementet, som från samma tid utställde främlingspass för utlänningar som inte kunde erhålla hemlandspass.

I Sverige skickades eller inlämnades *viseringsansökningarna* åtföljda av pass till Utrikesdepartementets utländska passexpedition, bland annat från de främmande beskickningarna. Utomlands verkställdes viseringarna av därtill berättigade svenska beskickningar och lönade konsulat, vanligen efter förfrågan hos passexpeditionen. Beslut att bifalla eller vägra visering grundade sig delvis på utredning av polisen samt, om ansökan gällde anställning, yttrande av Socialstyrelsen. Man skilde mellan vanlig visering och diplomatvisering. Gruppresenärer med gemensamt pass kunde få kol-

Frågeformulär

att ifyllas af personer som önska resa till Sverige.

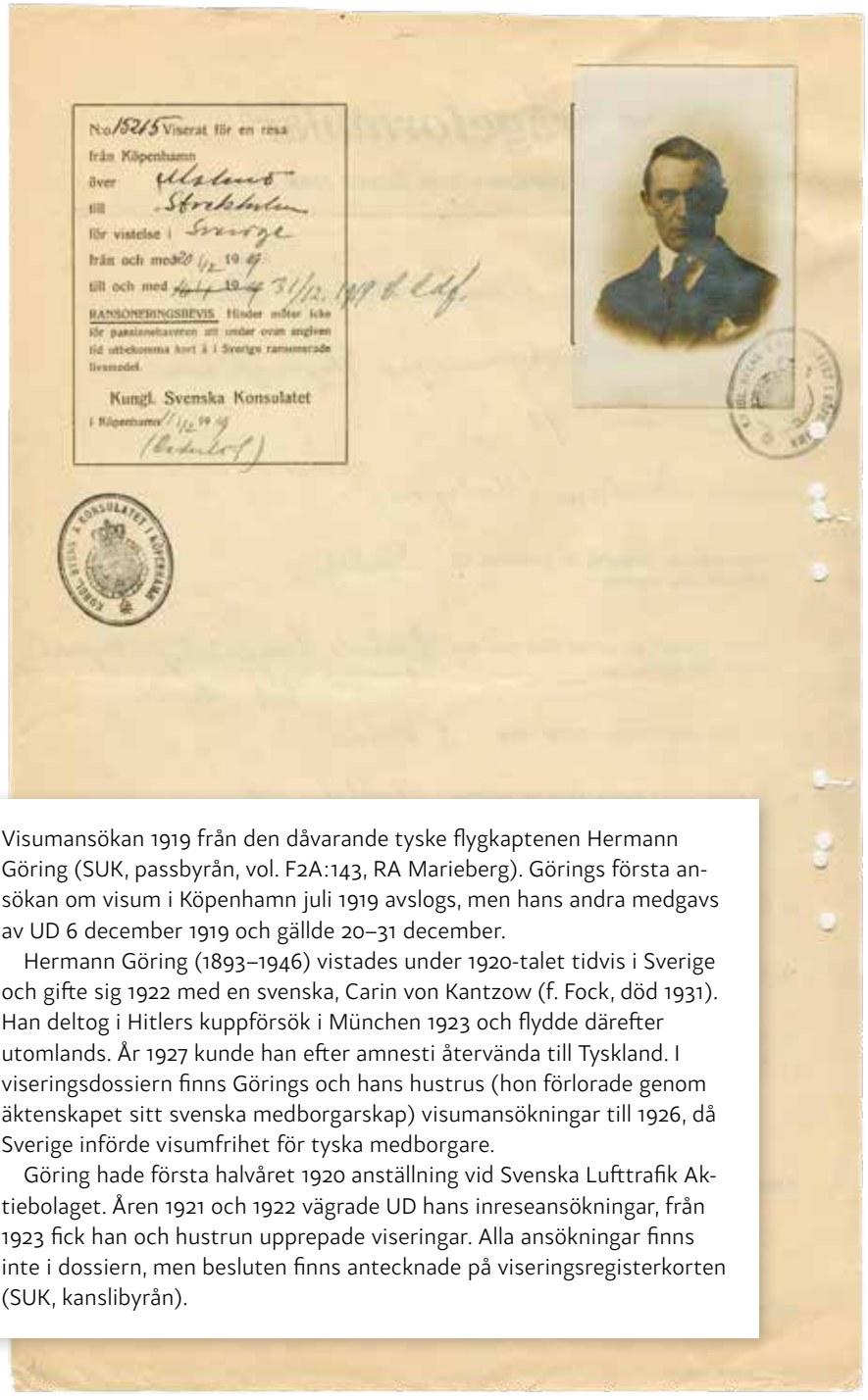
	Fråga.	Svar.
1.	Fullständiga för- och tillnamn.	Hermann Wilhelm Göring
2.	Yrke (titel).	Flugzeughauptmann und Flugzeugführer
3.	Födelsedatum.	12. I. 93
4.	Födelseort.	Rosenheim (Oberbayern)
5.	Nationalitet (om förändring af nationalitet ägt rum skall detta angifvas).	Deutsch
6.	Hvilken myndighet har utfärdat Edert pass, dess nummer och datum.	Deutsche Gesandtschaft Kopenhagen 22. Mai 1919 Nr. 311.
7.	Hur länge skall vistelsen i Sverige räcka.	4 Wochen
8.	På hvilka orter i Sverige ämnar Ni uppehålla Eder (vid resa genom Sverige uppgifvas de gränsorter som skola passeras)	Stockholm (Reise entweder per Bahn über Helsingborg oder Malmö oder mit Flugzeug über Malmslätt)
9.	Hvad är anledningen till resan.	Besuchung eines meiner, mir dienenden Verkehrsflugzeuges vor schwedischen Flugzeugkonsulenten sowie Rücksprache mit dortigen Fliegern.
10.	När anträdes resan.	Zwischen 1. und 14. Dezember 20/12
11.	Till hvilka personer eller firmor i Sverige kan Ni referera.	Kapten Lübeck (Kommandeur der Marineflieger) Hauptmann Gadd (Generalstab)

vis. Dnl. U. d. teb d 6/12

Köpenhamn, den 26. XI. 1919

Hermann Göring

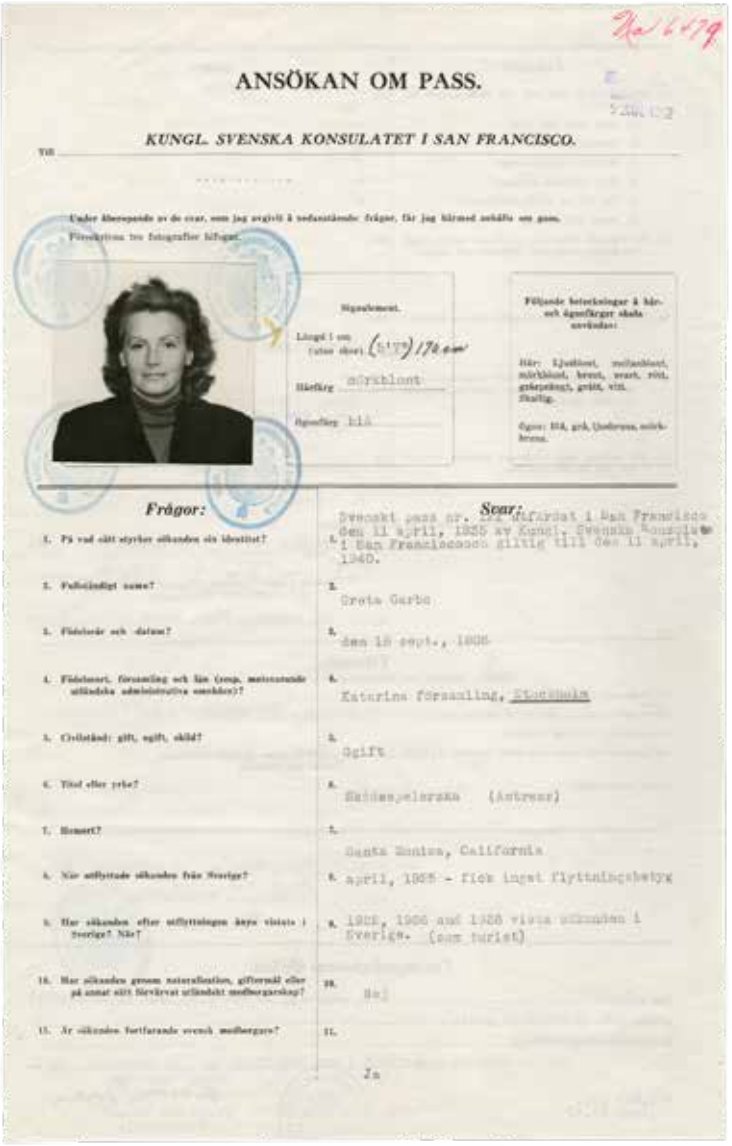
Adress: Hotel Angleterre

Visumansökan 1919 från den dåvarande tyske flygkaptenen Hermann Göring (SUK, passbyrån, vol. F2A:143, RA Marieberg). Görings första ansökan om visum i Köpenhamn juli 1919 avslogs, men hans andra medgavs av UD 6 december 1919 och gällde 20–31 december.

Hermann Göring (1893–1946) vistades under 1920-talet tidvis i Sverige och gifte sig 1922 med en svenska, Carin von Kantzow (f. Fock, död 1931). Han deltog i Hitlers kuppförsök i München 1923 och flydde därefter utomlands. År 1927 kunde han efter amnesti återvända till Tyskland. I viseringsdossiern finns Görings och hans hustrus (hon förlorade genom äktenskapet sitt svenska medborgarskap) visumansökningar till 1926, då Sverige införde visumfrihet för tyska medborgare.

Göring hade första halvåret 1920 anställning vid Svenska Lufttrafik Aktiebolaget. Åren 1921 och 1922 vägrade UD hans inreseansökningar, från 1923 fick han och hustrun upprepade viseringar. Alla ansökningar finns inte i dossiern, men besluten finns antecknade på viseringsregisterkorten (SUK, kanslibyrån).

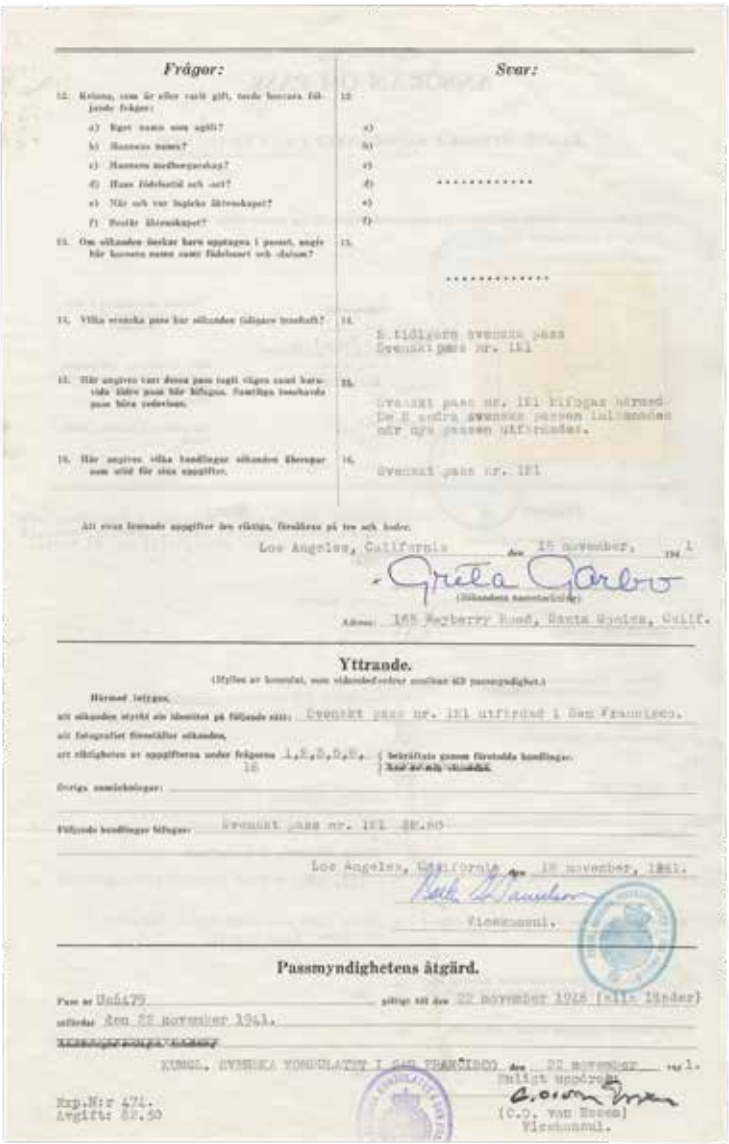
ANSÖKAN OM PASS.

KUNGL. SVENSKA KONSULATET I SAN FRANCISCO.

Frågor: Svar:

1. På vad sätt styrker sökanden sin identitet? — Svenskt pass nr. [illegible] utfärdat i San Francisco den 11 april, 1925 av Kungl. Svenska Konsulatet i San Francisco gällig till den 11 april, 1940.
2. Fullständigt namn? — Greta Garbo
3. Födelseår och -datum? — den 18 sept., 1906
4. Födelseort, församling och län (resp. motsvarande utländska administrativa områden)? — Katarina församling, Stockholm
5. Civilstånd: gift, ogift, skild? — Ogift
6. Titel eller yrke? — Skådespelerska (Actress)
7. Hemort? — Santa Monica, California
8. När utflyttade sökanden från Sverige? — April, 1925 - fick inget flyttningsbevis
9. Har sökanden efter utflyttningen åter vistats i Sverige? När? — 1925, 1926 and 1928 vistade sökanden i Sverige. (som turist)
10. Har sökanden genom naturalisation, giftermål eller på annat sätt förvärvat utländskt medborgarskap? — Nej
11. Är sökanden fortfarande svensk medborgare? — Ja

Passansökan 1941 från en utlandssvensk, Greta Garbo (Statens kriminaltekniska anstalt, registraturavd., vol. FIIIad:13, RA Arninge). År 1940 fick Sverige ett centralt passregister, som till 1964 fördes av Statens kriminaltekniska anstalt, därefter av Rikspolisstyrelsen. Invandrares ansökningar om svenska främlingspass finns däremot (men oftast utan foto) i viserings- eller centraldossiererna (SUK:s pass- resp.

Frågor:	*Svar:*
12. Kvinna, som är eller varit gift, torde besvara följande frågor:	12.
a) Eget namn som ogift?	a)
b) Hennes namn?	b)
c) Hennes medborgarskap?	c)
d) Hans födelsetid och -ort?	d) .....
e) När och var ingicks äktenskapet?	e)
f) Huvilo äktenskapet?	f)
13. Om sökanden önskar bara upptagen i passet, angiv här hennes namn samt födelseort och -datum?	13. .....
14. Vilka svenska pass har sökanden tidigare innehaft?	14. 2 tidigare svenska pass Svenskt pass nr. 151
15. Här angives vart denna pass ingå vägen samt beträffande tidere pass här bifogas. Samtliga innehavda pass böra redovisas.	15. Svenskt pass nr. 151 bifogas härmed De 2 andra svenska passen inlämnades när nya passen utfärdades.
16. Här angives vilka handlingar sökanden åberopar som stöd för sina uppgifter.	16. Svenskt pass nr. 151

Att ovan lämnade uppgifter äro riktiga, försäkras på tro och heder.

Los Angeles, California den 18 november, 19 41

Greta Garbo
(Sökandens namnteckning)

Adress: 165 Mayberry Road, Santa Monica, Calif.

Yttrande.

(Styrkes av konsulat, som vidmakthåller resolian till passmyndighet.)

Härmed intygas,

att sökanden styrkt sin identitet på följande sätt: Svenskt pass nr. 151 utfärdad i San Francisco.

att fotografiet föreställer sökanden,

att uppgifterna under frågorna 1,2,3,7,8, 16 äro riktiga. { bekräftats genom förelagda handlingar. } äro av mig kända.

Övriga anmärkningar:

Följande handlingar bifogas: Svenskt pass nr. 151 $2.50

Los Angeles, California den 18 november, 1941.

Vicekonsul.

Passmyndighetens åtgärd.

Pass nr Un6479 giltigt till den 22 November 1946 (sex år)

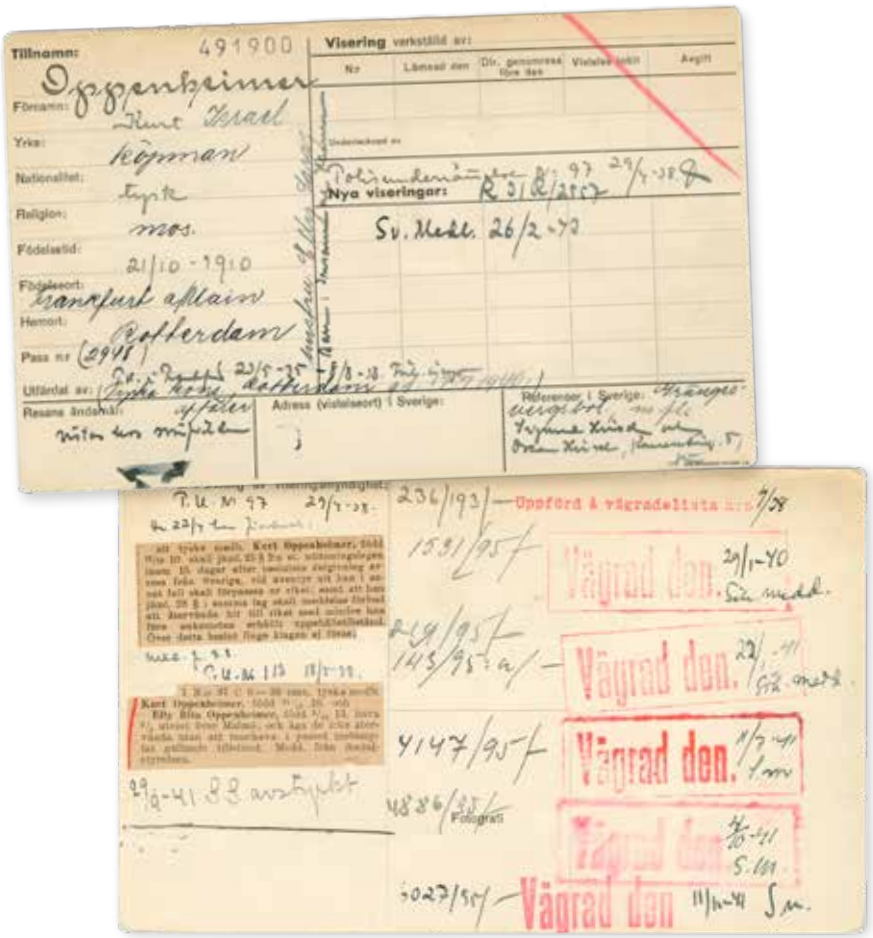
utfärdat Åren 22 november 1941.

KUNGL. SVENSKA KONSULATET I SAN FRANCISCO den 22 november 19 41.

Enligt uppdrag
C.O. van Essen
(C.O. van Essen)
Vicekonsul.

Exp.N:r 474.
Avgift: $2.50

kanslibyrå, RA Marieberg, se även s. 272) och i centraldossierna (Migrationsverket, som också har ett separat register med foton). När någon erhöll främlingspass, omhändertogs vederbörandes utländska pass- och identitetshandlingar och lades i centraldossiern. När svenskt medborgarskap beviljats, återkrävdes det gällande svenska främlingspasset, som dock senare gallrats.

Viseringskort, fört av Utrikesdepartementet, för Kurt Oppenheimer (SUK, passbyrån, vol. D1:34, RA Marieberg). Han och hustrun Elli hade flytt från judeförföljelserna i Tyskland och vistats i Sverige sedan december 1937 men tvingades i maj 1938 lämna landet och ta sin tillflykt till Holland. Efter Tysklands ockupation av Holland måste de gå under jorden. Gång på gång sökte de hos UD genom släktingar i Sverige att få inresetillstånd hit, vilket vägrades. Till viseringskortet hör en viserings- eller inresedossier i nummerordning, nr 491 900, med handlingarna i ärendena (SUK, passbyrån, vol. F2BA:258).

Medan de låg gömda i Holland beviljades de dock svenskt medborgarskap den 26 februari 1943 och de lyckades så småningom i augusti ta sig genom Tyskland till Sverige. Sonen Bertil har skrivit en bok om deras dramatiska livshistoria: *Till Sverige. Historien som aldrig blev berättad* (2010), ny utökad upplaga utkom 2016.

lektiv visering. Sovjetmedborgare behandlades som en kategori för sig. För att hindra utlänningar som vägrats visering på ett ställe att skaffa sig sådan på ett annat utfärdades *vägrade-listor*.

Det allmänna viseringstvånget upprätthölls till omkring år 1920, varefter successiva lättnader genomfördes, i regel genom ömsesidiga avtal mellan Sverige och berörda länder, huvudsakligen i Väst- och Centraleuropa.

För att begränsa möjligheterna för flyktingar (främst judiska) att ta sig till Sverige tillkom hösten 1938 krav på så kallade *gränsrekommendationer* för viseringsfria utlänningar i första hand från Tyskland (se s. 38). I samband med andra världskriget återinfördes viseringsplikten i olika omgångar, 1938 för medborgare i Österrike och Tjeckoslovakien och i februari 1939 för medborgare i Spanien. Den 5 september 1939 infördes allmänt viseringstvång. Undantagna var tills vidare de nordiska länderna, men också de inkluderades 1940 och 1941 (medborgare i Danmark 15 april 1940, i Island och Norge 26 maj 1940 samt i Finland 16 juni 1941).

År 1938 överfördes befogenheten att utfärda främlingspass och identitetscertifikat till Socialstyrelsen, till vilken även viseringsförlängningar (*uppehållsviseringar*) för fortsatt uppehåll i riket flyttades (SFS 1937:912). Samtidigt inrättades inom Socialstyrelsen en särskild utlänningsbyrå, i vilken uppgick Statens polisbyrå och delar av Socialstyrelsens byrå för sociala ärenden i allmänhet (1:a byrån). Den 1 juli 1944 sammanslogs Socialstyrelsens utlänningsbyrå, dess avdelning för utlänningsförläggningar och Utrikesdepartementets expedition för utländska passärenden till Statens utlänningskommission. Visering för utländska diplomater låg dock kvar hos Utrikesdepartementet. Den 1 juli 1969 efterträddes Utlänningskommissionen av Statens invandrarverk, nu Migrationsverket.

Efter krigsslutet inleddes en utveckling där medborgare i allt fler stater blev viseringsfria. Denna utveckling bröts år 1976, när Sverige återinförde viseringsskyldighet för medborgare i Turkiet. Senare har viseringsskyldighet vid olika tillfällen återinförts för medborgare i flera länder.

ARKIV ▶ PASS- OCH VISERINGSHANDLINGAR

Utrikesdepartementet [Riksarkivet Marieberg]

Viseringsansökningarna och därmed förknippad korrespondens infördes endast i Utrikesdepartementets passexpeditions diarier (ej i departementets huvuddiarier). Handlingarna lades i kronologiska serier, ur vilka dossierer bildades i efterhand. Passexpeditionens arkiv är starkt splittrat. 1944 överfördes viseringsdossiererna till

Utlänningskommissionen, men redan före 1944 hade expeditionen vid flera tillfällen överlämnat handlingar till Socialstyrelsen, som fortsatte att bygga på de överförda dossierna. Dessutom har arkivet stora luckor; bl.a. brändes 1940 en stor mängd handlingar från åren 1919–1922.

Utrikesdepartementets expedition för utländska passärenden

- Kronologiska serier av korrespondens samt flera sviter viseringskort i alfabetisk ordning.

Märk. Dossierna över enskilda personers ansökningar om visering, främlingspass och identitetscertifikat införlivades 1944 med Statens utlänningskommissions arkiv.

1920 års dossiersystem, avdelning P

- Vissa handlingar rörande viseringar till Sverige, särskilt dossierna P 89 och P 90. I dossiern P 53 finns viserings-handlingar för utländska diplomater i Sverige 1917–1964. Fortsättningen, 1965–1974, finns i dossiern C 53 [Riksarkivet Arninge].
- Som bihang till avdelning P finns samlingen *Resterande P 90-dossierer* 1917–1960 med viseringar för
  - i Sverige icke stationerade diplomater och likställda, 1920-talet–ca 1950
  - särskilt angelägna fall, 1918–ca 1960
  - sovjetmedborgare, 1921–1960 (personakter)
  - i Sverige ackrediterade utländska diplomater och likställda med undantag av sovjetmedborgare, 1917–1952 (ordnade ländervis).

Protokollet

- Vissa viseringshandlingar.

Statens utlänningskommissions passbyrå [Riksarkivet Marieberg]

- Separata viseringsdossierer (1928–1937 även med ansökningar om identitetscertifikat och främlingspass) 1917–jan. 1948 (därefter i samma svit centraldossierer som handlingarna om arbets- och uppehållstillstånd – se s. 69), uppdelade i
  - alfabetisk huvudsvit (581 vol.)
  - två sviter i nummerordning; till den större (846 vol.) finns viseringskort (52 vol.) i alfabetisk ordning med numret angivet,

till den mindre avseende finländare (51 vol.) finns ett i Riksarkivet framtaget alfabetiskt namnregister.

- Viseringsdossierer (38 vol.) för bl.a. artister samt kollektivviseringar i alfabetisk ordning, upplagda på arbetsgivares namn (cirkusar, konsertbolag, nöjesfält m.m.) eller liknande.
- Gruppviseringar eller viseringsdossierer upplagda efter ämne.
- Viseringskort för vissa personer som inte har fått någon dossier.
- Viseringsansökningar från f.d. koncentrationslägerfångar 1945 (se s. 168).

Märk. Viseringsdossierer med särskild sekretess, –1948 i separat serie i Utlänningskommissionens hemliga arkiv, jfr nedan s. 81.

Viseringsdossierer som före 1938 överflyttades från Utrikesdepartementets utländska passexpedition till Socialstyrelsen

Dossierna söks bland centraldossiererna i:

Socialstyrelsens utlänningsbyrå [Riksarkivet Marieberg]

- om personen blivit svensk medborgare –1940

Statens utlänningskommissions kanslibyrå [Riksarkivet Marieberg]

- om personen blivit svensk medborgare eller avlidit i Sverige 1941–1970
- om personen lämnat Sverige –ca 1971 utan att ha blivit svensk medborgare (i den alfabetiskt avställda största dossiersviten); de äldre viseringsdossiererna avser främst tiden fram till 1920-talets mitt

Statens invandrarverk/Migrationsverket (i Norrköping)

- om personen varken blivit svensk medborgare eller avlidit i Sverige före 1971 men funnits kvar här 1972.

Märk. Ett *centralregister* finns till dossierer (med uppgifter ang. viseringsärenden 1948–1973) som efter 1942 varit aktuella hos *Statens utlänningskommission* eller *Statens invandrarverk*. Registret är uppdelat mellan Utlänningskommissionen och Invandrarverket. Viseringsärenden som beslutades centralt av *Statens invandrarverk/Migrationsverket* registrerades 1973– i verkets *ADB-baserade register* och är sökbara på samma sätt som övriga handlingar i centraldossierna.

Ansökningar om främlingspass, identitetscertifikat och resedokument

- 1928–1937, i viseringsdossiererna
- 1938–, i centraldossiererna i *Socialstyrelsens utlänningsbyrå*, *Statens utlänningskommissions kanslibyrå* och *Statens invandrarverk/Migrationsverket*. (Återlämnade främlingspass, identitetscertifikat och resedokument har gallrats.)

Märk. *Statens invandrarverk/Migrationsverket* har *fotoregister* över utlänningar i alfabetisk ordning (tre sviter), ca 1933–ca 1980. Består av registerkort med fotografier på utlänningar, huvudsakligen av dem som erhållit svenskt främlingspass. Fördes tidigare av Statens utlänningskommission. 1980/81–ca 2000 ligger fotografierna i vederbörandes centraldossier.

Viseringsanmälningar från beskickningar och konsulat

- Huvudmassan av viseringsanmälningar m.m. till Polisbyrån, Socialstyrelsen, Statens utlänningskommission och Statens invandrarverk/Migrationsverket är inte bevarad. Om ingen dossier upplagts för vederbörande har handlingarna gallrats med tre års frist. Viseringsärenden som beslutats av *Utlänningskommissionen* eller *Invandrarverket/Migrationsverket* är dock bevarade och finns i centraldossierna, sedan 2012 finns dock gallringsbeslut.

Viseringshandlingar i utlandsmyndigheternas arkiv

- Dessa handlingar har ofta gallrats, men *beskicknings- och konsulatarkiven* (till stor del förvarade i Riksarkivet Arninge) innehåller viseringsliggare och expeditionsböcker och ibland viseringsansökningar (särskilt t.o.m. 1920-talet).

Viseringsregister m.m.

Statens polisbyrå [Riksarkivet Marieberg]

- Viseringsregister, 1917–1942/1943 (från 1938 fört av *Socialstyrelsens utlänningsbyrås kontrollavdelning*; uppgick 1942/1943 i det nya centralregistret). Polisbyrån fick kopia av alla handlingar om utlänningars viseringar, uppehållsböcker, arbets- och uppehållstillstånd m.m. och införde noteringar på registerkorten, som ordnades alfabetiskt efter utlänningens namn. För dem som fick svenskt medborgarskap eller avled avställdes korten i separata sviter. Registren nu i *Statens utlänningskommissions kanslibyrå*. (Här kan man alltså se när en person fått visering även om ansökningshandlingarna inte är bevarade!)

- *Yttranden* 1917–1935 till Utrikesdepartementet och Socialstyrelsen ang. begärd passvisering. Fortsätter i *Statens utlänningskommissions hemliga arkiv* [Riksarkivet Marieberg]; där finns även det delvis bevarade registret till handlingarna.

Socialstyrelsen [Riksarkivet Marieberg]

- *Yttranden* (ang. ansökan om arbets- eller uppehållsvisering) och *beslut* om viseringsförlängningar i protokollen för styrelsens
  – byrå för sociala ärenden i allmänhet (1:a byrån): utlänningsärenden 1920–1937
  – utlänningsbyrå (6:e byrån) 1938–1944.

ansökningar om uppehållsböcker 1918–1927

Uppehållsböcker utfärdades från 1 december 1918 till och med 1927. År 1928 tillkom i enlighet med den nya utlänningslagen i stället *uppehållstillstånd*, men redan utfärdade uppehållsböcker var giltiga till 1 januari 1943. Uppehållsbok var ett krav för utlänningar som vistades i riket och inte kunde erhålla hemlandspass.

Ansökan om uppehållsbok gjordes i tre exemplar på en särskild blankett hos den *lokala polismyndigheten*. I ansökan skulle utlänningen lämna följande uppgifter om sig själv och sina barn (om de var under 12 år, 1923 ändrat till 16 år): fullständigt namn, födelseår, födelsedag och födelseort samt uppgift om yrke eller sysselsättning, nationalitet, hemort och faktisk vistelseort, den tid utlänningen uppehållit sig i riket samt anledningen till att vederbörligt pass inte kunnat anskaffas. Till ansökan skulle fogas två fotografier av den sökande.

Den lokala polismyndigheten (på landsbygden landsfiskalen och i städerna polis- och åklagarmyndigheten) tog emot och prövade om ansökan borde bifallas eller avslås. Fanns inget hinder för bifall, utfärdade polismyndigheten uppehållsbok med uppgift om hur lång tid utlänningen fick vistas i Sverige. Barn under 12 år (senare 16 år) registrerades i faderns bok, medan hustru och alla övriga vuxna måste göra egna ansökningar och erhöll egna böcker. Om polisen var osäker på huruvida ansökan kunde bifallas eller ansåg att den borde avslås, skickades den vidare till *länsstyrelsen* som fattade beslut. Länsstyrelsens beslut kunde inte överklagas.

Två av de ursprungliga tre exemplaren av ansökningarna skickades av polismyndigheten till länsstyrelsen, som i sin tur var skyldig att skicka ett exemplar tillsammans med ett foto av den sökande till Civildepartemen-

Svensk underskrift U 5101

(Blankett till ansökan om uppehållsbok och om förlängning av i uppehållsbok lämnat tillstånd till vistelse i riket. Form of Application for Permission to sojourn in Sweden or for Extension of such Permission. Formulaire de demande d'un permis de séjour ou pour obtenir un permis de séjour prolongé. Formular für Gesuch um Aufenthaltsbuch und um Verlängerung der im Aufenthaltsbuch gegebenen Erlaubnis im Lande zu bleiben.)

Till polismyndigheten i Köln

(To the Police of)

(A la Police de)

(An die Polizeibehörde zu)

Med åberopande av nedan lämnade uppgifter anhålles

om utbekommande av uppehållsbok för mig, ~~och följande barn under tolv år (fullständigt namn och födelsetid för barnen)~~

~~om erhållande av tillstånd till förlängd vistelse i riket för mig och följande barn under tolv år~~

Beferring to the statements below, I hereby request

permission to sojourn in Sweden for myself and my children under 12 years of age

extension of the permission to sojourn in Sweden for myself and my children under 12 years of age

En référant aux données ci-dessous, j'ai l'honneur de demander

un permis de séjour pour moi et mes enfants au-dessous de 12 ans

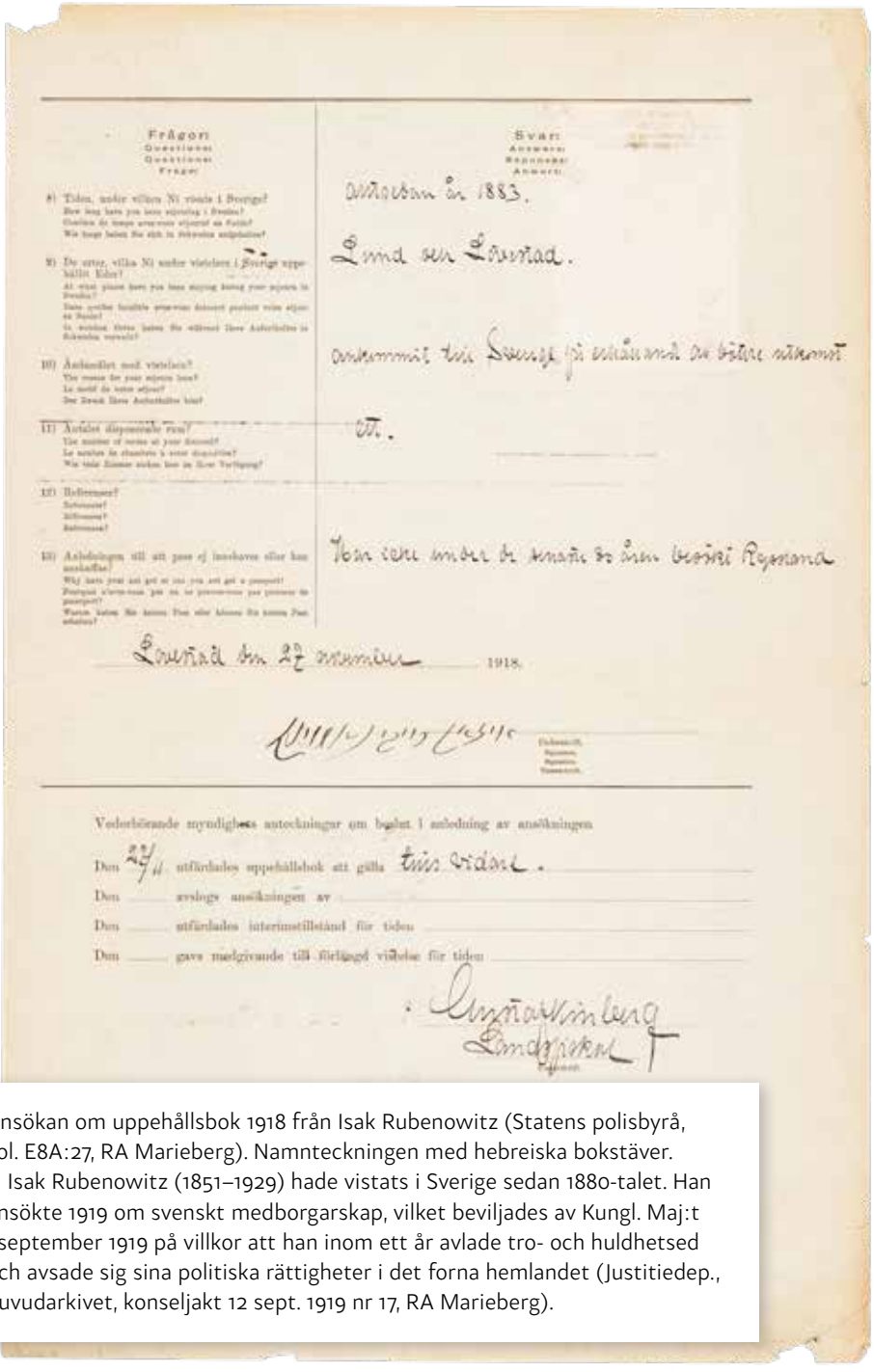
un permis de séjour prolongé pour moi et mes enfants au-dessous de 12 ans

Unter Berufung auf nachstehende Angaben ersuche ich

um Aufenthaltsbuch für mich und folgende Kinder unter 12 Jahren

um verlängerte Aufenthaltserlaubnis für mich und folgende Kinder unter 12 Jahren

Frågor: Questions: Questions: Fragen:	Svar: Answers: Réponses: Antworten:
1) Fullständigt för- och tilläsnamn? Complete Christian and Family Name? Nom et prénoms? Vollständiger Vor- und Familienname?	Isak Rubinowitz.
2) Yrke? Occupation? Profession? Beruf?	Kommissionär.
3) Födelsedatum? Date of birth? Jour et année de naissance? Geburtsdatum?	1851 den 14 januari
4) Födelseort? Place of birth? Lieu de naissance? Geburtsort?	Razgrad i Polen
5) Nationalitet? Nationality? Nationalité? Nationalität?	Ryss.
6) Hemvist? Domicile? Domicile? Wohnsitz?	Födelseorten.
7) Egentlig vistelseort i Sverige? Place of permanent sojourn in Sweden? Lieu de séjour permanent en Suède? Eigentlicher Aufenthaltsort in Schweden?	Lövstad.

Frågor / Svar

8) Tiden, under vilken Ni vistats i Sverige?
Antagligen år 1883.

9) Om orter, vilka Ni under vistelsen i Sverige uppehållit Eder?
Lund och Landskrona.

10) Ändamålet med vistelsen?
Avsikten att bosätta sig i Sverige.

11) Antalet därunder vunna?
Ett.

12) Referenser?

13) Anledningen till att pass ej innehaves eller kan anskaffas?
Har icke under de senaste 30 åren besökt Ryssland

Landskrona den 27 november 1918.

Vederbörande myndighets anteckningar om beslut i anledning av ansökningen.

Den 27/11 utfärdades uppehållsbok att gälla tills vidare.

Den ____ avslogs ansökningen av ____

Den ____ utfärdades interimstillstånd för tiden ____

Den ____ gavs meddelande till förlängd vistelse för tiden ____

Landskrona

Ansökan om uppehållsbok 1918 från Isak Rubenowitz (Statens polisbyrå, vol. E8A:27, RA Marieberg). Namnteckningen med hebreiska bokstäver.

Isak Rubenowitz (1851–1929) hade vistats i Sverige sedan 1880-talet. Han ansökte 1919 om svenskt medborgarskap, vilket beviljades av Kungl. Maj:t i september 1919 på villkor att han inom ett år avlade tro- och huldhetsed och avsade sig sina politiska rättigheter i det forna hemlandet (Justitiedep., huvudarkivet, konseljakt 12 sept. 1919 nr 17, RA Marieberg).

tet. I verkligheten hamnade dessa dokument hos den då fortfarande inte offentligt kända *Statens polisbyrå*.

ARKIV ▶ UPPEHÅLLSBÖCKER

Statens polisbyrå [Riksarkivet Marieberg]

- *Ansökningarna* om uppehållsbok, 1918–1927, i regel med fotografier, nummerordning:
  – huvudserie (77 vol.)
  – serie ang. finska politiska flyktingar (17 vol.).
- Alfabetiskt *viseringsregister* (ursprungligen fört av Polisbyrån, nu i *Statens utlänningskommissions kanslibyrå*) ger nummerhänvisning.
- Återkallade eller makulerade uppehållsböcker, alfabetisk ordning (8 vol.).

Lokala polismyndigheter [landsarkiven]

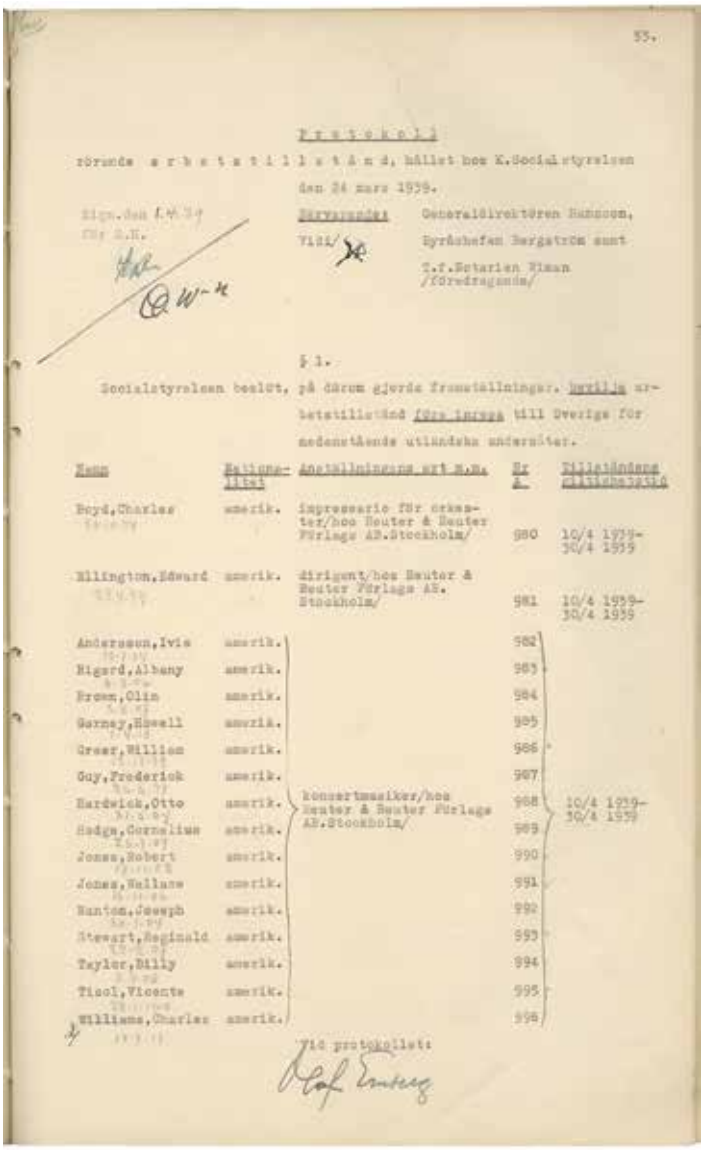
- Bevarade *ansökningar* med fotografier numera hos landsarkiven, dit arkiven levererats. Vanligen kronologisk ordning.

  Märk. Liggare över utlänningar förda av den lokala polisen kan underlätta sökandet efter enskild person, när forskaren inte har tillgång till de alfabetiska utlänningsregistren i Utlänningskommissionens arkiv i Riksarkivet Marieberg.

CENTRALDOSSIERER ÖVER UTLÄNNINGAR FRÅN 1920

När viseringstvånget undan för undan hävdes under 1920-talet ersattes den yttre utlänningskontrollen av en inre. Från 1 oktober 1926 måste varje utlänning som kom till Sverige i avsikt att ta arbetsanställning ha någon form av arbetstillstånd (AT). För viseringsbefriade utlänningar krävdes *arbetstillstånd*, för viseringspliktiga *arbetsvisering*. Utrikesdepartementet behöll beslutanderätten över viseringsärendena, även när dessa innefattade arbetstillstånd. Om arbetstillstånd i övrigt beslutade Socialstyrelsen. Genom 1927 års utlänningslag, som trädde i kraft 1928, infördes begreppet *uppehållstillstånd* (UT), som gavs av Socialstyrelsen och gällde för en viss begränsad tid liksom arbetstillståndet.

Arbets- och uppehållstillstånd beviljades av Socialstyrelsen 1926–1944, Utlänningskommissionen 1944–1969 och Invandrarverket/Migrationsverket 1 juli 1969–. Dessutom har även arbetsmarknads- och polismyndigheterna sedan 1940-talet (enligt skiftande regler och praxis) i vissa fall

55.

P r o t o k o l l

rörande a r b e t s t i l l s t å n d, hållet hos K.Socialstyrelsen den 26 mars 1939.

Närvarande: Generaldirektören Hansson,
Tillf. Byråchefen Bergström samt
T.f.Notarien Ekman
/föredragande/

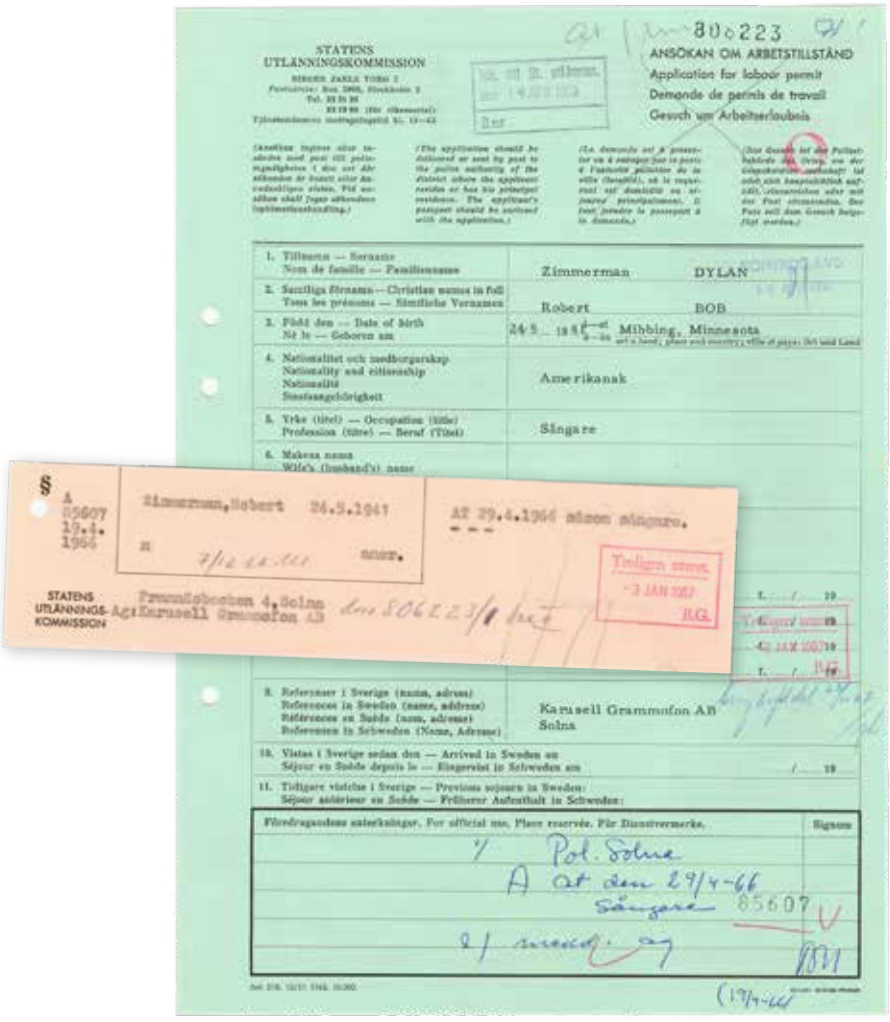
§ 1.

Socialstyrelsen beslöt, på därom gjorda framställningar, bevilja arbetstillstånd för inresa till Sverige för nedanstående utländska medborgare.

Namn	Nationalitet	Anställningens art m.m.	År	Tillståndets giltighetstid
Boyd,Charles	amerik.	impresserio för orkester/hos Reuter & Reuter Förlags AB.Stockholm/	980	10/4 1939-30/4 1939
Ellington,Edward	amerik.	dirigent/hos Reuter & Reuter Förlags AB. Stockholm/	981	10/4 1939-30/4 1939
Andersson,Ivie	amerik.	konsertmusiker/hos Reuter & Reuter Förlags AB.Stockholm/	982	10/4 1939-30/4 1939
Bigard,Albany	amerik.		983	
Brown,Olin	amerik.		984	
Carney,Howell	amerik.		985	
Greer,William	amerik.		986	
Guy,Frederick	amerik.		987	
Hardwick,Otto	amerik.		988	
Hodges,Cornelius	amerik.		989	
Jones,Robert	amerik.		990	
Jones,Wallace	amerik.		991	
Ranton,Joseph	amerik.		992	
Stewart,Reginald	amerik.		993	
Taylor,Billy	amerik.		994	
Tisol,Vicente	amerik.		995	
Williams,Charles	amerik.		996	

Vid protokollet:

Protokoll rörande arbetstillstånd 1939 (Socialstyrelsen, utlänningsbyrån, vol. AIIaa:2, RA Marieberg) med tillstånd för jazzmusikern »Duke« Ellingtons (1899–1974) orkester att göra sin första turné i Sverige. Ellingtons arbetstillståndsansökningar fr.o.m. mars 1939 förvaras i hans centraldossier (Migrationsverket). Sista handlingen är ett beslut 1973 om befrielse från skyldighet att inneha arbetstillstånd.

STATENS
UTLÄNNINGSKOMMISSION

806223

ANSÖKAN OM ARBETSTILLSTÅND
Application for labour permit
Demande de permis de travail
Gesuch um Arbeitserlaubnis

1. Tilltalsn. — Surname Nom de famille — Familienname	Zimmerman	DYLAN
2. Samtliga förnamn — Christian names in full Tous les prénoms — Sämtliche Vornamen	Robert	BOB
3. Född den — Date of birth Né le — Geboren am	24 5 19 41	Mihbing, Minnesota
4. Nationalitet och medborgarskap Nationality and citizenship Nationalität Staatsangehörigkeit	Amerikansk	
5. Yrke (titel) — Occupation (title) Profession (titre) — Beruf (Titel)	Sångare	
6. Makens namn Wife's (husband's) name		
8. Referenser i Sverige (namn, adress) References in Sweden (name, address) Références en Suède (nom, adresse) Referenzen in Schweden (Name, Adresse)	Karusell Grammofon AB Solna	
10. Vistas i Sverige sedan den — Arrived in Sweden on Séjour en Suède depuis le — Eingereist in Schweden am		
11. Tidigare vistelse i Sverige — Previous sojourn in Sweden: Séjour antérieur en Suède — Früherer Aufenthalt in Schweden:		

Föredragandens anteckningar. For official use. Place reserved. Für Dienstvermerke. — Signum

Pol. Solna
A at den 29/4-66
Sångare 85607
21 nov. 66

§ A 85607 19.4.1966

Zimmerman, Robert 24.5.1941
n
enär.

Af 29.4.1966 utan utsigt.

Troligen utrest
-3 JAN 1967
RG

STATENS UTLÄNNINGS-KOMMISSION
Fruängsbacken 4, Solna
Karusell Grammofon AB
den 806223/1 bet

2016 års Nobelpristagare i litteratur Bob Dylan (Robert Zimmerman) uppträdde den 29 april 1966 för första gången i Sverige i Konserthuset i Stockholm. Med sitt band gav han då en »viskonsert« som hans svenska skivbolag, Karusell Grammofon AB, skrev i ansökan om arbetstillstånd. Efter konserten i Stockholm fortsatte Dylan och hans musiker världsturnén. Statens utlänningskommission fick dock inte in någon anmälan om att han avrest till utlandet eller någon avanmälan från arbetsgivaren (grammofonbolaget), åtminstone inte på namnet Zimmerman. Efter efterforskningar kring årsskiftet 1966/67 av de saknade handlingarna stämplade man den 3 januari 1967 hans arbetstillståndsansökan med »Troligen utrest« och hans centraldossier kunde därefter avställas (SUK, kanslibyrån vol. F1AC:23244, RA Marieberg).

kunnat ta beslut om arbets- och uppehållstillstånd. Från 1920, när Socialstyrelsen började yttra sig över arbetsviseringar, lade styrelsen upp en särskild dossier för varje utlänning, från 1942 blev dossiern mer fullständig och benämndes *centraldossier*. I den samlades huvudparten av korrespondens och kopior av beslut samt andra handlingar som rörde en och samma person. Dossierna förvaras i Socialstyrelsens utlänningsbyrås, Statens utlänningskommissions kanslibyrås eller Statens invandrarverks/Migrationsverkets arkiv beroende på om/när personen blivit svensk medborgare, avlidit i Sverige eller utrest härifrån.

I princip gällde att varje utlänning från 16 års ålder måste ha ett uppehålls- eller arbetstillstånd. Nordiska medborgare och estlandssvenskar undantogs från bestämmelserna om arbetstillstånd 1943, före detta baltiska medborgare 1944. I juli 1954 infördes en *gemensam nordisk arbetsmarknad*, varför nordbor från denna tidpunkt inte heller har behövt uppehållstillstånd.

Från och med 1926 (SFS 1926:411) tog den lokala polismyndigheten emot ansökan, yttrade sig över den och skickade den vidare till länsstyrelsen. Länsstyrelsen gjorde vid behov ytterligare utredning och skickade sedan handlingarna vidare till Socialstyrelsen, som beviljade eller avslog ansökan. Socialstyrelsen behöll ett exemplar av ansökan med påförda uppgifter om beslutet och förvarade det i utlänningsdossiern (beslutsprotokollen förvaras däremot i separata, kronologiska sviter), medan de övriga två exemplaren skickades tillbaka till länsstyrelsen respektive den lokala polismyndigheten och arkiverades. Länsstyrelsens exemplar är gallrat med stöd av ett Kungl. Maj:ts gallringsbeslut från 1958. Den lokala polismyndighetens exemplar blev också gallringsbart (med undantag för polisarkiv på ett fåtal orter där arkiven har levererats till respektive landsarkiv).

Bosättningstillstånd (BT) tillkom 1954. Utlänning, som varit fast bosatt i Sverige sedan fem år (senare två år), hade möjlighet att erhålla bosättningstillstånd. Genom ändring i utlänningslagen infördes från 1 januari 1976 i stället begreppet *permanent uppehållstillstånd* (PUT). Efter ett års legal vistelse i landet var det möjligt att få ett juridiskt bevis på att man hade rätt att bo här permanent. År 1984 infördes möjligheten att få permanent uppehållstillstånd redan från vistelsens början. Tillståndsformen innebär en icke tidsbegränsad rätt att vistas i landet, liksom att resa in och arbeta här. Den som har permanent uppehållstillstånd behöver heller inte inneha giltig passhandling.

ARKIV ▶ BESLUTSPROTOKOLL OM ARBETS- OCH UPPEHÅLLS-TILLSTÅND M.M.

Socialstyrelsen [Riksarkivet Marieberg]

- Protokoll med Socialstyrelsens *yttranden* över remisser från Utrikesdepartementet ang. arbets- och uppehållsviseringar m.m. 1920–1944 (t.o.m. mars 1923 protokoll gemensamt med Statens arbetslöshetskommission) i styrelsens
  - byrå för sociala ärenden i allmänhet (1:a byrån): utlännings-ärenden 1920–1937
  - utlänningsbyrå (6:e byrån) 1938–1944.
- Protokoll med beslut om *arbets- eller uppehållstillstånd* m.m., kronologisk ordning i olika sviter, i Socialstyrelsens
  - byrå för sociala ärenden i allmänhet (1:a byrån): utlännings-ärenden 1926–1937
  - utlänningsbyrå (6:e byrån) 1938–1941.

Märk. För tiden 1942–1973 finns inte protokollen i tillståndsärenden (*tabellprotokoll*, enklare variant utan underskrifter) bevarade. Kopia av protokollen eller meddelande om besluten till 1941 i centraldossiern. Från 1942 anteckning om beslutet på ansökan; också blyertsanteckning på centralregisterkortet. Från 1973 (när Invandrarverket införde SU-systemet) maskinella protokoll, varav ett exemplar i dossiern. Efter 2014 skrivs inte alla ärenden ut på papper.

ARKIV ▶ CENTRALDOSSIERER

Alla handlingar om en och samma person är från 1920 i princip samlade i en *centraldossier*. Vissa ofördelaktiga uppgifter, såsom uppgifter om begångna brott eller rapporter från säkerhetspolisen, fördes till en separat *kontrolldossier* (H-dossier, se s. 80). (Efter en utsortering ur kontrolldossiererna finns dessa handlingar numera ibland bakom särskilt mellanblad i centraldossiern.) Centraldossiererna finns i olika arkiv beroende på om/när utlänningen blivit svensk medborgare, avlidit eller lämnat Sverige. Årtalen nedan avser tidpunkten för medborgarskap m.m.; dossiern kan därför innehålla betydligt äldre handlingar än årtalen utvisar.

Socialstyrelsens utlänningsbyrå [Riksarkivet Marieberg]

- Centraldossierer för personer som blivit *svenska medborgare* eller *avlidit i Sverige* 1920–1940, alfabetisk ordning, 183 vol. (dossier-

erna för avlidna ibland i Utlänningskommissionens arkiv; gäller också personer avlidna utanför Sverige).

Statens utlänningskommissions kanslibyrå [Riksarkivet Marieberg]

- Centraldossierer för personer som blivit *svenska medborgare* eller *avlidit i Sverige*, oberoende av tidigare nationalitet, 1941–1970, alfabetisk ordning, 7 056 vol. (två sviter, 1941–1955 resp. 1956–1970).
- I princip samtliga centraldossierer för *nordiska medborgare*.
  - De som blivit svenska medborgare eller avlidit i huvudserierna (–1940 i Socialstyrelsens arkiv, 1941– i Utlänningskommissionens arkiv).
  - De som inte blivit svenska medborgare, dels i alfabetisk ordning, 4 573 vol., dels i nummerordning, 3 064 vol. (Numreringen infördes hösten 1945 för dem som då var aktuella.)

  Märk. I princip upphörde de nordiska dossierna att föras 1954 (nordbor behöver sedan 1954 inga tillstånd för att vistas eller arbeta i Sverige). Endast polisrapporter, uppgifter om domar m.m. samt kopior från andra myndigheter (till exempel angående näringstillstånd) finns för senare tid. Dessa ligger i separata serier i
  - *Utlänningskommissionens hemliga* arkiv [Riksarkivet Marieberg],
  - *Statens invandrarverk/Migrationsverket* 1967– (N-arkiv; från 1990-talet lägger Migrationsverket åter handlingar om nordbor i centraldossierer).
- Avställda inaktuella centraldossierer för *icke-nordiska* medborgare som *lämnat Sverige* (utan att ha blivit svenska medborgare), –ca 1971, alfabetisk ordning (åtskilliga dossierer går tillbaka till Socialstyrelsen från 1920–, viseringsdossierer som övertagits från Utrikesdepartementets expedition för utländska passärenden från 1917–).
  - Huvudserie, 23 357 vol.
  - Serie ang. balter, 419 vol. (gäller främst baltiska flyktingar som avrest från Sverige –ca 1952 till bl.a. Canada och USA; sådana personers dossierer ibland i huvudserien).

  Märk. Trots att dossierserierna som levererats till Riksarkivet går fram till början av 1970-talet har de förts till Utlänningskommissionens arkiv.

- *Centralregisterkort* till samtliga dossierer aktuella efter 1942/1943, i olika serier, se s. 75.

Märk. Vid uppläggandet av nya centraldossierer 1942/1943 missade man ofta att en person redan hade en dossier hos Socialstyrelsen och underlät därför att föra över äldre handlingar till den nya centraldossiern. En person kan därför ha *dubbla dossierer*, som förvaras på olika håll i arkiven, dels en äldre dossier bland avställda inaktuella dossierer, dels yngre handlingar i en centraldossier. Detta tycks främst gälla nordbor som var aktuella för Socialstyrelsen/Utlänningskommissionen både före och efter 1942.

Statens invandrarverk/Migrationsverket

- Centraldossierer för *icke-nordiska* medborgare som blivit *svenska medborgare* eller *avlidit i Sverige* 1971–1980 förvaras i alfabetisk ordning. I övrigt förvaras samtliga centraldossierer för icke-nordiska medborgare (samt fr.o.m. 1990-talet också för nordiska medborgare) i dossiernummerordning oavsett om personerna blivit svenska medborgare eller inte.
- Vissa typer av handlingar rörande nordbor (se s. 69).
- Register
  - Centralregisterkort till dossiererna 1942/1943–1973 (registerkorten för dem som blivit svenska medborgare eller avlidit 1971–1973 separat; två sviter för dem som 1973 inte blivit svenska medborgare).
  - ADB-system 1973– (ersatte centralregistret; från systemet uttogs protokoll m.m. som lades i dossiererna; SU-systemet ersattes 1995 av Stamm-systemet och har följts av flera nya system).

  Märk. De i alfabetisk ordning avställda inaktuella dossiererna fram till ca 1972 levererades av Migrationsverket till Riksarkivet under år 2000 och ingår nu i *Statens utlänningskommissions kanslibyrå*.

Arbetsmarknadsstyrelsen, länsarbetsnämnderna, lokala polismyndigheter

Handlingar rörande uppehålls- och arbetstillstånd finns även i Arbetsmarknadsstyrelsens och länsarbetsnämndernas samt de lokala polismyndigheternas arkiv.

STATENS INVANDRARVERK
Box 6113 • 600 06 Norrköping
Telefon 011-15 60 00

MEDDELANDE om beslut

ERIKSSON PETER 90-01-25 1993-11-09 [redacted]

SYRIEN KVINNA 900116 SÄRSKILJE

[redacted]

ERT PUT GER ER RÄTT ATT UTAN TIDSBEGRÄNSNING RESA IN I OCH VISTAS I SVERIGE SAMT HA ANSTÄLLNING UTAN ARBETSTILLSTÅND.
NYTT BEVIS OM PUT UTFÄRDAS EFTER 3 ÅR UTAN ÖMPRÖVNING AV TILLSTÅNDET, OM NI ÄR FORTFARANDE BOSATT I SVERIGE INNAN GILTIGHETSTIDEN GÅR UT FÖR.
NI BESKED FRÅN INVANDRARVERKET ATT FÖRNYA BEVISET HOS POLISEN.
ERT PUT ÅTERKALLAS OM NI FLYTTAR FRÅN SVERIGE.

NI HAR BEVILJATS PERMANENT UPPEHÅLLSTILLSTÅND (PUT)
[redacted]
BEVIS DÄROM STÄMPLAS I ERT PASS. OM NI SAKNAR PASS GÄLLER DENNA HANDLING SOM BEVIS SEDAN DEN HOS POLISEN FÖRSETTS MED ERT FOTO OCH ER NAMNTECKNING.
BEVISET GÄLLER T O M 1993-11-09.

FOTO KRÄVS INTE FÖR BARN SOM SLUTSDAGEN FÖR PUT INTE FYLLT 5 ÅR)

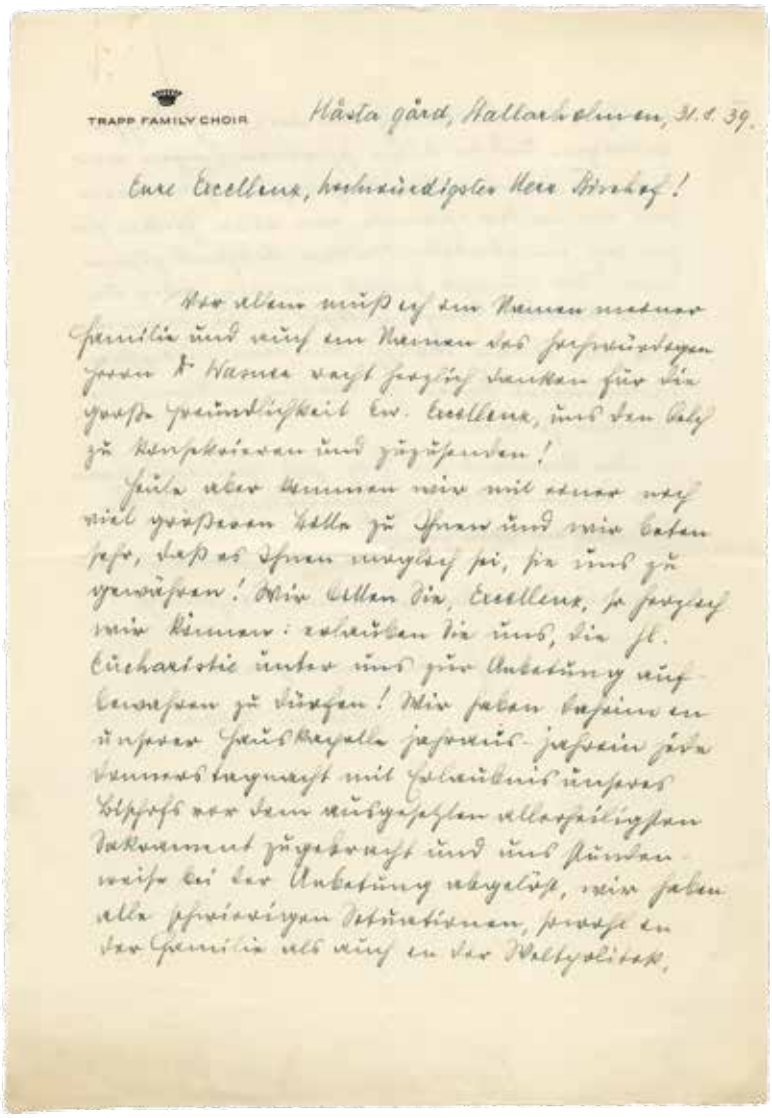
ORT OCH DATUM STYRKO STÄMPEL

I TJÄNSTEN

INNEHAVARENS NAMNTECKNING

Rep 900205

Kopia av meddelande om beslut om permanent uppehållstillstånd för flicka från Syrien 1990, genererat ur det datoriserade SU-systemet som togs i bruk 1973 (förvaras i centraldossier hos Migrationsverket, Norrköping).

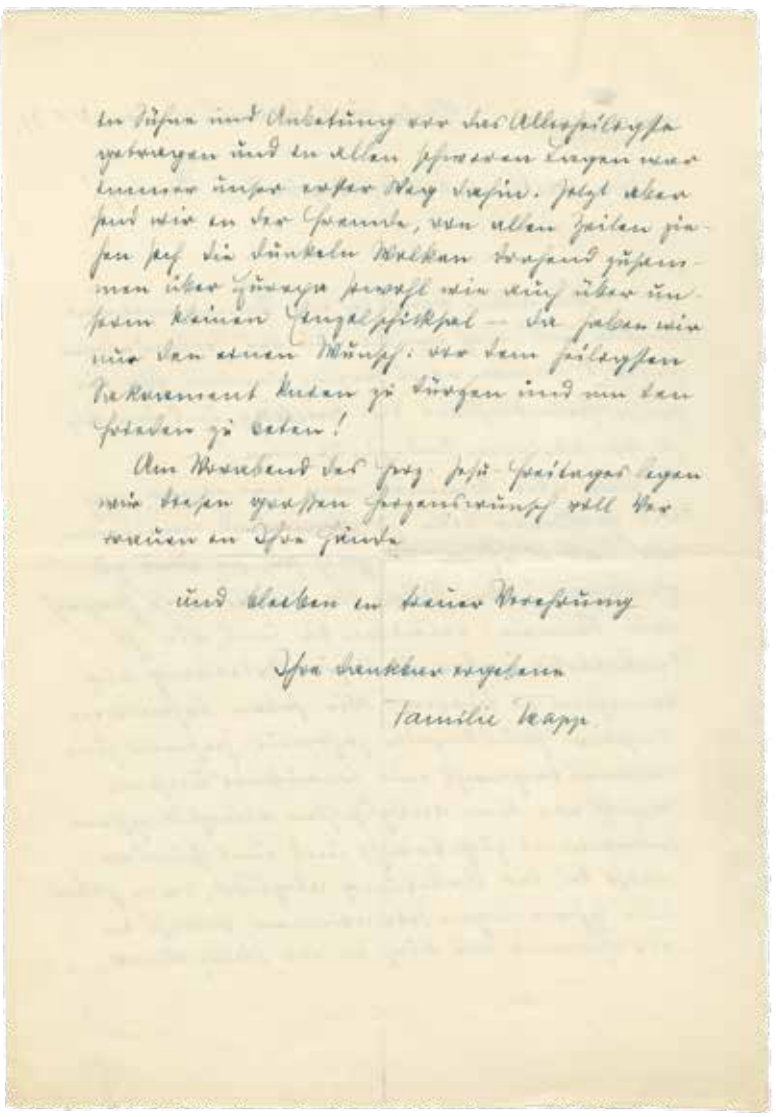

TRAPP FAMILY CHOIR Håsta gård, Stallarholmen, 31.8.39.

Eure Excellenz, hochwürdigsten Herr Bischof!

Wir alle müssen zu Hause wieder Familie und rüsten uns das Jagdvergnügen voran. Wenn wir jetzt danken für die große Freundlichkeit Ew. Excellenz, und den Segen zu Reise und Jagd!

Falls aber Hannes wirklich mit einer sehr viel größeren Gabe zu Ihnen und wir beten fest, daß es Ihnen vergönnt sei, sie und zu verwenden! Wir bitten Sie, Excellenz, zu segnen wir Hannes: erbarmen Sie und, die hl. Eucharistie unter und zur Anbetung ung Ewigkeit zu bringen! Wir haben Ihnen in unserer Hauskapelle jeweils jeden Tag Hannes begrüßt mit Geläute unseres Bischofs vor dem Aussetzen allerheiligsten Sakrament zugebracht und und stunden weise bei der Anbetung abgelöst, wir haben alle privaten Intentionen, privat in der Familie als ung in der Weltpolitik,

Sångarfamiljen von Trapp (förebilden för musikalen och filmen *The Sound of Music*) lämnade Österrike sommaren 1938 efter Anschluss. Efter ett halvår i USA vistades de i två omgångar i Sverige och gav konserter, i mars och i augusti–september 1939. Handlingarna i familjemedlemmarnas centraldossierer kan kompletteras av material från icke-statliga arkivbildare. Här ett brev skrivet av Maria Augusta von Trapp, daterat Håsta gård, Stallarholmen (på Selaön i närheten av Strängnäs) 31 augusti 1939, till den katolske biskopen Johannes Erik Müller i Stockholm (Katolska biskopsämbetets arkiv, RA Marieberg). Hon ber om till-

stånd för familjen (vars dirigent Franz Wasner var katolsk präst) att få reservera sakramentet för tillbedjan. Under det rådande krigshotet hade de en enda önskan: att få knäböja inför det allraheligaste sakramentet och be om fred. Redan i gryningen morgonen därpå anföll Hitlers arméer Polen, det andra världskriget hade brutit ut.

Mer om familjens vistelser i Sverige finns att läsa i L. Hallbergs artikel »*... with the sound of music* – sångarfamiljen von Trapp i Sverige 1939« (i *Arkiven sjunger – nedslag i svensk musikhistoria*, Årsbok för Riksarkivet och landsarkiven 2011).

UTLÄNNINGSREGISTER FRÅN 1917

Sedan 1910-talet har det centralt förts olika *register över utlänningar* i Sverige, upplagda på namn. (De olika kontrollregistren med ofördelaktiga uppgifter om utlänningar från 1914 och framåt behandlas på s. 78.) Statens polisbyrå och senare Socialstyrelsens utlänningsbyrås kontrollavdelning förde ett *viseringsregister* från 1917 till 1942/1943, då det uppgick i det nya centralregistret. Polisbyrån fick kopia av alla handlingar om utlänningars viseringar, uppehållsböcker, arbets- och uppehållstillstånd, erhållande av svenskt medborgarskap, och man registrerade dessa på registerkort med uppgifter om datum för tillstånden. Registret var inte kopplat till några dossierer utan hänvisade till olika handlingssviter som låg i nummerordning. Dessa handlingar är nu till större delen gallrade (med undantag huvudsakligen för ansökningar om uppehållsböcker 1918–1927), men anteckningarna på korten ger ändå ingångar till olika slags handlingar hos flera myndigheter.

Socialstyrelsens byrå för sociala ärenden i allmänhet (1:a byrån) och senare dess utlänningsbyrå förde från 1920 till 1942/1943 ett alfabetiskt ordnat *personkortregister* över utlänningar med uppgifter om av styrelsen handlagda ärenden om arbets- och uppehållstillstånd, främlingspass och andra frågor. Även detta register uppgick i det nya centralregistret 1942/1943. Registerkorten för utlänningar som var aktuella vid denna tidpunkt sattes in i deras centraldossierer, medan de övriga korten har förstörts.

År 1942 beslöt Socialstyrelsen att lägga om ett stort antal register till ett *centralregister* över utlänningar, alfabetiskt ordnat. För utlänningar som 1942/1943 inte längre var aktuella för styrelsens handläggning lade man inte upp några nya kort. Sådana upplades endast för dem som från denna tidpunkt (något olika beroende på efternamnets begynnelsebokstav) var aktuella i något ärende. Registret fördes av styrelsens efterträdare, Utlänningskommissionen respektive Invandrarverket, fram till 1973 då ett nytt ADB-baserat register togs i bruk.

Kort för centralregistret upplades dels när ansökan om uppehålls- eller arbetstillstånd första gången inkom, dels (febr. 1948–) vid ansökan om visering. På kortet finns uppgifter om utlänningens namn, medborgarskap, födelsetid, kön och numret på vederbörandes centraldossier. Om det förekom från kontrollsynpunkt ofördelaktiga uppgifter, försågs kortet med ett K (kontrollregisterkort var då upplagt, se s. 78), i motsatt fall med ett O. Samtliga inkommande ansökningsärenden och besluten i dessa finns antecknade på kortet, även av lokala polismyndigheter och länsarbetsnämnder fattade beslut. I fråga om viseringspliktig utlänning finns antecknat dagen för inresa i och utresa ur Sverige, beträffande viseringsfri utlänning även dagen för dennes inresa i det nordiska passkontrollområdet.

Centralregisterkorten för nordiska medborgare förvarades separat, uppdelade på finländare respektive övriga nordbor. När utlänningen blivit svensk medborgare eller avlidit avställdes registerkortet. Detsamma skedde (i en annan svit) när centraldossiern annars avställdes som inaktuell (»utgallrad« enligt Utlänningskommissionens språkbruk). Korten fungerar som ett register till centraldossierna, eftersom man där kan se i vilken dossiersvit i arkivet handlingarna förvaras.

År 1973 tog Invandrarverket i bruk ett stort *ADB-baserat* handläggningssystem, *SU-systemet* (System för utlänningsärenden), som bland annat ersatte det gamla centralregistret. Det byggdes ut under årens lopp. Från 1977 sköttes även handläggningen av medborgarskapsärenden med detta system. SU-systemet ersattes 1995 av det nya ADB-baserade *Stammsystemet* (System för tillstånd, asyl, mottagning och medborgarskap), som följts av flera andra system. Parallellt med dem har Invandrarverket även haft andra ADB-system, till exempel för flyktingadministrationen.

ARKIV ▶ UTLÄNNINGSREGISTER

Viseringsregistret, 1917–1942/1943

- Fördes av Statens polisbyrå 1917–1937 och Socialstyrelsen 1938–1943, nu i *Statens utlänningskommissions kanslibyrå* [Riksarkivet Marieberg], ordnat alfabetiskt efter namn.

  Märk. Då person fick svenskt medborgarskap eller avled avställdes registerkorten i två separata sviter (numera tre serier om 101, 20 resp. 3 vol.). Här kan man kontrollera om en person fått visering också när ansökningshandlingarna inte bevarats. Registret ger även ingångar till centraldossierna och deras föregångare, eftersom korten berättar om personen fått svenskt medborgarskap eller avlidit (–1943) och därmed i vilket arkiv dossiern förvaras.
- Socialstyrelsens egentliga register till centraldossierernas föregångare 1920–1942/1943, *personkortregistret*, är inte bevarat som separat register. Endast korten för dem som var aktuella vid den senare tidpunkten finns kvar, inbundna i centraldossierna.

Centralregistret över utlänningar, 1942/1943–1973

Statens utlänningskommissions kanslibyrå [Riksarkivet Marieberg]

- Huvudserie avseende utlänningar som erhållit svenskt medborgarskap eller avlidit i Sverige 1942–1970 (151 vol.)

- Danska, norska och isländska medborgare som erhållit svenskt medborgarskap eller avlidit i Sverige, 1942–1966 (33 vol.)
- Finska medborgare som erhållit svenskt medborgarskap eller avlidit i Sverige, 1942–1966 (54 vol.)
- Danska, norska och isländska medborgare som *inte* erhållit svenskt medborgarskap eller avlidit i Sverige, 1942–1954 (143 vol.)
- Finska medborgare som *inte* erhållit svenskt medborgarskap eller avlidit i Sverige, 1942–1954 (80 vol.)
- Utomnordiska medborgare som *inte* erhållit svenskt medborgarskap eller avlidit i Sverige och heller inte varit aktuella för Invandrarverkets handläggning efter 1971, 1942–1972 (578 vol.).

Statens invandrarverk/Migrationsverket

- Utlänningar som blivit *svenska medborgare* eller *avlidit* i Sverige 1971–1973 (11 vol.)
- *Icke-nordiska* medborgare som varken erhållit svenskt medborgarskap eller avlidit i Sverige 1942/1943–1973 men varit aktuella för Invandrarverkets handläggning efter 1971 (249 vol.).

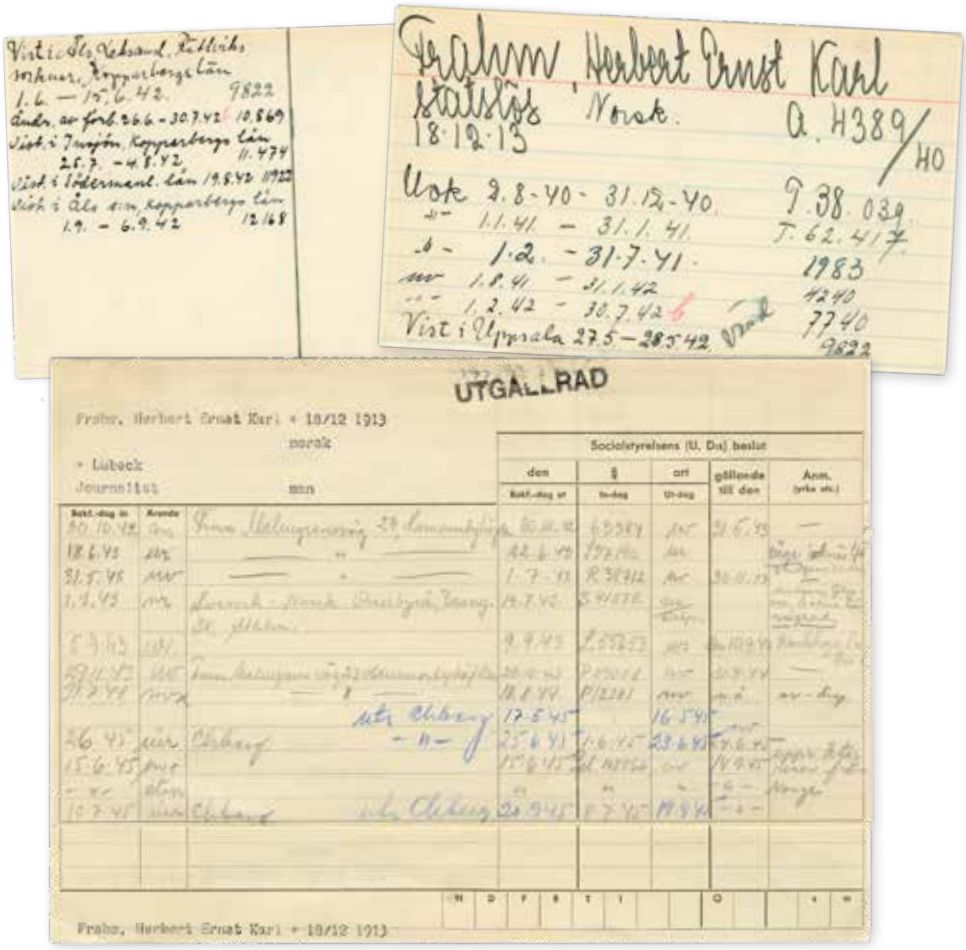
Märk. Registerkorten är ordnade i s.k. ljudalfabetisk ordning, medan tillhörande centraldossierer i förekommande fall förvaras i strikt alfabetisk ordning.

OBS! De inaktuella registerkorten för utomnordiska medborgare 1942–1972 (578 vol.) levererades av Migrationsverket till Riksarkivet under år 2000 och fördes då till Utlänningskommissionens arkiv.

ADB-baserade register över utlänningar, 1973–

- *Statens invandrarverk/Migrationsverket*, SU-systemet 1973–1995, Stamm-systemet 1995–, m.fl. nyare system.

  Märk. Flertalet uppgifter i det mycket betydelsefulla SU-systemet har kontinuerligt gallrats. Vissa grunduppgifter har dock sparats för att ge tillgång till centraldossierna, som förvaras på dossiernummer. För de första åren är dock samtliga uppgifter gallrade ur datasystemet och forskaren är hänvisad till i olika omgångar uttagna mikrokort för att kunna finna de avställda centraldossierna.

Viseringsregisterkort (överst, fram- och baksida) och centralregisterkort med anteckningar om olika tillstånd för Herbert Frahm (SUK, kanslibyrån, vol. D1A:21 resp. D2AB:25, RA Marieberg).

Herbert Frahm (senare känd som Willy Brandt) tog efter Hitlers maktutträde sin tillflykt till Norge, där han var verksam som journalist. Han flydde undan den tyska ockupationen till Sverige 30 juni 1940 (erhöll därefter norskt medborgarskap) och återvände till Tyskland efter krigsslutet.

Handlingarna om Frahm 1940–1945 är samlade i en centraldossier (nordiska medborgare) och en kontrolldossier (hemliga arkivet). Om honom som tysk medborgare under namnet Willy Brandt finns också motsvarande centralregisterkort och centraldossier (handlingar 1948–1950). Man kan läsa mer om Willy Brandt i L. Hallbergs artikel »Nobelpristagare på flykt« (i *Spåren efter Nobel*, Årsbok för Riksarkivet och landsarkiven 2001).

KONTROLLDOSSIERER FRÅN 1914

Med början 1914 lade den särskilt inrättade Polisbyrån upp register med »ofördelaktiga« uppgifter om utlänningar. Till en början gällde det att avslöja spioner eller att registrera utlänningar som bedrev olovlig politisk verksamhet i landet. Polisbyrån gjorde ofta utredningar om utlänningar som eventuellt skulle utvisas ur landet. Från 1917 förde byrån två olika register över utlänningar, dels viseringsregistret (se s. 74), dels *ofördelaktiga-registret*. I det senare registret registrerades från kontrollsynpunkt ofördelaktiga uppgifter om utlänningar och till en början (–1923) även svenskar (registerkorten över svenskar har inte bevarats i byråns arkiv). Polisbyrån lade upp flera kronologiska serier av sådana handlingar, till vilka registerkorten var ingången.

År 1938 uppgick Statens polisbyrå för övervakande av utlänningar i riket i Socialstyrelsen och blev till kontrollavdelningen inom styrelsens utlänningsbyrå. Arkivbildningen pågick i stort oförändrad till 1942 års stora omorganisation och omläggning av registren och dossiererna. Nu infördes nya kontrollregisterkort och man lade upp *kontrolldossierer* (*H-dossierer*). De lades upp dels över personer, dels över ämnen. Verksamheten fortsattes från 1944 av Utlänningskommissionen och från 1969 av Invandrarverket.

Polisbyrån tillkom 1914 som en enhet under *Generalstaben* (från 1918 under Stockholmspolisen), men även andra enheter vid Generalstaben sysslade med kontroll av utlänningar. Polisbyrån var till en början också att betrakta som ett slags säkerhetspolis. Handlingsbestånden från byrån är svåra att skilja från andra enheter inom polisen som också sysslade med övervakning av utlänningar. Också *Säkerhetspolisens* arkiv innehåller därför uppgifter om utlänningar, åtminstone sedan 1920-talet.

ARKIV ▶ KONTROLLDOSSIERER OCH REGISTER

Utlänningsmyndigheternas handlingsbestånd av särskild kontrollkaraktär är uppdelade på i huvudsak fyra olika arkiv:

– Statens polisbyrås arkiv
– Socialstyrelsens hemliga arkiv: utlänningsärenden
– Statens utlänningskommissions hemliga arkiv
– Statens invandrarverks/Migrationsverkets arkiv.

Bevarade registerkort till de tre förstnämnda arkiven förvaras i Statens utlänningskommissions hemliga arkiv.

Statens polisbyrå [Riksarkivet Marieberg]

- Dossierer i nummerordning, 1914–1929, ang. utlänningar, politiska ärenden, spioneri m.m. (med tillhörande »diarium« med alfabetiskt register), i två sviter:
  – persondossierer
  – sakordnade dossierer.

  Märk. En del handlingar efter 1923 sannolikt tillkomna i andra sammanhang än byråns egentliga verksamhetsområde; till serien ansluter vissa handlingar rörande bl.a. spioneri. Serien har till 1993 förvarats hos Säkerhetspolisen vid Rikspolisstyrelsen.
- Korrespondensserie A, 1914–1937.
- Korrespondensserie B, 1915–1919.
- Serie VPM, 1915–1930, med promemorior till departementen bl.a. ang. utvisning av utlänningar.
- Passviseringsärenden, 1917–1935.

Märk. Ett antal serier ur Polisbyråns arkiv förvaras numera i *Statens utlänningskommissions hemliga arkiv*, bl.a. kontrollserierna »H« och »H II«. Där finns också registerkorten till samtliga kontrollserier som Polisbyrån förde.

Socialstyrelsen [Riksarkivet Marieberg]

- *Socialstyrelsens utlänningsbyrå*, kontrollserie A (1938–1944) och B (1938–1941).
- *Socialstyrelsens hemliga arkiv*: *utlänningsärenden*, »hemliga« protokoll, diarier och korrespondens från olika enheter inom Socialstyrelsen som handlagt utlänningsärenden.

Märk. Det mesta av Socialstyrelsens kontrollmaterial har överförts till Statens utlänningskommissions hemliga arkiv. Där finns också registerkorten.

Statens utlänningskommissions hemliga arkiv [Riksarkivet Marieberg]

Här finns större delen av handlingarna alltifrån 1910-talet (Polisbyrån) och fram till 1976 (Invandrarverket). De alfabetiskt ordnade registren är utgångspunkten för att hitta i arkivet.

Register

- *Ofördelaktiga-register* över utlänningar (fördes 1914–1948 av Polisbyrån, Socialstyrelsen och Statens utlänningskommission).

Ger hänvisningar till olika serier, bevarad del rör utlänningar som blivit svenska medborgare eller avlidit i Sverige. Registerkorten för utlänningar som *inte* fått svenskt medborgarskap eller avlidit har inte bevarats, inte heller för svenskar som, –1923, var föremål för Polisbyråns övervakning (för en del utlänningar har dock uppgifterna förts över till kontrollregistret).

- *Kontrollregister* över utlänningar (fördes 1942–1976 av Socialstyrelsen, Statens utlänningskommission och Statens invandrarverk). Äldre uppgifter om vissa personer överförda hit. Ger uppgifter om begångna brott och förseelser samt andra från övervakningssynpunkt betydelsefulla omständigheter, t.ex. förpassningsbeslut och Säkerhetspolisens rapporter. Ger hänvisningar till de flesta kontrollserier. Registret är uppdelat på
  - huvudserie, utlänningar som *inte* blivit svenska medborgare
  - utlänningar som fått svenskt medborgarskap eller avlidit i Sverige
  - sakordnat register över s.k. angående-dossierer.
- Registerkort med *fotografier* på utlänningar, 1910-talet–1950-talet (rest av större register ursprungligen upplagt av Polisbyrån).

Märk. Endast kontrollregisterkort för utlänningar som förekommer i kontrolldossierer (eller motsvarande) har bevarats. 120 000 kort med hänvisningar bl.a. till arkivdossierer (se nedan) förstördes av Statens invandrarverk 1976. Också »H-baltregistret«, upplagt vid 1940-talets mitt över balter som misstänktes ha samarbetat med ockupationsmakterna i Baltikum, förstördes vid samma tidpunkt.

Kontrollserier

- *Serie H* (1916–1942), ang. utlänningar och (för de första åren) spionerimisstänkta svenskar.
- Kontrolldossierer (*H-dossierer*, *H I*) med uppgifter av speciellt hemlig karaktär (1940–1976)
  - efter namn, alfabetisk ordning (236 vol.)
  - ang. ämnen (»angåendedossierer«, 13 vol.).
- *Serie H II* (upplades 1942/1943 genom utplock av inaktuella handlingar ur bl.a. Polisbyråns korrespondensserier »H« och »VPM«), bl.a. spionerimisstänkta utlänningar (1910-talet–1950-talet, huvudsakligen t.o.m. 1940-talet).

- *Serie H-reg. Kassavalvet*, betraktad som den hemligaste serien (1942–1960-talet, flertalet handlingar från slutet av 1930-talet och 1940-talet).
- *Baltiska flyktingar*
  - kontrollserie *HE*, polismyndigheternas förhörsrapporter med baltiska flyktingar 1945 angivna för allmänna brott eller för samarbete med ockupationsmyndigheterna
  - polisrapporter, alfabetisk ordning, förhör med baltiska och ingermanländska flyktingar okt. 1944–jan. 1945.

  Märk. »H-baltregistret«, upplagt vid 1940-talets mitt över balter som misstänktes ha samarbetat med ockupationsmakterna i Baltikum, förstördes 1976 (se ovan s. 80).
- Ett antal mindre kontrollserier.
- *Inrese-/viseringsdossierer* (1917–1947, förda av Utrikesdepartementet –1944) i alfabetisk ordning efter namn (26 vol.) och ämnen (1 vol.).
- *Arkivdossierer*, nummerordning, flera serier (tillhörande registerkort i stor utsträckning gallrade).
  - Huvudserie arkivdossierer (830 vol., upplades 1942/1943), fram till okt. 1973. I de första volymerna (1910-talet–) handlingar utplockade från olika kontrollserier, bl.a. ang. syndikalister och bolsjeviker. Från 1945 insända åtalsanmälningar, domar m.m., före 1967 huvudsakligen ang. nordbor utan centraldossier; för övriga finns motsvarande handlingar i centraldossierna. Två underserier: *nr 400*, huvudsakligen ang. åtalade utlänningar, 1938–1961, och *nr 3418*, ang. avvisningar från riket, 1935–1969.
  - Arkivdossierer A (13 vol.), bl.a. avvisningar av nordbor, dec. 1952–febr. 1967.
  - Arkivdossierer Ö (218 vol.), bl.a. domar avseende nordbor, 1952–1967.
  - Arkiv Diverse, alfabetisk ordning (8 vol.), 1963–1969.
- Sekretessbelagda handlingar (protokoll, diarier, korrespondens m.m.) tillhörande kommissionens olika *byråer*.

Statens invandrarverk/Migrationsverket

- *Arkivdossierer N* (*N-arkiv*): domar, förundersökningsprotokoll, avvisningar m.m. rörande *nordiska medborgare*, alfabetiskt ordnad,

1967–ca 1990. Då nordbor sedan 1954 inte behöver tillstånd för att vistas i Sverige och därför saknar centraldossierer, har i stället upplagts separata sviter; även med kopior av handlingar om olika slags näringstillstånd m.m. Fr.o.m. 1990-talet läggs handlingar om nordiska medborgare i centraldossierer.

- Separata, kronologiska serier för nordbor och andra om *polisavvisningar* (domar m.m. ang. utomnordiska medborgare däremot vanligen i centraldossiererna).
- Handlingar av *särskilt hemlig natur*, H-dossierer.

Märk. Åtskilliga av Invandrarverkets handlingar –1976 ingår i Statens utlänningskommissions hemliga arkiv.

Säkerhetspolisen

- *Allmänna säkerhetstjänsten* [Riksarkivet Arninge], handlingar ang. kontroll av utlänningar under andra världskriget (dessförinnan, och delvis också efteråt, hos *Säkerhetspolisens föregångare*, Riksarkivet Arninge).
- *Säkerhetspolisen*, vars arkiv delvis förvaras i Riksarkivet Arninge, delvis (modernare arkivmaterial) finns kvar hos *Säkerhetspolisen* (fr.o.m. 2015 en självständig myndighet, tidigare en avdelning inom Rikspolisstyrelsen), där det finns handlingar rörande övervakning av utlänningar från 1920-talet och framåt, alltså även från tiden före 1964 då Rikspolisstyrelsen och dess säkerhetsavdelning inrättades.

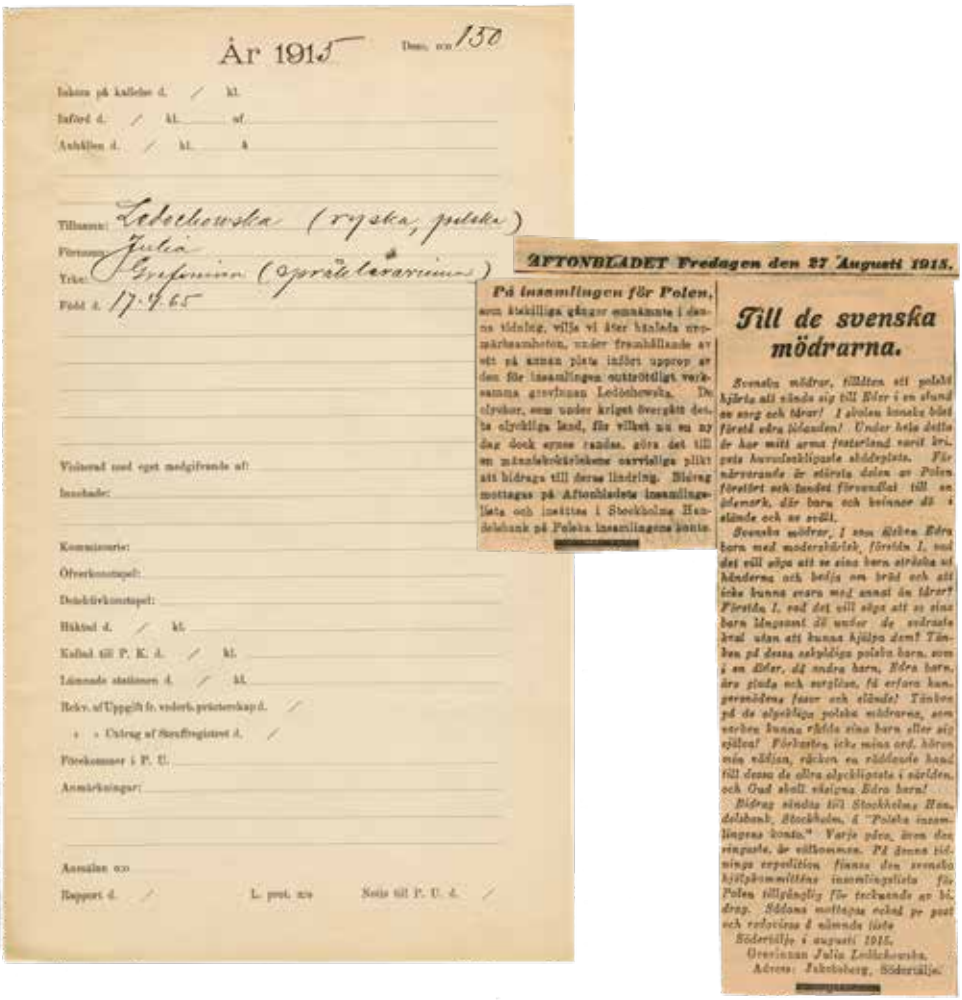
Märk. Säkerhetspolisen överlämnade ofta utredningar om utlänningar till den centrala utlänningsmyndigheten. Kontrolldossiererna i *Statens utlänningskommissions hemliga arkiv* består till stor del av sådana polisrapporter.

Generalstaben [Krigsarkivet]

- Generalstabens *inrikes- och centralavdelningar*, handlingar ang. kontroll av utlänningar, ca 1910–1937.

Registerkort i ofördelaktigaregistret (SUK, hemliga arkivet, vol. D1:1, RA Marieberg) för Hadjetlaché och ett av hans tre mordoffer, Ardacheff. Ger hänvisningar till serier i Statens polisbyrås och SUK:s hemliga arkiv som innehåller handlingar om personerna. Urklippsböckerna verkar dock inte ha bevarats i arkiven men en stor samling tidningsklipp 1919 om Hadjetlachémålet och Ardacheffmordet finns i UD:s tidningsklippsamling, Serie 1 vol. 395–396, RA Marieberg.

År 1915 Dnr. n:o 150

Tillnamn: Ledóchowska (ryska, polska)
Förnamn: Julia
Yrke: Grefvinna (språklärarinna)
Född d. 17/4 65

Vistnärd med eget medgifvande af:
Inackdde:

Kommissarie:
Öfverkonstapel:
Detektivkonstapel:
Häktad d. / kl.
Kallad till P. K. d. / kl.
Lämnade stationen d. / kl.
Rekv. af Uppgift fr. vederb. prästerskap d. /
» » Utdrag af förstfregistret d. /
Förekommer i P. U.
Anmärkningar:

Anmälan n:o
Rapport d. / L. prot. n:o Notis till P. U. d. /

AFTONBLADET Fredagen den 27 Augusti 1915.

På insamlingen för Polen, som förliden gång omnämnde i denna tidning, vilja vi åter hänleda uppmärksamheten, under framhållande av vårt på annan plats införet uppror av den för insamlingen outtröttligt verksamma grevinnan Ledóchowska. De olyckor, som under kriget öfvergått detta olyckliga land, för vilket nu en ny dag dock synes randas, göra det till en mänsklighetskänslans oavvisliga plikt att bidraga till deras lindring. Bidrag mottagas på Aftonbladets insamlingslista och inrättas i Stockholms Handelsbank på Polska insamlingens konto.

Till de svenska mödrarna.

Svenska mödrar, tillåten ett polskt hjärta att sända sig till Eder i en stund av sorg och tårar! I alvolen kunnen blott förstå edra tårar! Under hela detta år har mitt arma fosterland varit livets huvudsakligaste skådeplats. För närvarande är största delen av Polen förvärtt och landet förvandlat till en ödemark, där barn och kvinnor dö i elände och av svält.

Svenska mödrar, I som sitten Edra barn med moderskärlek, förstån I, vad det vill säga att se sina barn sträcka ut händerna och bedja om bröd och att icke kunna svara med annat än tårar? Förstån I, vad det vill säga att se sina barn långsamt dö under de svåraste kval utan att kunna hjälpa dem? Tänken på dessa olyckliga polska barn, som i en Eder, då andra barn, Edra barn, äro glada och sorglösa, få erfara kamraternas fasor och elände! Tänken på de olyckliga polska mödrarna, som varken kunna rädda sina barn eller sig själva! Förbarten icke mina ord, hören min vädjan, räcken en räddande hand till dessa de allra olyckligaste i världen, och Gud skall skänka Edra barn!

Bidrag sändas till Stockholms Handelsbank, Stockholm, å "Polska insamlingens konto." Varje öre, även den ringaste, är välkommen. På denna tidnings expedition finnas den svenska hjälpkommitténs insamlingslista för Polen tillgänglig för teckning av bidrag. Sådana mottagas också per post och redovisas å nämnde lista.

Södertälje i augusti 1915.
Grevinnan Julia Ledóchowska,
Adress: Jakobsberg, Södertälje.

Handlingar ur persondossier rörande utlänningar, politiska ärenden, spioneri m.m., dossier nr 150, 1915 angående Julia Ledóchowska (Statens polisbyrå, vol. F1A:3, RA Marieberg).

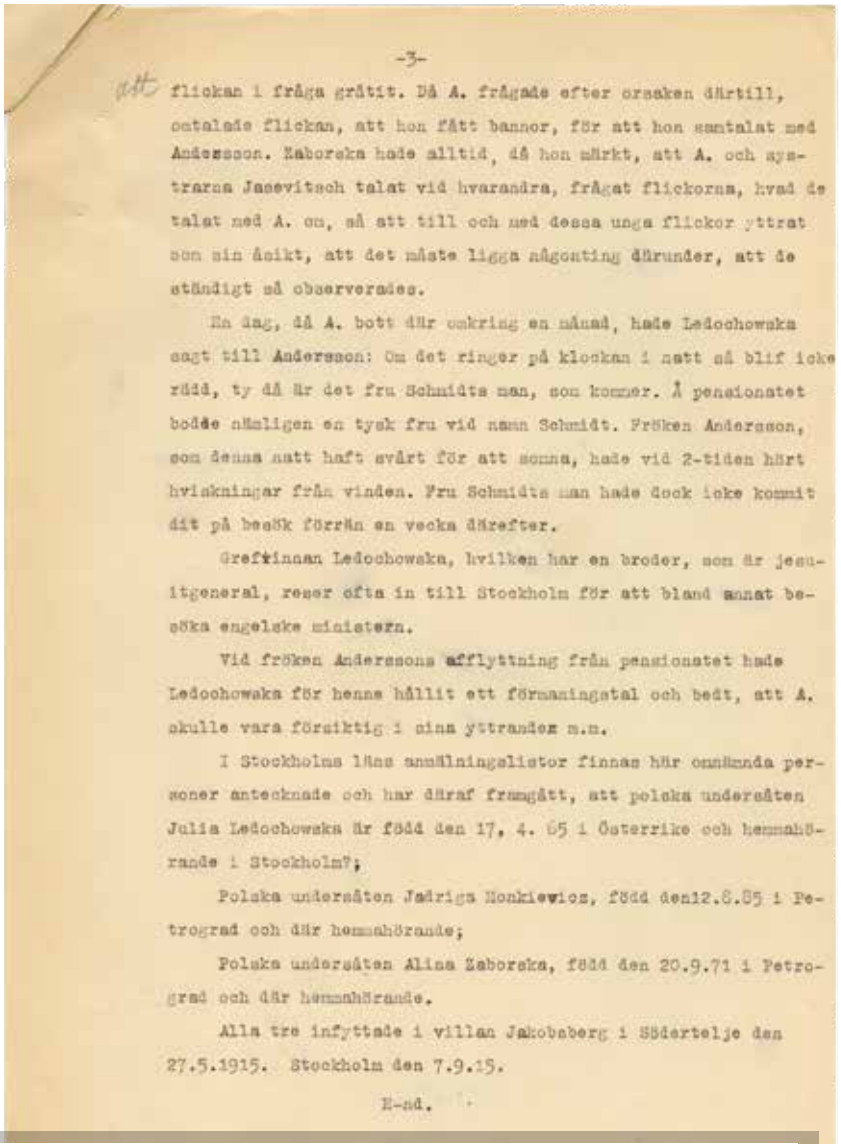
Uppropet i tidningarna i augusti 1915 om hjälp till Polen föranledde Polisbyrån att göra en utredning om undertecknaren, grevinnan Julia Maria (Ursula) Ledóchowska (1865–1939), som var polska men född i Österrike. Julia blev ursulinsyster och var bl.a. verksam i Ryssland och Finland, varifrån hon som österrikisk medborgare blev utvisad 1914 och kom till Sverige. Samtidigt som hon här var mycket engagerad för Polens sak under kriget, drev hon och hennes medsystrar ett språkinstitut för flickor i Södertälje, 1916 överflyttat till Djursholm. Hon flyttade 1918 till Aalborg i Danmark och 1919 till Polen, där hon grundade en ny kongregation (»de grå ursulinerna«).

P. M.

Fröken Dagmar Andersson, boende i villan Ekebo vid Barnvägen i Stocksund hos fru Hangman, har, hörd om grefvinnan Julia Ledochowska, uppgifvit, att hon för omkring 5 år sedan lärde känna Ledochowska. Denna var nämligen då föreståndarinna för ett pensionat Merentekti, Newsky 32 i Petrograd. Fröken Andersson bodde i detta pensionat under tre vintrar. Under denna tid hade de aldrig samtalat om politiska saker. På hösten 1912 hörde fröken Andersson ryktesvis, att ommälda pensionat skulle hafva blifvit undersökt af polis, och att Ledochowska skulle blifvit utvisad till Finland. Det vore oviss, huruvida nämnda rykte var med sanningen öfverensstämmande, men i allt fall reste Ledochowska till Finland, där hon lär hafva ett pensionat någonstädes i landet. Hon stannade där omkring 2 år, men reste vanligtvis till Petrograd tvänne gånger i månaden. Vid dessa besök talade de ofta vid hvarandra. Vid något tillfälle i början af år 1914 hade Ledochowska frågat Andersson, om hon trodde, att Sverige skulle vilja hafva Finland tillbaka, och, om det skulle blifva krig, på hvilken sida Sverige då skulle ställa sig. Då fröken Andersson svarat, att hon trodde, att Sverige skulle stå på tyskarnas sida, hade L. icke svarat något därpå. I slutet af december 1914, då Andersson bodde på ett annat pensionat i Petrograd, hade hon på Svenska Klubben därstädes fått höra, att två gymnasielärarinnor, som samtidigt med A. bott å pensionat Merentekti, vid namn Zaborska och Moskiewicz frågat efter henne. Hon hade då gått och sökt upp dem. De hade då berättat, att Ledochowska såsom österrikisk undersåte blifvit utvisad ur riket, och att hon nu vistades i Sverige. De skulle vilja sända henne en del bref, men, då hon var utvisad, kunde de icke sända dem på posten. De hade nu frågat fröken Andersson, om hon icke kände någon svensk person, som skulle resa till Sverige, med hvilken de kunde sända ommälda bref. Fröken Andersson hade då upplyst, att hon kände en person, som skulle resa till Sverige, hvarför hon anhade att taga hand om bre-fven och sända den till Ledochowska. Zaborska hade vid brefvens öfverlämnande yttrat, att märkvärdigt att af brefven var mycket viktigt, och att det skulle

kunna åstadkomma mycket obehag, om det icke komme fram. Därefter hade fröken Andersson icke besökt pensionatet förrän vid påsktiden 1915. Hon hade då blifvit anbedd att taga bostad hos Ledochowska och Zaborska i Sverige. De skulle nämligen hyra någonstädes i närheten af Stockholm. Då A. i början af juni kom till Stockholm, fick hon höra, att Ledochowska hyrt Jakobsbergs villa i Södertelje, och att hon där hade pensionat för damer, och hade fröken Andersson den 9 i samma månad flytta t dit. Å pensionatet hade A. sammanträffat med medarbetaren i tidningen Aftonbladet, Anna Lisa Andersson. Det hade nu framgått, att såväl denna som Ledochowska och Zaborska voro ytterst tyskfientliga ,och att de hoppades på ett engelskt världsvälde. Redaktör Branting och borgmästare Lindhagen hafva också några gånger varit på besök hos Ledochowska. Å pensionatet bo äfven två polska flickor vid namn Jasevitsch på 16 och 17 år. En dag hade fröken Andersson haft sällskap med dessa flickor poststationen för att hämta bref. Flickorna hade då omtalat, att de flera gånger erhållit märkvärdiga bref från någon för dem okänd person. Äfven denna dag fingo de ett dylikt bref. A. hade då bedt dem öppna detsamma, så att hon finge se, hvad det innehöll. De hade då förklarat, att Zaborska sagt, att hon ville öppna dessa bref. A. hade dock slutligen, sedan hon påvisat dem, att brefvet var adresseradt till dem , förmått flickorna att öppna brefvet. Detta som var skrifvet på polska språket, hade börjat:"Kära Mamma ! Dess innehåll i öfrigt hade fröken Andersson sig icke bekant, enär hon icke kunde polska språket; men hade flickorna förklarat, att det bland annat innehöll,: Vi må bra. Skrif snart! N. kan icke komma ännu. Då A. frågat, hvarifrån brefvet kommit, hade flickorna svarat från Ryssland. Det fanns emellertid österrikiska frimärken på brefvet. Flickorna klistrade därpå igen brefvet, och lämnade det sedan till fröken Zabinska. Under hela den dag, som detta skett, hade Zabinska observerat fröken Andersson och alltid kommit till, då hon samtalat med någon på pensionatet. Från denna dag hade såväl Ledochowska som Zaborska på allt sätt sökt hindra A. från att samtala vid flickorna Jasevitsch.

En afton hade en af systrarna Jasevitsch endast några ögonvarit inne hos i Anderssons rum. Morgonen därpå såg Andersson,

-3-

att flickan i fråga grätit. Då A. frågade efter orsaken därtill, omtalade flickan, att hon fått bannor, för att hon samtalat med Anderssson. Zaboreka hade alltid, då hon märkt, att A. och systrarna Jasevitsch talat vid hvarandra, frågat flickorna, hvad de talat med A. om, så att till och med dessa unga flickor yttrat som sin åsikt, att det måste ligga någonting därunder, att de ständigt så observerades.

En dag, då A. bott där omkring en månad, hade Ledochowska sagt till Andersson: Om det ringer på klockan i natt så blif icke rädd, ty då är det fru Schmidts man, som kommer. Å pensionatet bodde nämligen en tysk fru vid namn Schmidt. Fröken Andersson, som denna natt haft svårt för att somna, hade vid 2-tiden hört hviskningar från vinden. Fru Schmidts man hade dock icke kommit dit på besök förrän en vecka därefter.

Grefvinnan Ledochowska, hvilken har en broder, som är jesuitgeneral, reser ofta in till Stockholm för att bland annat besöka engelske ministern.

Vid fröken Anderssons afflyttning från pensionatet hade Ledochowska för henne hållit ett förmaningstal och bedt, att A. skulle vara försiktig i sina yttranden m.m.

I Stockholms länss anmälningslistor finnas här omnämnda personer antecknade och har däraf framgått, att polska undersåten Julia Ledochowska är född den 17, 4. 65 i Österrike och hemmahörande i Stockholm?;

Polska undersåten Jadriga Monkiewicz, född den12.8.85 i Petrograd och där hemmahörande;

Polska undersåten Alina Zaboreka, född den 20.9.71 i Petrograd och där hemmahörande.

Alla tre inflyttade i villan Jakobsberg i Södertelje den 27.5.1915. Stockholm den 7.9.15.

E-nd.

Av viseringsregisterkortet (SUK, kanslibyrån) framgår att Julia Ledóchowska fick visum under 1918, februari 1919 och februari–mars 1920. Hon blev 1983 saligförklarad och 2003 helgonförklarad av påven Johannes Paulus II.

Hela familjen Ledóchowski hade ett starkt kyrkligt engagemang. Bland syskonen grundade en äldre syster en missionskongregation och verkade bl.a. för slaveriets bekämpande. Hon saligförklarades 1975.

En bror var jesuit och blev 1915 Jesuitordens generalföreståndare.

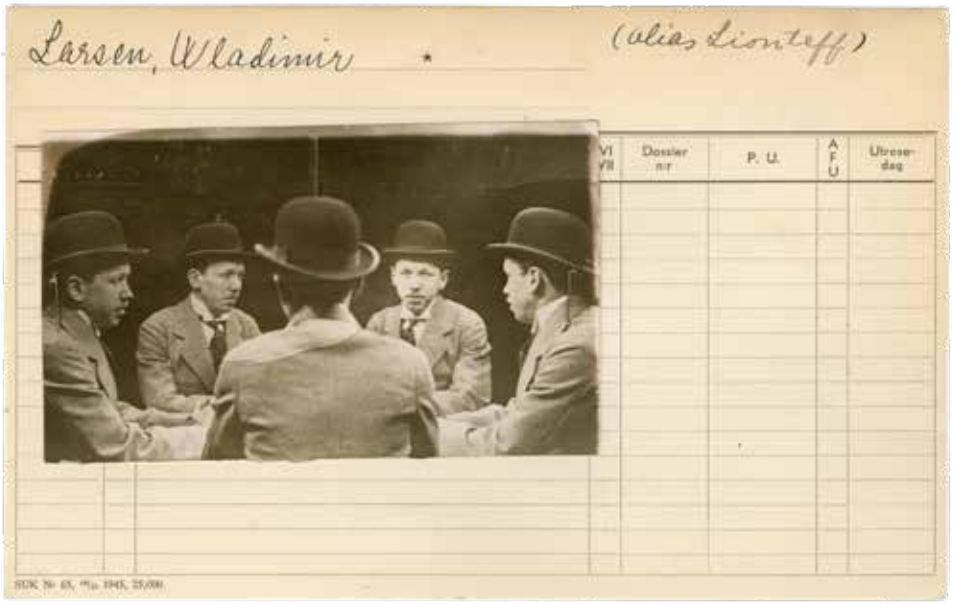

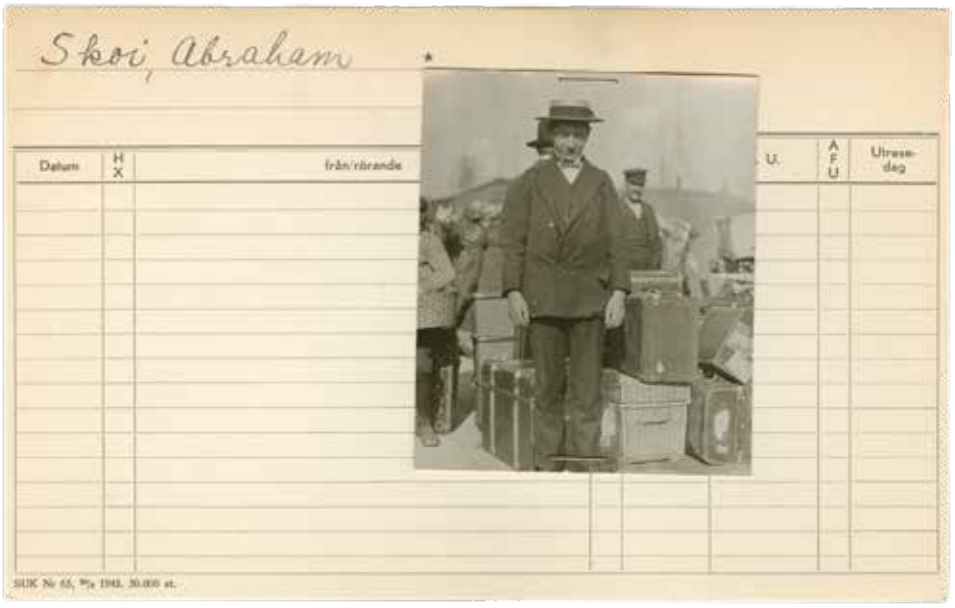
Statens polisbyrå hade ett fotoregister över vissa utlänningar. Endast en liten rest är bevarat (SUK:s hemliga arkiv, vol. D3:1, RA Marieberg).

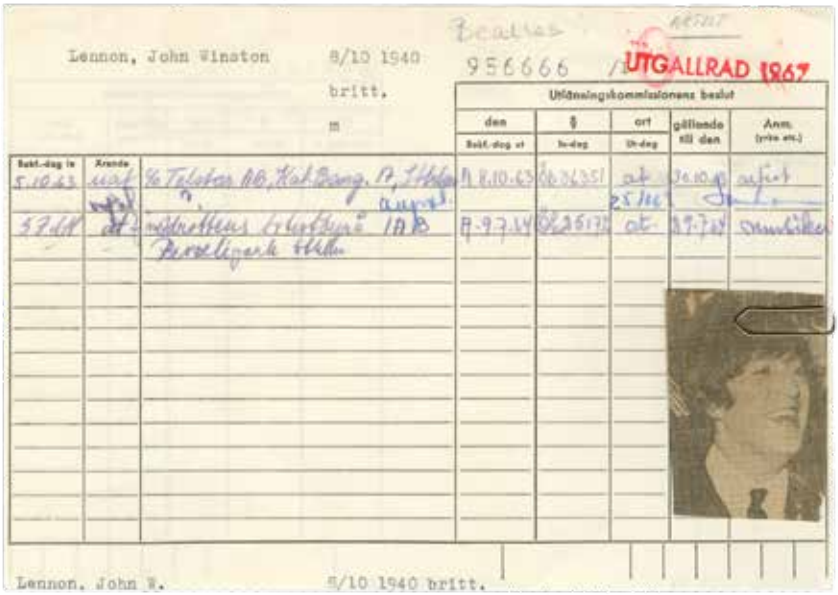
På baksidan av Stanislaus Schmalzmans foto har polisen antecknat: »… kraftigt byggd jude, hjulbent, hyperelegant, men ser ej fin ut, tillgjord gång, något framlutad, monokel. Rider ibland, ehuru illa o. besöker kapplöpn. o. dyl. Kortet är betydligt förskönadt.«

Danske undersåten, köpmannen William Waldemar (Wladimir) Larsen (född 1884 i S:t Petersburg) blev på grund av samröre med Hadjetlachés grupp utvisad efter beslut av Överståthållarämbetet 9 augusti 1919.

Abraham Sorach Skuij (född 1897) ankom till Sverige 1913 enligt uppehållsboks-ansökan 1918. Han blev svensk medborgare efter Kungl. Maj:ts beslut 3 mars 1922.

Larsen, Wladimir *
(alias Lionteff)
VI VII
Dossier nr
P. U.
A F U
Utrese-dag

Skoi, Abraham *
Datum
H X
från/rörande
U.
A F U
Utrese-dag

Centralregisterkort för artisten John Lennon med uppgifter om beviljade arbetstillstånd 1963 och 1964 (SUK, kanslibyrån, vol. D2AD:295, RA Marieberg).

Ansökningar om arbetstillstånd som artist för John Lennon och övriga medlemmar i the Beatles förvaras i personernas centraldossierer. Lennons dossier (SUK, kanslibyrån) innehåller ansökningarna 1963 och 1964 samt kopior av kommissionens beslut om arbetstillstånd 25–30 oktober 1963 och 28–29 juli 1964.

Anmälan om upphörande av arbetsanställning 1964 (SUK, kanslibyrån, vol. E12:122, RA Marieberg). Arbetsgivaranmälningarna är bevarade för åren 1944, 1954 och 1964 (SUK, kanslibyrån) och 1971 (SIV, tillståndsbyrån/registerenheten hos Migrationsverket).

ARBETSGIVARANMÄLNINGAR 1926–1977

År 1926 fick utlänningskontrollen utökade verktyg, samtidigt med de nytillkomna arbetstillstånden, i och med införandet av *arbetsgivaranmälningar*. Från 1 oktober 1926 (SFS 1926:412) var den som anställde en utlänning skyldig att inom 12 timmar anmäla detta till den lokala polismyndigheten. Anmälan skulle innehålla uppgifter om utlänningens namn, yrke eller titel, födelseort och födelsetid, nationalitet och hemort och dessutom om anställningens art och tiden för dess början. Arbetsgivaren var också skyldig att omedelbart anmäla om utlänningen lämnade arbetsanställningen. Kopior av dessa anmälningar skickades av polisen i hela landet 1926–1937 till Statens polisbyrå, 1938–1944 till Socialstyrelsen, 1944–1969 till Utlänningskommissionen och 1969–1977 till Invandrarverket. Från 1978 insändes arbetsgivaranmälningar endast till polismyndigheten, som inte längre skickade dem vidare till länsarbetsnämnd och Invandrarverket. Arbetsgivaranmälningarna låg till grund för statistiken om arbetsanmälda utlänningar.

ARKIV ▶ ARBETSGIVARANMÄLNINGAR

Lokala polismyndigheter [landsarkiven]

- I ett fåtal lokala polismyndigheters arkiv finns arbetsgivaranmälningar bevarade.

Statens utlänningskommissions kanslibyrå [Riksarkivet Marieberg]

- Arbetsgivaranmälningar 1944, 1954 och 1964, alfabetisk ordning; 1954 och 1964 nordbor i separat svit (i regel endast korten för dem som fått ny eller slutat sin anställning berörda år; övriga anmälningar 1926–1977 gallrade).

Statens invandrarverk/Migrationsverket

- Arbetsgivaranmälningar för dem som 1971 fått ny anställning eller slutat sådan, alfabetisk ordning, övriga år (–1977) gallrade.

IN- OCH UTRESEKORT FRÅN 1926

För att man bättre skulle kunna kontrollera vilka utlänningar som fanns i landet infördes 1926 nya rutiner vid inresa (SFS 1926:411). Från oktober 1926 avgavs vid passkontrollerna *inresekort* av samtliga utlänningar för vilkas inresa det fordrades pass. På motsvarande sätt tillkom senare *utresekort*.

Även dessa skickades in till Statens polisbyrå och dess efterträdare. Nordiska medborgare var tidvis befriade från att avge inresekort.

Enligt den nordiska passkontrollöverenskommelsen (från 1958, Island från 1966) skulle *kontrollkort* avfordras utlänning som var viseringspliktig i någon av de nordiska staterna eller som i samband med beslut om avlägsnande från en nordisk stat förbjudits återvända dit utan särskilt tillstånd. Kontrollkort avfordrades utlänning endast när han inreste i det nordiska passkontrollområdet. Inresekorten behölls i princip i inresestaten, om inte utlänningen vid inresan hade tillstånd att uppehålla sig i annan nordisk stat i mer än tre månader. Utresekortet skulle sändas till den stat som vid tidpunkten för utresan handhade kontrollen av vederbörande utlänning. Utresekorten avskaffades vid 1970-talets slut. Under senare år översändes enbart inresekort från Danmark till Invandrarverket. In- och utresekorten låg till grund för statistik om utlänningar som inrest till Sverige och om utländska turister.

ARKIV ▶ IN- OCH UTRESEKORT

Endast ett litet antal av de in- och utresekort som skickades till den centrala utlänningsmyndigheten har undgått gallring. Uppgift om in- och utresa finns dock antecknat på utlänningens *centralregisterkort* hos Socialstyrelsen, Utlänningskommissionen eller Invandrarverket, för de utlänningar som haft andra ärenden hos vederbörande myndighet och detta gett anledning att lägga upp kort.

Statens utlänningskommissions passbyrå [Riksarkivet Marieberg]

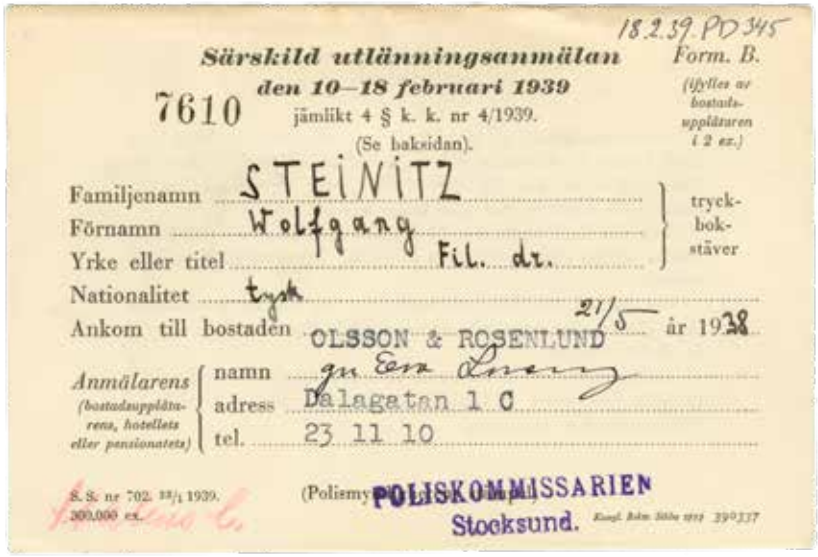
- In- och utresekort för f.d. *koncentrationslägerfångar* som under våren och sommaren 1945 togs emot i Sverige
  - vid 1940-talets slut i Sverige kvarvarande, alfabetisk ordning
  - vid 1940-talets slut i Sverige avlidna, alfabetisk ordning
  - utresta, uppdelade på nationalitet och därinom i alfabetisk ordning.

UTLÄNNINGSRÄKNINGEN 1939

När antalet utlänningar i Sverige ökade mot slutet av 1930-talet utfärdades 4 januari 1939 en kungörelse om särskild utlänningsanmälan (SFS 1939:4). I denna föreskrevs att samtliga utlänningar (utom diplomater, fartygsbesättningar och de som utan avbrott genomreste riket på väg till annat land), som mellan 10 och 17 februari 1939 vistades i Sverige under

minst två dygn, skulle räknas. Både utlänningarna själva och de personer som upplät bostad åt dem skulle avge anmälningar på blanketter som fastställdes av Socialstyrelsen. På detta sätt ville man kunna kontrollera om den reguljära utlänningskontrollen var tillförlitlig eller lät utlänningar slinka igenom kontrollnäten. Kontroversiellt var att man ville ha uppgift inte bara om religion, utan även om fadern eller modern var jude eller ej. Utlänningen skulle anmäla sig hos polismyndigheten på vistelseorten och avge en anmälan i två exemplar på ett *formulär A* med nedanstående frågor.

1) Fullständigt namn.
2) Yrke eller titel.
3) Födelsetid och födelseort och -land.
4) Nationalitet och hemort i utlandet.
5) Civilstånd.
6) Religion.
7) Bostadsadress i Sverige.
8) Anledningen till vistelsen här.
9) Den tid utlänningen uppehållit sig här och vistelsens beräknade framtida varaktighet.
10) Huruvida han erhåller uppehälle i Sverige.
    a) genom anställning i annans tjänst här i riket? (ja eller nej)
        – anställningens art?
        – hur länge har anställningen innehafts?
    b) genom här utövad verksamhet föranledd av anställning utomlands? (ja eller nej)
        – verksamhetens art?
        – hur länge har verksamheten bedrivits?
    c) genom här självständigt bedriven rörelse? (ja eller nej)
        – rörelsens art?
        – hur länge har rörelsen bedrivits?
    d) genom verksamhet utomlands? (ja eller nej)
    e) genom förmögenhet? (ja eller nej), eller
    f) genom understöd av anförvant eller annan enskild person eller av sammanslutning? (ja eller nej)
11) Fattigvård eller annat understöd av det allmänna (nu eller tidigare).
12) Politisk flykting vid inresan i Sverige (ja eller nej). Skälen härtill.

18.2.39. PD 345

Särskild utlänningsanmälan Form. B.

den 10—18 februari 1939

7610 jämlikt 4 § k. k. nr 4/1939.

(Se baksidan).

(ifylles av bostadsupplåtaren i 2 ex.)

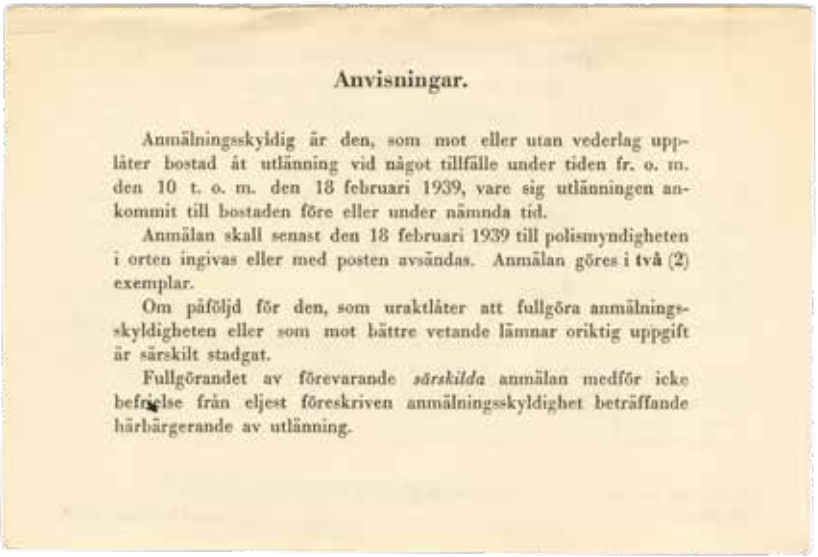
Familjenamn STEINITZ
Förnamn Wolfgang
Yrke eller titel Fil. dr.
Nationalitet tysk
Ankom till bostaden 21/5 år 1938

tryck-bok-stäver

Anmälarens (bostadsupplåtarens, hotellets eller pensionatets) namn fru Ebba Lorentz
adress Dalagatan 1 C
tel. 23 11 10

S. S. nr 702. 38/1 1939. 300.000 ex.

(Polismyndighetens stämpel) POLISKOMMISSARIEN Stocksund.

Anvisningar.

Anmälningsskyldig är den, som mot eller utan vederlag upplåter bostad åt utlänning vid något tillfälle under tiden fr. o. m. den 10 t. o. m. den 18 februari 1939, vare sig utlänningen ankommit till bostaden före eller under nämnda tid.

Anmälan skall senast den 18 februari 1939 till polismyndigheten i orten ingivas eller med posten avsändas. Anmälan göres i två (2) exemplar.

Om påföljd för den, som uraktlåter att fullgöra anmälningsskyldigheten eller som mot bättre vetande lämnar oriktig uppgift är särskilt stadgat.

Fullgörandet av förevarande *särskilda* anmälan medför icke befrielse från eljest föreskriven anmälningsskyldighet beträffande härbärgerande av utlänning.

I februari 1939 företogs en särskild utlänningsräkning. Första sidan av anmälan från Wolfgang Steinitz, boende i Stocksund, samt det mindre anmälningskortet från fastighetsägaren (Socialstyrelsen, utlänningsbyrån, vol. FIIa:20 resp. FIIb:23, RA Marieberg).

Wolfgang Steinitz (1905–1967), som var en framstående språkman, återvände till Tyskland efter andra världskrigets slut och hade många vetenskapliga och politiska uppdrag i Östtyskland.

K. SOCIALSTYRELSEN
UTLÄNNINGSBYRÅN
Norrtullsgatan 2
Stockholm 2

Dnr IIb 391/39.
Ink. d. 11/2 39
polismästaren i
Stocksund

Uppgifterna äro förtroliga.*)

Form. A.
(Fylles av utlänningen i 2 ex.)
(von dem Ausländer auszufüllen)
Allm. anvisningar sid. 4.
(Allgemeine Vorschriften Seite 4.)

7610

Särskild utlänningsanmälan
den 10—18 februari 1939

Jämlikt 2 § 2 p. 3. nr 4/1939 avgiven den 17 februari 1939 till polismyndigheten i Stocksund (ort)

1 a. Tillnamn (Familienname) STEINITZ
(Obs. med a. k. typskrivaren!)
(NB. mit Großbuchstaben!)

b. Förnamn (Vornamen) Wolfgang

2. Yrke eller titel (Beruf oder Titel) Fil. dr.

3. Född den (Geboren am) 18 / 2 / 05 i (in) Breslau, Tyskland
(Födelseort och -land) (Geburtsort und -land)

4. Nationalitet (Staatsangehörigkeit) tysk Hemort (i utlandet) (Heimatort im Ausland) Berlin
Är utlänningen statslös, angives tidigare nationalitet (motsvarande uppgift enligt 1 d. typ). (Falls der Ausländer staatenlos ist, soll die frühere Staatsangehörigkeit möglichst angegeben werden [z. B. staatenlos, ehem. Russe].)

5. Civilstånd (gift, ogift, änkling, änka, frånskild — vilket?) Zivilstand (verheiratet, ledig, verwitwet, geschieden?) gift

6. Religion (Religion) konfessionslös

7. Bostadsadress i Sverige (Wohnungsadresse in Schweden) Stocksund, Hjälsv. 6
tel. nr. Stocksund 206
Uppgives den egentliga vistelseorten i Sverige. Ämnar utlänningen taxa sig utomorts från arbetsorten tillfälligt till annan ort inom riket, uppgives detta och angives om möjligt tillfällig adress. (Der eigentliche Aufenthaltsort in Schweden soll angegeben werden. Falls der Ausländer in nächster Zukunft nach einem anderen Ort übersiedeln beabsichtigt, soll dieser angegeben werden. Die künftige Adresse ist wo möglich anzugeben.)

8. Anledningen till vistelsen här (Zweck des Aufenthalts in Schweden) ~~arbetstillstånd~~ arbetsuppdrag
Exempel: arbetsanställning, affärsresa, turistresa, studier eller utbildning (med angivande av ämne), hemlig lön anställning eller politiskt flyktingskap. I dagsvarig fall beteckning angives. (Z. B. Arbeitsanstellung, Geschäftsreise, Vergnügungsreise, Studien oder Ausbildung (mit Angabe der Art), Besuch bei Verwandten oder politische Flüchtlingseigenschaft. Demande dieser Staatsangehörigkeit ist hier anzugeben.)

9 a. Vistats i Sverige från och med den 7 / 11 1937 Mit pa. Genf 17.6.37
(Aufenthalt in Schweden seit)

b. Vistelsens beräknade framtida varaktighet (Beabsichtigte weitere Dauer des Aufenthalts) fort bosatt tills vidare

Fast bosatt i eller tillfälligt uppehåll. I senare fallet angives den beräknade tidpunkten för avresan.
Feste Niederlassung im Reiche oder vorübergehender Aufenthalt. Im letzteren Falle soll der beabsichtigte Zeitpunkt der Abreise angegeben werden.

Vänd! (Wenden!)

*) Jämlikt 14 § lagen den 28 maj 1937 om inskränkningar i rätten att obehörigen allmänna handlingar äro uppgifter av förevarande art tillförsäkrade särskilt skydd och komma följaktligen ej inför obehörigas ögon.

K. S. nr 700. *) 1939. 300 000 ex.

13) Fadern jude? (ja eller nej)
Modern jude? (ja eller nej)

14) Pass eller liknande legitimationshandling företett eller bifogat (ja eller nej).

Anledningen till att legitimationshandling ej kan företes eller bifogas.

15) Anmärkningar.

16) Utlänningens (ombudets) egenhändiga underskrift.

Polismyndigheten fyllde i legitimationshandlingens art och giltighetstid samt om vederbörande innehade visering med eller utan rätt att ta arbete, uppehållstillstånd eller arbetstillstånd.

Dessutom var alla som under den berörda tiden, mot eller utan ersättning, upplät bostad åt utlänning skyldiga att till polismyndigheten på orten avge anmälan i två exemplar på *formulär B* med uppgift om utlännings fullständiga namn, yrke eller titel och nationalitet samt dagen för vederbörandes ankomst till bostaden och därtill med uppgift om anmälarens (bostadsupplåtaren, hotellet eller pensionatet) namn, adress och telefon.

ARKIV ▸ UTLÄNNINGSRÄKNINGEN 1939

Socialstyrelsens utlänningsbyrå [Riksarkivet Marieberg]

- Två sviter utlänningsanmälningar:
  - *Formulär A* från utlänningar, länsvis och därinom i nummerordning (66 vol.)
  - *Formulär B* från bostadsupplåtare, små kort sorterade efter nationalitet och därinom alfabetiskt på namn (24 vol.). (På korten ett nummer som hänvisar till formulär A.)

Lokala polismyndigheter [landsarkiven]

- Det andra exemplaret av utlänningsanmälningarna bevarades i det lokala polisarkivet som nu finns på respektive landsarkiv.

NATIONALITETSREGISTER 1939–1945

Från krigsutbrottet i september 1939 fick länsstyrelserna ännu en gång i uppgift att föra *särskilda register över utlänningar*, för att om behov uppstod omedelbart kunna vidta sådana åtgärder som Kungl. Maj:t förberett genom särskilda utlänningskungörelser (SFS 1939:599 med flera). Därför

behövdes register upplagda efter nationalitet, så att man vid olika krigsfall lätt skulle kunna samla ihop utlänningar, till exempel av viss nationalitet.

ARKIV ▶ NATIONALITETSREGISTER

Flertalet lokala nationalitetsregister (*bussregister*) har gallrats. Stockholmspolisens register överlämnades 1950 till *Säkerhetspolisen*. Socialstyrelsens/Utlänningskommissionens centrala nationalitetsregister har gallrats.

ANSTÄLLNINGSTILLSTÅND FRÅN 1974

För en utländsk sjöman som mönstrade på ett svenskt fartyg i en svensk hamn gällde samma regler som för andra utländska yrkesutövare. När *arbetstillstånd* infördes, skulle alltså utländsk sjöman också ha arbetstillstånd om han tillträdde tjänsten i svensk hamn. Befann sig fartyget utomlands stod det emellertid befälhavaren eller rederiet fritt att anställa vem de ville utan krav på arbetstillstånd. Men 1974 infördes ett särskilt arbetstillstånd för utländska sjömän vilket fick namnet *anställningstillstånd*.

Mellan 1 juli 1974 och 30 juni 1989 reglerades anställning av utlänningar på svenska fartyg i utrikes fart i utlänningslagen. Vidare föreskrifter utfärdades genom kungörelsen om anställningstillstånd för utlänning på svenskt fartyg (SFS 1974:262). Anställning av utländsk sjöman på svenskt fartyg i utländsk hamn fick endast ske när denne erhållit anställningstillstånd. Även här fanns undantag, bland annat för utlänningar som hade permanent uppehållstillstånd i Sverige samt för nordiska medborgare och personer med särskild anknytning till Sverige. Eftersom reglerna om anställningstillstånd saknade egentligt samband med invandrings- och flyktingpolitiken, bröts de från 1 juli 1989 ut ur utlänningslagen till en lag och en förordning om tillstånd för anställning på fartyg (SFS 1989:532 respektive 1989:548).

Ärenden om anställningstillstånd och befrielse från tillståndsskyldigheten beslutades av *Sjömansförmedlingen*, senare benämnd Sjöarbetsförmedlingen, Af-Sjöfart och Af Restaurang och Sjöfart i Göteborg och Arbetsförmedlingen Sjöfart. Om driften av ett fartyg överlåts till utlänning, kan Transportstyrelsen (före 1990 Arbetsmarknadsstyrelsen och mellan 1990 och 2008 Sjöfartsverket), där särskilda skäl föreligger, förordna att anställningstillstånd inte skall behövas.

Från och med 1962 registrerades även utländska sjömän på svenska fartyg i sjömansregistren vid sjömanshusen. Den 1 juli 1939 infördes ett

system med ett löst registerkort för varje sjöman med uppgifter om alla på- och avmönstringar. De regionala sjömanshusregistren slogs 1969 samman till det *centrala sjömansregistret* vid sjömansförmedlingen i Göteborg, varvid korten för alla inskrivna sjömän sorterades efter födelsedatum utan hänsyn till förutvarande sjömanshus. År 1984 flyttades sjömansregistret till *Sjöfartsverket* i Norrköping och datoriserades. Sedan 2009 förs sjömansregistret av *Transportstyrelsen*.

ARKIV ▶ ANSTÄLLNINGSTILLSTÅND M.M.

Centrala sjömansregistrets arkiv [Landsarkivet i Göteborg]

- Bl.a. sjötjänstöversikter i födelsedatumordning för utländska sjömän 1939(1962)–1984.

Sjömansförmedlingen med efterträdare [Arbetsförmedlingen, Göteborg]

- Handlingar om anställningstillstånd.

Sjömanshusen [landsarkiven]

- Separata serier handlingar om utländska sjömän.

Sjöfartsverket, sedan 2009 ***Transportstyrelsen*** [Norrköping]

- *Sjömansregistret*, uppgifter om utländska sjömän på svenska fartyg, datoriserat register 1984–.

Förvärv av svenskt medborgarskap

EFTER ERHÅLLANDET AV svenskt medborgarskap upphör i princip särbehandlingen av en utländsk invandrare. Medborgarskap kan förvärvas antingen *automatiskt*, exempelvis vid födelse eller legitimation, eller efter anmälan eller ansökan (*naturalisation*). Det finns två huvudprinciper för förvärv av medborgarskap vid födelsen: *härstamningsprincipen* och *territorialprincipen*.

Den svenska medborgarskapsrätten grundar sig på härstamningsprincipen, som innebär att föräldrarnas medborgarskap är avgörande för vilket medborgarskap deras barn får. Denna princip gäller i de nordiska länderna, liksom i många andra europeiska länder, däribland Tyskland, Österrike, Nederländerna, Frankrike, Italien och Spanien. Territorialprincipen däremot, som tillämpas i bland annat USA, Storbritannien och ett flertal sydamerikanska stater, innebär att man får medborgarskap i det land på vars territorium man föds, oavsett vilket medborgarskap föräldrarna har. I medborgarskapslagen (och motsvarande) anges de krav som ställs för förvärv av medborgarskap genom naturalisation och på annat sätt (se tablå på nästa uppslag).

I Sverige var under 1700-talet faktiskt hemvisttagande (bosättning) den vanliga formen för utlännings förvärv av rättigheten att betraktas som svensk undersåte. Naturalisation genom regeringsbeslut förekom också. Ett vanligt sätt att efter inflyttning vinna svensk medborgarrätt var att utlänningen av magistrat beviljades burskap (rätt att i stad idka handel och hantverk). Denna möjlighet kvarstod till 1864. Vid sidan härav blev det under 1800-talets förra hälft allt vanligare att Kungl. Maj:t upptog utlänningar till svenska undersåtar, både när dessa tänkte söka burskap och i andra fall. För bifall fordrades i allmänhet att den sökande hade uppehållit sig i riket någon tid samt uppfört sig väl och bedrivit nyttig verksamhet. Sökanden skulle vidare avlägga tro- och huldhetsed. Allt vanligare blev också villkoret att den sökande skulle styrka att han blivit frikallad från sitt utländska undersåtsförhållande.

MEDBORGARSKAPSLAGSTIFTNINGEN I SVERIGE SEDAN 1858

1858	*Medborgarskapsförordning*:
	Naturalisationsålder 21 år
	Krav på 3 års hemvist
	Tro- och huldhetsed
1869	Konvention med USA angående utflyttade personers nationalitet
	Bestämmelser om hemvända svensk-amerikaners förlust och återvinning av medborgarskap
1895	*1894 års medborgarskapslag*:
	Bestämmelser om increscens och återvinning av svenskt medborgarskap
1925	*1924 års medborgarskapslag*:
	Höjning till 5 års hemvistkrav
	Tro- och huldhetseden avskaffas
	Ansökan via länsstyrelsen
	Möjlighet till dispens i vissa fall från hemvist- och ålderskraven
1 juli 1933	Hustrun inte längre automatiskt svensk medborgare när maken blir det
1 juli 1944	Möjlighet till dispens i vissa fall från försörjningsvillkoret
1945	Länsstyrelsen inhämtar upplysningar genom polismyndigheterna

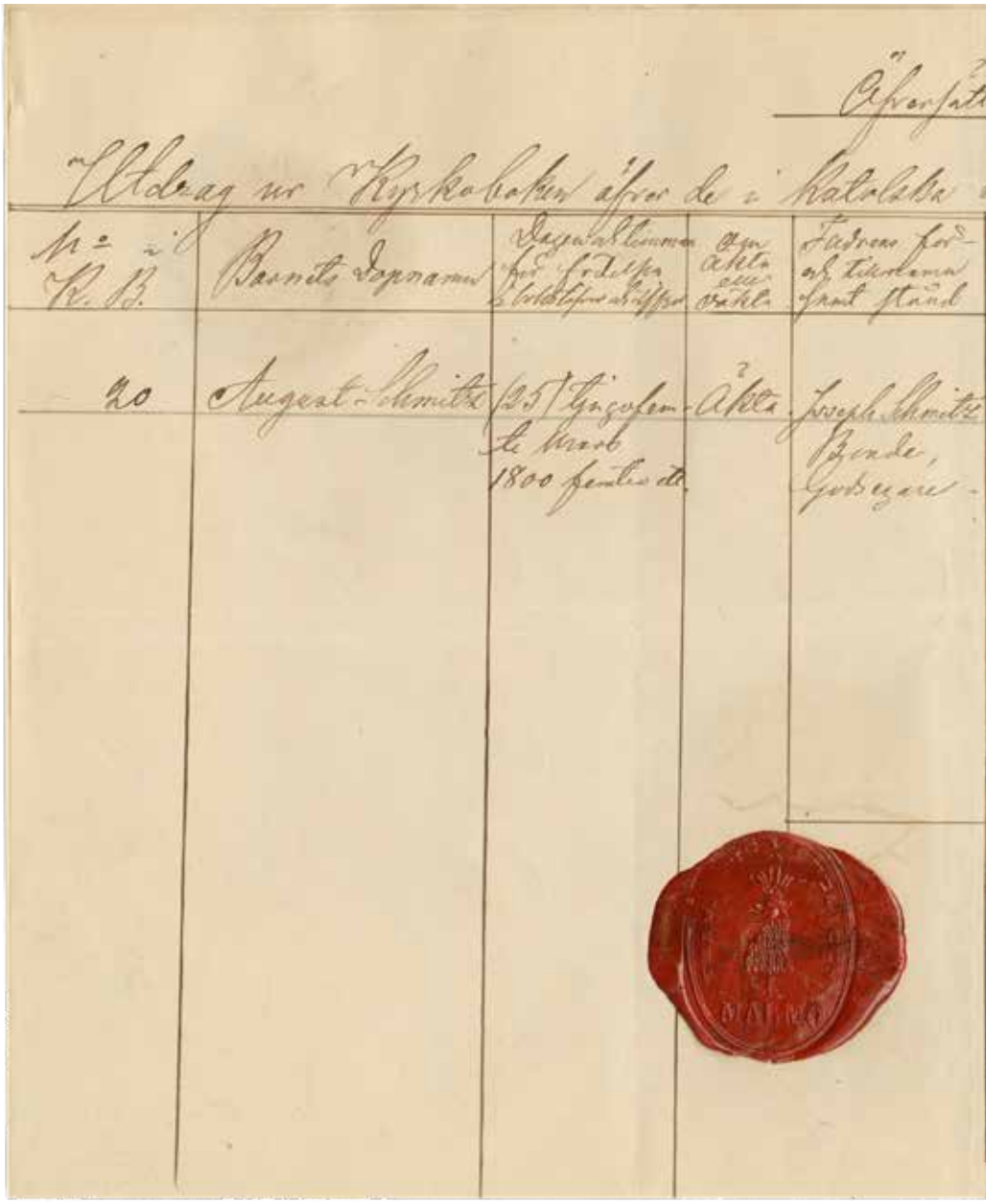
1858 års medborgarskapsförordning

Möjligheten att vinna svenskt medborgarskap genom *naturalisation* reglerades i författning första gången år 1858 genom förordningen angående ordningen och villkoren för utländsk mans upptagande till svensk medborgare, daterad 27 februari 1858 (SFS 1858 nr 13). Häri anknöts till tidigare praxis. Kungl. Maj:t kunde bevilja svenskt medborgarskap åt utländsk man som uppnått 21 års ålder, ägde god frejd (i regel inte var dömd till straffarbete), hade varit boende i Sverige i tre år och kunde försörja sig. Om det medförde gagn för riket, kunde naturalisationen ske tidigare än efter tre år. Till ansökan skulle fogas bevis om sökandens ålder och hemland,

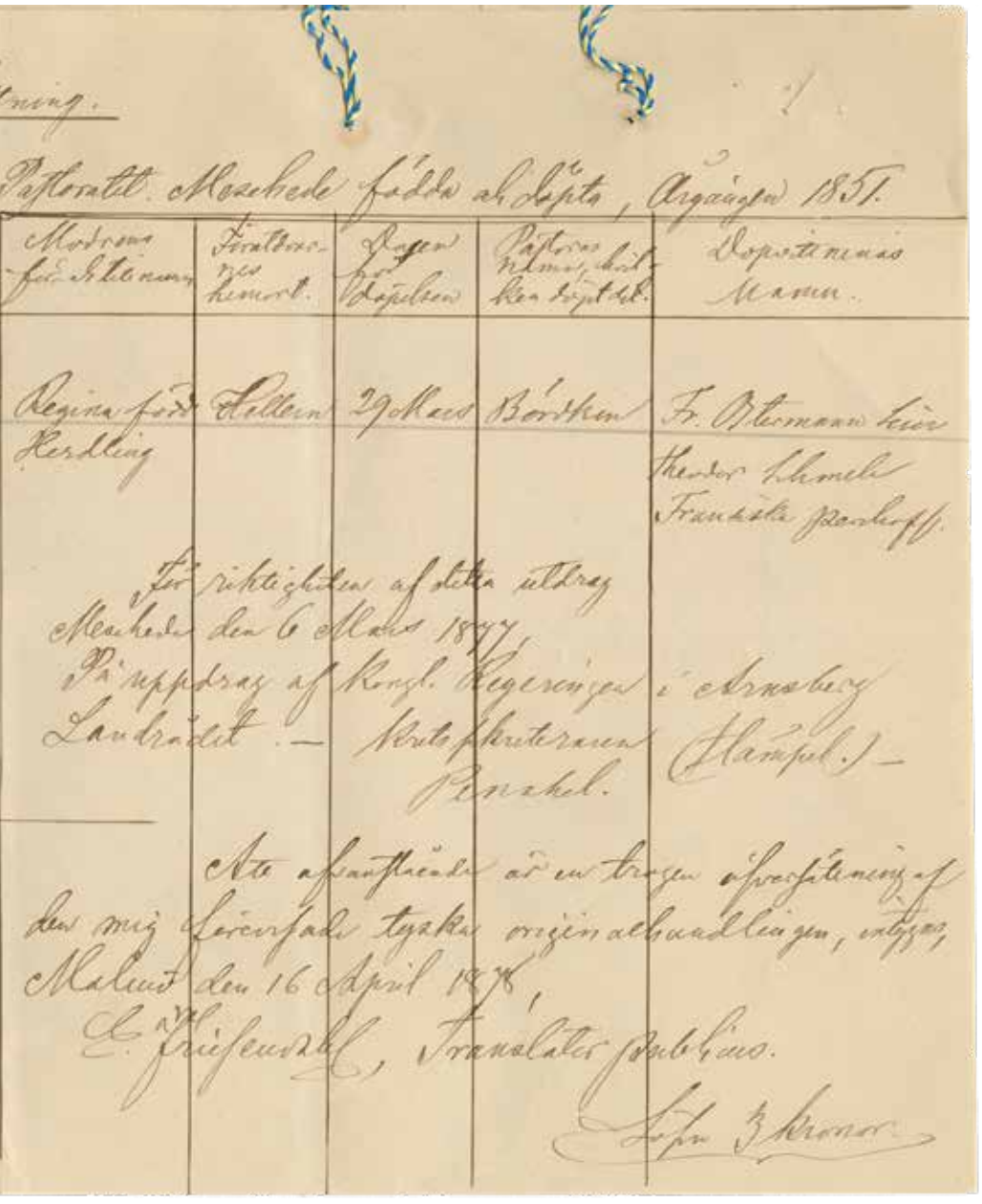
1951	*1950 års medborgarskapslag*:
	Gift kvinna fullt självständig ställning
	Utländsk kvinna förvärvar inte längre svenskt medborgarskap genom giftermål med svensk man
	Naturalisationsåldern sänks från 21 till 18 år
	Höjd hemvisttid från 5 till 7 år (nordiska medborgare 5 år)
	Möjlighet till dispens från både försörjnings- och vandelsvillkoren
	Increscens-bestämmelserna ändras, önskan om svenskt medborgarskap måste anmälas till länsstyrelsen
	Nordisk medborgare kan i vissa fall bli svensk medborgare efter anmälan till länsstyrelsen (medborgare i Danmark och Norge från 1951, Finland från 1969 och Island från 1999)
1 juli 1969	Beslutanderätten i naturalisationsärenden överförs från Kungl. Maj:t till Statens invandrarverk
1 juli 1976	Hemvistkravet sänks från 7 till 5 år (från 3 till 2 år för nordiska medborgare)
	Försörjningsvillkoret tas bort
1985	Anmälan om svenskt medborgarskap inges till Statens invandrarverk (tidigare till länsstyrelsen) för icke-nordiska medborgare
1 juli 1992	Barn kan bli svenska medborgare genom adoption
1 juli 2001	*2001 års medborgarskapslag*
	Dubbelt medborgarskap tillåts

tiden för ankomst till riket, de orter där vederbörande varit bosatt, frejd och trosbekännelse. Vid bifall till ansökan skulle föreskrivas att sökanden inom viss tid måste dels styrka att han upphört att vara främmande makts undersåte, dels avlägga tro- och huldhetsed som svensk medborgare. Om hemlandets lagar inte tillät befrielse från undersåtsförhållandet, skulle sökanden i stället vid edens avläggande skriftligen avsäga sig sina politiska förmåner och rättigheter i det främmande landet.

I förordningen fanns inga särskilda regler om återförvärv av tidigare svenskt medborgarskap, men genom konventionen med USA angående

Bilaga till ansökan om svenskt medborgarskap från preussiske undersåten August Schmitz, född i den tyska staden Meschede 1851 (Justitiedep., huvudarkivet, konseljakt 21 juni 1878 nr 7, RA Marieberg). Som bilagor till medborgar-

skapsansökningarna finns ofta olika slags intyg, i detta fall en översättning av ett kyrkboksutdrag från födelseförsamlingen. Se också bilagan om Nelly Sachs s. 253–297.

utflyttade personers nationalitet, jämte dithörande protokoll, den 26 maj 1869 kom bestämmelser om utvandrade svenskar som blivit amerikanska medborgare men sedan återvänt till Sverige. Om sådana personer bosatt sig i Sverige utan avsikt att återvända till USA förlorade de efter två års vistelse här i landet automatiskt sitt amerikanska medborgarskap och återvann det svenska.

1894 års medborgarskapslag

Förvärv av svenskt medborgarskap på annat sätt än genom naturalisation reglerades i 1894 års lag om förvärvande och förlust av medborgarrätt (SFS 1894 nr 71). I denna lag hänvisades beträffande naturalisation till 1858 års förordning. Samtidigt utsades i 1894 års lag att naturalisation av utländsk man medförde svensk medborgarrätt även för hustru och omyndiga barn i äktenskapet, såvida det inte bestämdes annorlunda i naturalisationsbeslutet. I huvudsak var lagen en kodifiering av vad som redan ansågs vara gällande rätt. Ny var dock bestämmelsen angående förvärv av svenskt medborgarskap genom *increscens* (»inväxande i samhället«), som innebar att utländsk man eller utländsk ogift kvinna, som var född i riket och här oavbrutet varit bosatt intill 22 års ålder, automatiskt blev svensk medborgare, såvida inte han eller hon under sista året skriftligen hos länsstyrelsen avsagt sig rättigheten att bli svensk medborgare. Också bestämmelserna om återvinning av svenskt medborgarskap var en nyhet (svenskar som förlorat sin medborgarrätt och icke blivit medborgare i annat land återvann den då de tog sin hemvist i Sverige).

1924 års medborgarskapslag

1924 års medborgarskapslag (SFS 1924:130, i kraft 1925) innehöll i huvudsak samma bestämmelser som 1894 års lag. De viktigaste olikheterna gällde förlust av svenskt medborgarskap.

Svensk kvinna förlorade vid giftermål med utländsk man sitt svenska medborgarskap endast i det fall hon genom äktenskapet blivit medborgare i annat land och bosatt sig där. I 1924 års lag skärptes kravet på bosättning i riket från tre till fem år. *Vandelsvillkoret* (tidigare frejdvillkoret) fick den allmänna formuleringen att sökanden skulle ha gjort sig känd för hederlig vandel. *Försörjningsvillkoret* innebar att sökanden skulle ha möjlighet att försörja sig och sin familj. Dispens kunde inte ges från vandels- och försörjningsvillkoren, detta kunde dock ske beträffande kraven på fem års bosättningstid och 21 års ålder. Om sökanden inte kunde styrka att det tidigare medborgarskapet upphört, kunde Kungl. Maj:t om synnerliga skäl

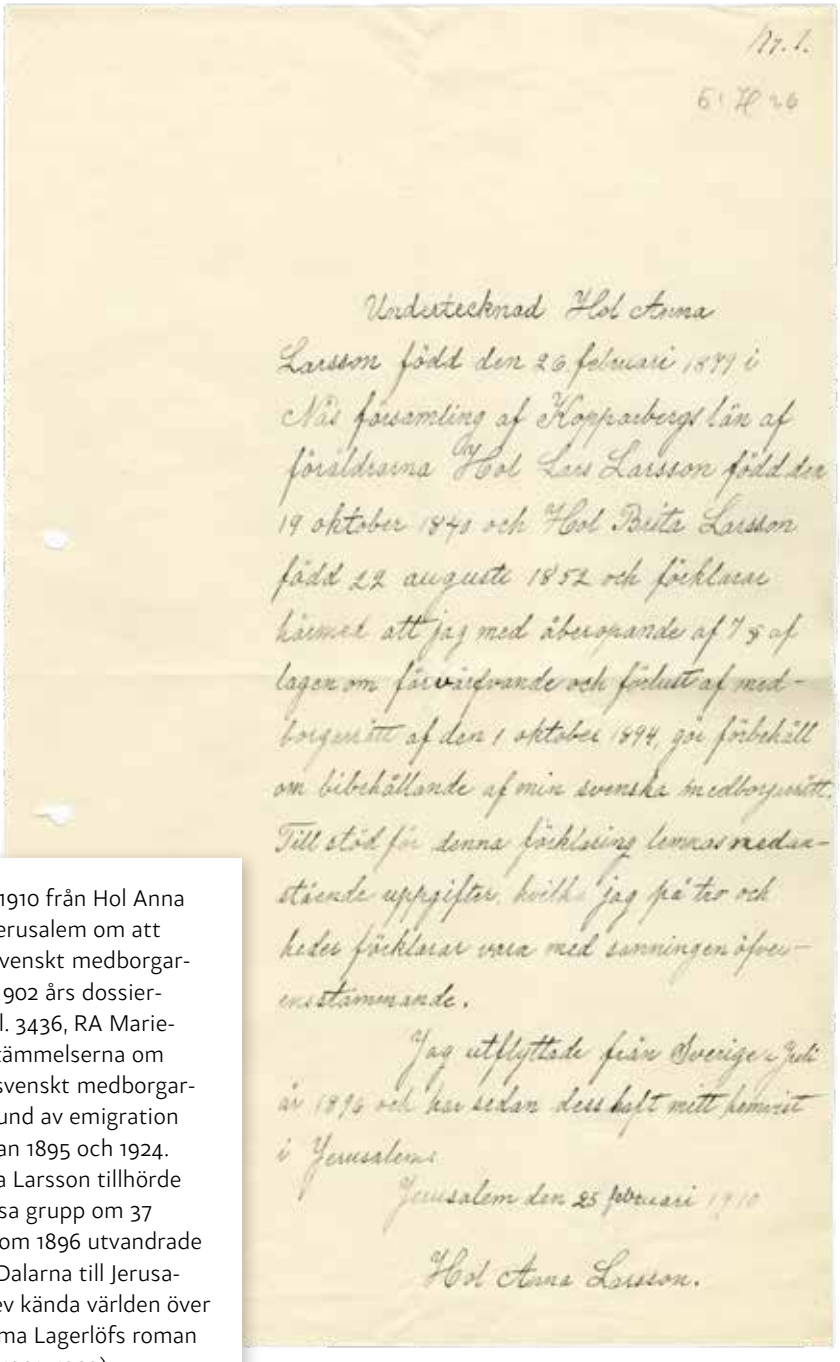
förelåg ändå bevilja naturalisation. Däremot krävdes inte längre att sökanden skulle avsäga sig sina politiska rättigheter i sitt förra hemland, om han/hon inte kunde få medborgarskapet där upphävt. Vidare avskaffades tro- och huldhetseden.

Ansökningsförfarandet reglerades närmare i en särskild kungörelse (SFS 1924:525). Ansökan skulle ställas till Kungl. Maj:t men insändas till länsstyrelsen och vara åtföljd av bevis angående sökandens ålder, födelseort, civilstånd, medborgarskap och trosbekännelse samt församling där sökanden var kyrkobokförd. Sådant bevis skulle även företes för sökandes make samt inomäktenskapliga barn som var ogifta och under 21 år. Om den sökande var kvinna, skulle sådant bevis bifogas även rörande ogifta barn utom äktenskap. Till ansökningen borde fogas en utredning rörande tiden för sökandens inflyttning till Sverige, dittillsvarande vistelseorter i riket (med angivelse av tidsperioder), yrke eller verksamhet i Sverige, förmåga att försörja sig och familjen, fullgörande av skattskyldighet till stat och kommun samt kunskap i svenska språket. Formulär (se bild på s. 281) tillhandahölls av länsstyrelsen, som också utredde sökandens och dennes familjs vandel under vistelsen i Sverige samt de övriga omständigheter som kunde inverka på prövningen av ärendet. Därefter skulle länsstyrelsen tillsammans med eget utlåtande insända handlingarna i ärendet till Justitiedepartementet.

Då ansökan om medborgarskap avgjorts skulle länsstyrelsen underrättas om beslutet. Vid bifall skedde det genom att en avskrift av beslutet översändes dit. Om sökanden utan villkor upptagits till svensk medborgare, skulle länsstyrelsen ofördröjligen sända bestyrkt avskrift av beslutet dels till den församling sökanden tillhörde, dels (i Stockholm och Göteborg) till vederbörande roteman eller mantalskommissarien. Dessa myndigheter skulle sedan göra erforderliga anteckningar. Om sökanden upptagits till svensk medborgare endast på villkor att han/hon inom viss tid inför länsstyrelsen styrkte befrielse från utländskt medborgarskap, skulle länsstyrelsen vidarebefordra underrättelsen först sedan villkoret uppfyllts. Bevis om villkorets uppfyllelse skulle tecknas dels på sökandens exemplar av medborgarskapsresolutionen, dels på de avskrifter som tillställdes de nämnda myndigheterna. Justitiedepartementet skulle underrättas om villkorets fullgörande.

Ändringar i medborgarskapslagen 1933 och 1944

Den 1 juli 1933 (SFS 1933:221) ändrades den tidigare bestämmelsen att naturalisation av gift man även omfattade hustrun, om hon inte uttryckligen undantagits i naturalisationsbeslutet. Från detta år gällde det motsatta: *hustru* fick svenskt medborgarskap endast om det uttryckligen angavs i beslutet och i regel förutsattes samtycke från hennes sida.

17.1.

6:H 26

Undertecknad Hol Anna Larsson född den 26 februari 1877 i Nås församling af Kopparbergs län af föräldrarna Hol Lars Larsson född den 19 oktober 1845 och Hol Brita Larsson född 22 augusti 1852 och förklarar härmed att jag med åberopande af 7 § af lagen om förvärfvande och förlust af medborgarrätt af den 1 oktober 1894, gör förbehåll om bibehållande af min svenska medborgarrätt. Till stöd för denna förklaring lemnas nedanstående uppgifter, hvilka jag påtror och heder förklarar vara med sanningen öfverensstämmande.

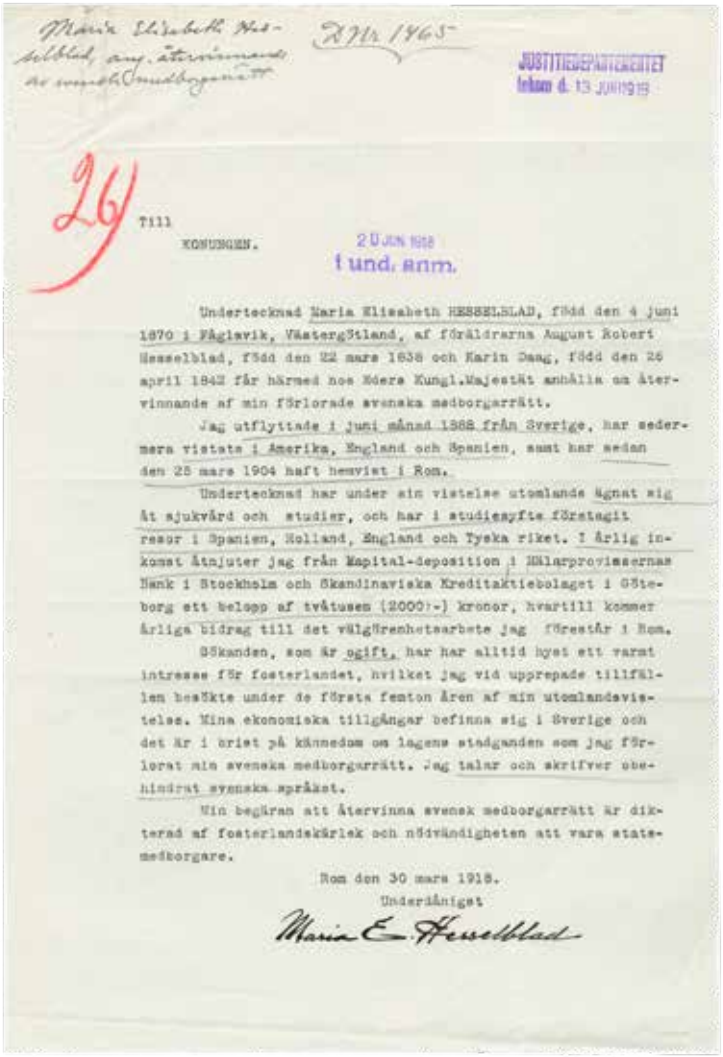
Jag utflyttade från Sverige i Juli år 1896 och har sedan dess haft mitt hemvist i Jerusalem.

Jerusalem den 25 februari 1910

Hol Anna Larsson.

Förklaring 1910 från Hol Anna Larsson i Jerusalem om att bibehålla svenskt medborgarskap (UD, 1902 års dossiersystem, vol. 3436, RA Marieberg). Bestämmelserna om förlust av svenskt medborgarskap på grund av emigration fanns mellan 1895 och 1924.

Hol Anna Larsson tillhörde den religiösa grupp om 37 personer som 1896 utvandrade från Nås i Dalarna till Jerusalem. De blev kända världen över genom Selma Lagerlöfs roman *Jerusalem* (1901–1902).

Maria Elisabeth Hesselblad, ang. återvinnande av svenskt medborgarskap.

R M:r 1465

JUSTITIEDEPARTEMENTET
Inkom d. 13 JUNI 1918

26

Till
KONUNGEN.

20 JUN 1918
f und. anm.

Undertecknad Maria Elisabeth HESSELBLAD, född den 4 juni 1870 i Fåglavik, VästergÖtland, af föräldrarna August Robert Hesselblad, född den 22 mars 1838 och Karin Daag, född den 26 april 1842 får härmed nos Edera Kungl.Majestät anhålla om återvinnande af min förlorade svenska medborgarrätt.

Jag utflyttade i juni månad 1888 från Sverige, har sedermera vistats i Amerika, England och Spanien, samt har sedan den 25 mars 1904 haft hemvist i Rom.

Undertecknad har under sin vistelse utomlands ägnat sig åt sjukvård och studier, och har i studiesyfte förrättat resor i Spanien, Holland, England och Tyska riket. I årlig inkomst åtnjuter jag från Kapital-deposition i Hälarprovinsernas Bank i Stockholm och Skandinaviska Kreditaktiebolaget i Göteborg ett belopp af tvåtusen (2000:-) kronor, hvartill kommer årliga bidrag till det välgörenhetsarbete jag förestår i Rom.

Sökanden, som är ogift, har har alltid hyst ett varmt intresse för fosterlandet, hvilket jag vid upprepade tillfällen besökte under de första femton åren af min utomlandsvistelse. Mina ekonomiska tillgångar befinna sig i Sverige och det är i griet på kännedom om lagens stadganden som jag förlorat min svenska medborgarrätt. Jag talar och skrifver obehindrat svenska språket.

Min begäran att återvinna svensk medborgarrätt är dikterad af fosterlandskärlek och nödvändigheten att vara statsmedborgare.

Rom den 30 mars 1918.

Underdånigst

Maria E. Hesselblad

Ansökan 1918 från Maria Elisabeth Hesselblad i Rom om att återfå svenskt medborgarskap (Justitiedep., huvudarkivet, konseljakt 20 juni 1918 nr 26, RA Marieberg).

Elisabeth Hesselblad, som på grund av emigrationen från Sverige förlorat medborgarskapet och blivit statslös, var då i färd med att återföra birgittasystrarna till Rom. Genom Kungl. Maj:ts beslut återfick hon sitt medborgarskap som hon sedan behöll hela livet. Hon dog i Rom 1957 efter att ha grundat Birgittaordens nya gren, som nu har mer än 600 systrar i Europa, Amerika och Asien. Som första svensk efter reformationen blev hon år 2000 saligförklarad av påven Johannes Paulus II och år 2016 helgonförklarad av påven Franciskus.

Genom en lagändring 1 juli 1944 (SFS 1944:127) infördes, i avsikt att underlätta hemvändande utlandssvenskars *återförvärv* av svenskt medborgarskap, möjlighet till dispens från försörjningsvillkoret om sökanden förut ägt svenskt medborgarskap. Från vandelsvillkoret kunde fortfarande inte medges någon dispens. Från 1945 ändrades kungörelsen (SFS 1944:432) så att länsstyrelsen skulle inhämta upplysningar genom polismyndighetens och inte kronobetjäningens försorg.

1950 års medborgarskapslag

1950 års medborgarskapslag (SFS 1950:382, gällande till 2001 men med flera ändringar) trädde i kraft 1951. De viktigaste skillnaderna mot tidigare lag gällde *gift kvinnas* ställning. I såväl 1894 som 1924 års medborgarskapslagar stadgades att utländsk kvinna som ingick äktenskap med svensk man automatiskt förvärvade svenskt medborgarskap. Detta upphörde nu. Från 1951 hade gift kvinna en fullt självständig ställning i medborgarskapshänseende. Enligt lagen kunde hon förvärva svenskt medborgarskap genom naturalisation endast efter egen ansökan. Svensk kvinna kunde inte längre förlora svenskt medborgarskap till följd av att hon ingått äktenskap med utländsk man.

Naturalisationsåldern sänktes från 21 till 18 år. Vidare höjdes *hemvisttiden* (bosättningstid i Sverige) från fem till sju år. Redan tidigare fordrades dock i praktiken minst sju års hemvist för naturalisation av icke-nordiska medborgare. För medborgare i de nordiska länderna fanns möjlighet till naturalisation efter fem år enligt gällande bestämmelser och praxis.

Möjligheten att bevilja *dispens* utvidgades nu också till vandelsvillkoret. Samtidigt borttogs den tidigare begränsningen i fråga om möjlighet att ge dispens från försörjningsvillkoret. Därmed förelåg möjlighet att ge dispens från samtliga naturalisationsvillkor. Även en medellös person kunde sålunda beviljas svenskt medborgarskap.

Bestämmelserna om *increscens* ändrades. Utländsk medborgare, som var född i riket och oavbrutet bott här, förvärvade svenskt medborgarskap genom att, efter att ha fyllt 21 men innan fyllda 23 år, hos länsstyrelsen i det län där vederbörande var kyrkobokförd skriftligen anmäla sin önskan att bli svensk medborgare. Statslös och vissa andra grupper kunde göra sådan anmälan redan vid fyllda 18 år.

Efter *avtal* med Danmark, Finland, Island eller Norge kunde förenklade bestämmelser tillämpas. Medborgare i dessa länder kunde då, om vissa villkor var uppfyllda (det vill säga om de varit bosatta i Sverige i tio år, aldrig blivit ådömda frihetsstraff och hade fyllt 21 men inte 60 år) förvärva svenskt medborgarskap genom skriftlig anmälan hos länsstyrelsen i det

län där de var kyrkobokförda. Sådant avtal med Danmark och Norge trädde i kraft 1951 (SFS 1950:664). Vid anmälan till länsstyrelsen var det denna som beslutade huruvida svenskt medborgarskap förvärvats eller inte.

I en särskild tillämpningskungörelse (SFS 1950:614) till medborgarskapslagen reglerades bland annat ansökningsförfarandet (se bilder på s. 286–296).

Ändringar i medborgarskapslagen 1969

År 1968 genomfördes en rad ändringar i 1950 års medborgarskapslag (SFS 1968:704). *Beslutanderätten* i naturalisationsärenden fördes från 1 juli 1969 över från Kungl. Maj:t till den centrala utlänningsmyndigheten, som nu var det nyinrättade Statens invandrarverk. Om särskilda skäl förelåg kunde Invandrarverket överlämna ärendet till Kungl. Maj:t (Inrikesdepartementet) för avgörande. Ny medborgarskapskungörelse 1969 (SFS 1969:235) ersatte 1950 års. Polismyndigheterna övertog helt länsstyrelsernas utredningsuppgifter beträffande naturalisationsärenden (fram till 1997). Vidare ändrades formuleringen »sökandens vandel« till »sökandens personliga förhållanden«. Skyldigheten för utredningsmyndigheten att avge yttrande togs bort i den nya kungörelsen.

Anmälningsförfarandet utsträcktes från januari 1969 till medborgare i Finland. Vad gällde bestämmelserna om increscens ändrades tidsvillkoren för vistelsen i Sverige, så att utlänningar som visserligen inte var födda i riket men vuxit upp här kunde bli svenska medborgare genom anmälan.

Ändringar i medborgarskapslagen 1976, 1979, 1985 och 1992

Den 1 juli 1976 (SFS 1976:469) sänktes *hemvisttiden* i allmänhet från sju till fem år (fyra år för flyktingar) och från tre till två år för nordiska medborgare. Samtidigt togs *försörjningsvillkoret* bort.

Den 1 juli 1979 ändrades lagen (SFS 1979:139) så att barn till en svensk kvinna och en utländsk man alltid blev svensk medborgare vid födseln, oavsett om föräldrarna var gifta eller inte.

Den 1 januari 1985 (SFS 1984:682) ändrades bestämmelserna för förvärv av svenskt medborgarskap genom anmälan i vissa fall. Nu skulle *anmälan* i de fall utlänningen inte var nordisk medborgare göras till Invandrarverket och inte till länsstyrelsen.

Från 1 juli 1992 (SFS 1992:392) kan barn medges svenskt medborgarskap genom *adoption*. Ett barn som inte fyllt tolv år och som adopteras av svensk medborgare blir vid adoptionen svensk medborgare, såvida barnet adopteras i Sverige, Danmark, Finland, Island eller Norge eller adopteras genom ett utländskt adoptionsbeslut som godkänts i Sverige enligt lagen

(SFS 1971:796) om internationella rättsförhållanden rörande adoption), det vill säga de flesta utländska adoptivbarnen.

Från 15 mars 1999 utsträcktes anmälningsförfarandet beträffande nordbor även till medborgare i Island.

2001 års medborgarskapslag

2001 års lag om svenskt medborgarskap (SFS 2001:82, med senare ändringar) trädde i kraft 1 juli 2001. Nu blev det möjligt att ha dubbelt medborgarskap. Ett barn med svensk far förvärvade alltid svenskt medborgarskap vid födseln om barnet föddes i Sverige, om barnet föddes i utlandet kunde barnet erhålla svenskt medborgarskap genom anmälan. Ett statslöst barn som föddes i Sverige kunde få svenskt medborgarskap genom anmälan om barnet hade permanent uppehållstillstånd i landet.

Den nya medborgarskapsförordningen (SFS 2001:218) innehöll tillämpningsbestämmelser särskilt rörande anmälningar och ansökningar.

Genom ändringar i lagen (SFS 2014:481) från 1 april 2015 förvärvar ett barn svenskt medborgarskap vid födelsen om en förälder till barnet är svensk medborgare eller om en avliden förälder till barnet var svensk medborgare vid sin död. Bestämmelserna om förvärv av svenskt medborgarskap genom föräldrarnas äktenskap (legitimation) togs bort, barnet får svenskt medborgarskap oavsett om föräldrarna är gifta eller om födelsen sker i Sverige eller utomlands.

NUVARANDE MEDBORGARSKAPSREGLER

Förvärv av svenskt medborgarskap kan när detta skrivs (2016) ske på fyra sätt,

- vid födelsen
- genom adoption
- genom anmälan bl.a.
  a) av barn som har fötts i Sverige och som sedan födelsen är statslöst om barnet har permanent uppehållstillstånd och hemvist här i landet; anmälan ska göras innan barnet har fyllt arton år
  b) av barn som har permanent uppehållstillstånd i Sverige och har hemvist här sedan tre eller, om barnet är statslöst, två år; anmälan ska göras innan barnet har fyllt arton år
  c) av en utlänning som har fyllt arton men inte tjugoett år om han eller hon har permanent uppehållstillstånd i Sverige och hemvist här i landet sedan han eller hon fyllde tretton eller, i fråga om den som är statslös, femton år

d) av den som fyllt arton år och som har förlorat eller befriats från sitt svenska medborgarskap, vederbörande återfår detta om han eller hon har permanent uppehållstillstånd i Sverige, har haft hemvist här i landet under sammanlagt tio år, och sedan två år har hemvist här i landet

e) av medborgare i Danmark, Finland, Island och Norge med viss tids hemvist i Sverige

- efter ansökan (naturalisation).

Sedan 1 juli 1969 beslutar Statens invandrarverk/Migrationsverket om naturalisation. I vissa anmälningsärenden (gällande nordiska medborgare) är länsstyrelsen (numera sköts detta av sju länsstyrelser) beslutsmyndighet.

Migrationsverkets eller en länsstyrelses beslut får överklagas till en migrationsdomstol (före 1992 till Kungl. Maj:t/regeringen och mellan 1992 och 2006 till Utlänningsnämnden); om det rör ett säkerhetsärende överklagas Migrationsverkets beslut till regeringen.

Ansvaret för att utreda ärenden om svenskt medborgarskap övergick 1 oktober 1997 från polismyndigheterna till Invandrarverket/Migrationsverket.

Statistik

Statistiska centralbyrån har sedan 1860 (med uppgifter från 1856) publicerat statistik över antalet utlänningar, som erhållit svenskt medborgarskap, med angivande av *nationalitet* och till en början även *yrke*.

ARKIV ▶ MEDBORGARSKAPSAKTER M.M.

Medborgarskapsakterna är ofta mycket innehållsrika. Under 1800-talet var de för vissa kategorier invandrare ganska kortfattade, men under 1900-talet blev de (åtminstone till 1960-talet) alltmer innehållsrika med utförliga polisutredningar.

Medborgarskapsakter 1840–30 juni 1969

Justitiedepartementet [Riksarkivet Marieberg]

- *Ansökningar* om svenskt medborgarskap (med tillhörande utredningar) avgjorda juni 1840–30 juni 1969, ordnade efter datum för Kungl. Maj:ts beslut

– 1840–1953, departementets huvudserie av konseljakter
– 1954–1969, särskild svit.

- Kungl. Maj:ts *beslut* i tre serier: statsrådsprotokoll samt koncept resp. registratur (medborgarskapsärendena i egna serier 1965–1969 resp. 1947–1969).
- Årsvis förda *diarier* med register under uppslaget »medborgarerätt« (ger konseljdatum för Kungl. Maj:ts beslut).
- *Föredragningslistor* (ger aktens nummer den aktuella konseljdagen).
- Separata *alfabetiska register* över ansökningarna 1840–1977 (ger snabb sökingång till akterna med datum för Kungl. Maj:ts beslut; 1 juli 1969–1977 hänvisar de till Statens invandrarverks motsvarande akter)
  – 1840–1959, i Riksarkivet på både papper (band och registerkort som dock är undantagna från läsning) och mikrokort
  – 1960–1977, endast på mikrokort (originalregistret hos Statens invandrarverk/Migrationsverket).
- Separat serie *föredragningspromemorior* i medborgarskapsärenden 1947–1969.

Märk. Om ansökan inte beviljats och ny ansökan senare inkom, överfördes ibland den ursprungliga akten till den nya. För ärendena om svenskt medborgarskap 1846–1920 ger Riksarkivets digitala databas *Konseljärenden 1840–1920* den snabbaste sökingången, men man bör vara uppmärksam på att namnen kan ha blivit felstavade.

Medborgarskapsakter/medborgarskapsdossierer 1 juli 1969–

Statens invandrarverk/Migrationsverket

- Medborgarskapsakter 1 juli 1969–30 juni 1991, ordnade i beslutsdatumordning; beslutskoncepten förvaras separat –mars 1980, därefter i akterna.
- *Återkallade/avskrivna* medborgarskapsansökningar och medborgarskapsakter i s.k. *villkorsärenden* (de senare 1972–30 juni 1991).
- Anmälningar om svenskt medborgarskap för *barn födda före 1 juli 1979 av svensk moder* (vilka barn enligt tidigare regler fick

faderns medborgarskap) med sista anmälningsdag 30 juni 1982, ordnade efter beslutsdatum (juli 1979–juli 1986). (Anmälningar om förvärv av svenskt medborgarskap från icke nordiska medborgare förvaras –1984 hos länsstyrelserna, 1985– i huvudsviterna av medborgarskapsakter/medborgarskapsdossierer hos Statens invandrarverk/Migrationsverket.)

- Medborgarskapsakter 1 juli 1991–, ordnade i *medborgarskapsdossierer (M-dossierer)* på dossiernummer (eftersom det är vanligt att en person söker medborgarskap flera gånger innan ansökan slutligt beviljas). Förvarades tidigare i två sviter – avställda dossierer (bl.a. när ansökan avslagits) och dossierer över personer som blivit svenska medborgare – men har numera omsorterats och förvaras helt i dossiernummerordning oavsett om personen blivit svensk medborgare eller ej, och oavsett om det rör ansökningar eller anmälningar.
- Alfabetiskt *kortregister* över medborgarskapsansökningarna med uppgift om beslutsdatum 1960–maj 1977 (fört av Justitiedepartementet 1960–1969). (Också på mikrokort hos Invandrarverket/Migrationsverket och Riksarkivet, se ovan.)
- ADB-baserade register över medborgarskapsärenden juni 1977–.

Överklagade medborgarskapsärenden m.m. 1969–

- 1969–1991 handlades överklagade medborgarskapsärenden av *Inrikesdepartementet*, 1969–1973, och *Arbetsmarknadsdepartementet*, 1974–1991 (–1974 i Riksarkivet Marieberg, 1975–1991 i Riksarkivet Arninge). Detsamma gällde 1969–1991 de fåtaliga ärenden där Kungl. Maj:t/regeringen behållit beslutanderätten; dessa handlades därefter av *Kulturdepartementet*, 1992–1994, *Arbetsmarknadsdepartementet*, 1995–30 juni 1996, *Inrikesdepartementet*, 1 juli 1996–1998, *Kulturdepartementet*, 1999–2000, *Näringsdepartementet*, 2001–2002, *Justitiedepartementet*, 2003–2006, *Integrations- och jämställdhetsdepartementet*, 2007– 2010, *Arbetsmarknadsdepartementet*, 2011– 2014, och *Justitiedepartementet* 2015– (–1996 i Riksarkivet Arninge, 1997– i Regeringskansliet).
- 1992–2006 handlades överklagade medborgarskapsärenden av *Utlänningsnämnden* (i Riksarkivet Arninge).

- Från den 31 mars 2006 handläggs överklaganden av Migrationsverkets beslut hos *migrationsdomstolarna* och *Migrationsöverdomstolen*.

Anmälningar om svenskt medborgarskap, 1951–

- *Länsstyrelserna*, 1951– (i första hand, sedan 1985 enbart, gällande nordiska medborgare; hos landsarkiven eller kvar hos länsstyrelserna).
- *Statens invandrarverk/Migrationsverket*, anmälningar om medborgarskap för vissa kategorier utländska medborgare sedan 1980-talet (t.ex. barn födda –1979 av svensk moder, anmälningar från icke nordiska medborgare 1985–, se s. 234).

Polisens utredningar

- *Lokala polismyndigheter* (hos landsarkiven eller kvar hos polisen), utredningar ang. medborgarskapsansökningar –1997 (också i medborgarskapsakterna centralt i departementets resp. Invandrarverkets/Migrationsverkets arkiv).

Närings- och arbetslivet

INOM NÄRINGS- OCH arbetslivet har utländska medborgare ibland haft en särställning i jämförelse med svenska medborgare. I första hand gäller det krav på arbetstillstånd, som funnits sedan 1920-talet. Det finns också särbestämmelser vad gäller tillstånd att bedriva vissa näringar, utöva vissa yrken, förvärva fast egendom eller bedriva studier. Sådana regler har funnits under hela den här behandlade perioden sedan mitten av 1800-talet. Detta gäller också särskilda bestämmelser om beskattning av vissa kringresande utlänningar. Särskild arbetsförmedling inriktad på flyktingar och invandrare tillkom under andra världskriget. Arbetskraftsbristen efter kriget medförde behov att rekrytera arbetskraft utomlands, varför man skapade rutiner och organ för detta.

Insamling av uppgifter om utländsk arbetskraft i Sverige skedde första gången 1907, då Kommerskollegium i anledning av konflikter på arbetsmarknaden intresserade sig för den utländska säsongsarbetskraften i Sverige. I och med arbetstillståndens och arbetsgivaranmälningarnas tillkomst på 1920-talet fanns andra medel för framtagande av statistik på arbetslivets område.

Arbetstillstånd och arbetsgivaranmälningar

De främsta särreglerna rör bestämmelser om arbetstillstånd och arbetsgivares skyldighet att rapportera utländska anställda till utlänningsmyndigheterna. Här handlar det om olika medel för att kontrollera de utlänningar som finns på den svenska arbetsmarknaden. Dessa kontrollmedel infördes på 1920-talet. De behandlas i föregående avsnitt (s. 64 respektive 91) om övervakning och kontroll av utlänningar.

Tillstånd att idka näring

I 1864 års förordning om utvidgad näringsfrihet fanns olika bestämmelser om utländsk undersåtes rätt att idka handel eller annan näringsrörelse. För

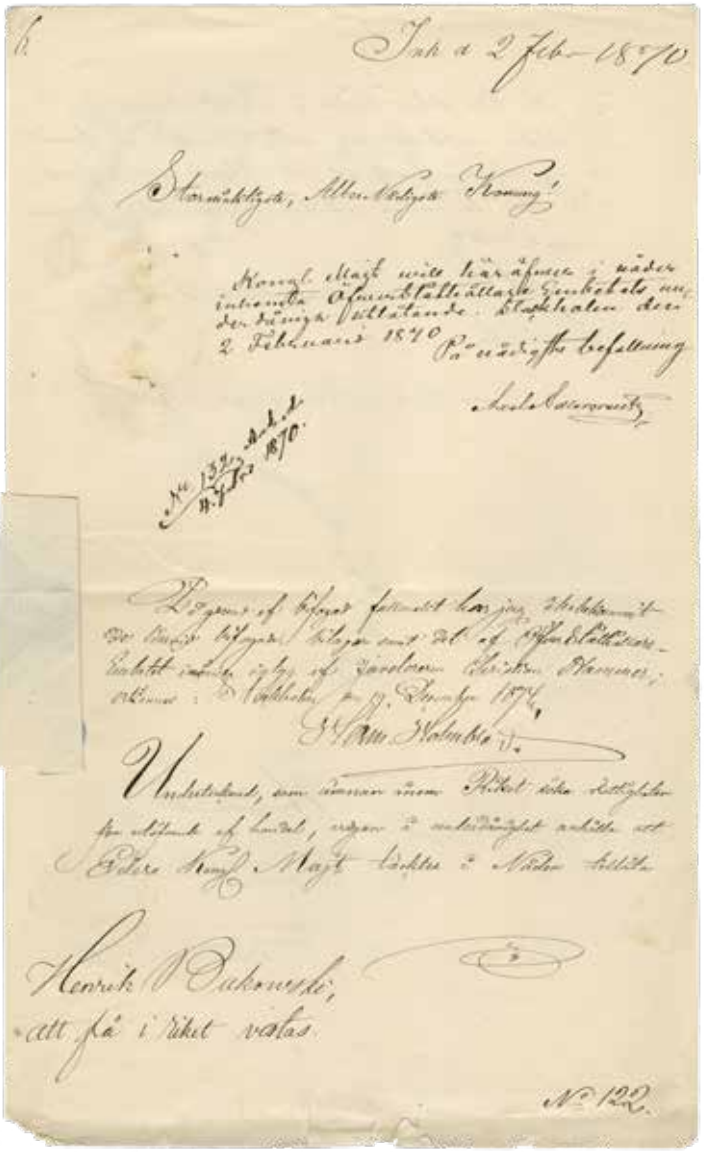
att idka *fabriks- eller handelsrörelse* i stad skulle Överståthållarämbetet eller länsstyrelsen meddela tillstånd. Om det fanns anledning motsätta sig bifall skulle ärendet hänskjutas till Kungl. Maj:ts prövning. Gällde ansökningen utövande av näringsyrke i köping eller på landsbygd avgjordes ärendet alltid av Kungl. Maj:t. Tillstånd att driva masugn, järnverk och liknande avgjordes på samma sätt av Kommerskollegium eller Kungl. Maj:t. En förutsättning också för tillstånd som länsstyrelsen beviljade var dock ett Kungl. Maj:ts »tillstånd att i riket vistas«.

Genom ändring i näringsfrihetsförordningen 1879 stadgades att utlännings idkande av handels- eller fabriksrörelse, hantverk eller annan hantering samt drivande av masugn med mera från och med 1880 alltid skulle prövas av Kungl. Maj:t. Därmed upphörde de särskilda »tillstånden att i riket vistas«. År 1887 skärptes bestämmelserna ytterligare genom att utlänningar helt förbjöds att ägna sig åt gårdfarihandel (detta hade dock varit praxis sedan 1880) och viss annan verksamhet.

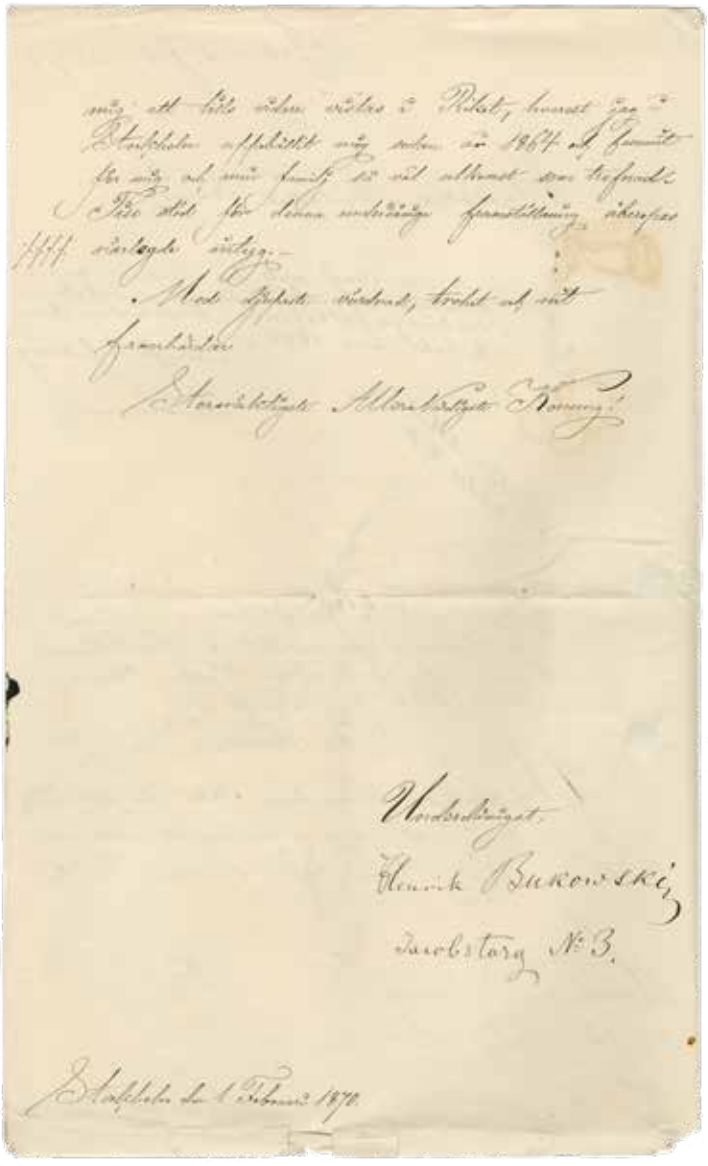
I september 1914 tillkom bestämmelser för utlänningar som ville idka ambulerande hantverk eller annan näring. Överståthållarämbetet eller länsstyrelsen beslutade om tillstånd. Besvär över beslutet avgjordes av Kommerskollegium, vars beslut inte kunde överklagas.

År 1956 kom bestämmelser om rätt för *utländska bolag och föreningar* att genom filialer idka näring här i riket. Tillstånden gavs av Kungl. Maj:t, medan filialregistret fördes av Patent- och registreringsverket. År 1969 ersattes de tidigare bestämmelserna av en ny lag om rätt för utlänning och utländskt företag att *idka näring* här i riket. Utlänning med bosättningstillstånd (från 1976 permanent uppehållstillstånd) eller nordisk medborgare jämställdes med svensk medborgare. Annan utlänning som var bosatt i riket likställdes med svensk medborgare beträffande rätten att bedriva jordbruk, skogsbruk, fiske, rederirörelse, undervisningsverksamhet samt verksamhet som läkare, tandläkare och veterinär. I övriga fall fick utlänning idka näring endast efter beviljat *näringstillstånd*. Med undantag för tillstånd för utländskt företag att idka näring i riket, vilket prövades av Kungl. Maj:t, gavs näringstillstånd av Kommerskollegium. Kollegiet skulle här samråda med den centrala utlänningsmyndigheten. Från 1 juli 1982 till 30 juni 1992 prövades frågorna om näringstillstånd i allmänhet av länsstyrelsen, frågor om tillstånd för utländska företag att idka näring i Sverige av Kommerskollegium.

I aktiebolagslagen och lagen om ekonomiska föreningar fanns sedan 1895 (i kraft 1897) bestämmelser om särskilt tillstånd för utländska medborgare att vara *styrelseledamot* och *verkställande direktör* i svenskt aktiebolag eller ekonomisk förening. Tillstånd prövades av Kungl. Maj:t. År 1956 övertog Kommerskollegium uppgiften att pröva dessa ärenden. Vissa ären-

Ansökan från Henrik Bukowski 1870 till Kungl. Maj:t, med Överståthållarämbetets remissvar, om »tillstånd att vistas i riket« för att få idka näring (Civildep. I, huvudarkivet, konseljakt 25 februari 1870 nr 8, RA Marieberg). År 1875 erhöll Bukowski svenskt medborgarskap. De särskilda »tillstånden att vistas i riket« upphörde 1880.

den var dock alltjämt förbehållna Kungl. Maj:ts prövning. Från 1991 krävs inte längre svenskt medborgarskap (huvudregeln blev då att verkställande direktören och minst halva antalet styrelseledamöter skulle vara bosatta i Sverige, från 1994 bosatta inom Europeiska ekonomiska samarbetsområdet, EES) År 1994 överfördes Kommerskollegiets uppgifter på detta område till Patent- och registreringsverket (från 1 juli 2004 Bolagsverket).

Kungl. Maj:ts prövning av tillstånd att vistas i riket (–1879), näringstillstånd samt ledamotskap i bolagsstyrelser med mera (1897–) gjordes

- –1900 av Civildepartementet (de 1879 upphörda tillstånden att vistas i riket handlades dock av Justitiedepartementet 1878–1879)
- 1900–1920 av Finansdepartementet
- 1920–1982 av Handelsdepartementet
- 1983–1991 av Industridepartementet
- 1991–1996 av Näringsdepartementet
- 1996–1998 av Närings- och handelsdepartementet
- 1999– av Näringsdepartementet.

I de till Kommerskollegium årligen för statistikändamål insända uppgifterna om handlande och hantverkare skulle från och med 1865 utlänningar, som fått tillstånd att här i riket idka handel och utlänningar som med behörigt tillstånd idkat hantverk, redovisas för sig. Sammandrag av de till kollegiet inkomna förteckningarna publicerades 1865–1910 i *Bidrag till Sveriges officiella statistik* E (1865–1894) och F (1895–1910). Från och med 1892 fanns en särskild kolumn med uppgifter om utländska handelsresande som erlagt bevillning enligt särskilda förordningar.

ARKIV ▶ NÄRINGSTILLSTÅND M.M.

Civildepartementet I [Riksarkivet Marieberg]

- *Konseljakter* m.m. ang. tillstånd att vistas i riket (–1877), idka näring (–1900), vara styrelseledamot i aktiebolag m.m. (1897–1900). (Tillstånd att vistas i riket 1878–1879 i Justitiedepartementet.)
- *Ingående diarier* med sakregister (uppslagsordet »utlänning« hänvisar till ansökningar att få vistas i riket, idka handel eller fabriksrörelse m.m., »aktiebolag« till ärenden om utlänningar i bolagsstyrelser). (Liggare över utländska handlande 1886–1920 i Finansdepartementet.)

  Märk. Numera finns en databas över Civildepartementets ärenden.

Justitiedepartementet [Riksarkivet Marieberg]

- *Konseljakter* m.m. ang. tillstånd att vistas i riket 1878–1879.
- *Ingående diarier* 1878–1879 med sakregister (uppslagsordet »utlänning« hänvisar till ärenden angående rätt att vistas i riket).
- *Märk*. Numera finns en databas över Justitiedepartementets ärenden –1920.

Finansdepartementet [Riksarkivet Marieberg]

- *Konseljakter* m.m. ang. tillstånd att idka näring och att vara styrelseledamot i aktiebolag 1900–1920.
- *Liggare*, två band i alfabetisk ordning över ärenden om utländska handlande 1886–1920 (–1900 förda av Civildepartementet).
- *Liggare* över ärenden om utlänningar i bolagsstyrelser 1900–1920, kronologisk ordning.
- *Liggare* över ärenden om utlänningar med rätt att teckna aktiebolags firma 1916–1920, kronologisk ordning.

  Märk. Numera finns en databas över Finansdepartementets ärenden –1920.

Handelsdepartementet [Riksarkivet Marieberg 1920–1974, Riksarkivet Arninge 1975–1982]

- *Konseljakter* (från 1975 regeringsakter) m.m. ang. tillstånd att idka näring och att vara styrelseledamot i aktiebolag 1920–1982.
- *Industri- och bergsbyrån*
  - *förteckningar* över tillstånd för utlänningar att vara ledamot i bolagsstyrelser eller teckna firma 1920–1926, alfabetiska register
  - *kortregister* över utländska medborgare som sökt tillstånd att ingå i bolagsstyrelse 1920–1955, alfabetisk ordning. (Registret på bolagets namn, övertogs av Kommerskollegium 1956, nu i dess näringsrättsliga byrås arkiv, se nedan.)

Industri- och näringsdepartementet [Riksarkivet Arninge 1975–1996]

- *Regeringsakter* m.m. ang. tillstånd att idka näring och att vara styrelseledamot i aktiebolag 1983–1996.

Kommerskollegium [Riksarkivet Marieberg]

- *Huvudarkivet* (–1943)
  - stora dossierserien, bl.a. grupp 22 C, ang. utlänningars rätt att idka näring, 1908–1944.

- *Allmänna byrån* (1944–1973)
  - utlänningars *näringstillstånd*, 1944–1973 (flertalet 1969–1973)
  - *diarier* över näringstillstånd, 1969–1973 (1944–1969, diarierna över allmänna ärenden), namnregister
  - prövning av tillstånd för utlänning och i utlandet bosatt svensk medborgare att inneha uppdrag i *aktiebolags* eller *ekonomisk förenings* styrelse m.m., 1956–1973
  - *diarier* över bolagsärenden 1965–1973 (1956–1964 ingår bolagsärendena i diarierna över allmänna ärenden), alfabetiskt register i näringsrättsliga byrån.
- *Näringsrättsliga byrån* (1973–1994)
  - *näringstillstånd* för utlänningar (huvudsakligen besluten bevarade), 1973–30 juni 1982 (flertalet ärenden avgjordes från 1 juli 1982 av länsstyrelsen; 1 juli 1982–30 juni 1992 gav Kommerskollegium tillstånd för utländska företag att idka näring i Sverige)
  - *näringstillståndsdiarium*, 1973–1982, alfabetiskt register
  - prövning av tillstånd för utlänning (kravet på svenskt medborgarskap upphävt från 1991) och i utlandet bosatt svensk medborgare att inneha uppdrag i *aktiebolags* eller *ekonomisk förenings* styrelse m.m. 1973–1994 (huvudsakligen besluten bevarade)
  - *BOL-diarium* 1973–1992 (1992–, datoriserat diarium, kvar hos kollegiet)
  - *kortregister* över bolagsärenden, alfabetiskt efter bolagets namn, 1920-talet–1992 (övertaget 1956 från Handelsdepartementet).

Märk. Med författningsändringarna 1969, då kollegiet erhöll rätt att bevilja näringstillstånd, fick ärendena större omfattning. Beslutshandlingar samt ärenden av prejudicerande betydelse och de över vilka besvär anförts har bevarats, medan övriga handlingar i allmänhet har gallrats.

De till Kommerskollegium årligen insända uppgifterna över handlande och hantverkare, med särskilt angivande av utländska medborgare, finns i kollegiets *kammarkontors* arkiv –1890 (tillgängliga digitalt). Uppgifter om handlande finns därefter i *statistiska avdelningen* (1891–1901) och *avdelningen för näringsstatistik* (1902–1915).

Beskattning av kringresande utlänningar

Det har funnits särskilda bestämmelser om *beskattning* av utlänningar, oftast gällde de ambulerande eller tillfällig verksamhet. Som ett exempel skall här bara nämnas beskattning av utlänningars föreställningar. I bevillningsförordningarna fanns bestämmelser om bevillning av utlänningar för konserter och dramatiska eller andra föreställningar, såsom konstridning, lindansning och vaxkabinett. Exempelvis skulle dessa från 1862 för varje konsert eller varje dag då föreställning gavs i Stockholm eller Göteborg erlägga tre riksdaler och på annan ort i riket en riksdaler femtio öre. Innan tillstånd gavs, skulle avgiften ha betalats eller godkänd säkerhet avlämnats. Varje halvår skulle länsstyrelsen erhålla skriftlig uppgift om antalet föreställningar och i januari med kronoräkenskaperna insända redovisning för de under året influtna avgifterna.

ARKIV ▶ STATLIGA AVGIFTER FÖR UTLÄNNINGARS TILLFÄLLIGA VERKSAMHET

Länsräkenskaper [Riksarkivet Marieberg]
I länsräkenskaperna redovisas *avgifter* för kringresande utlänningar 1821–1917, med särskilda register i arkivförteckningarna för de olika länen. I länsstyrelsernas arkiv samt rådhusrätts- och magistratsarkiven i landsarkiven finns motsvarande handlingar om avgifter.

Förvärv av fast egendom

Regler och kontroll av utländskt inflytande över mark och naturtillgångar har funnits i Sverige sedan lång tid tillbaka. Genom en kungörelse 3 oktober 1829 slogs det uttryckligen fast att utländsk undersåte inte fick förvärva och besitta fast egendom i Sverige utan att ha erhållit *Kungl. Maj:ts tillstånd*. Motsvarande bestämmelser infördes 1916 i lagen om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom eller gruva eller aktier i vissa bolag (SFS 1916:156). Utländsk medborgare fick inte, utan Kungl. Maj:ts tillstånd i varje enskilt fall, i riket förvärva fast egendom, inmuta mineralfyndighet, förvärva eller bearbeta inmutad mineralfyndighet eller idka gruvdrift. Detsamma gällde för utländska bolag, föreningar, andra samfälligheter eller stiftelser. Senare har nya lagar om utländska förvärv av fast egendom utfärdats, vari man reglerat kraven på förvärvstillstånd.

Med början 1948 delegerades tillståndsgivningen i olika omgångar till

ARKIV ▶ ANSÖKNINGAR OM FÖRVÄRVSTILLSTÅND

Departementsarkiven [Riksarkivet Marieberg –1974, Riksarkivet Arninge 1975–]

- *Förvärvsärenden* –30 juni 1948 (i princip samtliga), 1 juli 1948–1982 ärenden där regeringen fortfarande gav tillstånd, 1983–1992 de fåtaliga ärenden där regeringen var tillståndsmyndighet (akterna ordnade efter beslutsdatum):
  - Justitiedepartementet, konseljakter m.m. –juni 1973
  - Industridepartementet, konseljakter/regeringsakter m.m. 1973–1982
  - Bostadsdepartementet, regeringsakter m.m. 1983–november 1991
  - Miljödepartementet, regeringsakter m.m. december 1991–1992.

  Märk. I *Justitiedepartementet* finns årliga *ingående diarier*, sakregister med särskilt uppslag avseende utlänningars och aktiebolags rätt att förvärva fast egendom hänvisar till diarienummer som ger dag för beslut.

Länsstyrelserna

- Länsstyrelsernas *yttranden*; samtliga handlingar om *förvärvstillstånd*, 1948–1982 (i vissa ärenden), 1983– (i de flesta ärenden).

länsstyrelserna. Tidigare lämnade Kungl. Maj:t tillstånd efter länsstyrelsens yttrande och utredning. Från 1 juli 1948 fick länsstyrelse ge tillstånd för utländsk medborgare att förvärva bland annat bostadsfastighet och tomt där sökanden och hans familj skulle bo. Den 1 juli 1967 utsträcktes detta att gälla även fritidsfastighet, jordbruksegendom (två års hemvistkrav) och egendom som förvärvas för att bereda förvärvaren utkomst genom annan näringsverksamhet som han fått tillstånd att driva (två års hemvistkrav). Från 1983 är länsstyrelsen tillståndsmyndighet i de flesta fall. Endast vissa typer av ärenden avgörs av regeringen.

Som ett led i anpassningen av svensk lagstiftning till det regelverk som gällde inom EG borttogs 31 december 1992 de flesta begränsningarna för utländska medborgare. Då tillkom en ny lag, som innebar att en viss förvärvskontroll behölls i fråga om fastigheter avsedda för fritidsändamål. Oavsett medborgarskap har alla som är bosatta i Sverige rätt till förvärv av fast egendom. I vissa fall behövs dock *förvärvstillstånd*. Endast om egen-

domen förvärvas för fritidsändamål kan sådant tillstånd i vissa fall nekas. Frågor om förvärvstillstånd prövas av länsstyrelserna.

På grundval av uppgifter från Justitiedepartementet publicerade Statistiska centralbyrån 1869–1910 (i *Bidrag till Sveriges officiella statistik* A. Befolkningsstatistik) årlig statistik över utlänningar som erhållit tillstånd att besitta fast egendom, uppdelad efter län (där den fasta egendomen var belägen) och nationalitet.

Arbetsförmedling för flyktingar och utländsk arbetskraft

Arbetsförmedling för flyktingar och andra utlänningar i riket har ibland handhafts av särskilda organ inom den offentliga arbetsförmedlingen. Arbetsmarknadsmyndigheterna har även varit engagerade i direkt rekrytering av arbetskraft utomlands. Så har också särskilda arkivbestånd bildats.

År 1940 flyttades tillsynen över arbetsförmedlingen till länsarbetsnämnderna, vilkas chefsmyndighet blev *Statens arbetsmarknadskommission*. Efter den tyska ockupationen av Norge 1940 blev flyktingströmmen därifrån snart mycket stor. Den 26 juni 1941 upprättades en *arbetsförmedling för norska flyktingar* vid det centrala genomgångslägret i Öreryd under ledning av länsarbetsnämnden i Jönköping. Arbetsmarknadskommissionen inrättade senare en särskild arbetsförmedling, till en början för norska flyktingar men senare även för flyktingar från andra länder, med ett centralkontor i Stockholm och flera lokalkontor ute i landet. Den 1 december 1943 avvecklades de särskilda arbetsförmedlingarna för flyktingar och *utlänningsexpeditioner* inrättades vid flera länsarbetsnämnder. Den centrala handläggningen av flykting- och utlänningsärenden överflyttades från centralkontoret till en särskild *utlänningssektion* vid Arbetsmarknadskommissionens arbetsförmedlingsbyrå.

Den 1 juli 1947 överfördes ytterligare verksamhet bland utlänningar till Arbetsmarknadskommissionen från Statens utlänningskommission och Statens flyktingsnämnd. Den 1 januari 1948 tillkom *Arbetsmarknadsstyrelsen* (AMS) som ny centralmyndighet. Arbetsförmedlingsbyrån överfördes dit, medan utlänningssektionen organiserades som en egen byrå. Den särskilda *utlänningsbyrån* blev senare en utlänningssektion, tidvis uppdelad på två sektioner, och placerad på olika byråer och enheter, från 1955 åter under arbetsförmedlingsbyrån och 1972 under arbetsförmedlingsenheten. År 1975 upphörde den som egen sektion.

Vid en ny omorganisation av Arbetsmarknadsstyrelsen 1982 tillkom platsförmedlingsenheten med en internationell sektion. År 1967 skapades en *central för internationell arbetsförmedling* (CIA), som placerades under

arbetsnämnden i Stockholm. Samtidigt inrättades ett kontor för information om arbete i utlandet. Båda dessa upphörde 1970.

I samband med rekrytering av arbetskraft utomlands startades med början år 1965 *informationskontor* i vissa länder: Italien (1967–1972), Grekland (1966–1967), Jugoslavien (1965–1976) och Turkiet (1966–1967). IAESTE (*The International Association for the Exchange of Students for Technical Experience*) överfördes 1965/66 till Arbetsmarknadsstyrelsen från Industrins praktiknämnd, från 1970 hörde det till utlänningssektionen.

År 1985 överfördes Arbetsmarknadsstyrelsens verksamhet med mottagandet av flyktingar till Invandrarverket. Av arkiven efter utlänningsförläggningarna finns därför endast arkivet efter Landskronalägret i Arbetsmarknadsstyrelsens arkiv och arkiven efter upphörda förläggningar i länsarbetsnämndernas arkiv.

En hjälpform som tillkom under andra världskriget var *statligt arkiv- och assistentarbete* för intellektuella flyktingar samt *musikerhjälp* åt utländska musiker. Det gällde särskilt danska och norska flyktingar samt från och med 1944 baltiska flyktingar.

År 1946 tillsattes Beredningen för utländsk arbetskraft för att handlägga frågorna om *rekrytering* av utländsk arbetskraft till den svenska industrin.

ARKIV ▶ HANDLINGAR I ARBETSFÖRMEDLINGSÄRENDEN

Statens arbetsmarknadskommission [1940–1947, Riksarkivet Marieberg]

- *Arbetsförmedlingen för flyktingar* 1941–1943, centralkontoret resp. lokalkontoren i Öreryd/Jönköping, Pålsboda, Sollefteå och Sala.
- *Utlänningssektionen*, bl.a. korrespondens ang. flyktingverksamhet och flyktingarnas inplacerande i svenskt arbetsliv, alfabetisk ordning (vissa handlingar, däribland om sudettyskar, överförda till *Arbetsmarknadsstyrelsen*).
- *Socialhjälpsbyrån*, statligt arkiv- och assistentarbete samt musikerhjälp (jfr s. 127).

Arbetsmarknadsstyrelsen [1948–2007, Arbetsförmedlingens arkivdepå i Söderhamn]

För tiden 1948–1972 finns ett bestånd (*utlänningssektionen*) av handlingar från utlänningsbyrån, utlännings-, praktik- och arbetstillståndssektionerna, informationskontoren i utlandet, centralen för internationell arbetsförmedling och kontoret för information om anställning i utlandet. IAESTE har förts dit från 1970, dessförinnan tillhörde det *förmedlingssektionen*. Handlingar angående utlänningar

förekommer dock även i andra sektioners arkiv. Av informationskontoren i utlandet har endast Belgradkontoret efterlämnat arkivhandlingar av någon omfattning.

Arkivet efter *utlänningssektionen* under arbetsförmedlingsenheten omfattar 1972–1975. Därefter finns motsvarande handlingar i *arbetsförmedlingsenheten* 1976–1982, då *platsförmedlingsenhetens internationella sektion* tog över.

Utlänningssektionen (1948–1972)

- *Register*
  - arbetstillståndshandlingar för utlänningar, 1945–1960
  - uttagning och inresa av flyktingar från Österrike, 1955–1956
  - ungerska flyktingar, 1950-talet
  - inresta polska judar enligt kvot, 1969–1973
  - polska flyktingar, 1969–1970, och inresta flyktingar, 1969–1970
  - avtalspraktikanter, 1966–1971
  - utländska hembiträden, 1950–1953
  - kollektiv överföring av arbetskraft, 1969–1970, ordnat företagsvis.
- *Korrespondensserier*
  - korrespondens med länsarbetsnämnder och arbetsförmedlingar ang. arbetsförmedling av utländska medborgare (med ansökningar om uppehålls- och arbetstillstånd), 1948–1970
  - ansökningar och utredningar om arbetstillstånd, 1950–1971
  - korrespondens med företag och fackförbund ang. arbetstillstånd, 1959–1973
  - ansökningar och remisser om arbetstillstånd för utländska artister och musiker, 1962–1972 (1948–1961 i arbetsförmedlingsbyråns arkiv)
  - korrespondens med myndigheter i olika länder, 1948–1972
  - korrespondens med enskilda personer, 1948–1972
  - korrespondens med arbetssökande utlänningar, 1948–1972, alfabetisk ordning
  - korrespondens ang. praktikanter, 1948–1972.
- *Separata serier*
  - ungerska invandrare, 1947–1949 och 1956–1962
  - sudettyska invandrare, 1947–1948

- italienska invandrare, 1946–1949
- jugoslaviska invandrare, 1966–1972
- annan kollektiv överföring av utländsk arbetskraft, 1956–1971 (Arbetsmarknadsstyrelsen var vid denna tid även ansvarig för uttagandet av kvotflyktingar till Sverige).

◆ *Övrigt*
- svenskundervisning, 1968–1972 (bl.a. elevtester, attityd-enkäter och ljudband från AMS-skolan i Alvesta) och IAESTE-praktikanter (huvudsakligen 1970–1972)
- flyktingmottagningslägret i Landskrona, 1946–1951 (flertalet övriga statliga flyktinglägers arkiv från 1940-talet i Statens utlänningskommissions arkiv, se s. 178), och förmedlings-kontoret vid svenska ambassaden i Belgrad, 1966–1976.

Utlänningssektionen (1972–1975)

◆ alfabetiska register över arbetstillstånd
◆ Chileflyktingar, utländska praktikanter och artistkontrakt
◆ IAESTE:s handlingar.

Arbetsförmedlingsenheten (1976–1982)

◆ register över arbetstillstånd, utlänningsremisser från Statens invandrarverk, feriearbetstillstånd och praktikanter
◆ korrespondens med utlänningsförläggningar
◆ assyrier 1975–1977, chileflyktingar 1976–1977 samt utomnordiskt utbildade sjuksköterskor, läkare och sjukgymnaster
◆ ansökningar om feriearbetstillstånd från utländska studerande
◆ utländska praktikanter
◆ arbetstillstånd för artister/musiker, ordinarie arbetstillstånds-ärenden och arbetstillstånd för ugandiska flyktingar, 1976–1977
◆ IAESTE:s handlingar.

Statligt arkiv- och assistentarbete samt musikerhjälp i

◆ *Statens arbetsmarknadskommissions socialhjälpsbyrå*, –1947 [Riksarkivet Marieberg]
◆ *Arbetsmarknadsstyrelsens arbetsvårdsbyrå*, 1948–1968/1972 [Arbetsförmedlingens arkivdepå i Söderhamn]
◆ *Statens flyktingsnämnd*, –1950 [Riksarkivet Marieberg].

Beredningen för utländsk arbetskraft, 1946–1950 (Kommittéarkiv, YK 1156), [Riksarkivet Marieberg]

- 6 vol., bl.a. handlingar ang. företags önskemål om utländsk arbetskraft och olika avtal.

Länsarbetsnämnderna [Arbetsförmedlingens arkivdepå i Söderhamn; några länsarbetsnämnder förvaras hos landsarkiven]

- Handlingar om flyktingar och flyktingförläggningar, 1940-talet–1985.

Yrken som fordrar svensk legitimation

Läkare, tandläkare och sjuksköterska är exempel på yrken som har fordrat *svensk legitimation* och där utländska medborgare eller de med examen utomlands har särbehandlats. Så infördes exempelvis 1 juli 1934 krav på svenskt medborgarskap för den som skulle få legitimation som läkare. Från 1961 kan även den som är utländsk medborgare få legitimation. Bestämmelser om efterutbildning i Sverige tillkom. Också innan dess kunde dock Kungl. Maj:t ge särskilt tillstånd till utländska läkare att utöva läkaryrket här. Legitimation åt tandläkare kunde före 1964 inte heller ges till utländska medborgare. Då tillkom också för denna grupp bestämmelser om efterutbildning i Sverige.

Inom Medicinalstyrelsen inrättades 1959 *Nämnden för utländska läkare*, med uppgift att individuellt pröva kompetensen hos läkare som erhållit sin utbildning i utomnordiskt land. Denna nämnd, liksom *Nämnden för utländska tandläkare*, efterträddes från 1968 av flera på varandra följande organ för både läkare, tandläkare och sjuksköterskor inom Socialstyrelsen.

ARKIV ▶ ANSÖKNINGAR OM YRKESLEGITIMATION

Medicinalstyrelsen (–1967) [Riksarkivet Marieberg]

Handlingar ang. *utländska läkare, tandläkare och sjuksköterskor* bl.a. i delarkiven Medicinalbyrån, Nämnden för utländska läkare, Nämnden för utländska tandläkare och Sjukhusbyråns sjuksköterskeavdelning med uppgifter 1949–1967, bl.a. persondossierer och register, och även tidigare handlingar om flyktingar.

Socialstyrelsen (1968–) [Riksarkivet Arninge –1981]

Handlingar ang. *utländska läkare, tandläkare och sjuksköterskor* bl.a. i delarkiven Nämnden för utländska läkare 1968–30 juni 1969 och Nämnden för utländsk medicinalpersonal 1 juli 1969–1981 (med handlingar bl.a. för Nämnden för utländska tandläkare 1968–30 juni 1969), bl.a. persondossierer och register. Från 1 juli 1981 är handlingarna f.n. (2016) kvar hos Socialstyrelsen.

Utländska artister

Kungl. Maj:t gav under 1800-talet i vissa fall tillstånd för utlänningar att ge olika slags ambulerande föreställningar i landet. Liksom övriga utländska medborgare har utländska artister sedan 1910-talets slut behövt inresevisering och arbetstillstånd för att kunna uppträda i Sverige (se s. 51 och 64). För handlingar rörande beskattning av utländska kringresande artister se s. 122.

ARKIV ▶ ANSÖKNINGAR OM ARBETSTILLSTÅND FÖR UTLÄNDSKA ARTISTER

Civildepartementet I [Riksarkivet Marieberg]

- *Ansökningar* om tillstånd för olika föreställningar m.m., 1800-talet.

Socialstyrelsen [Riksarkivet Marieberg]

- Separata *protokollsserier* med beslut om arbetstillstånd och yttranden över arbetsvisering, –1941, i
  - *byrån för sociala ärenden i allmänhet* (1:a byrån): *utlänningsärenden*, 1920–1937
  - *utlänningsbyrån* (6:e byrån), 1938–1941.

  Märk. Viseringsregistret 1917–1942/1943 i Statens utlänningskommissions kanslibyrå kan ge uppgift om tidpunkt för vistelse i Sverige. I dossiererna finns oftast ansökningar från artisternas agenter i Sverige med uppgift om var de skall uppträda.

Statens utlänningskommission [Riksarkivet Marieberg]

- *Passbyrån* (ursprungligen Utrikesdepartementets utländska passexpedition), *inrese- och arbetsviseringar* för artister 1920-talet–

ca 1945 (20 vol.), ordnade efter arbetsgivare (t.ex. cirkusar, nöjesfält, filmbolag) eller namn på artistgrupp (från 1945 fick artister i allmänhet egna *inresedossierer* på sina namn).

- *Kanslibyrån*, *centraldossierer* och *centralregisterkort* med uppgifter om arbetstillstånd för artister 1920-talet–ca 1971 (gäller artister som inte varit aktuella för Invandrarverkets handläggning efter 1971).

Statens invandrarverk/Migrationsverket i Norrköping

- *Centraldossierer* m.m. för artister som varit verksamma i Sverige efter 1971 (kan innehålla handlingar från lång tid tillbaka).

Statens arbetsmarknadskommissions arbetsförmedlingsbyrå [Riksarkivet Marieberg]

- *Arbetsförmedling* och *arbetstillstånd* för artister och musiker 1944–1947.

Arbetsmarknadsstyrelsen [Arbetsförmedlingens arkivdepå i Söderhamn]

- *Arbetsförmedlingsbyrån*, *arbetsförmedling* och *arbetstillstånd* för artister och musiker, 1948–1961.
- *Utlänningssektionernas* (1948–1972 resp. 1972–1975) och efterföljande enheters arkiv, *arbetsförmedling* och *arbetstillstånd* för artister och musiker, 1962–.

Märk. Uppgifter om tillfälliga arbetstillstånd m.m. för utländska artister i Sverige finns i de centrala utlänningsmyndigheternas arkiv i samma ordning som för övriga utlänningar. Artisterna har i regel inte blivit svenska medborgare eller avlidit i Sverige och därför förvaras *centraldossiererna* 1920-talet–1971 (liksom centralregisterkort 1942/1943–1971) för dem som inte varit aktuella för myndigheternas handläggning efter 1971 i Utlänningskommissionens bestånd av avställda dossierer i alfabetisk ordning. Övriga finns hos *Statens invandrarverk/Migrationsverket* i Norrköping.

Statistik över utländsk arbetskraft

Statistiska uppgifter om den utländska arbetskraften i Sverige har publicerats sedan 1939, se s. 148. Kommerskollegium gjorde 1907–1909 en undersökning om utländska säsongsarbetare i Sverige. Det gällde främst galizier verksamma inom jordbruket i södra Sverige.

ARKIV ▶ STATISTIK ÖVER UTLÄNDSK ARBETSKRAFT

Kommerskollegium, avdelningen för arbetsstatistik
[Riksarkivet Marieberg]

- *Primärmaterialet* för statistik ang. utländska säsongsarbetare, 1907–1909.

Åtgärder mot diskriminering i arbetslivet

Den 1 juli 1986 trädde lagen mot etnisk diskriminering i kraft. Samtidigt inrättades *Ombudsmannen mot etnisk diskriminering* (DO). Från 1 januari 2009 efterträddes denne av den nyinrättade myndigheten *Diskrimineringsombudsmannen, DO*. De båda ombudsmännen med förkortningen DO skulle respektive skall medverka till att den som utsatts för etnisk diskriminering kan ta tillvara sina rättigheter, ta initiativ till åtgärder och föreslå regeringen författningsändringar och annat för att motverka etnisk diskriminering. DO:s verksamhetsområde är hela samhällslivet med betoning på arbetslivet. 1986 tillkom också *Nämnden mot etnisk diskriminering*, vars uppgift bland annat var att ge DO råd i principiellt viktiga frågor. Nämnden lades ner och efterträddes 1 maj 1999 av *Nämnden mot diskriminering*, som i sin tur 2009 ersattes av en ny *Nämnden mot diskriminering*.

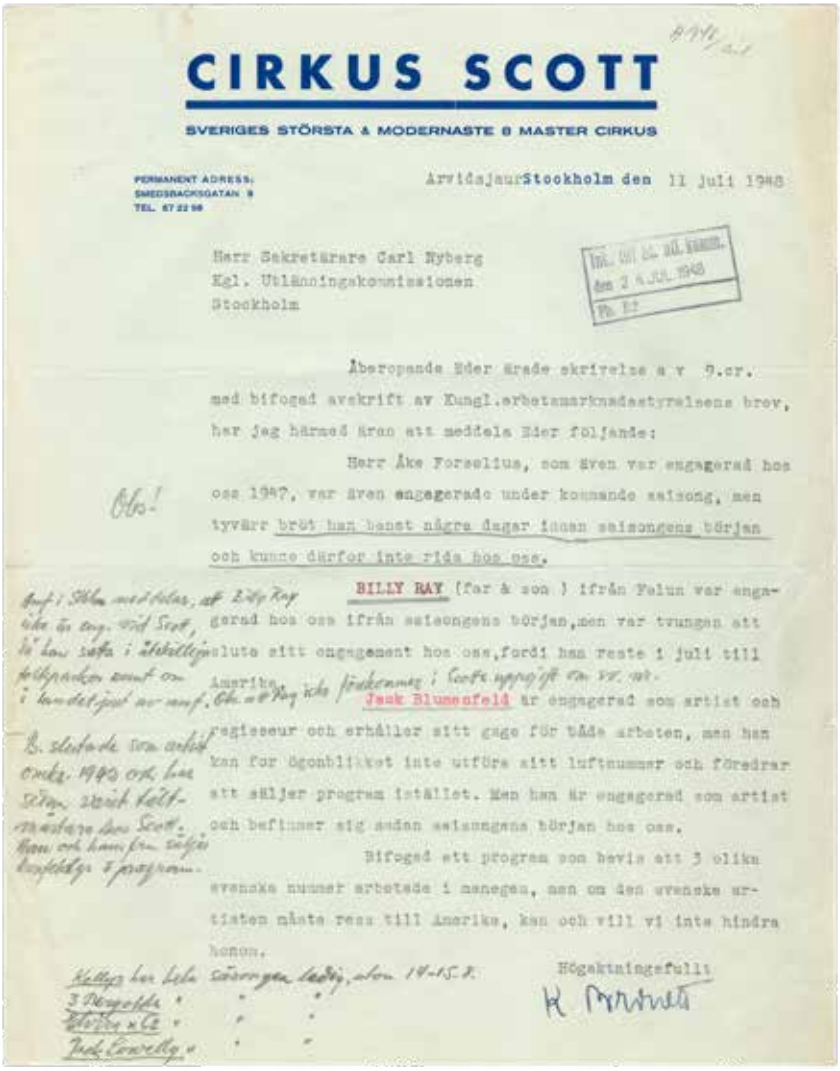
ARKIV ▶ DISKRIMINERINGSÄRENDEN

Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO) [Riksarkivet Arninge]

- Diarieförda handlingar 1986–2008, (865 vol.).
- *Nämnden mot etnisk diskriminerings* handlingar, 1986–1999 (1 vol.).

Nämnden mot diskriminering [Riksarkivet Arninge]

- Nämndens ärenden, 1999–2008 (3 vol.).

CIRKUS SCOTT

SVERIGES STÖRSTA & MODERNASTE 8 MASTER CIRKUS

PERMANENT ADRESS:
SMEDSBACKSGATAN 8
TEL. 67 22 98

Arvidsjaur Stockholm den 11 juli 1948

Herr Sekreterare Carl Nyberg
Kgl. Utlänningskommissionen
Stockholm

Kgl. Utl. kommissionen
den 12 JUL. 1948
Nr. 57

Åberopande Eder ärade skrivelse a v 9.cr. med bifogad avskrift av Kungl.arbetsmarknadsstyrelsens brev, har jag härmed äran att meddela Eder följande:

Herr Åke Forselius, som även var engagerad hos oss 1947, var även engagerade under kommande saisong, men tyvärr bröt han benet några dagar innan saisongens början och kunde därför inte rida hos oss.

BILLY RAY (far å son) ifrån Falun var engagerad hos oss ifrån saisongens början,men var tvungen att uppsluta sitt engagement hos oss,fordi han reste i juli till Amerika.

Jack Blumenfeld är engagerad som artist och regisseur och erhåller sitt gage för både arbeten, men han kan for ögonblicket inte utföra sitt luftnummer och föredrar att sälja program istället. Men han är engagerad som artist och befinner sig sedan saisongens början hos oss.

Bifogad ett program som bevis att 3 olika svenska nummer arbetade i manegen, men om den svenske artisten måste resa till Amerika, kan och vill vi inte hindra honom.

Högaktningsfullt

Svar från Cirkus Scott år 1948 om antalet svenska och utländska artister (SUK, passbyrån, vol. E8:1, RA Marieberg). Utlänningskommissionen hade bestämt att bl.a. cirkusar som turnerade i Sverige, som villkor för att få arbetstillstånd för utländska artister, måste ha minst tre svenska artistnummer. I juni 1948 anmälde Svenska Musikerförbundet Cirkus Scott för att ha brutit mot dessa bestämmelser, vilket medförde en omfattande skriftväxling och kontrollbesök under sommaren 1948.

Internationell adoption

ARKIVUPPGIFTER OM INVANDRARE i det lilla samhället, familjen, finns det inte så mycket av i de statliga centrala myndigheternas arkiv, men kommunala arkiv innehåller mer. Här skall bara området internationella adoptioner tas upp. Adoption av utländska barn fick en större omfattning först efter andra världskriget, då svenskar kom i kontakt med föräldralösa eller övergivna barn som kunde hjälpas till en ny familj i Sverige. Under 1960-talet ökade de internationella adoptionerna. Regeringen tillsatte 1964 en utredning med syfte att ge samhället *insyn och kontroll* över internationella adoptioner och ge hjälp till dem som ville adoptera. På utredningens initiativ slöt Socialstyrelsen avtal med institutioner i Grekland och Korea om samarbete i adoptionsfrågor.

Före 1972 var den svenska *lagstiftningen* om internationella adoptioner kortfattad och vissa frågor behandlades inte. Det saknades bland annat föreskrifter om när svensk domstol var behörig att ta upp ansökan om adoption med internationell anknytning och bestämmelser om rättsverkningarna av sådan adoption. Adoptioner kunde fördröjas på grund av att utländsk medborgare inte fick adoptera eller adopteras i Sverige, såvida inte adoptionen blev gällande också i den stat personen tillhörde. Svensk domstol kunde i sådana fall inte utan vidare bifalla en adoptionsansökan. I vissa fall kunde adoption av utländskt barn genomföras först sedan barnet upptagits till svensk medborgare. Medgivande till adoption utomlands av utländsk medborgare lämnades av Kungl. Maj:t.

I 1971 års lag (i kraft 1972) om internationella rättsförhållanden rörande adoption gavs svensk domstol rätt att pröva ansökan om adoption enligt svensk lag. Utländska adoptionsbeslut erkändes, i vissa fall omedelbart, i andra efter godkännande av Kungl. Maj:t eller den myndighet Kungl. Maj:t bestämde. Ärendena avgjordes till och med år 1976 av Kungl. Maj:t/regeringen, 1977–1981 av Socialstyrelsen och från 1 juli 1981 av *Statens nämnd för internationella adoptionsfrågor* (NIA), som då blev egen myndighet (den hade börjat 1972 som en till Socialstyrelsen knuten rådgivande nämnd). Myndighetens namn var 2005–2015 *Myndigheten för*

internationella adoptionsfrågor, *MIA*, från 2016 *Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd, MFoF*.

Genom lagen om internationell adoptionshjälp (1997 efterträdd av lagen om internationell adoptionsförmedling) lades den praktiska verksamheten från 1 juli 1979 på ideella organisationer med auktorisation av Statens nämnd (före 1981, Nämnden) för internationella adoptionsfrågor (med senare namnbyten), som är tillsynsmyndighet för verksamheten. I Riksarkivet finns för närvarande (2016) arkiv från några sådana organisationer, ojämförligt störst är *Adoptionscentrum*.

Svensk medborgares adoption av utländskt barn medförde tidigare inte att barnet automatiskt fick *svenskt medborgarskap*. Adoptivföräldrarna måste göra en ansökan enligt medborgarskapslagen. Om adoptionen var fullbordad, antingen genom beslut av svensk domstol eller genom ett utomlands meddelat beslut som godkänts här i landet, bifölls ansökningen regelmässigt om barnet hade hemvist i Sverige. Ansökan gjordes före 1 juli 1969 hos Kungl. Maj:t, därefter hos Invandrarverket. Den 1 juli 1992 ändrades emellertid medborgarskapsreglerna, så att barn kan få svenskt medborgarskap genom adoption. Ett barn som inte fyllt tolv år och som adopteras av svensk medborgare får svenskt medborgarskap, om barnet adopteras i Sverige, Danmark, Finland, Island eller Norge, eller om det sker enligt lagen om internationella rättsförhållanden rörande adoption (se s. 109).

ARKIV ▶ ADOPTIONSHANDLINGAR

Domstolsarkiven

- Handlingar ang. domstolarnas *godkännande* av adoption i Sverige av *utländska adoptivbarn* (liksom av svenskfödda barn) finns hos nuvarande tingsrätter eller för äldre tid i domstolsarkiven [landsarkiven].

Justitiedepartementet [Riksarkivet Marieberg –1974, Riksarkivet Arninge 1975–1976]

- *Konseljakter* (regeringsakter):
  - ansökningar om medgivande till och godkännande av adoption utomlands –1976 (1977–1981, Socialstyrelsen), ordning efter beslutsdatum, besluten i statsrådsprotokoll och konceptserien (*diarier* med årliga sökregister)
  - utländska adoptivbarns förvärv av *svenskt medborgarskap*, –30 juni 1969 (Statens invandrarverk 1 juli 1969–, s. 112).

Socialstyrelsen [Riksarkivet Arninge]

- *Byrån för juridiska ärenden (Första lagbyrån)*, *godkännande* av adoption utomlands, 1977–1981 (1 juli 1981–, Statens nämnd för internationella adoptionsfrågor), ordning efter beslutsdatum.
- *Barnavårdsbyrån* (1947–1967), *korrespondens* i adoptionsärenden.
- *Sociala barna- och ungdomsvårdsbyrån*, *korrespondens* med diarier i adoptionsärenden, 1968–1973, samt register över adoptivbarn och adoptanter, 1962–.
- *Rådgivande nämnden för frågor rörande adoption av utländska barn* 1972–1973.
- *Nämnden för internationella adoptionsfrågor*, *NIA* (1973–1981), *registerkort* till adoptionsansökningar, 1973–1981, *korrespondens* i adoptionsärenden, 1973–1979 (1 juli 1979 övertogs verksamheten av privata adoptionsorganisationer).

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd, MFoF
(Statens nämnd för internationella adoptionsfrågor, NIA, 1981–2004, Myndigheten för internationella adoptionsfrågor, MIA, 2005–2015)

- *Godkännande* av adoption utomlands, 1 juli 1981–.
- *Registerkort* över barn anlända genom auktoriserad organisation, 1979–.

Utrikesdepartementet, 1920 års dossiersystem R [Riksarkivet Arninge]

- Dossier R 34 Familjerätt S, adoptionsutredningar i 2008 års leverans vol. 159–224, 1920–1974, och i 2009 års leverans vol. 83–99, 1975–1996.

Hjälpkommittén för Finlands barn [Riksarkivet Marieberg]

- Uppgifter om *finska krigsbarn* som adopterats i Sverige (se s. 184).

Adoptionscentrum [Riksarkivet Arninge]

- Bl.a. personakter, 1969–2007 (inkl. akter från Indisk-Svenska föreningen, 1969–1972).

Indo-Swedish Association for Intercountry Adoption [Riksarkivet Arninge]

- Adoptionsakter, 1981–1988 (barn anlända 1984–1987).

Adoptionsföreningen La Casa [Riksarkivet Arninge]

- Adoptionsakter, 1993–2015 (barn från Colombia).

Gunhild Stahles samling rörande adoptionshandlingar [Riksarkivet Arninge]

- Handlingar, 1969–1982.

Religion, kultur och utbildning

Religionstillhörighet

Sverige hade tidigare *särbestämmelser* kring utlänningars religionstillhörighet. Efter reformationen på 1500-talet skulle alla svenskar omfatta den rena evangelisk-lutherska läran. *Främmande trosbekännare* var i princip inte tillåtna utanför de utländska staternas ambassader. På 1700-talet blev toleransen större mot främmande trosbekännare av utländsk börd, tack vare upplysningstidens idéer och inte minst i insikten om den nytta, främst i ekonomiskt hänseende, som det svenska samhället kunde ha av framstående yrkesmän från utlandet. År 1741 fick *anglikaner och reformerta* av utländsk börd viss religionsfrihet. År 1779 tog riksdagen ett beslut om ökad religionsfrihet. År 1781 utfärdade Kungl. Maj:t *toleransediktet*, som kan ses som Sveriges första religionsfrihetslag. Det tillerkände främmande trosbekännare av utländsk börd rätt till fri religionsutövning och bildande av egna församlingar samt gav dem medborgerliga rättigheter, dock inte fulla politiska sådana. Invandrare hade i visst hänseende därför större religionsfrihet än infödda svenskar, som fram till 1860 riskerade att drabbas av landsförvisning om de övergick från Svenska kyrkan till annat samfund.

Åren 1860 och 1873 skedde ytterligare liberalisering och sedan 1952 har Sverige haft vidsträckt *religionsfrihet*. Kravet på *medlemskap i Svenska kyrkan* kvarstod dock länge för ett antal olika yrken och för viss statstjänst. För att få fulla politiska rättigheter var exempelvis judiska och katolska invandrare och deras ättlingar tvungna att konvertera till den svenska statskyrkan. År 1870 fick främmande trosbekännare rätt att bli statstjänstemän och riksdagsmän, men ända fram till 1950-talet var medlemskap i Svenska kyrkan i praktiken ett krav för bland andra sjuksköterskor och folkskollärare.

År 1860 medgavs främmande kristna trosbekännare rätt att efter Kungl. Maj:ts tillstånd bilda församlingar och förvärva fast egendom. Invandrare som inte tillhörde evangelisk-lutherska kyrkor finns före 1911 inte alltid

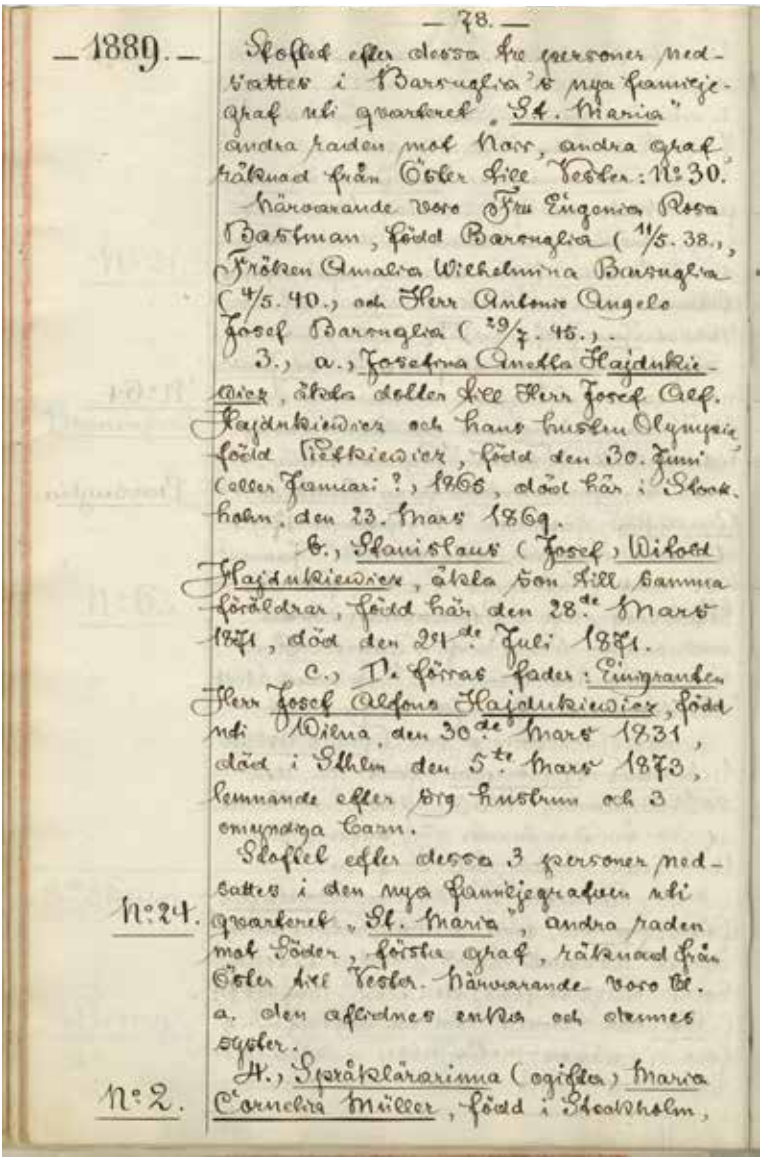
upptagna i Svenska kyrkans *kyrkobokföring*. Till och med 1894 respektive 1910 (1915) hade flera samfund rätt att föra egna officiella kyrkböcker för sina medlemmar. Av samfund med stor andel medlemmar med invandrarbakgrund, lite oegentligt betecknade som invandrarsamfund, gäller detta mosaiska, katolska, fransk-reformerta, rysk-ortodoxa och anglikanska (engelsk-episkopala) församlingar. Även när samfunden inte har haft officiell kyrkobokföring har de ofta fört olika *ministerialböcker* och *längder* över sina medlemmar. De som tidigare har haft officiell kyrkobokföring har i många fall fortsatt att fram till 1930-talet skicka in de *årliga kyrkoboksutdragen* till Statistiska centralbyrån.

En kartläggning av främmande trosbekännare gjordes 1907 av den 1906 tillsatta *Dissenterskattekommittén*. Här skall i princip namnen finnas på alla de i Sverige skrivna personer som den 31 december 1904 inte tillhörde statskyrkan. Uppgifterna kom huvudsakligen från Svenska kyrkans församlingar. Övriga samfunds erkända församlingar, inte bara svenska frikyrkosamfunds, lämnade också in förteckningar över sina medlemmar. För utländskt präglade samfund gäller detta de romersk-katolska, engelsk-episkopala, fransk-reformerta och mosaiska församlingarna. Materialet har tyvärr betydande felaktigheter.

Efter andra världskriget har medlemstalen i invandrarsamfunden kraftigt ökat. Nya, i Sverige tidigare okända, samfund har vuxit sig starka. Enligt 1894 års kyrkobokföringsförordning skulle främmande trosbekännare, liksom utländska medborgare, tas upp i en *särskild förteckning* i församlingsboken. Före religionsfrihetslagens införande antecknades i Svenska kyrkans kyrkobokföring även *annan samfundstillhörighet*. Från 1952 skulle man endast anteckna »icke tillhörande Svenska kyrkan«, vilket försvårade för samfunden att få kontakt med sina trosförvanter. Det för Sverige unika folkbokföringssystemet där ett trossamfund, Svenska kyrkan, hade hand om den civila folkbokföringen, upphörde 1991, då folkbokföringen överfördes till civil huvudman, skatteförvaltningen. Trots att Svenska kyrkan skildes från staten år 2000 särbehandlas den fortfarande, men de övriga samfunden har fått någorlunda jämbördiga rättigheter.

Statliga bidrag till invandrarsamfund och invandrarorganisationer

År 1974 knöts romersk-katolska kyrkan, estniska kyrkan och de judiska församlingarna till Sveriges frikyrkoråds samarbetsnämnd och blev därmed delaktiga av det *statliga stödet till frikyrkorna*. Detta bidrag hade beslutats av 1971 års riksdag. Bidragen fördelas mellan de svenska fria kristna samfunden och de tidigare ofta som invandrarsamfund betecknade sam-

— 78. —

— 1889. —

Stoftet efter dessa tre personer nedsatter i Baronglia's nya familjegrafkapell uti gvarteret „St. Maria" andra raden mot Norr, andra graf räknad från Öster till Vester: N:o 30.

Närvarande voro Fru Eugenia Rosa Bachman, född Baronglia (1/5. 38.), Fröken Amalia Wilhelmina Baronglia (4/5. 40.), och Herr Antonio Angelo Josef Baronglia (29/7. 45.).

3., a., Josefina Amelia Hajdukiewicz, äkta dotter till Herr Josef Alf. Hajdukiewicz och hans hustru Olympia, född Riekkiewicz, född den 30. Juni (eller Januari: ?), 1866, dödd här i Stockholm, den 23. Mars 1869.

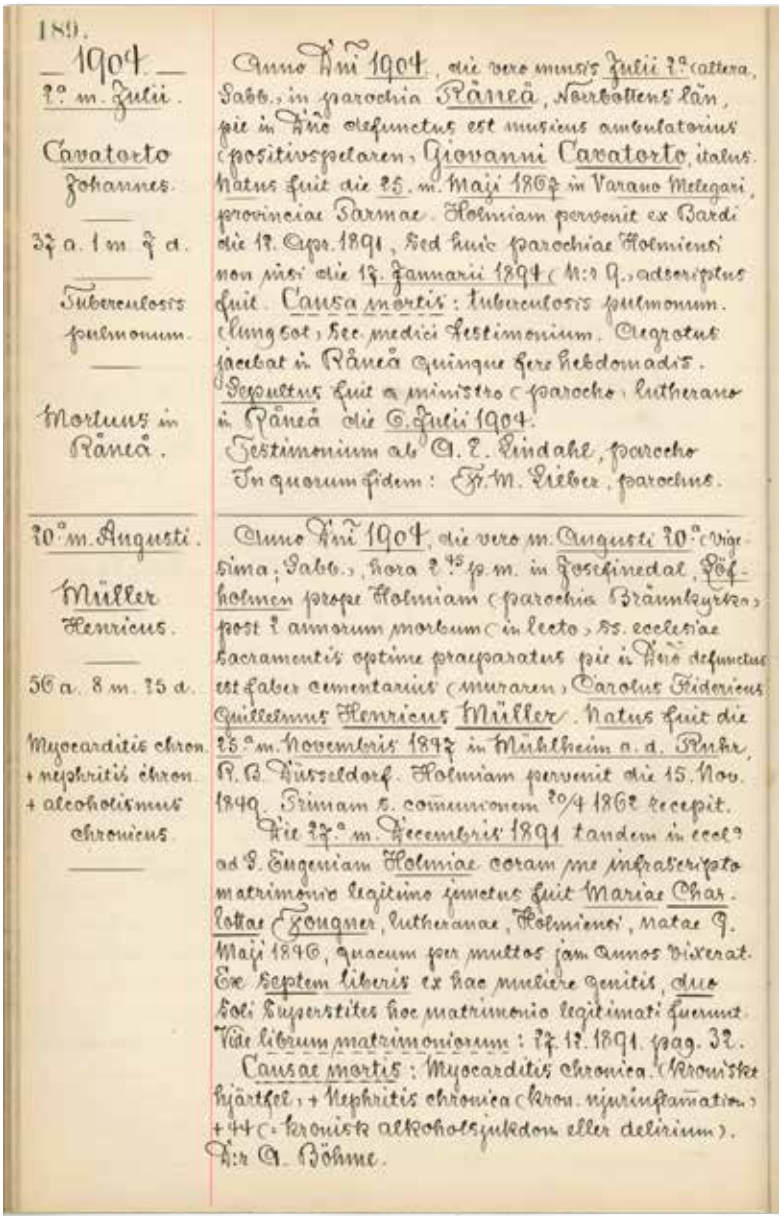
b., Stanislaus (Josef, Witold Hajdukiewicz, äkta son till samma föräldrar, född här den 28.de Mars 1871, dödd den 29.de Juli 1871.

c., D. förras fader: Ingraven Herr Josef Alfons Hajdukiewicz, född uti Wilna den 30.de Mars 1831, dödd i Sthlm den 5.te Mars 1873, lemnande efter sig hustrun och 3 omyndiga barn.

N:o 24. Stoftet efter dessa 3 personer nedsattes i den nya familjegraven uti gvarteret „St. Maria", andra raden mot Söder, första graf, räknad från Öster till Vester. Närvarande voro bl. a. den aflednes enka och stiefmors systrar.

N:o 2. H., Språklärarinna (ogift) Maria Cornelia Müller, född i Stockholm,

Två sidor ur de »latinska« död- och begravningsböckerna (1869–1892 resp. 1893–1919) för Stockholms katolska församling (S:ta Eugenia katolska församling). Bilden t.v. gäller förflyttningar i oktober 1889 av tidigare avlidna personers gravar i samband med den katolska kyrkogårdens utvidgning. Sådana uppgifter infördes

189.

1904
?° m. Julii.

Cavatorto
Johannes.

37 a. 1 m. ? d.

Tuberculosis pulmonum.

Mortuus in Råneå.

Anno Dni 1904, die vero mensis Julii ?° (octava), Sabb., in parochia Råneå, Norrbottens län, pie in Dno defunctus est musicus ambulatorius (positivspelaren), Giovanni Cavatorto, italus. Natus fuit die 25. m. Maji 1867 in Varano Melegari, provinciae Parmae. Holmiam pervenit ex Bardi die 17. Apr. 1891, sed huic parochiae Holmiensi non nisi die 17. Januarii 1894 (N:o 9.) adscriptus fuit. Causa mortis: tuberculosis pulmonum. (Lungsot, hec medici testimonium. Aegrotus jacebat in Råneå quinque fere hebdomadis. Sepultus fuit a ministro (parocho) lutherano in Råneå die 6. Julii 1904.
Testimonium ab A. E. Lindahl, parocho
In quorum fidem: Fr. M. Lieber, parochus.

30° m. Augusti.

Müller
Henricus.

56 a. 8 m. 15 d.

Myocarditis chron. + nephritis chron. + alcoholismus chronicus.

Anno Dni 1904, die vero m. Augusti 30° (Vigesima, Sabb., hora ?45 p. m. in Josefinedal, Hofholmen prope Holmiam (parochia Bromma), post ? annorum morbum (in lecto), SS. ecclesiae sacramentis optime praeparatus pie in Dno defunctus est faber cementarius (murare), Carolus Fridericus Guillelmus Henricus Müller. Natus fuit die 25° m. Novembris 1847 in Mühlheim a. d. Ruhr, R. B. Düsseldorf. Holmiam pervenit die 15. Nov. 1849. Primam s. communionem 20/4 1862 recepit.
Die 27° m. Decembris 1891 tandem in eccl° ad S. Eugeniam Holmiae coram me infrascripto matrimonio legitimo junctus fuit Mariae Charlottae Zougner, lutheranae, Holmiensi, natae 9. Maji 1846, quacum per multos jam annos vixerat. Ex septem liberis ex hac muliere genitis, duo soli superstites hoc matrimonio legitimati fuerunt. Vide librum matrimoniorum: 27. 12. 1891. pag. 32.
Causae mortis: Myocarditis chronica (Kronisk hjärtfel), + Nephritis chronica (kron. njurinflammation) + ?? (kronisk alkoholsjukdom eller delirium).
A:r A. Böhme.

på svenska. De »svenska« död- och begravningsböckerna användes vid denna tid endast för katoliker som var boende i Stockholms stad, för vilka den katolska församlingen förde de officiellt erkända kyrkböckerna. Den prydliga handstilen tillhör kyrkoherden, den tyskfödde jesuitpatern Friedrich Lieber (1849–1916).

ARKIV ▶ INVANDRARSAMFUNDENS ARKIV M.M.

Invandrarsamfundens församlingar

Invandrarsamfundens arkiv är antingen levererade till arkivinstitutioner eller finns kvar hos församlingarna. Arkiven från några församlingar med officiell kyrkobokföring är mikrofilmade och/eller skannade. Det kanske viktigaste och största arkivet härrör från Judiska (Mosaiska) församlingen i Stockholm, vilket är deponerat i Riksarkivet fram till ca 1979.

Statistiska centralbyrån [Riksarkivet Arninge]

- Församlingar med officiell kyrkobokföring har ofta fortsatt att skicka in de årliga *utdragen ur kyrkböckerna* till Statistiska centralbyrån även sedan skyldigheten upphört, 1860–1930-talet (tillgängliga på mikrokort/skannade i Riksarkivet och via NAD).

Dissenterskattekommittén (Kommittéarkiv, YK 71) [Riksarkivet Marieberg]

- Längder över personer som 1904 inte tillhörde statskyrkan (57 vol.).

funden av en av regeringen tillsatt *Samarbetsnämnd för statsbidrag till trossamfund*, från 2008 *Nämnden för statligt stöd till trossamfund, SST*. Ett stort antal samfund får nu bidrag.

Sedan 1960-talets mitt har man gett *statliga projektbidrag* till organisationer för särskilda anpassningsåtgärder för invandrare. Före Statens invandrarverks tillkomst 1969 utgick dessa från *Arbetsgruppen för invandrarfrågor*, knuten till Inrikesdepartementet.

Sedan 1975 har det utgått *reguljära statliga bidrag* till invandrar- och minoritetsorganisationer, avsedda som stöd för invandrarnas sociala och kulturella verksamhet och för projekt som främjar anpassning till samhället. Projektstöden kunde ges till invandrarorganisationer och svenska fackliga och ideella organisationer samt kommuner. Kommunprojekten skulle ha försökskaraktär. Ärendena handlades av Invandrarverket intill Integrationsverkets tillkomst 1 juni 1998. Efter Integrationsverkets nedläggning 30 juni 2007 övertogs organisationsstödet av Ungdomsstyrelsen (numera Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor).

Invandrarverkets övertagande av ansvaret för flyktingverksamheten 1985 präglade också inriktningen av bidragsgivningen. De prioriterade projekten fick alltmer karaktär av opinionsbildning för goda etniska re-

lationer, samverkan mellan invandrare och svenskar samt integrationsåtgärder. Från 1990 reglerades bidragsgivningen genom en förordning (SFS 1990:632). Huvudinriktningen var att främja goda etniska relationer samt stärka invandrarnas organisationsliv.

Särskilt stöd till *invandrarpress* infördes 1977 och fördelades huvudsakligen av Invandrarverket. Sedan 1986 utgick stödet till dagstidningar helt via *Presstödsnämnden*. År 1967 startade *Invandrartidningen*. Den drevs till 1998 av Stiftelsen Invandrartidningen med statligt stöd och nära koppling till Invandrarverket.

ARKIV ▶ ANSÖKNINGAR OM PROJEKTSTÖD FRÅN ORGANISATIONER M.M.

Arbetsgruppen för invandrarfrågor (Kommittéarkiv, YK 2567) [Riksarkivet Marieberg]

- Handlingar, 1966–1969 (31 vol.).

Statens invandrarverk/Migrationsverket

- Ansökningar om bidrag från *invandrarorganisationer*, 1969–1998. *Märk*. Omfattande material som ger god översikt över i stort sett alla invandrarorganisationer och deras verksamhet (oftast med verksamhetsberättelser). Material även från folkrörelseorganisationer som sökt bidrag för att anordna aktiviteter för invandrare. Invandrarverkets integrationsarbete genom medverkan vid olika konferenser och projekt i skolor, bland invandrarorganisationer och ute i samhället belyses också.

Integrationsverket [Riksarkivet Arninge]

- Arkivmaterial bl.a. om stöd till organisationer, 1998–2007.

Stiftelsen Invandrartidningen [Riksarkivet Arninge]

- Tidningens arkiv 1967–1998.

Statligt stöd till utbildning

I propositionen 1976 om *hemspråksundervisning* för invandrarbarn slog man fast att målet för undervisning av invandrarelever var att främja aktiv tvåspråkighet. Kommunerna fick skyldighet att anordna hemspråksundervisning. Ett system med statsbidrag infördes 1977, liksom statligt reglerade tjänster för hemspråkslärare. Stödundervisning i svenska började på 1950-talet men utökades och utvecklades under 1960- och 1970-talen.

Svenskundervisning för vuxna invandrare (sfi) har funnits sedan 1965. Skolöverstyrelsen fick då i uppdrag att anordna undervisningen som försöksverksamhet genom studieförbunden. År 1973 trädde lagen om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare i kraft. År 1986 efterträddes den av lagen om rätt till ledighet för grundläggande svenskundervisning för invandrare.

ARKIV ▶ ANSÖKNINGAR OM STATLIGT STÖD TILL INVANDRARUNDERVISNING

Skolöverstyrelsen [Riksarkivet Arninge]

- Enheterna för *svenska för invandrare* (SFI 1965–1982 resp. SFI 1982–1991), bl.a. *SFI-registret* och förteckningar över deltagare som fullföljt SFI-undervisningen vid arbetsmarknadsutbildningen (AMU).

Arbetsmarknadsstyrelsen [Arbetsförmedlingens arkivdepå i Söderhamn]

- *Utlänningssektionen*, omfattande material från kurser och tester i *svenska för invandrare* i Alvesta 1968–1972.

Lärarhögskolor

- Lärarhögskolor som bedrivit *hemspråkslärarutbildning* har i sina arkiv skiftande materialtyper ang. utbildningen.

Folkbokföring och befolkningsstatistik

Kyrkobokföringen/folkbokföringen

Den svenska befolkningsstatistiken baserades sedan 1700-talet på kyrkobokföring. Endast de personer som var kyrkobokförda i Sverige ansågs vara *bosatta i Sverige* och ingick i statistiken. Detta gällde såväl den löpande befolkningsstatistiken som folk- och bostadsräkningarna. För att en person som kom från utlandet till Sverige skulle kyrkobokföras krävdes (fram till folkbokföringens omläggning 1991), förutom egen anmälan till folkbokföringsmyndigheten, att vistelsen i Sverige avsågs vara av viss längd, ofta minst ett år. För icke-nordbor fordrades vanligen gällande uppehållstillstånd för minst ett år (medan en medborgare från de nordiska länderna har rätt att folkbokföras i Sverige). Från 2006 har EU/EES-medborgare uppehållsrätt i Sverige och därmed rätt till folkbokföring.

Från 1 juli 1991 gällde den nya folkbokföringslagen. Folkbokföringen genom Svenska kyrkans församlingar överfördes då till skattemyndigheterna, sedan 2004 Skatteverket.

Som invandrare i befolkningsstatistiken räknas således både sådana personer som bosätter sig i Sverige för all framtid (eller för obestämd tid) och sådana vars vistelse i Sverige är på förhand bestämd till en kortare period, dock minst ett år. Som invandrare räknas i statistiken också svenskar som efter kortare eller längre tids utlandsboende återvänder hem, däremot alltså inte flyktingar och asylsökande som väntar på besked om uppehållstillstånd.

Enligt kyrkobokföringsförordningen skulle från 1895 utländska medborgare liksom främmande trosbekännare (från 1952 personer som inte tillhör Svenska kyrkan, s. 140) redovisas i en särskild förteckning i *församlingsboken*. Bilageserierna till de olika ministerialböckerna i kyrkoarkiven innehåller ofta rikligt med uppgifter om utländska medborgare, eftersom sådant material delvis undantagits från gallring. Från och med 1875 läm-

nade församlingarna årligen uppgifter om immigranterna till *Statistiska centralbyrån* (på blanketten till den summariska folkmängdsredogörelsen). SCB har publicerat statistik över immigranter från 1875.

ARKIV ▶ FOLKBOKFÖRINGSHANDLINGAR TILL 1991

Kyrkoarkiven [landsarkiven]

Svenska kyrkans församlingsarkiv förvaras i landsarkiven i regel fram till 1991. Kyrkobokföringsmaterialet är nästan alltid mikrofilmat/skannat. Ett antal s.k. »främmande trosbekännares« församlingars kyrkoarkiv (församlingar med officiell kyrkobokföringsrätt fram till 1910) förvaras hos församlingarna eller hos arkivinstitutioner.

Statistiska centralbyrån, avdelningen för befolkningsstatistik 1:a avdelningen [Riksarkivet Arninge]

- Årliga från församlingarna insända blanketter till den *summariska folkmängdsredogörelsen* med uppgifter om immigranters namn, yrke, ålder och land samt varifrån inflyttningen skett, 1875–1947 (mikrokort/skannade bilder 1875–1940). Inbundna alfabetiska register för vissa län 1875–1947: Stockholms (exkl. Stockholms stad), Uppsala, Södermanlands, Östergötlands och Örebro län.

Införandet av personnummer 1946/1947

Vid 1946 års folkbokföringsreform infördes från 1947 *födelsenummer* (upp till tre siffror, 1–999), som från 1960-talets mitt blev till de nuvarande *personnumren* (10 siffror). Personer som från 1947 och framåt invandrade till Sverige tilldelades i samband med kyrkobokföringen (som dock kunde ske mer än ett år efter det att personen kommit till Sverige) ett födelse/personnummer. Detta tilldelades 1947–1964 av Riksbyrån för folkbokföringen vid Statistiska centralbyrån, 1964–1971 av Centrala folkbokförings- och uppbördsnämnden samt 1 juli 1971– av Riksskatteverket (från 2004 Skatteverket). Sedan 1980-talets mitt är tilldelningen av personnummer helt datoriserad.

ARKIV ▶ PERSONNUMMERREGISTER

Riksskatteverket [Riksarkivet Marieberg]

- Manuellt kortregister, *Riksskatteverkets personnummerregister*, 1947–ca 1987. Kort i personnummerordning för invandrare, med uppgifter om tilldelade personnummer (födelsenummer), kyrkobokföringsort, adress, civilstånd, nationalitet, närmaste tidigare bostadsort osv., även kort för utvandrare; delvis mikrofilmat. (Med hjälp av födelsedatum hittar man här lätt uppgifter om efterkrigstidens invandrare.)

Uppgifter om utlänningars födelser, vigslar och dödsfall

Enligt ett cirkulär år 1847 skulle prästerna till länsstyrelsen insända uppgifter om *avlidna utlänningar* i riket. Dessa uppgifter vidarebefordrades till Utrikesdepartementet. Cirkuläret upphävdes 1894 när kyrkobokföringsförordningen utfärdades. Pastor eller församlingsföreståndare skulle hädanefter, oberoende av de årligen insända kyrkoboksutdragen, sända uppgifter till Statistiska centralbyrån om utländska undersåtar i Sverige, det vill säga *intyg om födelse*, *vigsel och dödsfall* (beträffande dödsfall även uppgift om den avlidnes förmögenhetsvillkor och arvingar).

ARKIV ▶ INTYG OM FÖDELSER, VIGSLAR OCH DÖDSFALL

Utrikesdepartementet, huvudarkivet [Riksarkivet Marieberg]

- *Diarier*, under uppslaget »Publika verk och ämbetsmän«, –1894; alfabetiska namnregister till dessa och andra ärenden, 1870–1894.
- *Skrivelser* från svenska publika verk och ämbetsmän, missivbrev från länsstyrelserna (mer eller mindre utförliga).

Märk. Dödsattester m.m. skickades regelmässigt vidare till svenska beskickningar utomlands eller till utländska ministrar i Stockholm, för att de anhöriga skulle underrättas.

Statistiska centralbyrån, avdelningen för befolkningsstatistik 1:a avdelningen [Riksarkivet Arninge]

- *Diarier* över intyg från pastorsämbetena ang. utländska undersåtar i Sverige, 1894–1947(1950), med *nationalitetsregister*, 1925–1947.

Märk. Handlingarna till diarierna sändes i regel vidare till berörda myndigheter. I arkivet finns dock två serier *obeställbara* (dvs. intyg som inte föranlett någon åtgärd från SCB) födelse-, vigsel- och dödsbevis för utlänningar i Sverige, 1900–1929 och 1930–1944.

Statistiska centralbyrån, Riksbyrån för folkbokföringen [Riksarkivet Arninge]

- *Diarier* över avier om utlänningar i Sverige, 1947–1951, icke expedierade avier bevarade endast för år 1947.

Gravregister m.m.

Under andra världskriget ålades polismyndigheterna att insända meddelanden om *begravningar* av utländska militärer och sjömän till Utrikesdepartementet och Försvarsstaben. År 1947 fick Statistiska centralbyrån i uppdrag att lägga upp ett register över avlidna utlänningar i Sverige från och med 1939, med uppgifter om namn och andra persondata, dödsorsak, dödsort och gravplats. Ett exemplar av registret överlämnades till Statens utlänningskommission. En inventering av och flyttning av *tyska krigsgravar* i Sverige från första och andra världskrigens tid företogs på 1960-talet.

ARKIV ▶ GRAVREGISTER M.M.

Statistiska centralbyrån, avdelningen för befolkningsstatistik 1:a avdelningen [Riksarkivet Arninge]

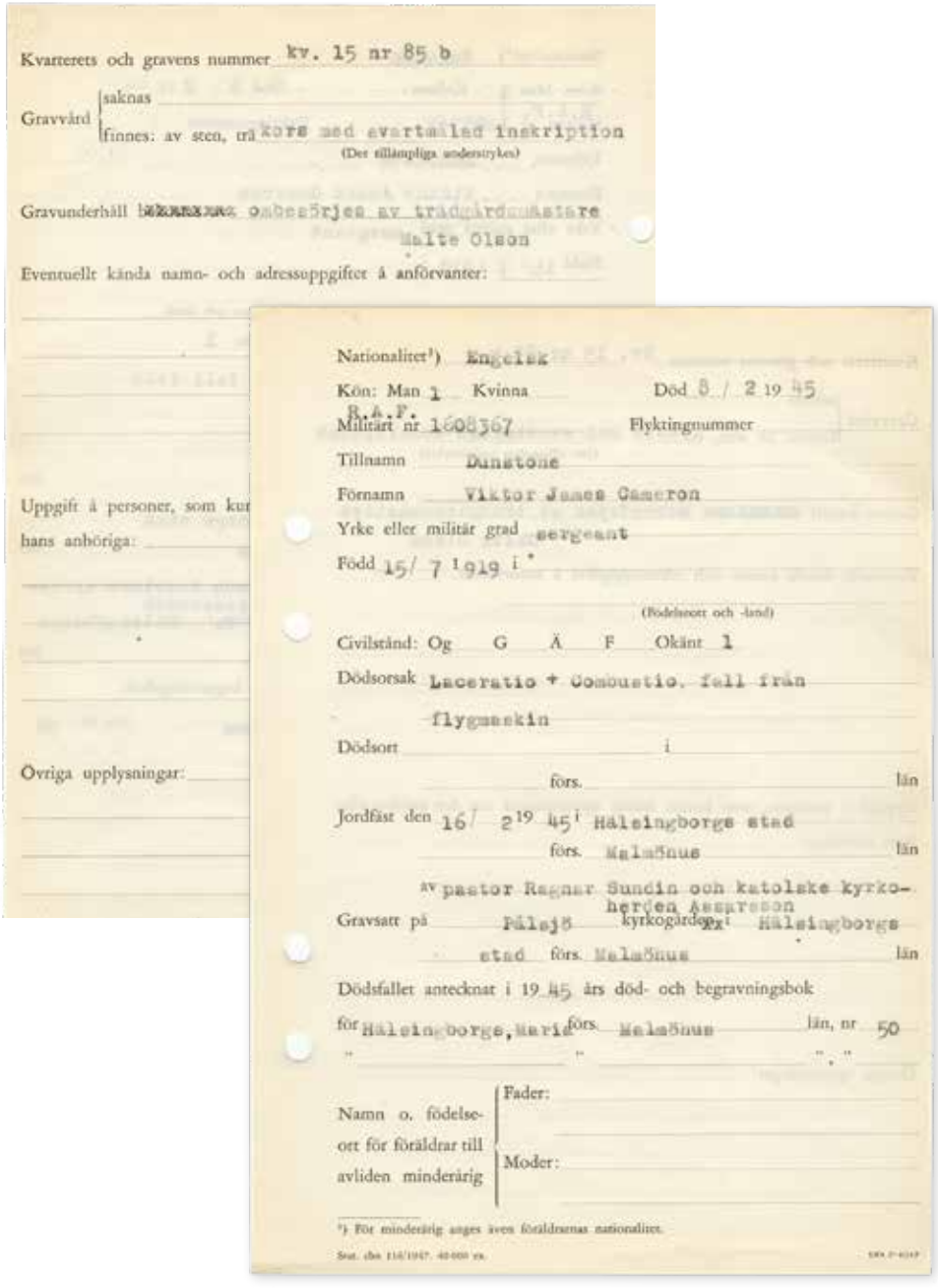
- Uppgifter om *avlidna utlänningar*, 1939–1948, små paket (24 vol.), ordnade efter nationalitet, inom resp. nationalitet osorterade (många dubbletter).

Statens utlänningskommissions kontrollbyrås efterforskningsavdelning [Riksarkivet Marieberg]

- *Register* över avlidna, 1939–1947 (7 vol.) (lättare att söka i än Statistiska centralbyråns exemplar, registerbladen sorterade efter nationalitet och därinom alfabetiskt).
- *Förteckningar* över avlidna utlänningar, 1939–1946.

Utrikesdepartementet [Riksarkivet Marieberg)

- *1920 års dossiersystem* HP 39 R (vol. 1711–1713), bl.a. skrivelser från polismyndigheterna ang. lik efter utländska krigsmän och

Kvarterets och gravens nummer kv. 15 nr 85 b

Gravvård saknas / finnes: av sten, trä kors med evertalad inskription
(Det tillämpliga understrykes)

Gravunderhåll bekostas och besörjes av trädgårdsmästare Malte Olson

Eventuellt kända namn- och adressuppgifter å anförvanter:

Uppgift å personer, som kur
hans anhöriga:

Övriga upplysningar:

Nationalitet[1]) Engelsk

Kön: Man 1 Kvinna Död 8 / 2 19 45

Militärt nr R.A.F. 1608367 Flyktingnummer

Tillnamn Dunstone

Förnamn Viktor James Cameron

Yrke eller militär grad sergeant

Född 15/ 7 1919 i *
(Födelseort och -land)

Civilstånd: Og G Ä F Okänt 1

Dödsorsak Laceratio + Combustio. fall från flygmaskin

Dödsort i
förs. län

Jordfäst den 16/ 2 19 45 i Hälsingborgs stad
förs. Malmöhus län

Gravsatt på av pastor Ragnar Sundin och katolske kyrkoherden Aagaesson
Pålsjö kyrkogård i Hälsingborgs stad förs. Malmöhus län

Dödsfallet antecknat i 19 45 års död- och begravningsbok
för Hälsingborgs, Maria förs. Malmöhus län, nr 50
" " " "

Namn o. födelseort för föräldrar till avliden minderårig
Fader:
Moder:

[1]) För minderårig anges även föräldrarnas nationalitet.

Stat. tbn 116/1947. 40 000 ex.

Blad ur registret över avlidna utlänningar 1939–1947 med bl.a. uppgifter om gravplatser (SUK, kontrollbyråns efterforskningsavd., vol. D1:6, RA Marieberg).

repatriandi samt *gravar*, 1940–1952 (om tyskar även i HP 22 I), alfabetiska kortregister i Bihang 2 vol. 16–17. Handlingarna 1953–1974 (särskilt mitten av 1960-talet) i *1920 års dossiersystem* HP 39 R (1 vol., i Riksarkivet Arninge).

Sakkunnig för utredning rörande sammanförande till vissa begravningsplatser av stoften efter i Sverige jordade tyska soldater m.fl.
(Kommittéarkiv, YK 2206) [Riksarkivet Marieberg]

- Bl.a. med *krigsgravregister* alfabetiskt ordnat efter namn, 1966–1968 (10 vol.).

Särskilda utlänningsräkningar

Perioden 1914–1917 gjordes på civilministerns uppdrag tre *utlänningsräkningar*, baserade på de anmälningar angående utlänningar som ingavs till länsstyrelserna. Den första avsåg tiden omkring 1 september 1914, den andra 17–21 juli 1916 och den tredje 1 februari 1917. Den mest kända räkningen företogs i februari 1939 och har efterlämnat ett betydande arkivmaterial (se s. 92). Statistik publicerades bland annat i *Sociala meddelanden*.

ARKIV ▶ UTLÄNNINGSRÄKNINGAR

Statens polisbyrå [Riksarkivet Marieberg]

- Tabeller över de två första *utlänningsräkningarna 1914* och *1916*, antalet utlänningar fördelade på län, vissa länder och nationaliteter samt bofasta/icke bofasta.
- Från länsstyrelserna till Civildepartementet insända uppgifter, juli 1916.

Socialstyrelsens utlänningsbyrå [Riksarkivet Marieberg]

- Det centralt bevarade arkivmaterialet efter *1939 års utlänningsräkning* (se s. 96).

Statistik

1939–1962 publicerade Socialstyrelsen och senare Utlänningskommissionen statistik om utlänningar i Sverige i tidskriften *Sociala meddelanden*.

Den första statistiken gällde utlänningar med uppehålls- och arbetstillstånd och antalet flyktingar (1938–). År 1941 började publiceringen av statistik över in- och utresor (för 1938–1939 tidigare publicerad i *Sveriges officiella statistik* : *Socialstatistik* 1940).

I *Statistisk årsbok* intogs från 1942 bland annat statistik som tagits fram av Socialstyrelsen, Utlänningskommissionen och Invandrarverket, om utlänningar med uppehållstillstånd, arbetsanmälda utlänningar, utlänningar som erhållit svenskt medborgarskap, inresor till det nordiska passkontrollområdet med mera. Redan tidigare publicerades här uppgifter om utlänningar hämtade från folkräkningarna 1910, 1920 och så vidare samt från 1850-talet statistik över antalet naturaliserade utländska medborgare och från 1875 uppgifter om immigranter.

ARKIV ▶ UTLÄNNINGSSTATISTIK

Statistiska centralbyrån, avdelningen för befolkningsstatistik 1:a avdelningen [Riksarkivet Arninge]

- En del *primärmaterial* till den tryckta statistiken, 1858–1970. Visst material också i arkiven efter *folkräkningarna*.

Utrikesdepartementets expedition för utländska passärenden [Riksarkivet Marieberg]

- Statistik över viseringar, 1923–1943.

Socialstyrelsens utlänningsbyrå [Riksarkivet Marieberg]

- Statistik ang. utlänningar (1 vol.)

Statens utlänningskommissions kanslibyrå [Riksarkivet Marieberg]

- Statistik, 1940-talet–ca 1970.

Statens invandrarverk/Migrationsverket i Norrköping

- Stor mängd statistik om utlänningar, både i pappersform och på ADB-medier.

Arbetsmarknadsstyrelsen [Arbetsförmedlingens arkivdepå, Söderhamn]

- Stor mängd statistik om utlänningar.

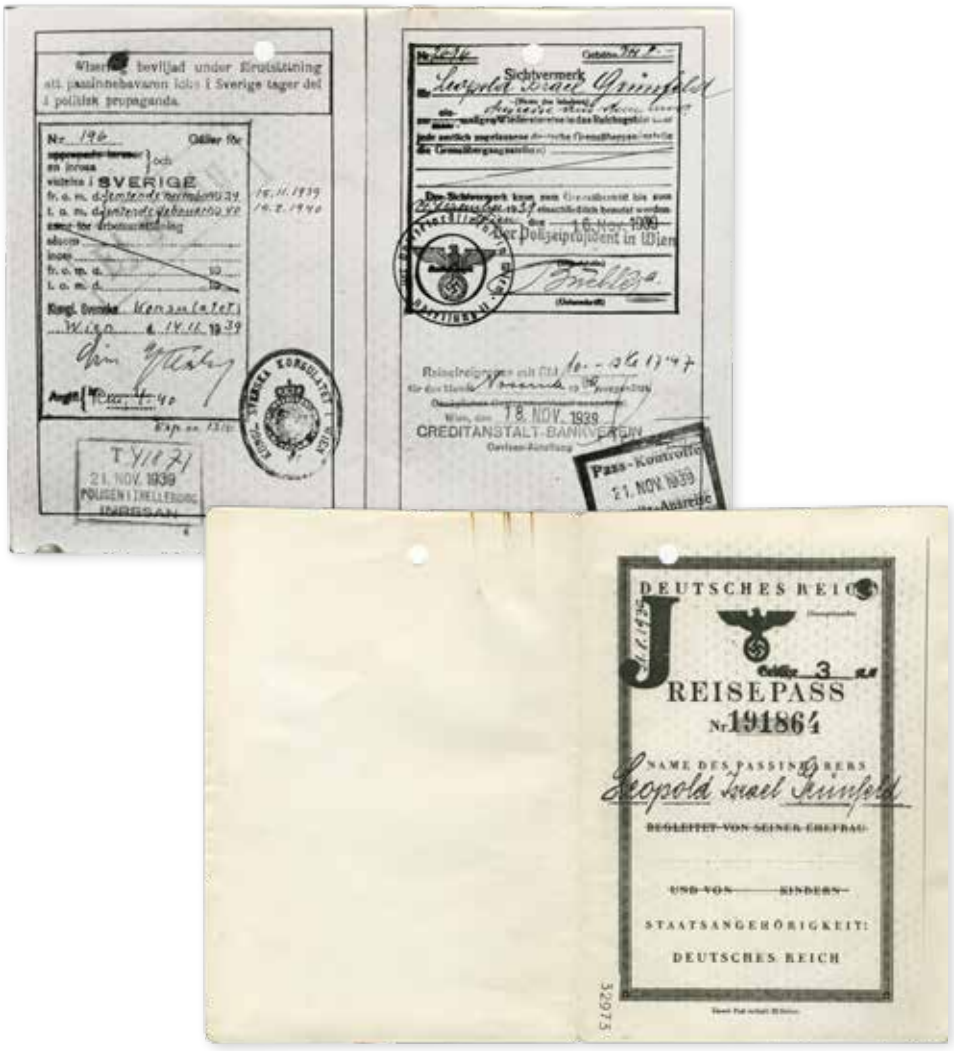
Mottagande av flyktingar

EN GRUPP INVANDRARE som ofta har särbehandlats på olika sätt är *flyktingar* och *asylsökande*. Sedan 1980- och 1990-talen har detta varit den största gruppen invandrare till Sverige. Men mottagande av flyktingar har naturligtvis förekommit länge, inte minst som en följd av krigens fasor.

Efter passtvångets avskaffande 1860 kunde flyktingar och andra utlänningar fritt resa in i landet och utan tillstånd uppehålla sig och ha arbete här. Utvisningslagen 1914 upptog inga bestämmelser om asyl för flykting. Däri föreskrevs endast att utlänning vid verkställighet av avvisning eller utvisning inte fick befordras till land, där han sannolikt skulle tilltalas eller straffas för *politiskt brott*. Lagen anknöt här till 1913 års utlämningslag, som föreskrev att utlänning inte fick utlämnas för politiskt brott.

De stora flyktingproblemen efter 1917 års revolution i Ryssland och det grekisk-turkiska kriget 1922–1923 berörde endast i liten grad Sverige. För att förbättra dessa flyktingars ställning antogs vid internationella konferenser 1922 och 1926 överenskommelser om utfärdande av *identitetscertifikat* (så kallade *Nansenpass*) åt ryska och armeniska flyktingar. Sverige utfärdade 1924 och 1927 bestämmelser om sådana certifikat. I 1927 års utlänningslag upptogs utvisningslagens bestämmelser att beslut om utlännings avlägsnande inte fick verkställas till land där denne riskerade att tilltalas eller straffas för politiskt brott.

1937 års utlänningslag utvidgade skyddet för politisk flykting genom ett förbud mot att avlägsna utlänning till land varifrån han flytt av *politiska orsaker*. Förbudet gällde också överföring till land, där flyktingen inte kunde anses vara trygg från vidaretransport till det land varifrån han flytt. Så länge de i Tyskland vidtagna åtgärderna mot judar var begränsade till inskränkningar i den ekonomiska och personliga rörelsefriheten betraktades dessa vanligen inte som politiska flyktingar enbart på grund av sin härkomst. För att förhindra *judiska flyktingar* att komma till Sverige förordnade Kungl. Maj:t i september 1938 att utlänning även fick avvisas om man kunde anta att vederbörande lämnat sitt land för att inte mer återvända dit. I cirkulär till passkontrollerna i oktober 1938 föreskrev Socialstyrelsen

Fotostatkopia av tyskt Reisepass, s.k. J-pass, för Leopold Grünfeld (SUK, kanslibyrån, vol. F1AC:8103, RA Marieberg). I oktober 1938 beslutade Tyskland att alla tyska judars pass skulle stämplas med ett tre centimeter stort »J« i röd färg på första sidans vänstra hörn. När en utlänning erhöll svenskt främlingspass, omhändertogs vederbörandes dittillsvarande utländska pass- och identitetshandlingar och lades i centraldossiern. J-passen finns dock mycket sällan i dossiererna, eftersom tyska judar enligt en förordning av den 25 november 1941 fråntogs sitt tyska medborgarskap. Tyska legationen/konsulatet krävde därför in det tyska passet och återlämnade endast de sidor där gällande uppehållsvisering eller tillstånd fanns antecknat. Dessa blad förvaras ofta i dossiererna.

att innehavare av *J-märkta pass* (J = jude) borde avvisas, om de inte hade uppehållstillstånd eller så kallad *gränsrekommendation* (se s. 38 och 57).

Krigsutbrottet i början av september 1939 medförde en skärpning av utlänningskontrollen, och så även beträffande mottagandet av flyktingar. Efter händelserna 1940 begränsades ytterligare beviljandet av inresetillstånd åt flyktingar från kontinenten, men från och med hösten 1941 blev tillståndsprövningen allt mindre restriktiv. Ansökningar om inresetillstånd för judar beviljades sedermera i regel utan förestående prövning och uttrycket »politiska orsaker« fick en alltmer vidsträckt tolkning. Avvisningar av politiska flyktingar förekom alltmer sällan, och från slutet av år 1942 mottogs alla flyktingar som sökte en fristad i Sverige.

Vid krigsslutet 1945 fanns i Sverige mer än 100 000 flyktingar och 60 000 finska barn och evakuerade från norra Finland. Efter krigsslutet återvände flertalet flyktingar till sina hemländer, med undantag främst av de omkring 25 000 balterna.

Våren och sommaren 1945 överfördes till Sverige genom Bernadotteinsatserna (»de vita bussarna«, Svenska Röda Korset) och UNRRA-aktionerna ungefär 30 000 personer bland annat från *koncentrationsläger* i Tyskland. Omkring 10 000 flyktingar kom 1945–1949 till Sverige på enskilt initiativ. Därefter, fram till omkring 1970, kom de flesta flyktingar genom statliga hjälporganisationer. Sedan mitten av 1970-talet dominerar anknytnings-, asylsökande- och flyktinginvandringen.

Flyktingar och personer med flyktingliknande skäl kan få asyl i Sverige. Utlänningslagens definition av flykting hämtades från Förenta Nationernas konvention angående *flyktingars* rättsliga ställning, vanligen kallad *1951 års Genèvekonvention*. Däri finns bestämmelser bland annat om skydd för den som riskerar förföljelse på grund av ras, nationalitet, tillhörighet till viss samhällsgrupp samt religiös eller politisk uppfattning. Med *asyl* avses ett uppehållstillstånd som beviljas utlänning därför att vederbörande är flykting, krigsvägrare eller inte vill återvända till sitt hemland på grund av de politiska förhållandena där och kan åberopa tungt vägande omständigheter till stöd för detta (*de facto*-flykting). Skyddet för denna sista kategori infördes 1 januari 1976 i 1954 års utlänningslag. Det särskilda skyddet för *krigsvägrare* infördes i lagen vid samma tid och innebar en kodifiering av långvarig praxis. Från 1997 var de officiella termerna *flykting* samt *skyddsbehövande* i övrigt. Uppehållstillstånd fick också ges till en utlänning som av *humanitära skäl* bör få bosätta sig i Sverige. Det är i detta fall inte fråga om någon rätt till skydd utan en möjlighet för den tillståndsgivande myndigheten att bevilja uppehållstillstånd. Detta avser en mycket stor grupp människor.

Sverige har sedan 1950 också tagit emot *kvotflyktingar*. Dessa utväljs antingen på plats i flyktingläger eller i sina hemländer. De kan också tas ut ef-

ter ansökningar som vidarebefordrats av svenska myndigheter utomlands. Kvotens storlek bestäms årligen av riksdagen och regeringen beslutar om den närmare inriktningen av kvoten. De flesta som tagits emot inom ramen för flyktingkvoten har varit flyktingar enligt Genèvekonventionen. Arbetsmarknadsstyrelsen ansvarade länge tillsammans med den centrala utlänningsmyndigheten för uttagningen av flyktingarna. Från 1985 har Invandrarverket/Migrationsverket hela ansvaret.

ARKIV ▶ UPPEHÅLLS- OCH ARBETSTILLSTÅND FÖR FLYKTINGAR

Arkivmaterialet rörande flyktingar i Sverige vad gäller *uppehålls- och arbetstillstånd* motsvarar i princip det för övriga utlänningar (se s. 68). Annat material som specifikt rör flyktingar behandlas i de följande avsnitten om olika flyktingkategorier.

Tiden fram till 1918

Den ryska revolutionen 1905 medförde att ett betydande antal *ryska politiska flyktingar* tog sin tillflykt till Sverige, särskilt socialdemokratiska och revolutionära flyktingar (till 1909). Bestämmelserna om anmälningsskyldighet med mera, som utfärdades av Kungl. Maj:t i april 1906, och den särskilt inrättade utlänningsexpeditionen i Stockholm behandlas på s. 32.

Under och efter första världskriget vistades i Sverige en stor skara politiker, politiska agenter och politiska *flyktingar från Ryssland*. Den 1914 under Generalstaben inrättade polisbyrån övervakade utlänningar misstänkta för spionerі och anmälde ofta hos civilministern att utlänningar borde utvisas. Passkontrollens införande 1917 satte punkt för den fria tillströmningen av flyktingar från Finland och Ryssland.

ARKIV ▶ FLYKTINGÄRENDEN UNDER FÖRSTA VÄRLDSKRIGET

Civildepartementets hemliga arkiv [Riksarkivet Marieberg]

- *Rapporter* från Polisbyrån (motsvarande rapporter också i Statens polisbyrås och Statens utlänningskommissions hemliga arkiv).

Generalstaben [Krigsarkivet]

- *Central- och inrikesavdelningarna*, handlingar ang. kontroll och övervakning av utlänningar, ca 1908–, bl.a. om omhändertagna och internerade *utländska militärer* under första världskriget.

Utrikesdepartementet [Riksarkivet Marieberg]

- *1902 års dossiersystem*, 21 U (vol. 1468–1469 och 2004–2005), uppgifter om omhändertagna och internerade *utländska militärer*.

Svenska Röda Korset, byrån för utväxling av krigsfångar [Riksarkivet Arninge]

- Handlingar 1915–1919.

»Röda« flyktingar från Finland

Inbördeskriget i Finland utbröt i början av 1918. Ett antal *ryska soldater*, som i februari 1918 flydde från ett interneringsläger för krigsfångar i Torneå, togs i förvar på den svenska sidan och fördes i början av mars till ett interneringsläger i Fristad i Västergötland, där redan några hundra ryssar och andra hade internerats. Också *finska rödgardister* omhändertogs av svensk militär och internerades som militär trupp vid Morjärv norr om Kalix. Under senhösten avvecklades lägret.

Den egentliga *flyktingströmmen* började på sensommaren 1918. De flyktingar som tog sig förbi gränskontrollen utan att bli avvisade fick stanna som politiska flyktingar. Eftersom de saknade möjlighet att erhålla hemlandspass, fick de söka svenska uppehållsböcker hos polismyndigheterna. En stor grupp vände sig direkt till Kungl. Maj:t och begärde tillstånd att få vistas i landet.

ARKIV ▶ HANDLINGAR OM RYSKA SOLDATER OCH FINSKA RÖDGARDISTER

Statens polisbyrå [Riksarkivet Marieberg]

- Ansökningar om *uppehållsböcker* från »röda« flyktingar, särskild serie (se s. 64).

  Märk. Polisbyrån utredde i övrigt om flyktingarna hade orsak att söka politisk asyl i Sverige. Dessa utredningar finns i de olika kontrollserierna i byråns arkiv (se s. 79) samt i *Civil-* resp. *Justitiedepartementet*.

Civildepartementet I [Riksarkivet Marieberg]

- *Konseljakter*, ang. *tillstånd att vistas i riket*, 1918–30 juni 1920 (därefter i Justitiedepartementets arkiv), samt andra slags utlänningsärenden; Riksarkivets digitala sökregister Konseljärenden.

Mellankrigstiden

Under åren fram till 1930-talet kom inga stora flyktinggrupper till Sverige. Arkivhandlingarna för de fåtaliga flyktingarna under denna period skiljer sig inte mycket från dem för övriga invandrare. Man får söka bland det vanliga materialet om pass och visering, uppehållstillstånd och arbetstillstånd med mera. En särskild handlingstyp är dock *Nansenpassen* och *identitetscertifikaten* (se s. 51). Nationalsocialisternas maktövertagande i Tyskland 1933 medförde dock ett ökat antal politiska och judiska flyktingar.

ARKIV ▶ HANDLINGAR OM TYSKA FLYKTINGAR

Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (Huddinge)

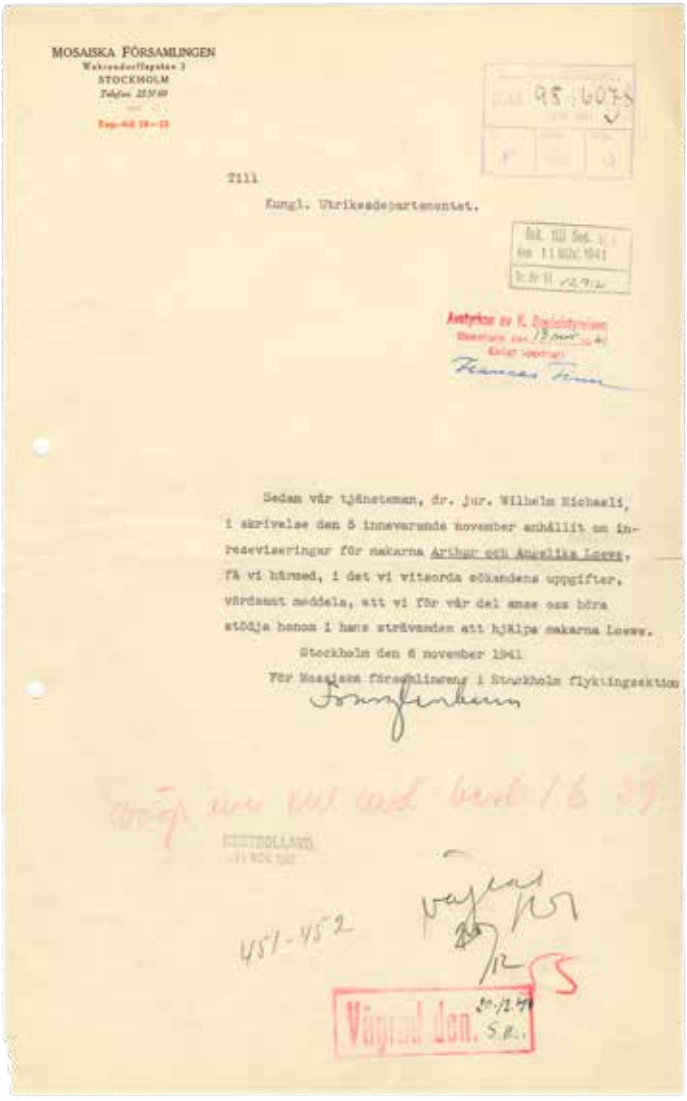
- Stort material om *tyska flyktingar* undan nazistregimen.

Andra världskrigets flyktingar

Under andra världskriget sökte sig många flyktingar från de krigsdrabbade grannländerna till Sverige. Det rörde sig bland annat om norska, danska och finska flyktingar, flyktingar från de baltiska länderna, evakuerade barn från Finland, militärer från de krigförande staterna och räddade interner från tyska koncentrations- och arbetsläger. Den 1 april 1945 fanns det 185 000 utlänningar med uppehållstillstånd i Sverige, varav 105 000 flyktingar, 27 000 finska evakuerade vuxna, 41 000 finska barn och 12 000 andra utlänningar.

NORDISKA FLYKTINGAR

Tysklands angrepp på Norge den 9 april 1940 medförde en flyktingström till Sverige, men i juli hade de flesta flyktingarna återvänt hem. Därefter kom emellertid nya flyktingar från Norge. Även från Danmark kom flyktingar till Sverige men till en början i mindre omfattning. Införandet av undantagstillstånd i Danmark den 29 augusti 1943 och aktionen mot judarna i landet i oktober 1943 ledde till en massflykt till Sverige. Samma höst borttogs kravet på arbetstillstånd för nordiska medborgare. Hösten 1944 kom runt 40 000 finländare, som evakuerats på grund av krigshandlingarna i norra Finland. I allmänhet återvände flyktingarna till sina hemländer efter krigsslutet, de flesta efter att ha gjort stora insatser i det svenska arbetslivet.

MOSAISKA FÖRSAMLINGEN
Wahrendorffsgatan 3
STOCKHOLM
Telefon 23 50 60

Till
Kungl. Utrikesdepartementet.

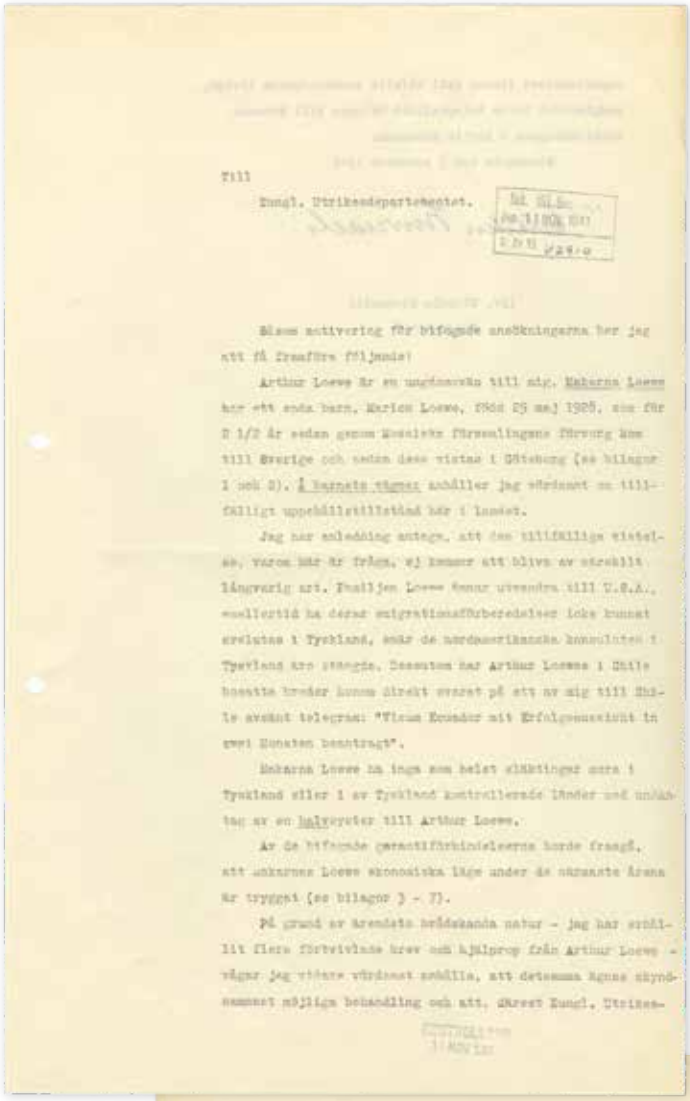
Sedan vår tjänsteman, dr. jur. Wilhelm Richard, i skrivelse den 5 innevarande november anhållit om inresevisering för makarna Arthur och Angelika Loewe, få vi härmed, i det vi vitsorda sökandens uppgifter, vördsamt meddela, att vi för vår del anse oss böra stödja honom i hans strävanden att hjälpa makarna Loewe.

Stockholm den 6 november 1941

För Mosaiska församlingens i Stockholm flyktingsektion

Handlingar till ansökan om inresetillstånd 1941 ur viseringsdossiern nr 490 348 för f.d. advokaten Arthur Loewe och hans hustru Angelika (SUK, passbyrån, vol.F2BA:231, RA Marieberg).

Makarnas dotter Marion (f. 1928) fick komma till Sverige 1939 bland en grupp judiska barn. Föräldrarna vägrades inresa, först i juni 1939 av Socialstyrelsen (handlingarna i centraldossiern i SUK:s kanslibyrå), sedan i december 1941 av Utrikesdepartementet (viseringsdossiern). Efter deportationen österut från Berlin i slutet av oktober 1941 dog de våren 1942 i lägren.

Till

Kungl. Utrikesdepartementet.

Åberopande motivering för bifogade ansökningarna har jag att få framföra följande:

Arthur Loewe är en ungersvenska till sitt. Makarna Loewe har ett enda barn, Marion Loewe, född 25 maj 1925, som för 2 1/2 år sedan genom Röda Korsets försorg kom till Sverige och sedan dess vistas i Göteborg (se bilagor 1 och 2). I barnets tidigare anhöller jag vördsamt om tillfälligt uppehållstillstånd här i landet.

Jag har anledning antaga, att den tillfälliga vistelse, varom här är fråga, ej kommer att bliva av förhållandevis långvarig art. Familjen Loewe önskar utvandra till U.S.A., emellertid ha deras emigrationsförberedelser icke kunnat avslutas i Tyskland, enär de nordamerikanska konsulaten i Tyskland icke arbeta. Dessutom har Arthur Loewes i Chile bosatte bröder kommo direkt svaret på ett av mig till Chile avsänt telegram: "Finns Ecuador att Erhållandet tillstånd till emi Ecuador beordrat".

Makarna Loewe ha inga som helst släktingar kvar i Tyskland eller i av Tyskland kontrollerade länder med undantag av en halvsyster till Arthur Loewe.

Av de bifogade garantiförbindelserna torde framgå, att makarnas Loewe ekonomiska läge under de närmaste åren är tryggat (se bilagor 3 - 7).

På grund av ärendets brådskande natur - jag har erhållit flera förtvivlade brev och hjälprop från Arthur Loewe - vågar jag vidare vördsamt anhålla, att detsamma måtte skyndsammast möjliga behandling och att, ärevst Kungl. Utrikes-

departementet finner sig kunna bifalla ansökningarna ifråga, medgivandet härom telegrafiskt bringas till svenska beskickningens i Berlin kännedom.

Stockholm den 5 november 1941

Wilhelm Munthe af Morgenstierne

(Dr. Wilhelm Munthe af Morgenstierne)

Frejagatan 8

Socialstyrelsen och ***Statens utlänningskommission***
[Riksarkivet Marieberg]

- *Centraldossierer* över utlänningar (se s. 68), nordiska medborgares *arbets-* (–hösten 1943) och *uppehållstillstånd*.
- *Socialstyrelsens utlänningsbyrå* resp. *hemliga arkiv*: *utlänningsärenden*, liggare och andra serier ang. flyktingar från Norge och Danmark.
- Arkivet efter *Kjesätersförläggningen*, mottagningscentral för norska flyktingar i Sverige. Betr. detta och andra utlänningsförläggningars arkiv se s. 178.

Statens utlänningskommission i Haparanda [Landsarkivet i Härnösand]

- Handlingar rörande mottagandet av *finska evakuerade* 1944–1946.

Utrikesdepartementet [Riksarkivet Marieberg]

- *1920 års dossiersystem*, P 40 K–M (vol. 69–75), flyktingar från Finland, Norge och Danmark.

Civilförsvarsstyrelsen [Krigsarkivet]

- *Civila flyktingar*, särskilt baltiska samt de finska evakueringsflyktingarna hösten 1944–.

Landsfiskaler och ***andra polismyndigheter*** [landsarkiven]

- *Förhörsrapporter* och handlingar ang. flyktingar.

Riksarkivet i Oslo

- *Reservepolitiet* i Sverige, 1943–1946 (nästan 800 hm).
- *Flyktningskontoret i Stockholm*, 1940–1946 (drygt 300 hm), bl.a. *register* över norska flyktingar i Sverige, register tillgängligt på nätet.

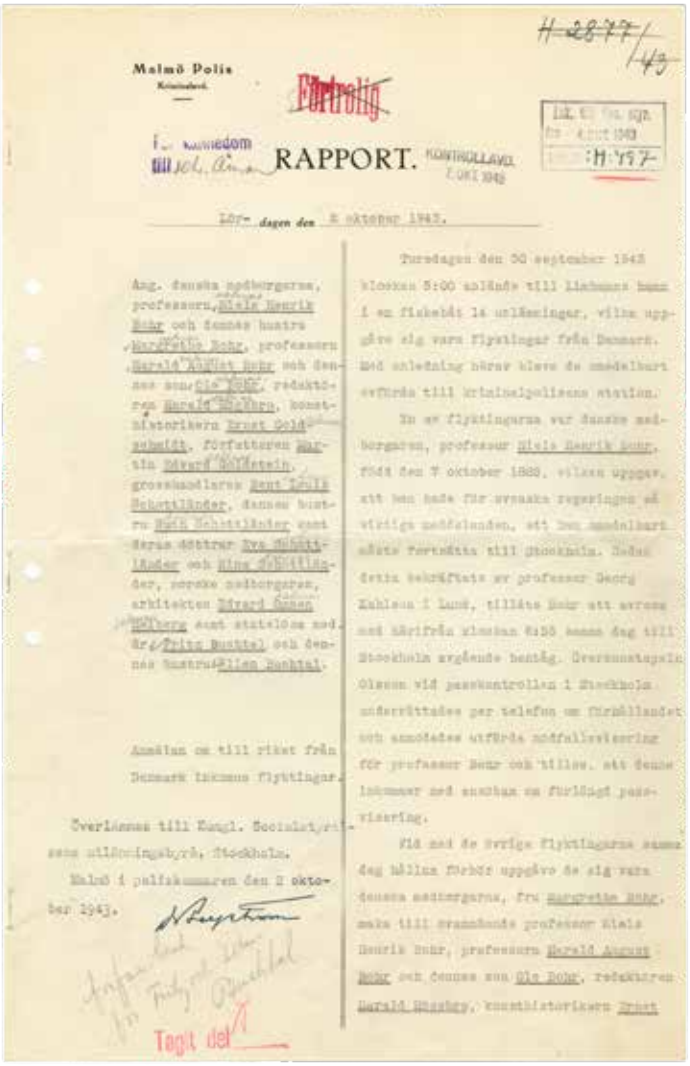
Rigsarkivet i Köpenhamn

- *Den Danske Flygtningeadministration i Sverige*, 1943–1945, bl.a. *register* över danska flyktingar i Sverige.

Övrigt [Riksarkivet Marieberg]

- Ang. danska och norska *polistrupper* som utbildades i Sverige 1943–1945
  - *Harry Södermans arkiv*
  - *Lantförsvarets kommandoexpeditions hemliga arkiv*
  - *Socialdepartementets hemliga arkiv*
  - *Utrikesdepartementet*, *1920 års dossiersystem*, HP 22 P (vol. 1135–1136).

Märk. Ang. till Sverige *evakuerade barn* se s. 184.

Malmö Polis
Kriminalavd.

Förtroligt

RAPPORT.

KONTROLLAVD
2 OKT 1943

H 2877/43

H 257

Lör- dagen den 2 oktober 1943.

Ang. danska medborgarna, professorn, Niels Henrik Bohr och hennes hustru Margrethe Bohr, professorn Harald August Bohr och dennes son Ole Bohr, redaktören Harald Stadtfeldt, konsthistorikern Ernst Goldschmidt, författaren Martin Edvard Goldstein, grosshandlaren Kent Louis Schottländer, dennes hustru Ruth Schottländer samt deras döttrar Eva Schottländer och Nina Schottländer, norske medborgaren, arkitekten Edvard Sonne Hoffberg samt statslösa medborgaren Fritz Buchtal och dennes hustru Ellen Buchtal.

Anmälan om till riket från Danmark inkomna flyktingar.

Överlämnas till Kungl. Socialstyrelsens utlänningsbyrå, Stockholm.

Malmö i poliskammaren den 2 oktober 1943.

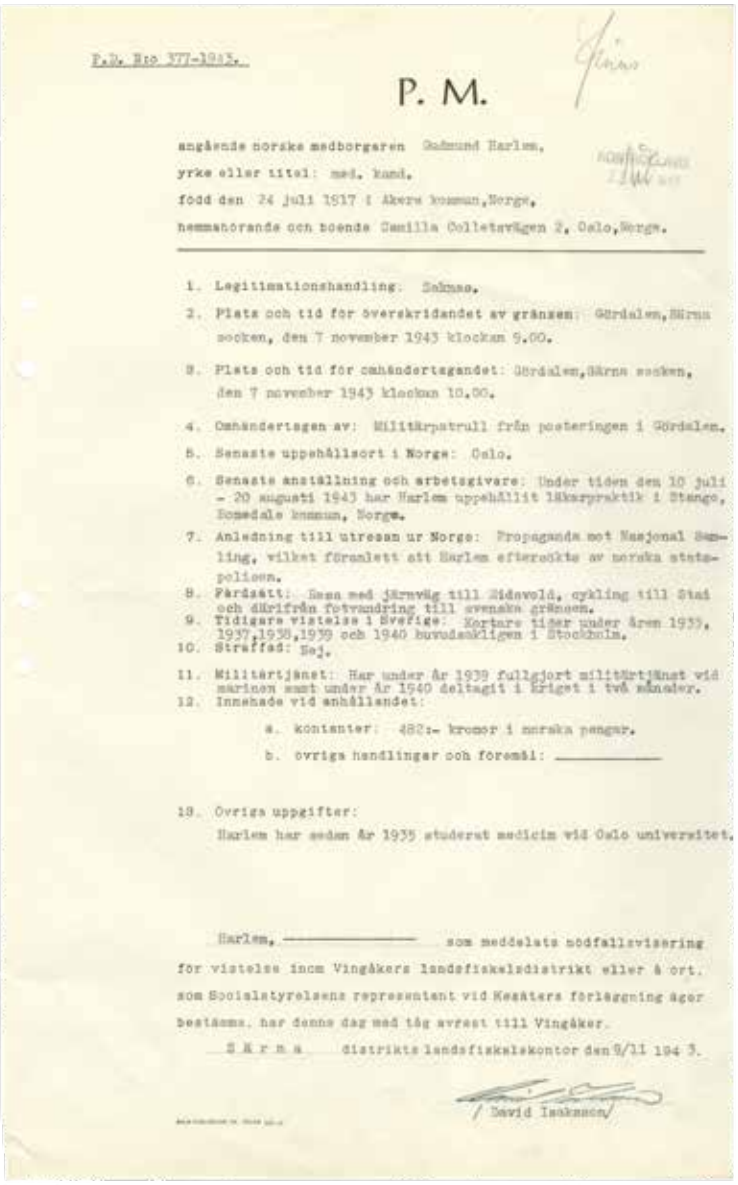
Tagit del

Tisdagen den 30 september 1943 klockan 5:00 anlände till Limhamns hamn i en fiskebåt 14 utlänningar, vilka uppgåvo sig vara flyktingar från Danmark. Med anledning härav kleos de omedelbart avförda till kriminalpolisens station.

En av flyktingarna var danske medborgaren, professor Niels Henrik Bohr, född den 7 oktober 1885, vilken uppgav, att han hade för avsikt att begiva sig vidare omedelbart sålsom förhörts till Stockholm. Sedan detta behörigen verkställts av professor Georg Eklund i Lund, tillåtes Bohr att avresa med tågfärd klockan 6:55 samma dag till Stockholm avgående tåg. Överinspektören Olsson vid passkontrollen i Stockholm underrättades per telefon om förhållandet och anmodades utföra nödfallsvisering för professor Bohr och hustru, att denne inkommer med anledning av förlängd passvisering.

Två med de övriga flyktingarna samma dag hållna förhör uppgåvo de sig vara danska medborgarna, fru Margrethe Bohr, maka till ovannämnde professor Niels Henrik Bohr, professorn Harald August Bohr och dennes son Ole Bohr, redaktören Harald Stadtfeldt, konsthistorikern Ernst

Rapport om danska flyktingar anlända till Limhamn hösten 1943, då nästan hela den danska judiska befolkningen flydde till Sverige. Denna rapport förvaras i centraldossiern för den danske atomfysikern Niels Bohr (1885–1962), som erhöll 1922 års Nobelpris i fysik (SUK, kanslibyrån, vol. F1ABA:428, RA Marieberg). Av centralregisterkortet framgår att Bohr lämnade Sverige med flyg till England redan efter en vecka. Passagerarlistor för krigsårens kurirplan till och från England finns i flera arkiv i Riksarkivet. Man kan läsa mer om Niels Bohr och hans familjs flykt till Sverige i L. Hallbergs artikel »Nobelpristagare på flykt« (i *Spåren efter Nobel*, Årsbok för Riksarkivet och landsarkiven 2001).

P.M. Nro 377-1943.

P. M.

angående norske medborgaren Gudmund Harlem,
yrke eller titel: med. kand.
född den 24 juli 1917 i Åkers kommun, Norge,
hemmahörande och boende Camilla Colletsvägen 2, Oslo, Norge.

1. Legitimationshandling: Saknas.
2. Plats och tid för överskridandet av gränsen: Gördalen, Särna socken, den 7 november 1943 klockan 9.00.
3. Plats och tid för omhändertagandet: Gördalen, Särna socken, den 7 november 1943 klockan 10.00.
4. Omhändertagen av: Militärpatrull från posteringen i Gördalen.
5. Senaste uppehållsort i Norge: Oslo.
6. Senaste anställning och arbetsgivare: Under tiden den 10 juli - 20 augusti 1943 har Harlem uppehållit läkarpraktik i Stange, Romedals kommun, Norge.
7. Anledning till utresan ur Norge: Propaganda mot Nasjonal Samling, vilket föranlett att Harlem eftersökts av norska statspolisen.
8. Färdsätt: Resa med järnväg till Sidsvold, cykling till Stai och därifrån fotvandring till svenska gränsen.
9. Tidigare vistelse i Sverige: Kortare tider under åren 1935, 1937, 1938, 1939 och 1940 huvudsakligen i Stockholm.
10. Straffad: Nej.
11. Militärtjänst: Har under år 1939 fullgjort militärtjänst vid marinen samt under år 1940 deltagit i kriget i två månader.
12. Innehade vid anhållandet:
    a. kontanter: 482:- kronor i norska pengar.
    b. övriga handlingar och föremål: _____

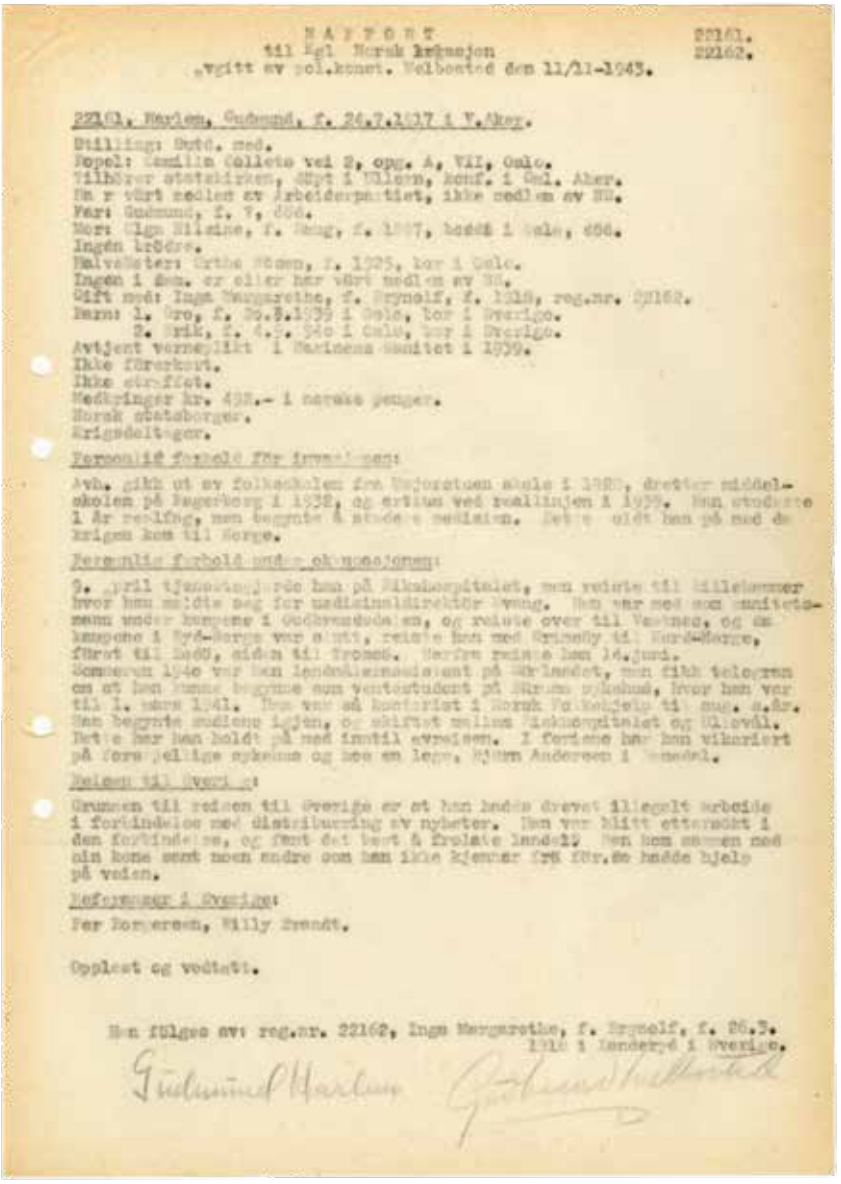
13. Övriga uppgifter:
Harlem har sedan år 1935 studerat medicin vid Oslo universitet.

Harlem, _____ som meddelats nödfallsvisering för vistelse inom Vingåkers landsfiskalsdistrikt eller å ort, som Socialstyrelsens representant vid Kesäters förläggning äger bestämma, har denna dag med tåg avrest till Vingåker.

S ä r n a distrikts landsfiskalskontor den 9/11 1943.

/ David Isaksson /

Förhörsrapport 9 november 1943 från landsfiskalen i Särna avseende norske flyktingen Gudmund Harlem (rapporten förvararas i hans centraldossier i SUK, kanslibyrån, vol. F1ABA:1267, RA Marieberg). Harlem hade 7 november med svensk-födda hustrun Inga överskridit den svenska gränsen (de båda barnen Gro och Erik vistades då sedan maj i Sverige). Han sändes till det norska mottagningslägret i Kjesäter invid Vingåker. (Dottern Gro blev långt senare Norges statsminister.)

RAPPORT 22161.
til Kgl. Norsk kommisjon 22162.
...vgitt av pol.konst. Vedtatt den 11/11-1943.

22161. Harlem, Gudmund, f. 26.7.1917 i V.Aker.

Stilling: Sstd. med.
Bopel: Camilla Colletts vei 2, opg. A, VII, Oslo.
Tilhører statskirken, døpt i Ullern, konf. i Ull. Aker.
Er ikke medlem av Arbeiderpartiet, ikke medlem av NS.
Far: Gudmund, f. ?, død.
Mor: Olga Hilaine, f. Haug, f. 1897, bosatt i Oslo, død.
Ingen brødre.
Halvsøstre: Grthe Stenn, f. 1925, bor i Oslo.
Ingen i fam. er eller har vært medlem av NS.
Gift med: Inga Margrethe, f. Brynolf, f. 1918, reg.nr. 22162.
Barn: 1. Gro, f. 20.8.1939 i Oslo, bor i Sverige.
2. Erik, f. 4.[illegible] i Oslo i Oslo, bor i Sverige.
Avtjent vernepliktig i Marinens sanitet i 1939.
Ikke førerkort.
Ikke straffet.
Medbringer kr. 495.- i norske penger.
Norsk statsborger.
Krigsdeltager.

Personlige forhold før krigen:

Avh. gikk ut av folkeskolen fra Uelorstuen skole i 1930, dretter middelskolen på Bagerborg i 1932, og artium ved tvalliljen i 1936. Han studerte 1 år realfag, men begynte å studere medisin. Sekte eldt han på med da krigen kom til Norge.

Personlige forhold under okkupasjonen:

9. april tjenestegjorde han på Rikshospitalet, men reiste til Hillesmmer hvor han meldte seg for medisinaldirektør Lyng. Han var med som sanitetsmann under kampene i Gudbrandsdalen, og reiste over til Vestnes, og da kampene i Nord-Norge var slutt, reiste han med Orionella til Narvik-Harstad, derfra til Lødø, siden til Tromsø. Derfra reiste han 14.juni. Sommeren 1940 var han lensdelsmedisinalt på Hinnland, men fikk telegram om at han kunne begynne sun ventestudent på Ullevål sykehus, hvor han var til 1. mars 1941. Han var så konstituert i Norsk Folkehjelp til mai. d.år. Han begynte studiene igjen, og arbeidet mellom Rikshospitalet og Ullevål. Dette har han holdt på med inntil avreisen. I ferdene har han vikariert på forskjellige sykehus og noe en lege, Bjørn Andersen i Hamedal.

Reisen til Sverige:

Grunnen til reisen til Sverige er at han hadde drevet illegalt arbeide i forbindelse med distribuering av nyheter. Han var blitt etterlyst i den forbindelse, og fant det best å forlate landet. Han kom sammen med sin kone samt noen andre som han ikke kjenner fra før,de hadde hjelp på veien.

Reiseruten i Sverige:

Per Jernbane, Billy Brandt.

Opplest og godkjent.

Han fulgte av: reg.nr. 22162, Inga Margrethe, f. Brynolf, f. 26.3. 1918 i Landskrona i Sverige.

Gudmund Harlem

I Kjesäters lägerarkiv finns bl.a. de norska myndigheternas förhör med norska flyktingar (fr.o.m. norska flyktingnumret 15 500), i (ibland svårläslig) karbonkopia. Här rapporten från förhöret 11 november 1943 med Gudmund Harlem, flyktingnummer 22 161 (SUK, Andra världskrigets lägerarkiv, Kjesäter, vol. E II:9, RA Marieberg).

ARKIV ▶ HANDLINGAR OM BALTISKA FLYKTINGAR

Statens utlänningskommission [Riksarkivet Marieberg]

- *Kanslibyrån*, avställda *centraldossierer* för baltiska flyktingar som lämnat Sverige senast ca 1952, alfabetisk ordning (419 vol.) (se s. 69).
- *Hemliga arkivet*
  - alfabetiskt ordnade rapporter från polismyndigheternas *förhör* med baltiska och ingermanländska flyktingar, okt. 1944–jan. 1945 (24 vol.)
  - *kontrollserie HE*, ang. balter (3 vol.), med polismyndigheternas förhörsrapporter om baltiska flyktingar som angetts för allmänna brott eller samarbete med ockupationsmyndigheterna. (Kommissionens *H-baltregister* ang. flyktingar som anklagats för samröre med tyska och sovjetryska myndigheter har förstörts, men en del av underlagsmaterialet finns kvar.)
- *Sociala byrån*
  - *Flyktingbåtkommittén*, bl.a. register över flyktingbåtar och deras ägare (3 vol.)
  - ang. *lägerverksamheten* och *baltisk skolverksamhet* (2 vol.).

Fartygsersättningsnämnden [Riksarkivet Marieberg]

- Bl.a. register över beslagtagna båtar och beslagsakter, 1945–1947 (20 vol.).

Utrikesdepartementet [Riksarkivet Marieberg]

- *1920 års dossiersystem*
  - P 40 R (vol. 76–81), ang. flyktingar från Baltikum
  - HP 80 R (vol. 3582–3584), ang. baltiska och finska flyktingbåtar.

Märk. Ang. baltiska flyktingar finns i Riksarkivet också betydande bestånd *privata baltiska arkiv*. Betr. *estlandssvenskarna* se s. 190, *baltutlämningen* s. 170.

BALTISKA FLYKTINGAR

Från de baltiska länderna kom redan 1940 en del flyktingar, och även därefter anlände balter till Sverige. Den stora massflykten ägde rum hösten 1944, då runt 30 000 balter kom till Sverige. Under senhösten befriades de medborgare i de före detta baltiska staterna som hade svenskt uppehållstillstånd från kravet på arbetstillstånd. Myndigheternas arkivmaterial

rörande de baltiska flyktingarna skiljer sig inte väsentligen från vad som gäller andra flyktingar. I Utlänningskommissionens arkiv finns dock några speciella typer av handlingar rörande balter.

SOVJETISKA FLYKTINGAR

En ganska stor grupp var de sovjetryska flyktingar, som tog sin tillflykt till Sverige. Till stor del rörde det krigsfångar, som rymt från läger i Norge och Finland. Från oktober 1944 »repatrierade« Sverige ungefär 2 000 av dem till Sovjetunionen, ofta mer eller mindre mot deras vilja.

ARKIV ▶ HANDLINGAR OM SOVJETISKA FLYKTINGAR

Utrikesdepartementet [Riksarkivet Marieberg]

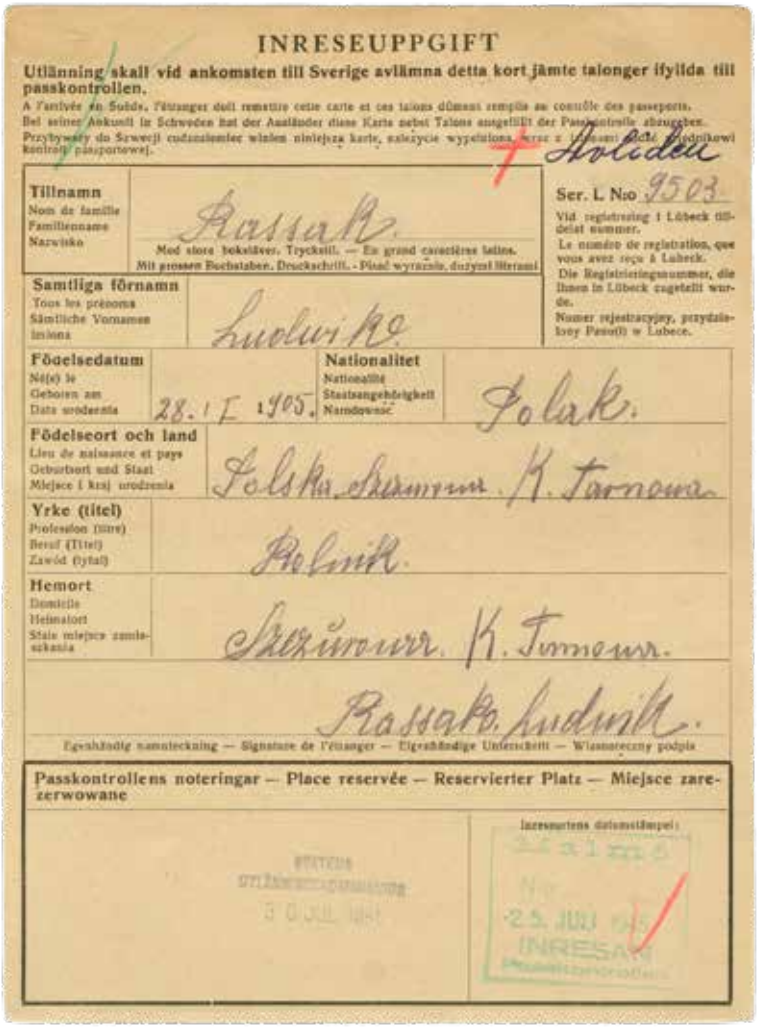
- *1920 års dossiersystem*, HP 22 I och 39 N (vol. 1113 resp. 1689–1693) samt P 40 J och 90 DD (vol. 67–68 resp. 1316–1317), ang. de sovjetiska flyktingarna och förhandlingarna med den sovjetiska legationen med anledning av dess krav att flyktingarna skulle sändas hem till Sovjetunionen.

Statens utlänningskommission [Riksarkivet Marieberg]

- *Kanslibyrån*, centraldossiererna för de sovjetiska flyktingar som blev kvar i Sverige samt dossierer för repatrierade flyktingar (ofta med förhörsrapporter från landsfiskaler efter flyktingarnas ankomst till Sverige).
- *Andra världskrigets lägerarkiv*, arkiven efter flera utlänningsförläggningar där sovjetryssar placerades, t.ex. Lisma, Baggbron och Baggå med Krampen.
- *Kontrollbyrån*, ryssar och ingermanländare 1944–1947 (1 vol.).

FÖRE DETTA KONCENTRATIONSLÄGERFÅNGAR

Våren 1945 kom till Sverige ett stort antal så kallade *repatriandi* (flyktingar som antogs inom kort kunna återvända till sina hemländer). Under april–maj 1945 överfördes genom Svenska Röda Korset under ledning av Folke Bernadotte omkring 20 000 koncentrations- och arbetslägerfångar till Sverige. I juni och juli överfördes ytterligare runt 10 000 personer genom förmedling av United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA). Lägerfångarna var vid ankomsten i mycket dåligt fysiskt och

INRESEUPPGIFT

Utlänning skall vid ankomsten till Sverige avlämna detta kort jämte talonger ifyllda till passkontrollen.

A l'arrivée en Suède, l'étranger doit remettre cette carte et ces talons dûment remplis au contrôle des passeports.

Bei seiner Ankunft in Schweden hat der Ausländer diese Karte nebst Talons ausgefüllt der Passkontrolle abzugeben.

Przybywający do Szwecji cudzoziemiec winien niniejszą kartę, należycie wypełnione talony [illegible] Holiden

Tillnamn — Nom de famille — Familienname — Nazwisko: Rassak.

Med stora bokstäver. Tryckstil. — En grand caractères latins. — Mit grossen Buchstaben. Druckschrift. - Pisać wyraźnie, drukiem literami

Ser. L. No: 9503

Vid registrering i Lübeck tilldelat nummer. — Le numéro de registration, que vous avez reçu à Lubeck. — Die Registrierungsnummer, die Ihnen in Lübeck zugeteilt wurde. — Numer rejestracyjny, przydzielony Panu(i) w Lubece.

Samtliga förnamn — Tous les prénoms — Sämtliche Vornamen — Imiona: Ludwik Ro.

Födelsedatum — Né(e) le — Geboren am — Data urodzenia: 28. I. 1905.

Nationalitet — Nationalité — Staatsangehörigkeit — Narodowość: Polak.

Födelseort och land — Lieu de naissance et pays — Geburtsort und Staat — Miejsce i kraj urodzenia: Polska. Szamrum. K. Tarnowa.

Yrke (titel) — Profession (titre) — Beruf (Titel) — Zawód (tytuł): Rolnik.

Hemort — Domicile — Heimatort — Stałe miejsce zamieszkania: Szczurowa. K. Tarnowa.

Rassak. Ludwik.

Egenhändig namnteckning — Signature de l'étranger — Eigenhändige Unterschrift — Własnoręczny podpis

Passkontrollens noteringar — Place reservée — Reservierter Platz — Miejsce zarezerwowane

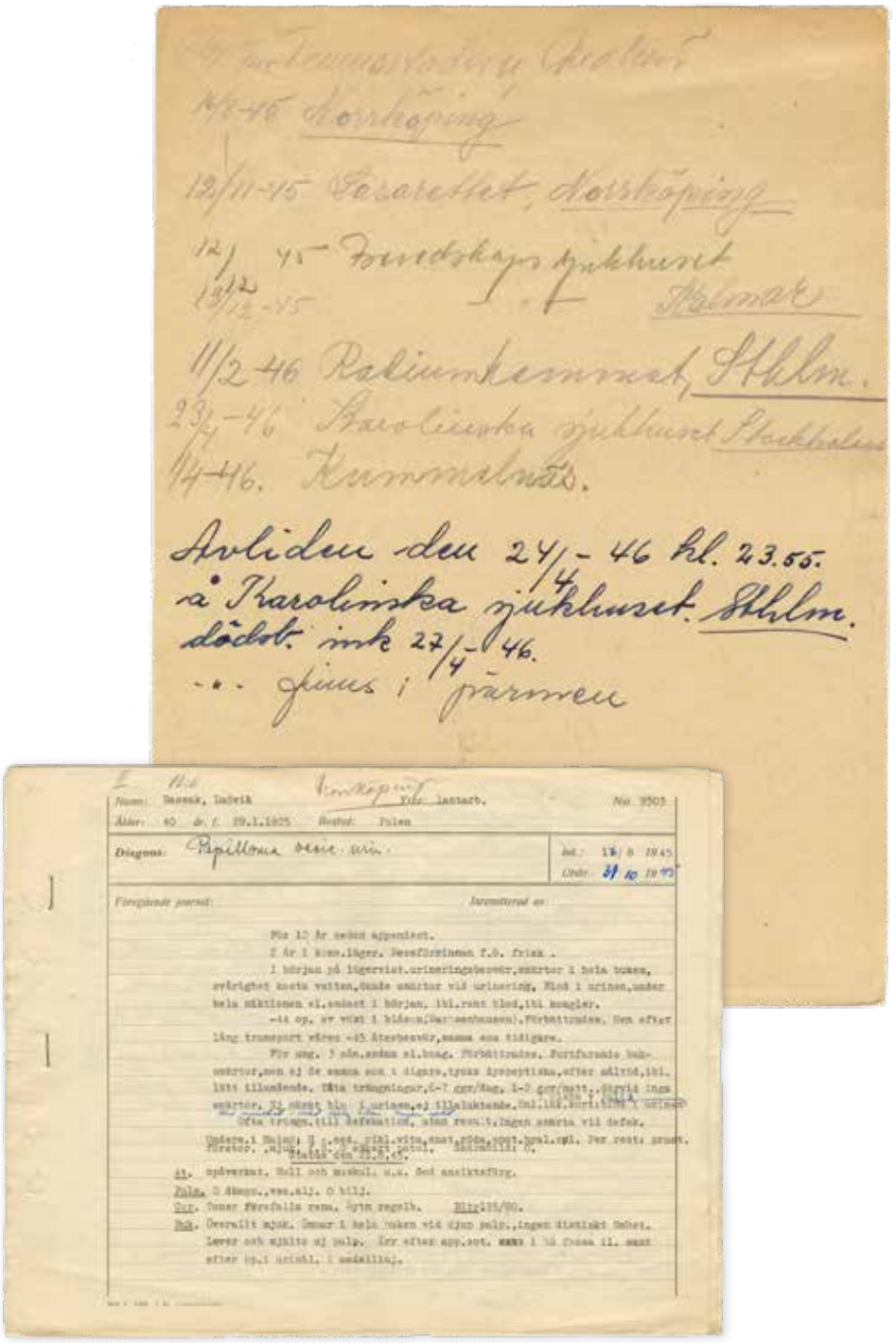
Inresortens datumstämpel:

25. JULI 45

INRESAN

Inresekort (fram- och baksida) för f.d. lägerfånge i Tyskland (SUK, passbyrån, vol. E11:15, RA Marieberg). På inresekortens baksidor finns uppgifter om placeringen i svenska flyktingläger, på beredskapssjukhus m.m. Ludwik Rassak anlände till Sverige den 25 juli 1945 med en s.k. UNRRA-transport och avled nio månader senare.

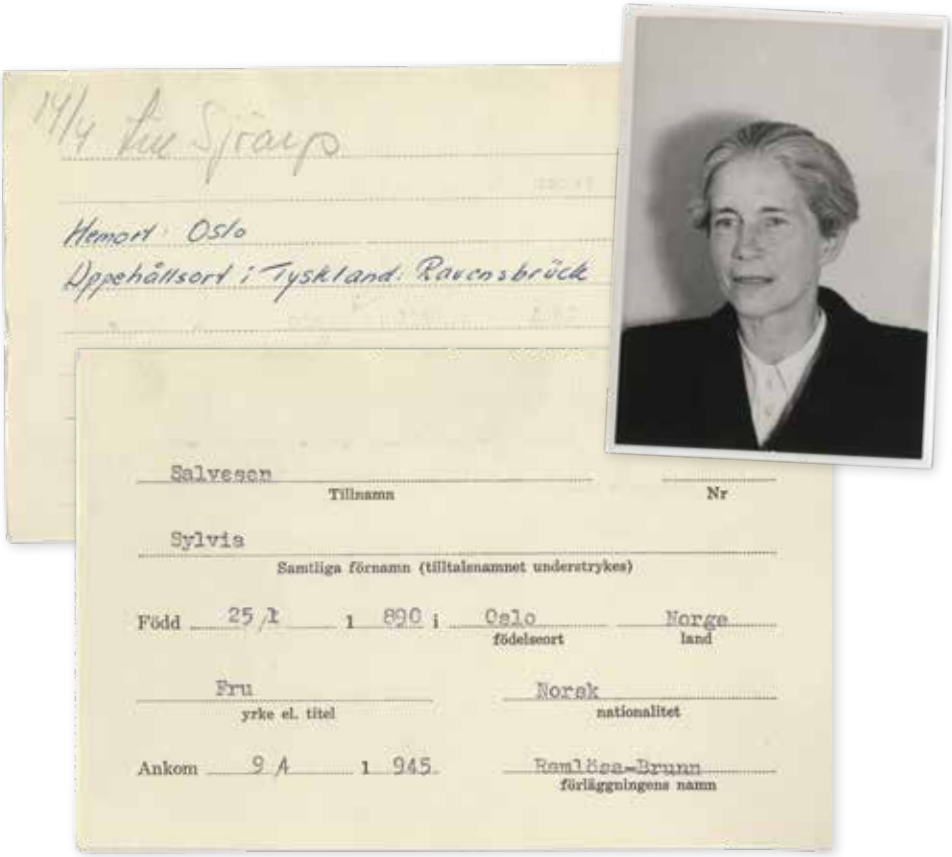
Första sidan av sjukjournal från Kalmar för f.d. koncentrationslägerfången Ludwik Rassak (Medicinalstyrelsen, 1945 års flyktingsjukvård, vol. F1:31, RA Marieberg). Rassak avled i april 1946 på Karolinska sjukhuset.

Avliden den 24/4-46 kl. 23.55.
å Karolinska sjukhuset Sthlm.
dödsbr. ink 27/4-46.
-.- fimos i pärmen

Namn: Dacek, Ludvik Yrke: lantarb. Nr 3503
Ålder: 40 år f. 29.1.1905 Bostad: Tolen
Diagnos: Papillomata vesicae urin. Inl: 13/8 1945
Utskr: 31/10 1945
Föregående journal: Införskaffad av:

Har 15 år sedan appendect.
I år i somm.läger. Besöksförmågan f.ö. frisk.
I början på lägervist.urineringsbesvär,smärtor i hela buken, svårighet kasta vatten,ökade smärtor vid urinering, blod i urinen,under hela sjukhusvistelsen sl.smärt i början, likl.rent blod,likl.koagler.
-44 op. av vän i bilolycka(Bergenhusen).Förbättrades. Den efter lång transport vären -45 återbesvär,samma som tidigare.
För ung. 3 mån.sedan sl.hoag. Förbättrades. Fortfarande buksmärtor,som ej de samma som i början,tycks dyspeptiska,efter måltid,likl. lätt tillstående. Täta trängningar,6-7 ggr/dag, 1-2 ggr/natt, tömda inga smärtor. Ej värst här i urinen,ej tillståndande. Enl.läk.bortfallet i urinen. Ofta trängn.till defekation, sedan resultlösa smärta vid defek.
Undersk.i Malmö: U.p.ord. riktl.vita,enst.röda,spec.hyal.cyl. Per rectr: prost. Prostat: .mjuk, .ej ömmande. Blodtal: 0.
Blodtal den 31.8.45.
Al. opdverkar. Hull och mjukbl. u.s. God anslutsförg.
Palp. O ömgn.,vse.alj. O tillj.
Cor. Toner förefalla rena. Rytm regelb. Bltr:135/80.
Buk. Överallt mjuk. Ömmar i hela buken vid djup palp.,ingen distinkt Resist. Lever och mjälte ej palp. Ärr efter opp.sot. samt i lä fossa il. samt efter op.i urinbl. i medellinj.

Registerkort och fotografi över flyktingar anlända till södra Sverige (Länsstyrelsen i Malmöhus län, civilförsvarssektionen, vol. ÖIa:21 resp. ÖIb:13, Landsarkivet i Lund). Norska motståndskvinnan Sylvia Salvesen (1890–1973) anlände den 9 april 1945 med Rödakorstransport till Sverige. Hon hade 1942 fängslats i Oslo och året efter förts till koncentrationslägret i Ravensbrück. 1947 publicerade hon sina memoarer om krigsåren, *Tilgi, men glem ikke*. I Sverige vistades hon de första dagarna i flyktinglägret i Ramlösa Brunn och därefter avreste hon den 14 april till Sjöarp.

Första anhalt på vägen blev dock sjukhemmet Hvita Korset i Ålmhult, där Salvesen vistades mellan den 14 och 18 april, då resan fortsatte mot utlänningslägret i Sjöarp i närheten av Vetlanda (SUK, Andra världskrigets lägerarkiv, Älmhult, vol. 1, RA Marieberg). Av anteckningen på Utlänningskommissionens centralregisterkort (SUK, kanslibyrån vol. D2AB:117, RA Marieberg) framgår att Salvesen utreste till Norge via Charlottenberg den 3 juni 1945. Hennes centraldossier (SUK, kanslibyrån vol. F1ABA:3644) innehåller handlingar kring tillstånd att besöka professor Nanna Svartz på Karolinska sjukhuset.

Foton från flyktingförläggningen i Tofta Brunn, där f.d. koncentrationslägerfångar från Tyskland vistades 1945. Skolverksamhet bland judiska flyktingar (SUK, sociala byrån, vol. F5:1, RA Marieberg).

psykiskt tillstånd, undernärda och ofta svårt sjuka. De räddade fördes till sjukhus och speciella förläggningar. De flesta repatriandi återvände senare till sina hemländer eller reste vidare till andra länder men åtskilliga blev kvar i Sverige.

ARKIV ▶ HANDLINGAR OM F.D. LÄGERFÅNGAR

Statens utlänningskommission [Riksarkivet Marieberg]

- *Kontrollbyråns efterforskningsavdelning*, *namnlistor* över Röda Korsets och UNRRA:s transporter; särskilda förteckningar över polska och danska medborgare samt judar (dubbletter i Svenska Röda Korset, Riksarkivet Arninge).
- *Passbyrån*
  - *inresekort* (66 vol.) för flyktingar som anlände till Sverige med Röda Korsets och UNRRA:s transporter, anteckningar om svensk lägerplacering, utresa m.m.
    - flyktingar som 1946 var kvar i Sverige, alfabetisk ordning (13 vol.)
    - avlidna 1945–1946, alfabetisk ordning (2 vol.)
    - utresta flyktingar, ordnade efter nationalitet och därinom i alfabetisk ordning (51 vol.)
  - *polisförhörsuppgifter* för flyktingar utan centraldossier (4 vol.) (blev personen kvar i Sverige längre tid, lade man upp centraldossier på samma sätt som för övriga utlänningar i landet, se s. 68)
  - *viseringsansökningar* från danska, norska och holländska rödakorsflyktingar m.fl. för vilka det inte finns inresekort (19 vol.).

Utrikesdepartementet [Riksarkivet Marieberg]

- *1920 års dossiersystem*, bl.a. HP 39 D (vol. 1618–1619), ang. aktionen i Tyskland för att rädda koncentrationslägerfångar.

Svenska Röda Korset [Riksarkivet Arninge]

- *Överstyrelsens* (t.ex. vol. F I a:490 och 506) resp. *Folke Bernadottes* arkiv, ang. räddningsaktioner i de tyska koncentrationslägren.

Judiska (Mosaiska) församlingen i Stockholm [Riksarkivet Arninge]

- Stort arkivmaterial om till Sverige räddade judiska flyktingar 1945 och senare.

Länsstyrelsen i Malmöhus län, civilförsvarssektionen [Landsarkivet i Lund]

- 29 kortlådor med över 20 000 *registerkort* över flyktingar, 1944–1946
- 16 kortlådor med *fotografier* samt andra handlingar ang. flyktingar (registerkorten upprättades på flyktingförläggningar i Sydsverige och samsorterades på länsstyrelsen efter överlämnandet dit 1960).

Kriminalpolisen i Malmö [Malmö stadsarkiv]

- Bl.a. förteckningar över flyktingar med de olika båttransporterna till Malmö 1945 samt förhörsprotokoll.

Medicinalstyrelsen [Riksarkivet Marieberg]

- I *1945 års flyktingsjukvård* bl.a. läkarkort rörande flyktingar (16 vol.), handlingar från vissa utlänningsförläggningar och beredskapssjukhus (9 vol.), patientliggare och patientrullor från olika beredskapssjukhus (21 vol.), sjukjournaler ordnade efter sjukhus och därinom alfabetiskt på patientens namn (112 vol.).
- I *Konvalescentvård för flyktingar, Stråtenbo och Lökene* 1947–1964 finns bl.a. några volymer sjukjournaler.

Övrigt

- *Statens utlänningskommission*, arkiven efter flyktingläger som drevs av kommissionen finns mer eller mindre bevarade i samlingen *Andra världskrigets lägerarkiv* (se s. 178).
- *Civilförsvarsstyrelsen* [Krigsarkivet], handlingar från vissa *flyktingläger*.
- Vissa *krigssjukhus* [Krigsarkivet], bl.a. det från Lärbro på Gotland, har uppgifter om flyktingar.
- *International Tracing Service* [Bad Arolsen i Tyskland], mycket stor samling register och dokument ang. offer för och överlevande från de nazistiska förföljelserna och andra civila flyktingar under andra världskriget.

UTLÄNDSKA MILITÄRER

Utländsk militärpersonal, som hamnat i eller tagit sin tillflykt till Sverige, togs om hand av de svenska militära myndigheterna, som internerade dem i *särskilda utlänningsläger*. Det gäller tyska, polska, sovjetiska, baltiska och västallierade militärer. I allmänhet sändes de så småningom tillbaka till

sina hemländer. En stor grupp var de tyska (även baltiska) soldater, som Sverige under hösten 1945 och början av 1946 utlämnade till de allierade. Beryktad är den så kallade baltutlämningen till Sovjetunionen (men den överväldigande majoriteten av de utlämnade militärerna var tyskar).

ARKIV ▶ HANDLINGAR OM UTLÄNDSKA MILITÄRER

Försvarsstaben [Krigsarkivet]

- *Interneringsdetaljen,* bl.a. *kortregister* över internerade militärer med uppgifter om var de var placerade och när de lämnade landet, hemadress och närmaste anhörig i hemlandet; även arkiv från militära läger.

  Märk. Registren upptar bl.a. de tyska och baltiska soldater som efter kriget utlämnades till Sovjetunionen, ibland till långvarig fångenskap – även dem som var med om baltutlämningen 1946.

  Registret över de militärt internerade har ibland kallats »krigsfångeregistret«.

Statens utlänningskommission [Riksarkivet Marieberg]

- *Kontrollbyråns efterforskningsavdelning*, mer fullständig omgång av Försvarsstabens register över de militärt internerade (överlämnat 1946), alfabetisk ordning (försett med fotografier av tyska och baltiska militärer).

  Märk. I Försvarsstaben finns ett kortregister över i Sverige internerade *norrmän*, som inte förekommer i Utlänningskommissionens register.

Utrikesdepartementet [Riksarkivet Marieberg]

- *1920 års dossiersystem*, HP 22 I (vol. 1106–1130 samt Bihang I, vol. 13–18), ang. i Sverige *internerade militärer* (däribland balter i tysk tjänst); (Bihang II, vol. 15–16), *alfabetiskt register* över tyskar och balter.

Medicinalstyrelsen [Riksarkivet Marieberg]

- I *1945 års flyktingsjukvård* sjukjournaler ang. tyska och baltiska militärer och i *Beredskapsavdelningen* bl.a. handlingar ang. internerad utländsk militär och beläggningsrapporter från beredskapssjukhus ang. baltiska och tyska interner.

Krigsfånge-(internerings-)kort

JR/920

Krigsfånge-(internerings-)kort ex. nr 1/2 Nation Lettland Registernr

Efternamn Silamikelis Förnamn Valentins

Identitetsnummer Född 25/7 [illegible] 1924

Grad Grenadier Truppförband Lett.Lv. SS.-Div

Hemvist Riga, Gaujastr. 28

Närmaste anförvant Vater: Antons Silamikelis

Adress (Aufenthalt des Onkels) Kreuztal, Kreis Siegen/Westfalen/Schanze 9

Civilt yrke Schüler

Tillfångatagen (omhändertagen) vid Overtorneå/Finland 11/ [illegible] 19[illegible]

Avsänd till I Kg 3/10 1944 / 19 / 19

» » I K 28/12 1944 / 19 / 19

» » Bezirk Aurich 25/6 1945 / 19 / 19

" " Barackenlazarett Elm 20/1 1946.

Krigsfånge-(internerings-)läger Krigsgefangenenlager enkomst 11/ [illegible] 19[illegible]

Rymd Död / 19 Begravd / 19

Gravplats och nr

Hemvärd Lübeck 25/4 1970 Tjnr med "Pelorus"

Kort i registret över under andra världskriget militärt internerad utländsk militärpersonal (SUK, kontrollbyråns efterforskningsavd., vol. D2:7, RA Marieberg). Bland de balter som vintern 1946 utlämnades till Sovjet fanns den 21-årige lettiske soldaten Valentins Silamikelis. Hans minnen är publicerade på svenska: *Baltutlämningen. Under Baltikums flagga. Dagboksanteckningar* (1996).

TYSKA DESERTÖRER

Tyska desertörer är ett annat exempel på en större grupp av flyktingar från främmande länders krigsmakt. De omhändertogs i Sverige av de civila myndigheterna. I allmänhet placerades de till en början under viss tid i särskilt *interneringsläger* (se s. 176).

ARKIV ▶ HANDLINGAR OM TYSKA DESERTÖRER

Utöver de vanliga handlingarna om utlänningar (centraldossierer, lägerarkiv m.m.) finns det ang. tyska desertörer *polisförhörsrapporter* insända till den centrala utlänningsmyndigheten, Säkerhetspolisen och *Utrikesdepartementet*. Den sistnämnda myndighetens exemplar finns samlade i tre volymer i 1920 års dossiersystem P 90 CC (vol. 1312–1314, Riksarkivet Marieberg). Det exemplar som sändes till *Socialstyrelsen* och *Utlänningskommissionen* förvaras i allmänhet i vederbörandes centraldossier.

Utlänningsläger och frihetsberövande åtgärder under andra världskriget

Under andra världskriget inrättades ett stort antal läger för mottagande av flyktingar. Huvuddelen av lägren var så kallade öppna förläggningar, som bör skiljas från de slutna förläggningar (interneringsläger) som användes för det betydande antal utlänningar som av olika anledningar och på olika sätt blev berövade friheten. Enligt utlänningsförfattningarna kunde en utlänning antingen »tas i förvar« eller »omhändertas i förläggning«.

TAGANDE I FÖRVAR

Enligt 1937 års utlänningslag hade polismyndigheterna rätt att ta utlänning i förvar i avvaktan på beslut om vederbörandes avvisning från riket eller på verkställighet av sådant beslut. Även länsstyrelsen kunde ta utlänning i förvar. I samband med införandet i februari 1940 av frihetsberövande genom omhändertagande i förläggning, fick länsstyrelsen rätt att ta utlänning i förvar i avvaktan på Socialstyrelsens beslut om omhändertagande i förläggning. Socialstyrelsen kunde även i vissa fall förordna att utlänning som omhändertagits i förläggning i stället skulle tas i förvar. Om Socialstyrelsen eller länsstyrelsen ansåg att utlänningen borde hållas i förvar längre tid än två månader, skulle ärendet underställas Kungl. Maj:ts prövning.

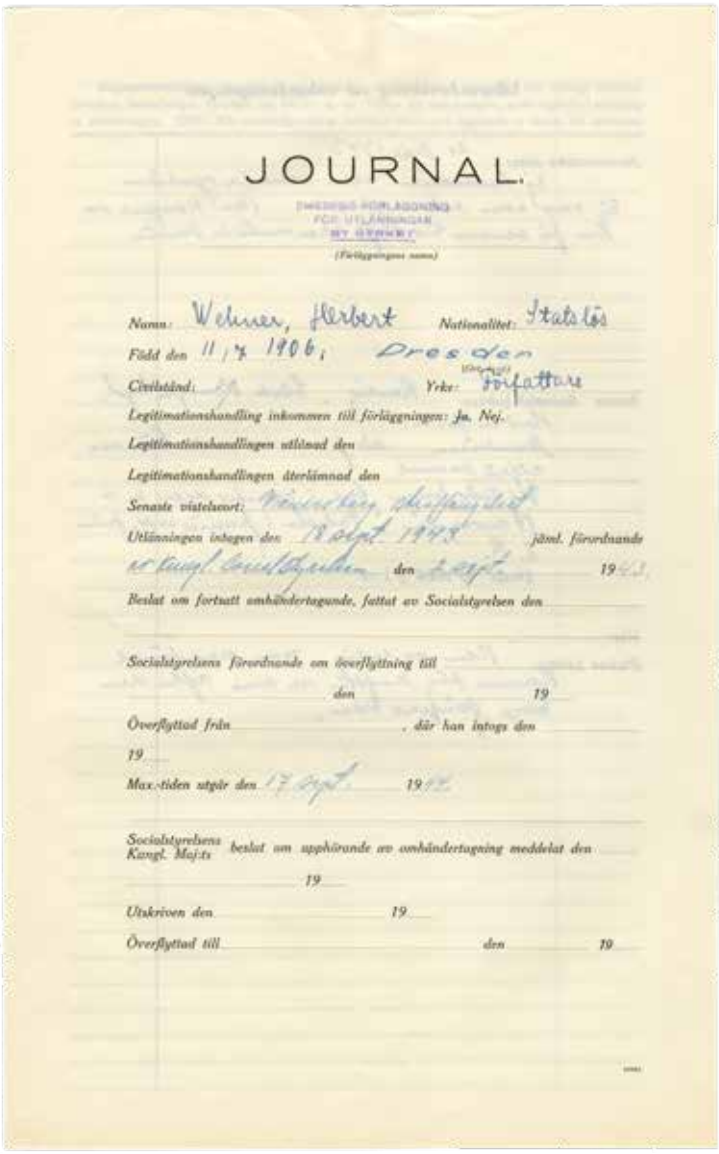

Svartvita foton 1945 över monumentet vid interneringslägret i Vägershult för tyska desertörer (SUK, sociala byrån, vol. E1B:3, RA Marieberg). Utlänningsförläggningen i Vägershult i Kronobergs län användes 1944–1945 för internering av desertörer från tyska armén. Till minne av flyktingarnas fristad i Sverige uppförde de internerade ett monument. Mannen till höger om monumentet är förläggningsdirektören N. H. Eldh. Vägershultslägrets arkiv förvaras i samlingen Andra världskrigets lägerarkiv, RA Marieberg.

Monumentet har flera gånger vandaliserats svårt, men restaurerats. Färgfoto 2014 av Catarina Karlsson.

JOURNAL.

SMEDSBO FÖRLÄGGNING FÖR UTLÄNNINGAR BY GENNEP

(Förläggningens namn)

Namn: Wehner, Herbert Nationalitet: Statslös

Född den 11/7 1906; Dresden (Germany)

Civilstånd: Yrke: författare

Legitimationshandling inkommen till förläggningen: ja. Nej.

Legitimationshandlingen utlämnad den

Legitimationshandlingen återlämnad den

Senaste vistelseort: Vänersborg skiftingsled

Utlänningen intagen den 18 sept. 1943 jämf. förordnande

av Kungl. Majt:s den 2 sept. 19 43

Beslut om fortsatt omhändertagande, fattat av Socialstyrelsen den

Socialstyrelsens förordnande om överflyttning till

den 19

Överflyttad från , där han intogs den

19

Max-tiden utgår den 17 sept. 19 45

Socialstyrelsens / Kungl. Maj:ts beslut om upphörande av omhändertagning meddelat den

19

Utskriven den 19

Överflyttad till den 19

Vänd

I februari 1940 kom bestämmelser om »omhändertagande i förläggning«, dvs. internering av vissa utlänningar i slutna förläggningar. En av de internerade var den tyske politiske flyktingen Herbert Wehner (1906–1990), efter andra världskriget framstående socialdemokratisk politiker i Tyskland. Wehners registerkort, journalblad till personakten nr 211 och foton är hämtade ur Smedsboförläggningens arkiv (SUK, Andra världskrigets lägerarkiv: Smedsbo, vol. DI:1, FI:7 och K:1, RA Marieberg).

WEHNER, HERBERT RICHARD I. 211

Intern dr.		f.11.7.1906. Utg.	Inkommande	statsl. f.d.tysk Beslut
	Länsstyrelsens i Älvsborgs län utvisningsbeslut den 21.7.1943.			
	Kungl. Maj:ts utvisningsbeslut med hemlandsklausul och förordnande om W:s hållande i förvar eller omhändertagande i förläggning.			
	Socialstyrelsens beslut ang. omhändert. i Smedsbo förl. den 2.9.1943.			
	Genom utslag av Svea Hovrätt den 6.11.1942., som fastställdes av Kungl. Maj:t i utslag den 27.1.1943., dömdes W. att för olovlig underrättelseverksamhet och underlåten anmälan vid ankomst till riket hållas till straffarbete 1 år.			

Utlänningar som togs *i förvar* intogs i någon statlig fångvårdsanstalt, i polisarrest, eller i härads- eller stadsfängelse. De som togs i långtidsförvar efter Kungl. Maj:ts beslut, förvarades i regel på en särskild avdelning vid rannsakningshäktet i Kalmar och dess koloni i Ödevata. Det var huvudsakligen tyska desertörer samt vissa danskar och norrmän.

OMHÄNDERTAGANDE I FÖRLÄGGNING

Utlänning, vars vistelse här i riket av en eller annan anledning inte ansågs önskvärd, kunde enligt utlänningslagen avlägsnas från riket genom avvisnings-, förpassnings- eller utvisningsbeslut. På grund av bestämmelserna om politiskt flyktingskap kunde besluten ofta inte verkställas, utan utlänningen blev kvar i riket. Efter ockupationen av Danmark och Norge blev detta regelmässigt fallet. En sådan utlänning kunde i vissa fall tas i förvar. Men den 25 februari 1940 infördes en annan form för en utlännings berövande av friheten, nämligen *omhändertagande i förläggning*. Socialstyrelsen fick rätt att efter Utlänningsnämndens hörande förordna om sådant omhändertagande. Överklagande hos Kungl. Maj:t (Justitiedepartementet) kunde endast ske om nämnden i dess helhet eller någon av dess ledamöter haft avvikande mening i fråga om beslutet eller nämnden överhuvudtaget inte blivit hörd i ärendet. Verkställandet ombesörjdes av länsstyrelsen. I vissa fall beslutade Kungl. Maj:t om omhändertagande i förläggning.

De i förläggning omhändertagna kan indelas i fyra huvudgrupper: politiskt verksamma, kriminella fall, disciplinfallen och observationsfallen. Till de sistnämnda räknades »quislingar« (personer som samarbetat med ockupationsmakten) från olika länder. Desertörer ansågs i regel också under någon tid böra omhändertas i förläggning.

Förläggningar där utlänningar internerades benämndes *slutna förläggningar*. De första inrättades våren 1940 i Långmora och Smedsbo i Kopparbergs (numera Dalarnas) län. Senare tillkom förläggningarna i Rengsjö, Florsberg och Hälsingmo i Gävleborgs län, Säter i Kopparbergs län, Vägershult i Kronobergs län, Kusfors och Sörbyn i Västerbottens län samt Ingels i Kopparbergs län och Axmar i Gävleborgs län. Förläggningarna hade olika klientel vid olika tidpunkter och flera av dem hade dessförinnan fungerat som bland annat beredskapsläger.

ÖPPNA FLYKTINGFÖRLÄGGNINGAR

Under kriget inrättades också ett stort antal läger för mottagande av större flyktingströmmar eller för flyktingar som inte själva kunde skaffa sig sitt uppehälle. Dessa tillhörde kategorin *öppna förläggningar*. Flyktingarna här var inte internerade, utan lägerverksamheten var att se som ett sätt att praktiskt ordna deras uppehåll i landet. Vissa disciplinläger och motsva-

rande förläggningar var dock en mellanform. Flyktingen omhändertogs då visserligen inte på förläggningen genom ett särskilt beslut, men uppehållsviseringen begränsades till den ort där förläggningen var belägen. Den första öppna förläggningen anordnades i april 1940 i Loka men avvecklades i juli samma år. Den var avsedd för statslösa flyktingar från Danmark och Norge. Vid samma tidpunkt fanns även andra kategorier flyktingar, lägerverksamheten avseende dem omhänderhades av Statens utrymningskommission. Verksamheten övertogs från 1 oktober 1941 av Socialstyrelsen.

Antalet öppna förläggningar växlade. De kan delas upp på mottagningsläger, arbetsförmedlingsläger, vårdläger och disciplinförläggningar, men samma läger kunde användas för flera olika ändamål. Vissa förläggningar sköttes helt i Socialstyrelsens regi och på dess bekostnad, andra bekostades av vederbörande utlänningars legation men stod under svensk ledning. Några läger upplåts åt utländska legationers flyktingkontor, som själva drev dem, medan Socialstyrelsen hade en representant vid förläggningen.

- För *norska flyktingar* anordnades en mottagningscentral i Öreryd, vilken senare flyttades till Kjesäter. Den handhades och bekostades av norska legationens flyktingkontor, men en svensk föreståndare och en svensk inspektör tjänstgjorde vid förläggningen. För norska samer fanns en mottagningscentral i Jokkmokk som också bekostades av norska medel.
- För *danska flyktingar* fanns tre mottagningscentraler, i Malmö, Helsingborg och Göteborg. De förestods av svenska polismän och bekostades helt av Socialstyrelsen. Som annex fanns under viss tid en öppen förläggning i Snogeholm.
- *Ryska flyktingar* fördes till en mottagningscentral i Lisma i Stockholms län och vid behov även till andra förläggningar. De ryska förläggningarna leddes formellt av svensk personal men kostnaderna bestreds till största delen av sovjetiska legationen.
- *Estlandssvenskar* omhändertogs av en särskild kommitté, Kommittén för estlandssvenskarna (tidigare kallad Rågökommittén), och fördes till en mottagningscentral på Sabbatsbergs ålderdomshem i Stockholm.
- För övriga *baltiska flyktingar* anordnades en mottagningscentral i Kummelnäs på Värmdö. Denna fick ett antal annex, men dessa räckte inte till, varför Kungl. Maj:t hösten 1944 beslutade att Statens utrymningskommission (fr.o.m. 1 oktober 1944 Civilförsvarsstyrelsen) skulle ombesörja mottagandet av flyktingar från de baltiska länderna och Finland. För dessa flyktingar anordnades därefter ett stort antal mottagningsläger, så kallade karantänsläger.

- För *finska flyktingar* fanns en särskild mottagningscentral i Sörbyn utanför Umeå anordnad av Socialstyrelsen.
- För flyktingar av *övriga nationaliteter* fanns en mottagningscentral i Rosöga i Södermanlands län, som helt bekostades och drevs av Utlänningskommissionen. För *polska flyktingar* fanns under en kortare tid dessförinnan en mottagningscentral i Florsberg i Gävleborgs län.

Från mottagningscentralerna fördes flyktingarna i regel till arbetsförmedlings- eller vårdläger.

ARKIV ▶ HANDLINGAR OM UTLÄNNINGSFÖRLÄGGNINGAR

Socialstyrelsen [Riksarkivet Marieberg]

- *Avdelningen för utlänningsförläggningar*, *korrespondens* med och om utlänningsförläggningarna, särskilt interneringslägren, 1940–juni 1944. (Också handlingar i Socialstyrelsens hemliga arkiv: utlänningsärenden. Lägrens egna arkiv förvaras i Utlänningskommissionens samling lägerarkiv, se nedan.)
- *Utlänningsbyrån*, *protokoll* med beslut om omhändertagande i förläggning (internering) m.m., 1940–juni 1944.

Statens utlänningskommission [Riksarkivet Marieberg]

- *Andra världskrigets lägerarkiv*, ca 180 utlänningsläger, i första hand drivna av Socialstyrelsen och Utlänningskommissionen, de flesta mycket små; större arkiv från Byringe (15 vol.), Hälsingmo (58 vol.), Kjesäter (norska flyktingar, 174 vol.), Kummelnäs med Vikingshill (33 vol.), Långmora (71 vol.), Rengsjö (23 vol.), Rosöga (28 vol.), Smedsbo (57 vol.), Vägershult (18 vol.) och Öreryd (21 vol.).
- S*ociala byrån*, juli 1944–juni 1947, *korrespondens* med och om lägren, särskilt interneringslägren. (Också handlingar i Utlänningskommissionens hemliga arkiv.)
- *Kontrollbyrån*, *protokoll* med beslut om omhändertagande i förläggning (internering) m.m., juli 1944–1946.

Utlänningsnämnden [Riksarkivet Marieberg]

- *Protokoll* (ibland från förhör), yttranden m.m. ang. utlänningars omhändertagande i förläggning.

Försvarsstaben [Krigsarkivet]

- Arkiv från interneringsläger för *utländsk militärpersonal*.

Civilförsvarsstyrelsen [Krigsarkivet]

- Flyktingar och läger, 1944–, bl.a. *register över flyktingar* i olika läger samt handlingar från ett mindre antal läger.

Riksarkivet i Oslo

- *Flyktningskontoret i Stockholm* (slutet av april 1940–1 juli 1946), drygt 300 hm handlingar från kontorets olika avdelningar och kontor. *Huvudkartotekets* alfabetiska register över norska flyktingar samt huvudregisterkorten finns tillgängliga digitalt eller på mikrofilm.

Rigsarkivet i Köpenhamn

- *Den Danske Flygtningeadministration i Sverige*, 1943–1945, bl.a. *register* över danska flyktingar i Sverige.

Märk. Det kan också runt om i landet finnas arkiv från utlänningsförläggningar som drevs av *kommuner* och *enskilda organisationer*.

Statlig hjälp åt flyktingar under 1940-talet

I juni 1939 tillkom *Nämnden för statens flyktingshjälp*. Dess verksamhet överfördes 1 oktober 1941 till den nyinrättade *Statens flyktingsnämnd*, som till 30 juni 1950 fungerade som central myndighet för hjälp åt nödställda flyktingar vilka skrivits ut från flyktingläger. Nämndens uppgifter var att ge *statsbidrag* till olika flyktingkommittéer i enlighet med de av Kungl. Maj:t fastställda grunderna och att ge *understöd* till enskilda flyktingar, varvid den för svenska medborgare gällande sociallagstiftningen tillämpades. Den statliga flyktinghjälpen upphörde 1 juli 1950.

ARKIV ▶ ANSÖKNINGAR OM STATSBIDRAG TILL FLYKTINGAR

Nämnden för statens flyktingshjälp [Riksarkivet Marieberg]

- Bl.a. *ansökningshandlingar* ang. flyktinghjälp (4 vol.), 1939–1941.

Statens flyktingsnämnd (Riksarkivet Marieberg)

- Alfabetiska *register* över flyktingar som ansökt om understöd (39 vol.) och lån (11 vol.), 1941–1950.
- *Personakter* ang. flyktingunderstöd (478 vol.) och lån (78 vol.), 1941–1950.

- Ansökningar om statsbidrag för flyktingunderstöd från *flyktingkommittéer* m.fl., 1941–1950 (14 vol.).
- Personakter ang. *mödrahjälp*, 1948–1950 (16 vol.).

Flyktinggrupper 1945–1969

Under efterkrigstiden har ett betydande antal flyktingar kommit till Sverige från olika krisområden. Några exempel på olika flyktinggrupper från 1940-, 1950- och 1960-talen behandlas här.

SUDETTYSKAR

När Hitler efter Münchenkonferensen 1938 införlivade Sudetområdet i Tjeckoslovakien med Tyskland, tvingades ett stort antal sudettyska socialdemokrater och kommunister att fly. Socialdemokratiska ungdomförbundets ordförande, Torsten Nilsson, lyckades i samarbete med *Arbetarrörelsens Flyktinghjälp* ordna så att flera hundra sudettyskar fick en fristad i Sverige. Sudettyskar som tagit sin tillflykt till Danmark och Norge tvingades efter tyskarnas inmarsch 1940 fortsätta till Sverige.

Vid Potsdamkonferensen 1945 beslöts att de tyska minoriteterna i öst skulle tvångsförvisas till Tyskland. Över tre miljoner sudettyskar tvångsförvisades åren 1945–1946 från Tjeckoslovakien. Hösten 1945 kom omkring 250 sudettyskar med Röda Korset till Sverige och 1947 rekryterade Sverige runt 1 800 sudettyskar från Österrike till Sverige. Från 1948 blev det också möjligt att värva sudettyskar i Tyskland. Sammanlagt anlände 4–5 000 sudettyskar till Sverige efter kriget.

ARKIV ▶ HANDLINGAR OM SUDETTYSKAR

Arbetsmarknadsstyrelsens utlänningssektion [Arbetsförmedlingens arkivdepå i Söderhamn]

- *Kollektiva överföringar* av sudettyskar till Sverige, 1947–1948.

Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (Huddinge)

- *Arbetarrörelsens Flyktinghjälp*.

UNGERSKA FLYKTINGAR 1956

När sovjetiska trupper efter folkresningen mot kommunistdiktaturen i Ungern hösten 1956 invaderade landet, flydde ett stort antal ungrare utomlands. Av dessa kom ungefär 8 000 till Sverige.

ARKIV ▶ HANDLINGAR OM UNGERSKA FLYKTINGAR

Arbetsmarknadsstyrelsens utlänningssektion [Arbetsförmedlingens arkivdepå i Söderhamn]

- Stort material om uttagningar och *överförande av ungerska flyktingar* och deras anpassning i Sverige, 1956–1960.
- Ungerska invandrare, 1947–1949.

Statens utlänningskommissions 2:a byrå [Riksarkivet Marieberg]

- Ungerska flyktingar, 1956–1965.

AMERIKANSKA DESERTÖRER

I samband med Vietnamkriget tog ett antal amerikanska desertörer eller krigsvägrare sin tillflykt till Sverige med början i slutet av 1967. Efter hörande av Utlänningsnämnden beslöt Utlänningskommissionen/Invandrarverket i varje enskilt fall att dessa män, utan att betraktas som politiska flyktingar, skulle få stanna i Sverige av *humanitära skäl*.

ARKIV ▶ HANDLINGAR OM AMERIKANSKA DESERTÖRER

Enskilda personer, se ***centraldossiererna*** (i allmänhet hos ***Migrationsverket***), i övrigt

- *Statens utlänningskommissions 2:a byrå* resp. *Invandrarverkets tillståndsbyrå*, beslut om tillstånd att stanna i Sverige oftast även i *specialprotokollen*.
- *Statens invandrarverk/Migrationsverket*, listor och registerkort över desertörerna.
- *Arbetsmarknadsstyrelsen*, protokollsutdrag från Invandrarverket ang. viseringar för desertörer.

KVOTFLYKTINGAR

Ansvaret för att välja ut och överföra kvotflyktingar till Sverige låg först hos Arbetsmarknadsstyrelsen, från 1979 har Statens invandrarverk/Migrationsverket huvudansvaret.

ARKIV ▶ HANDLINGAR OM KVOTFLYKTINGAR

Enskilda personer, se ***centraldossiererna*** (se s. 68), i övrigt

- *Arbetsmarknadsstyrelsen* (1950-talets början–1979/1985), arkiven från styrelsens olika utlänningssektioner.
- *Statens invandrarverk/Migrationsverket*, huvudmaterialet om uttagningen 1979–, mottagandet 1985–.
- *Social-*, *Inrikes- och Arbetsmarknadsdepartementen* m.fl., beslut om kvoterna.

Evakuerade barn (krigsbarn)

Under och efter de båda världskrigen tog Sverige för kortare eller längre tid emot barn som behövde komma till en säkrare plats eller få äta upp sig och vila ut i en barnvänligare miljö.

Efter första världskriget fick *undernärda barn* från främst Tyskland och Österrike åren 1919–1924 komma till Sverige för att få en möjlighet att återhämta sig. Det var framförallt Röda Korset, men också till exempel vissa av arbetarrörelsens organisationer och Frälsningsarmén, som engagerade sig för krigsbarnen.

Under och efter andra världskriget tog Sverige emot ett mycket stort antal barn från krigsdrabbade länder. Det ojämförligt största antalet gällde barn från Finland. Närmare 70 000 *finska barn* evakuerades under kriget i olika omgångar till Sverige. Efter krigsslutet tog Sverige (huvudsakligen genom Rädda Barnen) från sommaren 1945 emot ett mycket stort antal *norska barn*, som kom hit för att uppleva en tryggare miljö och återfå krafterna. På samma sätt fick även ett större antal belgiska, franska och nederländska barn komma till Sverige.

Överföringarna av barn under andra världskriget beviljades av först Socialstyrelsen och senare Utlänningskommissionen. Dessa två myndigheter lade upp stora mängder *legitimationskort* för belgiska, franska, nederländska, norska och tyska barn i separata sviter. Dessa gallrades dock på

Evakuerade finska barn anländer till Helsingborg (foto: Lindberg Foto, illustrationsbyrå, Helsingborg i Hjälpkommittén för Finlands barn, huvudarkivet, vol. KI:1, RA Marieberg).

1960-talet. För finska barn hade Utlänningskommissionen dels *inresekort*, dels *anmälningskort*, men även dessa har gallrats.

Senare efter kriget kom också många tyska barn till Sverige för rekreations- och ferievistelser. Mest kända är de så kallade *Berlinbarnen*. Deras resor till Sverige tog ny fart efter Berlinmurens tillkomst 1961. Verksamheten sköttes av frivilligorganisationer såsom Rädda Barnen och Individuell Människohjälp (IM) samt olika frikyrkosamfund. År 1958 övertog Svenska Missionsförbundet och Svenska Baptistsamfundet huvudansvaret under knappt tio år och bildade Berlinbarnhjälpen. Senare drevs verksamheten främst av enskilda personer. År 1958 ingicks en överenskommelse mellan Socialstyrelsen och Berlinbarnhjälpen om rutinerna för samarbetet med barnavårdsmyndigheterna. Om vistelsen varade längre än tre månader fordrades uppehållstillstånd från Utlänningskommissionen, senare Invandrarverket.

ARKIV ▶ HANDLINGAR OM KRIGSBARN

Svenska Röda Korset [Riksarkivet Arninge]

- *Krigsbarnsbyrån*, 1919–1922.

Statens utlänningskommission [Riksarkivet Marieberg]

- *Sociala byrån*, ang. *tbc-sjuka* franska och belgiska barn (2 vol.).
- *Kontrollbyrån*, handlingar och listor över främst *finska barn*.

Märk. I den mån barnen blev kvar i Sverige och erhöll svenskt medborgarskap finns sedvanliga medborgarskaps- och andra tillståndshandlingar i Justitiedepartementets och Utlänningskommissionens arkiv.

Centrala Finlandshjälpen och ***Hjälpkommittén för Finlands barn*** [Riksarkivet Marieberg]

- Stort material om till Sverige evakuerade finska barn, placering i Sverige, återresor m.m.
- I Hjälpkommittén bl.a. *kartotek* i alfabetisk ordning över de finska barnen, där den svenska placeringen framgår.

Märk. *Huvudkartoteken*, liksom *färdsedlar* och kartotek över återresor finns också på mikrokort.

Rädda Barnens Riksförbund [Riksarkivet Arninge]

- Barntransporter och barnöverföringar för rekreationsvistelse till Sverige, däribland *persondossierer* ang. till Sverige 1948–1949 och 1951–1952 överförda barn.

Svenska Missionsförbundet – Missionskyrkan, Berlinbarnhjälpen [Riksarkivet Arninge]

- Arkivet från Svenska Missionsförbundets och Svenska Baptistsamfundets verksamhet, huvudsakligen 1958–1965.

Socialstyrelsen [Riksarkivet Arninge]

- *Sociala barna- och ungdomsvårdsbyrån*, ang. *fosterbarn från Berlin*, personakter och register, 1966–1977 (därefter i arkivet efter *byrån för barn- och familjefrågor*).

Flyktingar och asylsökande fr.o.m. 1970-talet

År 1985 överfördes ansvaret för flyktingmottagandet från Arbetsmarknadsstyrelsen till Statens invandrarverk och strax därefter tilltog strömmen av asylsökande och flyktingar mycket kraftigt. Invandrarverket fick i hast inrätta ett mycket stort antal flyktingförläggningar, såsom tältläger i Skåne, förläggningar på oljeplattformar eller sommartid i vintersportanläggningar och vintertid i sommaranläggningar, vilket medförde att de asylsökande tvingades flytta ett flertal gånger. Verkets handlingskraft sattes på mycket hårda prov och myndighetens verksamhet svällde hastigt. Invandrarverket/Migrationsverket har också måst göra den ena omorganisationen efter den andra allt eftersom asylsökandeströmmen har ökat eller minskat.

Det övergripande operativa ansvaret för flyktingförläggningsverksamheten låg t.o.m. 30 juni 1989 hos Invandrarverket i Norrköping. År 1986/1987 inrättades fyra regionkontor i Hallstahammar, Alvesta, Landskrona och Flen. Den 1 juli 1989 fastställdes regionernas antal till fyra, med kontor i Sundsvall (Region Nord), Alvesta (Region Syd), Göteborg/Kållered (Region Väst) och Flen (Region Öst). Regionerna tog hand om de frågor som rörde verkets utredningsslussar/mottagningscenter och förläggningar.

Efter omorganisationen 1989 kvarblev de övergripande centrala frågorna i Norrköping. Under tillstånds- och medborgarskapsavdelningen hörde fyra regionala tillståndsbyråer (senare kallade asylbyråer), belägna i Carlslund i Upplands Väsby, Malmö, Mölndal och Flen (tillkom 1993). Invandrarverket/Migrationsverket har sedan under 1990-talet och senare genomgått ytterligare flera omorganisationer vad gäller regionerna och verksamheten med asylsökande. Under 1996 byttes begreppet förläggning ut mot begreppet mottagningsenhet. Regionindelningen upphörde 31 december 2004 när Migrationsverket centraliserades och verksamheten delades in i verksamhetsområden.

Lagen (SFS 1988:153) om bistånd åt asylsökande m.fl. trädde i kraft 1 maj 1988. Den efterträddes 1 juli 1994 av den alltjämt gällande (dock med många ändringar) lagen (SFS 1994:137) om mottagande av asylsökande m.fl.

ARKIV ▶ HANDLINGAR OM FLYKTINGAR OCH ASYLSÖKANDE (1970-TALET–)

Migrationsverket (Norrköping)

- Arkiven från *förläggningar* och *mottagningsenheter*.
- Arkiven från *regionkontoren*.
- Arkiven från *regionerna*. inkl. mottagningsverksamhet/utredningsslussar och asylbyråer
- Flera *ADB-system* som administrerat mottagandet och omhändertagandet av asylsökande och flyktingar (tidigare SU-systemet, se s. 76).
  - *FA-systemet* (flyktingadministrativt system), 1986–1995, uppgifter om asylsökande/flyktingar för bokning av plats på mottagnings- eller utredningsförläggning och därefter av plats i kommun, tolkuppdrag samt underlag för utbetalning av statlig ersättning till kommuner (uppgifterna genererades till *SU-systemet*). Uppgifterna i systemet har gallrats i sin helhet.
  - Registret *ROSE*, 1991–, underlag för utbetalning av ersättning till kommunerna av statliga bidrag och ersättningar för flyktingar och asylsökande (1998–2007 hos Integrationsverket).
  - *Stamm-systemet* (generellt system för tillstånd, asyl, mottagning och medborgarskap), 1995–.
- Asylsökandes *centraldossierer* överförs till centrala arkivet i Norrköping och förvaras där i dossiernummerordning liksom för övriga invandrare m.fl.
- *Persondossierer* för flyktingar och asylsökande boende på förläggning/mottagningsenhet (*förläggningsdossierer*, F-dossierer), upplagda vid mottagningscentret, följer den sökande från plats till plats, arkiveras slutligen i Norrköping. Merparten av handlingarna i F-dossiererna gallras numera.

Arbetsmarknadsstyrelsen, länsarbetsnämnder och arbetsförmedlingar
[Arbetsförmedlingens arkivdepå i Söderhamn, delvis hos landsarkiven]

- Bl.a. arkiv från flyktingförläggningar och handlingar om mottagande av flyktingar t.o.m. 1984.

Invandring och mottagande av »svenskar«

HÄR SKALL KORT beröras invandringen av några olika grupper av svenskspråkiga utländska eller, i vissa fall, svenska medborgare under olika tider. Den allt övervägande delen har bestått av svenskar som återvänt från USA. Fram till 1930-talets slut var återvändande *svensk-amerikaner* den största invandrargruppen till Sverige. Av dem som blivit av med sitt svenska medborgarskap fordrades från omkring 1920 och framåt samma slags tillstånd att uppehålla sig i Sverige som av övriga utländska medborgare. Däremot kom redan genom konventionen med USA angående utflyttade personers nationalitet, jämte dithörande protokoll, den 26 maj 1869 förenklade medborgarskapsbestämmelser om utvandrade svenskar som blivit amerikanska medborgare men sedan återvänt till Sverige. Om sådana personer bosatt sig i Sverige utan avsikt att återvända till USA förlorade de efter två års vistelse här i landet automatiskt sitt amerikanska medborgarskap och återvann det svenska. Även andra lättnader infördes för till USA utvandrade svenskar beträffande villkoren för att behålla eller återfå svenskt medborgarskap.

För invandrande *finlandssvenskar* har gällt samma regler som för den övriga invandringen från Finland. Däremot har invandring av vissa svenskspråkiga personer med ursprung i det ryska och baltiska området fått specialbehandling. I dessa fall såg man det snarast som repatriering av svenskar till hemlandet. Så var också fallet med de så kallade Brasiliensvenskarna 1912–1913 och svenskfödda personer i Tyskland vid andra världskrigets slut.

Brasiliensvenskar

Tre vågor av svenskar utvandrade till Brasilien under perioderna 1868–1873, 1886–1891 och 1909–1911 (runt 300, 2 000 respektive 700 personer; siffrorna är osäkra). Utvandringen från Malmfälten i Norrbotten efter stor-

strejken 1909 omfattade omkring 700 personer. Sedan utvandrarna råkat i akuta svårigheter, beslöt regeringen den 19 januari 1912 att på det allmännas bekostnad hemförskaffa de svenska undersåtar i Brasilien som befann sig i nödläge. Beskickningen i Buenos Aires fick detta uppdrag. Närmare 600 av de år 1909–1911 utvandrade återvände på så sätt till Sverige.

Tilläggsartikeln till det vänskaps-, handels- och sjöfartsfördrag som Sverige ingick 1885 med Argentina förenklade reglerna kring medborgarskapsbyten.

ARKIV ▶ HANDLINGAR OM BRASILIENSVENSKAR

Beskickningen i Buenos Aires [Riksarkivet Arninge]

- *1902 års dossiersystem* bl.a 54 F (vol. 72–76) om Brasiliensvenskarnas hemsändande.

Utrikesdepartementet [Riksarkivet Marieberg]

- *1902 års dossiersystem* 54 F (vol. 3023–3026) och 58 Å (vol. 3215 a–b), ang. hemsändandet av Brasiliensvenskarna.

Rysslandssvenskar

Efter revolutionen i Ryssland 1917 måste många där verksamma och boende svenskar lämna landet, varvid de ofta led stora materiella förluster och hamnade i ekonomiska svårigheter. Därför tillsatte Kungl. Maj:t i maj 1920 *Statens kommitté för hjälp åt rysslandssvenskar*, som dock upphörde redan på nyåret 1923. Hjälpverksamheten fortsattes av *H. M. Drottningens centralkommitté,* till dess Kungl. Maj:t i juni 1930 tillsatte *Nämnden för hjälp bland rysslandssvenskar*. Denna upphörde 1934 och hjälpverksamheten övertogs av den då tillsatta *Understödsnämnden för rysslandssvenskar*, som upphörde 1979.

ARKIV ▶ HANDLINGAR OM RYSSLANDSSVENSKAR

Statens kommitté för hjälp åt rysslandssvenskar, ***Nämnden för hjälp bland rysslandssvenskar*** och ***Understödsnämnden för rysslandssvenskar*** 1920–1979 [Riksarkivet Marieberg]

- Bl.a. protokoll, *registerkort* över hjälpsökande, 1920–1922, och hjälpbehövande rysslandssvenskar, 1930–1933, samt handlingar ang. hjälpsökande och understödstagare, 1920–1940-tal.

Utrikesdepartementet [Riksarkivet Marieberg]

- *1920 års dossiersystem* P 96 A och 96 H (vol. 1508 och 1521–1522) och HP 80 A och E (vol. 3491–3496 och 3538–3543).

Ryska utredningskommissionen (Kommittéarkiv, YK 1614) [Riksarkivet Marieberg]

- Svenska fordringsanspråk på Ryssland, 39 vol, 1919–1922.

Statskontoret [Riksarkivet Marieberg]

- *Inkomst-*, *fond- och stämpelbyrån/fondbyrån* samt den senare *fondbyrån*, vissa handlingar ang. rysslandssvenskar.

Rysslandssvenskarnas förening [Riksarkivet Marieberg]

- Handlingar rörande tillvaratagandet av medlemmarnas intressen, 6 vol., 1922–1970.

S:ta Katarina svenska församling i S:t Petersburg 1726–1937 [Riksarkivet Marieberg]

- Arkivet överfördes till Sverige 1938; kyrkböckerna skannade.

Bernadotteska arkivet

- Vissa handlingar ang. rysslandssvenskar.

Gammalsvenskbybor

År 1929 erhöll gammalsvenskbyborna tillstånd att flytta till Sverige från Gammalsvenskby i Ukraina. I juni 1929 bildades *Gammalsvenskbykommittén* på initiativ av Socialdepartementet och Svenska Röda Korset för att planera mottagandet. Det gällde att ta emot och inkvartera svenskbyborna och förmedla lämpliga arbeten åt dem. Kommittén anordnade en insamling, Nationalinsamlingen, och anlitade Egnahemsstyrelsen för att anskaffa mark. Kommittén upplöstes i december 1930. I november samma år hade den bildat en stiftelse, *Gammalsvenskbystiftelsen*, som skulle överta kommitténs arbete och förvalta insamlade penningmedel och andra tillgångar samt stödja och biträda i Sverige bosatta svenskbybor. Stiftelsen avvecklades 1937/1938.

ARKIV ▶ HANDLINGAR ANG. GAMMALSVENSKBYBORNA

Gammalsvenskbykommittén och ***Gammalsvenskbystiftelsen*** [Riksarkivet Marieberg]

- Bl.a. förteckningar och liggare över svenskbyborna och visumhandlingar.

Socialstyrelsen [Riksarkivet Marieberg)

- *Byrån för sociala ärenden i allmänhet (1:a byrån): utlänningsärenden*, ang. gammalsvenskbyborna, 1929–1936 (3 vol.).

Utrikesdepartementet [Riksarkivet Marieberg)

- *1920 års dossiersystem* P 96 S (vol. 1534–1535), ang. gammalsvenskbyborna.

Svenska Röda Korset (Riksarkivet Arninge)

- Handlingar om svenskbyborna i flera delarkiv.

Estlandssvenskar

År 1940 överflyttade 110 Rågö-svenskar till Sverige. På hösten tillkom en kommitté som skulle vidta åtgärder för deras inordnande i det svenska samhället. Med den stora flyktingströmmen 1944 fick kommittén nya uppgifter att lösa och dess namn ändrades till *Kommittén för estlandssvenskarna*. Den avslutade sin verksamhet i juni 1950.

ARKIV ▶ HANDLINGAR OM ESTLANDSSVENSKAR

Kommittén för estlandssvenskarna med föregångare [Riksarkivet Marieberg]

- Bl.a. förteckningar och medborgarskapshandlingar.

Utrikesdepartementet [Riksarkivet Marieberg]

- Bl.a. i *1920 års dossiersystem* HP 21 Ee (vol. 1079–1084), estlandssvenskar.

Elmar Nymans samling av estlandssvenskt material (Riksarkivet Marieberg)

- Stort material i skilda ämnen (11 hm).

Svenskfödda tyska kvinnor m.fl.

I april 1945 kom genom Svenska Röda Korsets försorg ett antal huvudsakligen svenskfödda tyska kvinnor med sina barn till Sverige. I oktober–november 1945 skedde ytterligare en rödakorsexpedition till Tyskland och Österrike för transport av fler svenskar till Sverige.

ARKIV ▶ HANDLINGAR OM TYSKA KVINNOR FÖDDA I SVERIGE

Statens utlänningskommission [Riksarkivet Marieberg]

- *Passbyrån* (2 vol.) resp. *sociala byrån* (1 vol.), ang. transporter av svenskfödda tyskor med barn.
  Märk. Här finns ibland inreseansökningar, annars återfinns handlingar om uppehållstillstånd m.m. i kommissionens *centraldossierer* över utlänningar. Ansökningar om att återfå svenskt medborgarskap finns i Justitiedepartementets konseljakter.

Utrikesdepartementet [Riksarkivet Marieberg]

- *1920 års dossiersystem*, P 89 U (vol. 1096–1098), ang. berörda kvinnors och barns utresetillstånd från Tyskland.
- *1920 års dossiersystem*, R 20 NL (vol. 460–574), ang. evakuering av andra svenskar från kris- och krigsdrabbade länder (huvudsakligen andra världskriget).

Svenska Röda Korset [Riksarkivet Arninge]

- *Folke Bernadottes arkiv*, transporter av svenskfödda kvinnor och andra från Tyskland.

Utlänningars avlägsnande ur riket

EN SVENSK MEDBORGARE hade sedan landsförvisningsstraffet avskaffades 1864 ovillkorlig rätt att vistas i Sverige (om man undantar, från 1960, utlämning i vissa fall till de nordiska länderna för brott begånget där och senare från 2001 tillkomna bestämmelser om utlämning). Däremot kan den som *inte* är svensk medborgare genom beslut av svenska myndigheter hindras komma till Sverige eller tvingas lämna landet. I huvudsak har man sedan 1914, då sådana åtgärder först började regleras närmare, förfogat över medlen avvisning, förvisning, utvisning och förpassning.

Tiden före 1914

Före tillkomsten av 1914 års utvisningslag fanns det ingen lagstiftning som reglerade utlänningars rätt att vistas i Sverige eller svenska myndigheters möjligheter att tvinga utlänningar att lämna landet. Utlänningar kunde ändå i vissa fall *utvisas* ur riket, exempelvis om de avtjänat straff eller häktats för lösdriveri eller *hemsändas* till fäderneslandet om de låg fattigvården till last. Kungl. Maj:t tillämpade dessutom en oreglerad utvisningsrätt i de fall då de allmänna statsintressena så krävde (*politisk utvisning*). Den sistnämnda typen av utvisningsärenden handlades av Civildepartementet, men fick först från 1906 en nämnvärd omfattning. Främst gällde det finska och ryska undersåtar.

Utlänning, som fallit fattigvården till last, inte kunde försörja sig själv, eller var minderårig, gammal eller sjuk, kunde hemsändas. Vissa bestämmelser hade funnits redan tidigare, men 1889 kom generella bestämmelser om *hemsändande av fattiga*. Enligt ett tillägg till 1871 års fattigvårdsförordning skulle fattigvårdsstyrelse, som ville ha ersättning från staten för sina utgifter för utländsk person, inom en månad från fattigvårdens beviljande hos länsstyrelsen göra en framställning om hemsändande av vederbörande. Vanligen underställdes frågan därefter Kungl. Maj:ts prövning. Också i fattigvårdslagen 1918 intogs motsvarande bestämmelser. År 1934 kom dock bestämmelser om inskränkningar i hemsändandet, och 1947 för-

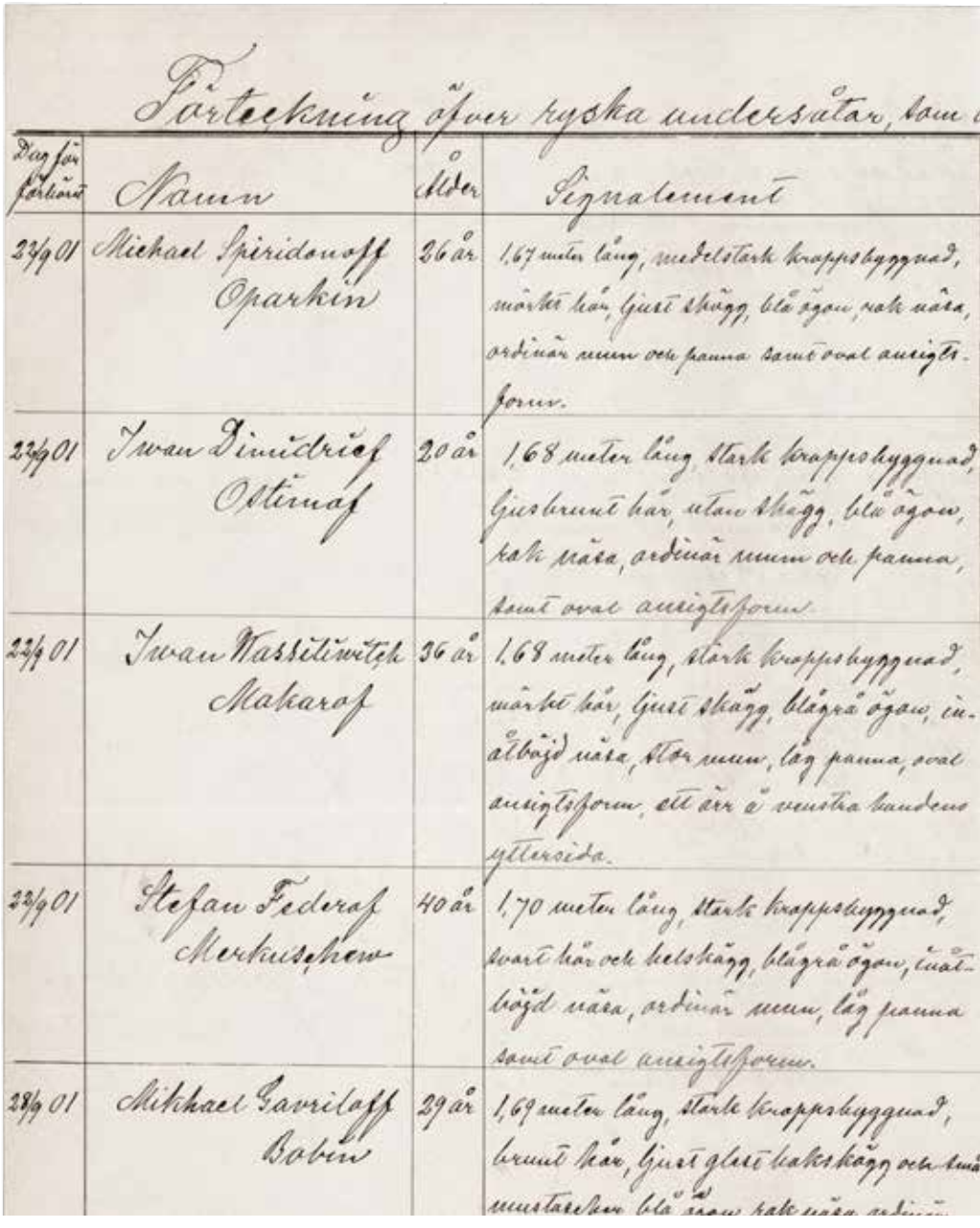
behölls beslut om hemsändande helt och hållet Kungl. Maj:t. Även före denna tidpunkt var det dock vanligt att Kungl. Maj:t lät fattiga utlänningar stanna i landet.

Det fanns också bestämmelser om *utvisning av straffade och lösdrivare*. År 1861 ingicks en överenskommelse med Ryssland om ömsesidigt återsändande av lösdrivare, tiggare och förbrytare. Enligt 1886 års cirkulär om utländska lösdrivare skulle lösdrivare som häktades av polismyndighet ställas inför länsstyrelsen, som kunde utvisa dem. Om de behövde föras genom ett tredje land för att nå sitt hemland, skulle saken överlämnas till Kungl. Maj:t. Dessa ärenden, tillsammans med några av dem som rörde utvisning av i Sverige straffade, hörde under Justitiedepartementet, medan övriga utvisningsärenden bereddes i Civildepartementet. En ganska stor grupp ärenden från 1902 till 1914 rörde armeniska tiggare. Ett särskilt kungligt cirkulär härom utfärdades 1904.

Avvisning och utvisning 1914–1939

Lagen angående förbud för vissa utlänningar att här i riket vistas, allmänt kallad *utvisningslagen* (SFS 1914:196), trädde som helhet i kraft 1 maj 1915, medan 18 § (som gav Kungl. Maj:t fullmakt att utfärda närmare föreskrifter om utlänningars anmälan hos polismyndigheter med flera bestämmelser om utlänningars övervakande) tillämpades redan från 16 september 1914. Enligt denna lag kunde utlänning, som ankom till riket, *avvisas* av polismyndigheten vid ankomsten eller omedelbart därefter, i de fall vederbörande var zigenare (dvs. rom), kringvandrande musikant eller tiggare, hade kommit till Sverige för att söka sitt uppehälle och kunde antas sakna möjlighet att ärligt försörja sig, var dömd för vissa i lagen angivna brott eller hade bedrivit yrkesmässigt hasardspel, prostitution eller koppleri. Utlänning, som redan vistades i riket, kunde på i stort sett samma grunder *utvisas* av länsstyrelsen. Enligt ett särskilt stadgande i lagen kunde Kungl. Maj:t dessutom utvisa utlänning, när det ansågs befogat av hänsyn till rikets säkerhet eller var i statens intresse (*politisk utvisning*).

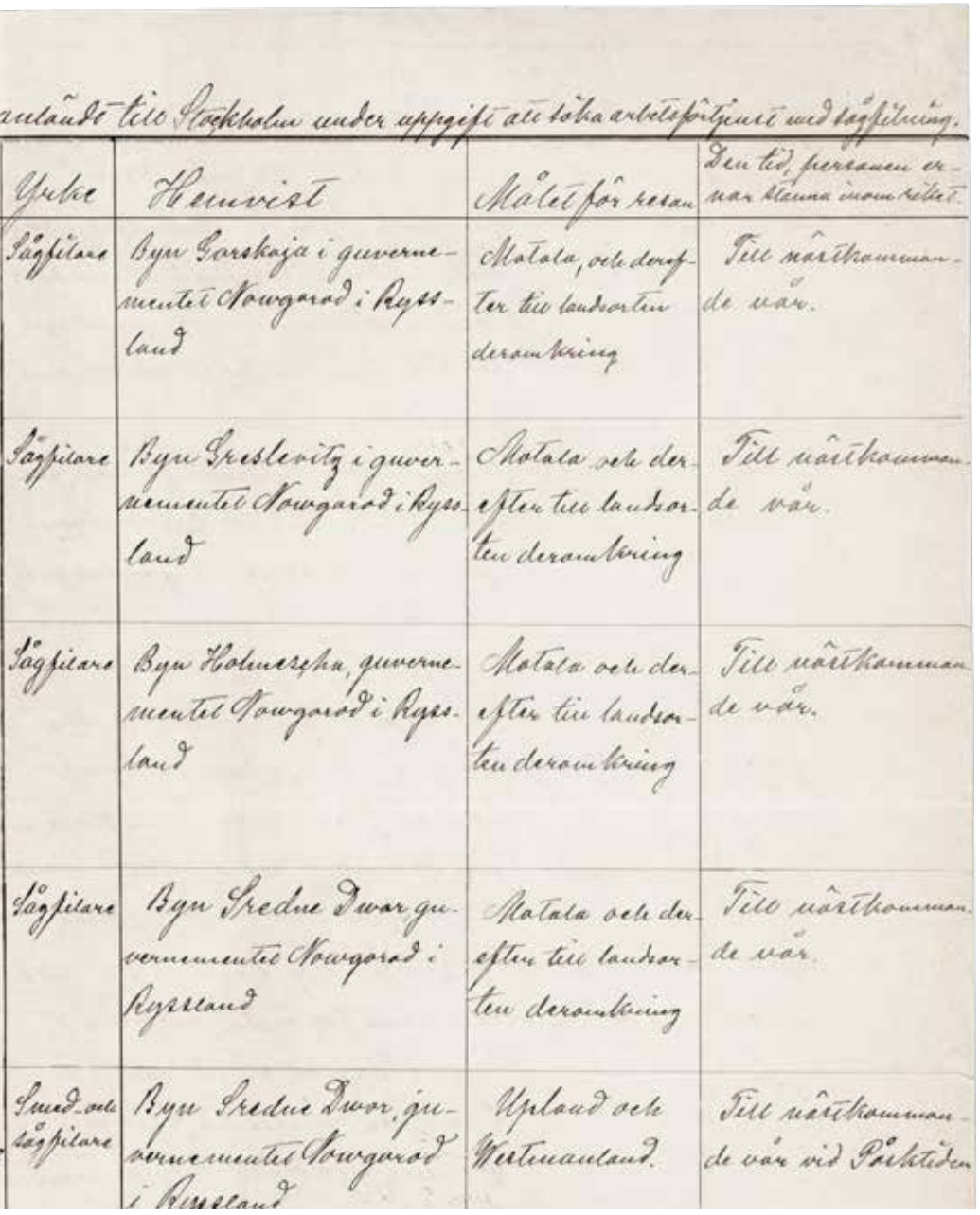
Enligt 1917 års passkungörelse kunde från 1 september 1917 utlänning som utan behörigt pass kom till Sverige omedelbart avvisas av polismyndigheten. I 1918 års övervakningskungörelse hade utvisningslagens princip att en utlänning kunde avlägsnas ur landet endast på vissa i lagen uppräknade grunder bytts ut mot sin motsats, det vill säga att utlänning fick vistas i landet endast på grundval av särskilt angivna skäl. Utlänning, som blev kvar i landet trots att vederbörande av polismyndighet vägrats uppehållsbok eller inte fått visering, kunde befallas att resa ut och i sista hand formligen utvisas. Ärenden rörande utlänningar (vanligen politiska

Förteckning öfver ryska undersåtar, som

Dag för ankomst	Namn	Ålder	Signalement
23/9 01	Michael Spiridonoff Oparkin	26 år	1,67 meter lång, medelstark kroppsbyggnad, mörkt hår, gles skägg, blå ögon, rak näsa, ordinär mun och panna samt oval ansiktsform.
23/9 01	Iwan Dimidrieff Ostinoff	20 år	1,68 meter lång, stark kroppsbyggnad, gulbrunt hår, utan skägg, blå ögon, rak näsa, ordinär mun och panna, samt oval ansiktsform.
23/9 01	Iwan Wassiliewitch Makaroff	36 år	1,68 meter lång, stark kroppsbyggnad, mörkt hår, gles skägg, blågrå ögon, inåtböjd näsa, stor mun, låg panna, oval ansiktsform, ett ärr å venstra handens yttersida.
23/9 01	Stefan Federoff Merkuschew	40 år	1,70 meter lång, stark kroppsbyggnad, svart hår och helskägg, blågrå ögon, inåtböjd näsa, ordinär mun, låg panna samt oval ansiktsform.
28/9 01	Mikhael Gavriloff Bobew	29 år	1,69 meter lång, stark kroppsbyggnad, brunt hår, gles gulaktig bakskägg och mus

Förteckning över till Stockholm hösten 1901 anlända sågfilare (UD, 1902 års dossiersystem, bihang I, vol. 3, RA Marieberg). Ryska sågfilare besökte Sverige

anländ till Stockholm under uppgift att söka arbetsförtjenst med sågfilning.

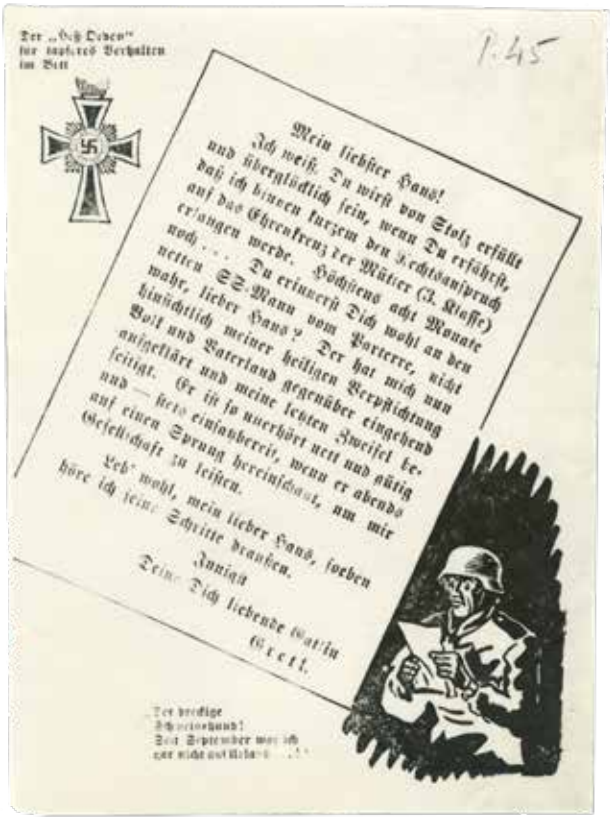
Yrke	Hemvist	Målet för resan	Den tid, personen vistas inom riket.
Sågfilare	Byn Gorskaja i guvernementet Nowgorod i Ryssland	Malala, och derefter till landsorten deromkring	Till närmaste vår.
Sågfilare	Byn Spreslevitz i guvernementet Nowgorod i Ryssland	Malala och derefter till landsorten deromkring	Till närmaste vår.
Sågfilare	Byn Holmerzha, guvernementet Nowgorod i Ryssland	Malala och derefter till landsorten deromkring	Till närmaste vår.
Sågfilare	Byn Spredne Dwor, guvernementet Nowgorod i Ryssland	Malala och derefter till landsorten deromkring	Till närmaste vår.
Smed- och sågfilare	Byn Spredne Dwor, guvernementet Nowgorod i Ryssland	Upland och Westmanland.	Till närmaste vår vid Påsktiden

i stort antal åren 1899–1914 och misstänktes för spioneri. Protokoll från polisförhör med ryska sågfilare finns i Generalstabens inrikesavdelnings arkiv, Krigsarkivet.

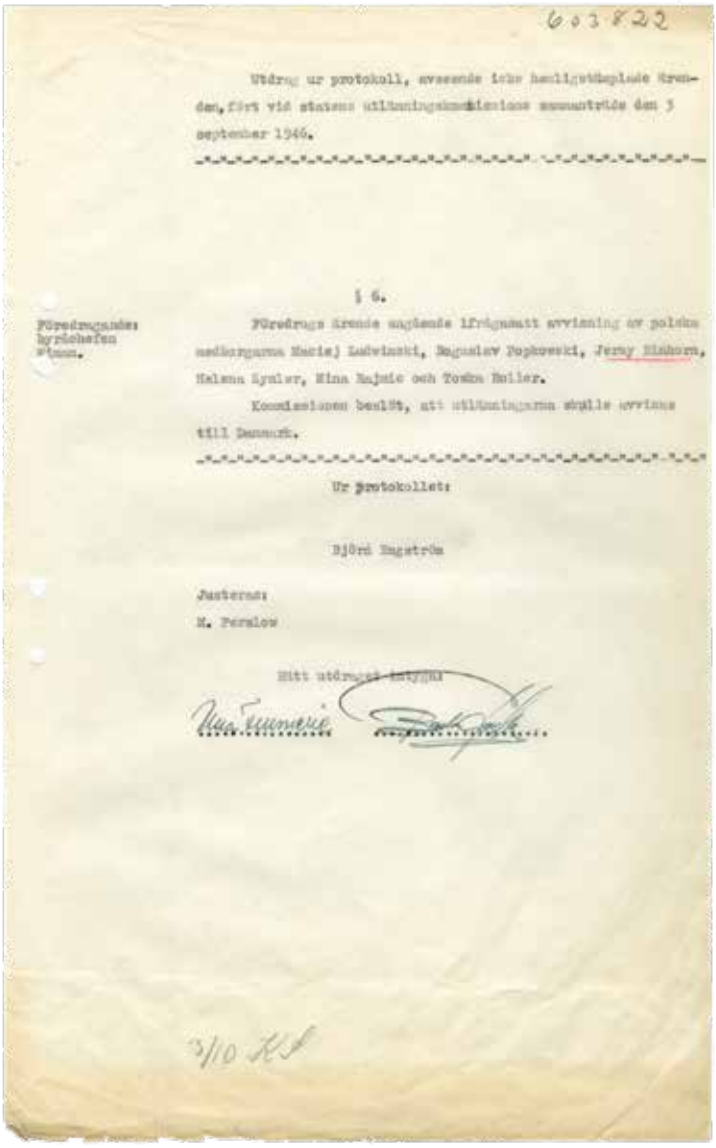

Tre exempel på beslagtaget propagandamaterial mot Hitler från början av 1940. Från akt (HD nr 278) om utvisning av Gottfried Bermann-Fischer, vilket Kungl. Maj:t beslutade om 14 juni 1940 (Justitiedep., hemliga arkivet, vol. E1:10, RA Marieberg). Bermann-Fischer avreste från Sverige 24 juni med flyg från Stockholm över Riga till Moskva och därefter med transsibiriska järnvägen och båt via Japan till USA.

Nobelpristagaren Thomas Manns och hans förläggare Gottfried Bermann-Fischers vistelser i Sverige behandlas i L. Hallbergs artikel »Tio år efter Nobelpriset. Thomas Mann, hans förläggare och Sverige 1939–1940« (i *Av kärlek till arkiv. Festskrift till Erik Norberg*, 2002).

Der „Gut Oden"
für tapferes Verhalten
im Bett
1.45
Mein liebster Hans!
Ich weiß, Du wirst von Stolz erfüllt
und überglücklich sein, wenn Du erfährst,
daß ich binnen kurzem den Rechtsanspruch
auf das Ehrenkreuz der Mütter (3. Klasse)
erlangen werde. Höchstens acht Monate
noch . . . Du erinnerst Dich wohl an den
netten SS-Mann vom Parterre, nicht
wahr, lieber Hans? Der hat mich nun
hinsichtlich meiner heiligen Verpflichtung
Volk und Vaterland gegenüber eingehend
aufgeklärt und meine letzten Zweifel be-
seitigt. Er ist so unerhört nett und gütig
und — stets einsatzbereit, wenn er abends
auf einen Sprung hereinschaut, um mir
Gesellschaft zu leisten.
Leb' wohl, mein lieber Hans, soeben
höre ich seine Schritte draußen.
Innigst
Deine Dich liebende Gattin
Grete.

603822

Utdrag ur protokoll, avseende icke handläggbara ärenden, fört vid statens utlänningskommissions sammanträde den 3 september 1946.

§ 6.

Föredragande: byråchefen Ahnen.

Föredragande ärende angående ifrågasatt avvisning av polska medborgarna Maciej Ludwinski, Bogusław Pogkowski, Jerzy Einhorn, Helena Lynäer, Nina Rajnic och Tomka Heller.

Kommissionen beslöt, att utlänningarna skulle avvisas till Danmark.

Ur protokollet:

Björn Ingström

Justeras:
H. Persson

Mitt utdrag riktigt

3/10 KJ

Kopia av avvisningsbeslut 1946 för bl.a. Jerzy Einhorn (1925–2000) ur dennes centraldossier (SUK, kanslibyrån, vol. F1B:464, RA Marieberg). Einhorn, som av politiska skäl avvikit från en polsk studiegrupp på besök i Danmark, fördes efter avvisningsbeslutet med poliseskort åter till Köpenhamn (polisens rapport om verkställd avvisning i SUK:s hemliga arkiv vol. F11A:37, arkivdossier 3418 s. 3216), men han återkom till Sverige redan efter ett par dagar och fick då uppehållstillstånd. Han blev svensk medborgare 1955.

flyktingar), som begärde Kungl. Maj:ts tillstånd att få vistas i Sverige fastän de saknade legitimation eller hade blivit utvisade, avgjordes av Kungl. Maj:t. Med 1927 års utlänningslag och dess tillämpningskungörelse infördes institutet *förpassning*, som gav länsstyrelse befogenhet att förpassa utlänning som saknade erforderligt tillstånd att vistas i riket.

I 1937 års utlänningslag (i kraft 1 januari 1938) tillkom bestämmelsen att avvisning av utlänning som flytt till Sverige av politiska orsaker inte fick beslutas av polismyndighet utan måste underställas Socialstyrelsen, samtidigt som reglerna för politiskt verkställighetshinder utvidgades. Socialstyrelsen måste innan den meddelade beslut om avvisning eller förpassning inhämta *yttrande* från den nyinrättade Utlänningsnämnden. Besvär mot Socialstyrelsens beslut fick dock endast föras om nämnden eller någon av dess tre ledamöter hade annan mening än styrelsen. Tillämpningen av begreppet politisk flykting var mycket restriktiv. I praktiken utökades möjligheterna till avvisning vad gällde till exempel tyska judar i och med införandet av kravet på *gränsrekommendationer* (se s. 38 och 57).

Andra världskriget

Under andra världskriget gavs utlänningsmyndigheterna *utökade befogenheter*. Den 1 september 1939 utfärdades en kungörelse med vissa särskilda föreskrifter om tillsyn över utlänningar. Bland annat fick Socialstyrelsen rätt att återkalla uppehållstillstånd och meddela avvisningsbeslut utan hörande av Utlänningsnämnden. Förpassning av utlänning fick ske när det med hänsyn till rikets säkerhet eller när det av andra skäl inte kunde anses vara i statens intresse att viss utlänning vistades i riket. Ett tillägg i kungörelsen, i februari 1940, bemyndigade Socialstyrelsen att besluta att utlänning skulle omhändertas i förläggning (efter yttrande från Utlänningsnämnden), eller att ta redan omhändertagen i förvar, i de fall då beslut om avvisning, förpassning eller utvisning inte kunnat verkställas (se s. 172).

En särskild kategori utlämningsärenden gällde de *utländska militärer* som under kriget tog sin tillflykt till Sverige och internerades av de svenska militära myndigheterna. Mest känd, om än inte störst till omfattningen, är baltutlämningen (se s. 170).

1954 års utlänningslag

I 1954 års utlänningslag var medlen för avlägsnande ur riket desamma, men utlänningarnas rättsställning förstärktes. *Avvisning* kunde ske vid ankomsten till Sverige eller omedelbart därefter, dock senast tre månader efter inresan. Beslut om avvisning meddelades av polismyndighet. I

vissa fall skulle avvisningsärende underställas Utlänningskommissionen, bland annat när utlänning påstod sig vara politisk flykting och detta inte var uppenbart oriktigt. Klagan över polismyndighets beslut kunde föras hos Utlänningskommissionen, men detta medförde inte att verkställandet uppsköts. Polisens beslut meddelades till kommissionen.

Förvisning av utlänning kunde ske bland annat om vederbörande hade begått svårare brott. Dom eller beslut om förvisning skulle innehålla förbud för utlänningen att återvända till riket. Förbudet kunde begränsas till att gälla viss tid.

Beslut om *utvisning* meddelades i princip av länsstyrelse och innehöll förbud för utlänningen att återvända till riket. Också detta förbud kunde begränsas till att gälla viss tid. Länsstyrelsens beslut kunde överklagas hos Utlänningskommissionen, som före beslut skulle inhämta yttrande från Utlänningsnämnden. Om någon av nämndens ledamöter anfört avvikande mening, kunde klagan föras hos Kungl. Maj:t. Utlänning kunde även utvisas av politiska skäl genom beslut av Kungl. Maj:t. Samtliga beslut meddelades till Utlänningskommissionen.

Förpassning ur riket, slutligen, kunde ske om utlänning uppehöll sig i Sverige utan att inneha erforderligt pass eller uppehållstillstånd. Beslut om förpassning meddelades av Utlänningskommissionen efter hörande av Utlänningsnämnden. Besvär kunde föras hos Kungl. Maj:t enligt samma regler som i utvisningsärenden.

För att förkorta väntetiderna infördes från 1 juli 1978 vissa förändringar, bland annat avskaffades Utlänningsnämnden (se s. 42).

1980 års utlänningslag och därefter

I 1980 års utlänningslag hade *flyktingdefinitionen* anpassats till Genèvekonventionens formulering (se s. 152). Vissa avvisningsbeslut skulle av polisen anmälas till Statens invandrarverk (*jourtjänst*). Det blev inte längre möjligt att hos regeringen begära omprövning (*återbrytning*) av beslut som hunnit vinna laga kraft. Fanns det nya skäl skulle dessa prövas i i samband med frågan om verkställighet. Formerna för avlägsnande hade inskränkts till två: utlänningar kunde under vissa förutsättningar hindras resa in i Sverige (*avvisning*) eller tvingas lämna landet (*utvisning*).

I 1989 års utlänningslagstiftning ändrades innebörden i begreppen avvisning och utvisning något. Vidare fördes polismyndighetens rätt att besluta i asylärenden helt över på Invandrarverket. År 1992 tillkom Utlänningsnämnden för att från regeringen överta ärenden om överklagande av Invandrarverkets beslut. När Utlänningsnämnden lades ner 2006 övertogs överklaganden av migrationsdomstolar och Migrationsöverdomstolen.

Märk. Bestämmelserna i den så kallade terroristlagen (SFS 1989:530), ersatt av lagen (1991:572) om särskild utlänningskontroll, och arkivmaterialet från denna ärendehandläggning redovisas inte.

ARKIV ▶ HANDLINGAR OM HEMSÄNDANDE, UTVISNING M.M.

Ärenden om avlägsnande av utlänningar återfinns i konselj/regeringsakterna m.m. i olika statsdepartements arkiv (–1974 i Riksarkivet Marieberg, 1975–1996 i Riksarkivet Arninge) beroende på ärendetyp och tid. Även om besluten tas i annat departement, finns det ofta handlingar också i Utrikesdepartementets arkiv.

Hemsändande av fattiga

Konseljakter m.m. i följande statsdepartements arkiv:

- *Ecklesiastikdepartementet*, –1900
- *Jordbruksdepartementet*, 1 april 1900–1918
- *Civildepartementet*, 1919–30 juni 1920
- *Socialdepartementet*, 1 juli 1920–1980

  Märk. Till Ecklesiastik-, Jordbruks- och Civildepartementens konseljärenden finns databasen Konseljärenden.

Hemsändande av för lösdriveri häktade samt ***utlämning för brott***

Konseljakter m.m. i:

- *Justitiedepartementet* (både huvudarkivet och hemliga arkivet; goda sakregister i ingående diarier).

Utvisning och förpassning av utlänningar

Konseljakter m.m. i följande statsdepartements arkiv:

- *Civildepartementet*, –30 juni 1920.
  - *Konseljakter* m.m., dels huvudserier i huvudarkivet, dels i hemliga arkivet; goda sakregister i ingående diarierna.
  - *Hemliga arkivet*, utvisnings- m.fl. utlänningsärenden, 1905–1920 (häri ofta yttranden från Statens polisbyrå; dessa vanligen också i Polisbyråns arkiv), samt ang. ryska sågfilare, 1899–1914 (1 vol.). (Utvisningsärenden även i serien Handlingar till hemliga diariet.)

  Märk. Till Civildepartementets konseljärenden finns databasen Konseljärenden.
- *Justitiedepartementet*, 1 juli 1920–30 juni 1947.
  - *Konseljakter* m.m., dels huvudserier i huvudarkivet, dels i hemliga arkivet; goda sakregister i ingående diarierna.

– I *huvudarkivet* även liten serie rapporter från länsstyrelser och polismyndigheter ang. avvisade och utvisade utlänningar, 1920–1938.

- *Inrikesdepartementet*, 1 juli 1947–1973, separata *konseljakter* m.m. i *utlänningsärenden*. (Dessutom alfabetiskt ordnade PM från Statens utlänningskommission ang. utlänningars utvisningar m.m., 1947–1960, 2 vol.)
- *Arbetsmarknadsdepartementet*, 1974–1991, separata *konselj/regeringsakter* m.m. i *utlänningsärenden*.

Efter Utlänningsnämndens tillkomst 1992 (övertog överklaganden från regeringen) handlades återstående ärenden av

- *Kulturdepartementet*, 1991–1994
- *Arbetsmarknadsdepartementet*, 1995–.

Utrikesdepartementet [Riksarkivet Marieberg]

Utrikesdepartementet ombesörjer kontakterna med utlandet, varför det även här finns handlingar även om besluten tas i annat departement.

- *Huvudarkivet* (vol. F 1 C:76–84), dossierserie ang. hemsändande av fattiga och utvisningar, 1866–1897.
- *1902 års dossiersystem* 58 M–U (vol. 3150–3168), ang. hemsändande av utlänningar, huvudsakligen efter nationalitet, 1864–1923.

Utrikesdepartementet [Riksarkivet Arninge]

- *1920 års dossiersystem R 67* Ab ang. utvisningar från Sverige, konkreta fall, ca 1920–1974 och 1975–1982, 1 september 1982–1996 R 67 U och därinom efter land).

De centrala utlänningsmyndigheternas beslut om avvisning, förpassning, utvisning m.m.

Socialstyrelsen [Riksarkivet Marieberg]

- *Utlänningsbyrån*, protokoll över förpassningar, 1938–1944
- *Hemliga arkivet: utlänningsärenden*, protokoll över förpassningar, 1940–1943.

Statens utlänningskommission [Riksarkivet Marieberg]

- *Passbyrån*, protokoll över förpassnings- och utresebeslut (P-protokoll), 1944–1952
- *Kontrollbyrån*, protokoll över förpassnings- och utresebeslut (P-protokoll), 1944–1952

- *1:a* och *2:a byråerna*, specialprotokoll över beslut ang. avvisning, förpassning, utvisning och förvisning, 1953–1969
- *Skandinaviska avdelningen*, specialprotokoll över beslut ang. avvisning, förpassning, utvisning och förvisning av nordbor 1953.

Statens invandrarverk/Migrationsverket

- Specialprotokoll, kallade *beslut i avlägsnandeärenden*, 1 juli 1969–.

Märk. Från 1995 förvaras originalbesluten i respektive *centraldossier*. Också övriga handlingar ang. avvisningar m.m. förvaras i allmänhet i centraldossiererna.

Handlingar ang. polismyndigheternas avvisningar av utlänningar

Statens utlänningskommissions hemliga arkiv [Riksarkivet Marieberg]

- *Arkivdossierer* (nr 3418), ang. polismyndigheters avvisningar av utlänningar från riket, 1935–1969, nummerordning.
- *Arkivdossierer* ang. avvisningar av nordbor, 1952–1967, nummerordning.

Märk. Kontrollregisterkorten till arkivdossierna är bevarade endast i de fall vederbörande även har andra uppgifter på kortet.

Statens invandrarverk/Migrationsverket

- *Arkivdossierer N*, (*N-arkiv*), ang. avvisningar av nordbor 1967–, alfabetisk ordning
- Separata serier, dels kronologiskt ordnade, dels i dossiernummerordning

Märk. I övrigt finns handlingarna i utvisningsärenden och liknande i allmänhet i *centraldossiererna* (i Socialstyrelsens, Statens utlänningskommissions eller Statens invandrarverks/Migrationsverkets arkiv), om sådana är upplagda, eller i *kontrolldossiererna* i Statens utlänningskommissions hemliga arkiv.

Utlänningsnämnden 1938–1978 [Riksarkivet Marieberg]

- *Protokoll*, bl.a. förhörsprotokoll, kopior av yttranden och beslutsunderlag samt föredragningspromemorior i olika avlägsnandeärenden. (Nämndens yttranden också i centraldossiererna.)

Utlänningsnämnden 1992–2006 [Riksarkivet Arninge]

- Viktigaste handlingarna är akterna i utlänningsärenden.

Länsstyrelsernas och de lokala polismyndigheternas arkiv

Utvisnings-, förpassnings- och avvisningsärenden finns även på regional/lokal nivå.

Utredningsväsendet

DET SVENSKA KOMMITTÉVÄSENDET har en lång tradition och har haft en stor betydelse för beredningsarbetet inom regeringen (Kungl. Maj:ts kansli). Naturligtvis har även frågor rörande invandrare respektive utlänningar och deras rättigheter i Sverige varit föremål för utredningsarbete. Kommittéernas tryckta utredningar och förslag samt kommittéarkiven i Riksarkivet speglar bakgrunden och målen för den svenska invandrings- och invandrarpolitiken.

Riksarkivets bestånd av kommittéarkiv är indelat i två avdelningar, en ämnesordnad serie Äldre kommittéarkiv (ÄK) till och med år 1900 och en serie Yngre kommittéarkiv (YK) från år 1901, som numreras löpande i den ordning arkiven kommer in till Riksarkivet. I *Riksarkivets beståndsöversikt,* Del 3, *Kommittéarkiv* redovisas de kommittéer som levererats till och med 1991. I del 7, *Supplement och generalregister* redovisas de kommittéer som levererats mellan 1992 och 2000. Det finns goda register både i de tryckta översikterna och i Riksarkivets arkivinformationssystem, varför man lätt kan finna kommittéer som sysslat med utlännings- och invandrarfrågor. Här skall bara nämnas ett litet urval utredningar, som av olika anledningar är av särskild betydelse för forskning om invandrarnas historia. De flesta kommittéerna är utredande, men det finns även ett antal med mer förvaltande verksamhet, några viktiga sådana presenteras här.

Utredningskommittéerna avslutar i regel sitt arbete med att överlämna ett betänkande till regeringen. Handlingarna från den fortsatta behandlingen av frågan, däribland myndigheters och organisationers remissyttranden över betänkandet, återfinns i allmänhet i en konseljakt (regeringsakt) i vederbörande departements arkiv. I departementens diarier kan man följa handläggningen hos regeringen och även se om ärendet överlämnats till annan myndighet.

Kommittéarkiv i Riksarkivet (urval)

Kommittéers arkiv som levererats till Riksarkivet t.o.m. 1999 (dvs. YK 4965) förvaras i Marieberg, fr.o.m. 2000 (YK 4966) förvaras arkiven i Arninge.

UTLÄNNINGSLAGSTIFTNING

YK 1458 Sakkunniga ang. revision av bestämmelserna om utlännings rätt att här i riket vistas 1936 (2 vol.)

YK 817 Utlänningssakkunniga 1943 1943–1944 (4 vol.)

YK 1203 Utlänningskommittén 1949–1951 (12 vol.)

YK 2631 Utlänningsutredningen 1961–1972 (15 vol.)

YK 3342 Utlänningslagkommittén 1975–1981 (20 vol.)

YK 3912 Utredningen för översyn av utlänningslagen 1987–1988 (4 vol.)

YK 4904 Kommittén om Ny instans- och processordning vid tillämpning av utlännings- och medborgarskapslagstiftningen samt viss översyn av utlänningslagen 1997–1999 (4 vol.)

YK 5237 Utlänningsdatautredningen 2002–2003 (6 vol.)

YK 5338 Kommittén för översyn av utlänningslagstiftningen 2003–2004 (6 vol.)

YK 6024 Utredningen om utlänningslagen och EES-medborgare 2011–2012 (1 vol.)

MEDBORGARSKAPSFRÅGOR

YK 1555 Sakkunnig för ny medborgarrättslagstiftning 1920(1858)–1921 (7 vol.)

YK 2347 1961 års utredning om översyn av medborgarskapslagstiftningen 1961–1966 (1 vol.)

YK 4065 Medborgarskapskommittén 1985–1991 (3 vol.)

YK 4910 1997 års medborgarskapskommitté 1997–1999 (7 vol.)

YK 5058 Kommittén om medborgarskapskrav 1999–2000 (4 vol.)

YK 5479 Utredningen om omprövning av medborgarskap 2004–2005 (3 vol.)

YK 6069 Medborgarskapsutredningen 2012–2013 (3 vol.)

ALLMÄNNA INVANDRAR- OCH INTEGRATIONSFRÅGOR

YK 2567 Arbetsgruppen för invandrarfrågor 1966–1969; uppgick i Statens invandrarverk vid dess tillkomst 1969 och blev grunden för verkets anpassningsbyrå (31 vol.)

YK 2776 Invandrarutredningen 1968–1974 (83 vol.)

YK 3000 Invandrargruppen 1974–1975 (3 vol.)

YK 3668 Invandrarpolitiska kommittén 1980–1984 (37 vol.)

YK 4598 Kommittén för översyn av invandrarpolitiken samt invandrings- och flyktingpolitiken 1993–1994 (4 vol.)

YK 4602 Kommittén för en översyn av invandrarpolitiken 1995–1996 (18 vol.)

YK 5654 Organisationsutredningen för den nya integrationsmyndigheten 1997–1998 (10 vol.)

FLYKTING- OCH ASYLFRÅGOR

YK 984 Parlamentariska undersökningskommissionen ang. flyktingärenden och säkerhetstjänst, den s.k. Sandlerkommissionen, 1945–1947 (57 vol.)

YK 3802 Utredningen om asylförfarandet vid gränserna och om klagorätt i verkställighetsärenden 1984–1986 (7 vol.)

YK 3899 Asylärendeutredningen 1987–1988 (4 vol.)

YK 4071 Flykting- och immigrationsutredningen 1990–1991 (3 vol.)

YK 4206 Utredningen om arbete för asylsökande 1991–1992 (3 vol.)

YK 4230 Utredningen om översyn av mottagandet av asylsökande och flyktingar 1992–1993 (2 vol.).

YK 4359 Utredningen om praxis i asylärenden 1993–1994 (8 vol.)

YK 4497 Flyktingpolitiska kommittén 1994–1995 (5 vol.)

YK 5273 Utredningen om mottagande av och introduktion för flyktingar (Flyktingutredningen) 2002–2003 (2 vol.)

YK 5588 Barn i asylprocessen med uppgivenhetssyndrom 2004–2006 (17 vol.)

YK 5772 Asylmottagningsutredningen 2007–2008 (2 vol.)

YK 5954 Utredningen om en översyn av mottagandet av asylsökande ensamkommande barn 2011 (3 vol.)

ÖVRIGT

YK 1156 Beredningen för utländsk arbetskraft 1946–1950 (6 vol.)

YK 2072 1964 års utlands- och internatskoleutredning 1964–1966 (20 vol.)

YK 3402 Kommittén rörande svenskundervisning m.m. för invandrare 1978–1981 (16 vol.)

YK 3616 1983 års rösträttskommitté 1983–1984 (8 vol.)

YK 3715 Diskrimineringsutredningen 1978–1984 (66 vol.)

YK 3758 Organisationskommittén för svenskundervisning för vuxna invandrare 1985–1986 (2 vol.)

YK 3941 Parlamentarisk kommission mot rasism och främlingsfientlighet 1987–1989 (8 vol.)

YK 4047 Expertgruppen för invandringsforskning (EIFO) 1975–1983 (43 vol.)

YK 4151 Delegationen för invandrarforskning (DEIFO) 1983–1990 (40 vol.)

YK 4337 Zigenarutredningen 1969 (Expertgruppen för övervägande av åtgärder beträffande vissa zigenare, dvs. dem som invandrat under 1960-talet) 1969–1976 (52 vol.)

YK 4646 Kommittén för en ungdomskampanj mot främlingsfientlighet och rasism 1994–1996 (58 vol.)

YK 4741 Utredningen om introduktion för nyanlända invandrare samt en ny myndighetsstruktur för det integrationspolitiska området 1997 (3 vol.)

YK 4769 Anknytningsutredningen 1996–1997 (10 vol.)

YK 5282 Utredningen om utbildning i svenska för invandrare (Sfi-utredningen) 2002–2003 (2 vol.)

YK 5600 Utredningen om domstolsprövning av utlänningsärenden m.m. (Utlänningsnämndens avvecklingsorganisation AVOUN) 2006–2007 (24 vol.)

YK 5800 Myndigheten för avveckling av Integrationsverket 2007–2008 (29 vol.)

YK 5852 Utredningen om samhällsorientering för nyanlända invandrare 2009–2010 (3 vol.)

YK 6101 Sfi-utredningen 2011–2013 (3 vol.)

De centrala utlännings-myndigheternas arkiv

NEDAN PRESENTERAS KORTFATTAT de viktigaste arkivserierna från ett urval centrala myndigheter som sysslat med handläggning av olika slags utlänningsärenden sedan 1910-talet. Med undantag för viseringshandlingar hos Utrikesdepartementet redovisas inte innehållet i de olika statsdepartementens arkiv. Följande myndigheters arkiv presenteras:

- Utrikesdepartementet, bl.a. expeditionen för utländska passärenden, 1917–1944
- Statens polisbyrå för övervakande av utlänningar i riket, 1914–1937
- Socialstyrelsen, 1920–1944
- Statens utlänningskommission, 1944–1969
- Statens invandrarverk/Migrationsverket, 1969–
- Statens arbetsmarknadskommission, 1940–1947
- Arbetsmarknadsstyrelsen, 1948–2007
- Utlänningsnämnden, 1938–1978
- Utlänningsnämnden, 1992–2006
- Nämnden för statens flyktingshjälp, 1939–1941
- Statens flyktingsnämnd, 1941–1950
- Integrationsverket, 1998–2007
- Ombudsmannen mot etnisk diskriminering, 1986–2008
- Nämnden mot etnisk diskriminering, 1986–1999
- Nämnden mot diskriminering, 1999–2008

Utrikesdepartementet

Vad gäller Utrikesdepartementets befattning med utlänningar i Sverige redovisas här i huvudsak endast *viseringshandlingar* efter viseringstvångets

införande 1917 vilka förvaras i Riksarkivet. Vissa handlingar finns bland 1920 års dossierhandlingar, avdelningen P (särskilt under P 90). Målen P 90 O hör till departementets expedition för utländska passärenden (men har senare till största delen överförts till Statens utlänningskommissions arkiv). Målen P 90 O[I] (viseringar för diplomater och likställda) har förtecknats under Protokollet. Till dossieravdelning P har fogats en särskild förteckning över vad som kallas Resterande P 90-dossierer, som utgörs av handlingar rörande pass och viseringar för utländska diplomater i Sverige.

1920 ÅRS DOSSIERSYSTEM, AVDELNING P

[Riksarkivet Marieberg]

Personal- och administrativa avdelningens ärenden med den viktiga dossiern P 90 angående viseringar m.m till Sverige. (En stor del av P 90-dossiererna finns dock i *Statens utlänningskommissions passbyrås* och *hemliga* arkiv.)

- P 90 (vol. P 1160–1371), svenska passförhållanden, 1919–1964 (212 vol.)
- P 53 (vol. P 308–517), utländska beskickningar i Stockholm, bl.a. viseringar för diplomater, 1917–1964 (210 vol.) (efterträds av dossiern C 53, 1965–1974, som finns i Riksarkivet Arninge, 112 vol.)
- Resterande P 90-dossierer, handlingarna tidigare i Protokollets byråarkiv, nu som bihang till dossieravdelning P. Tillhörande diarier och register i Protokollet och passexpeditionen.
  - Politiska ärenden från Socialstyrelsen, 1934–1937 (1 vol.)
  - Viseringar för i Sverige icke stationerade diplomater och likställda, 1920-talet–ca 1950 (54 vol.)
  - Viseringar i särskilt angelägna fall, 1918–ca 1960 (19 vol.)
  - Viseringar för sovjetmedborgare, 1917–1952 (35 vol.)
  - Viseringar för i Sverige ackrediterade utländska diplomater och likställda med undantag av sovjetmedborgare, 1921–1960 (26 vol.)
  - Gruppviseringar, 1939–1944 (1 vol.)

EXPEDITIONEN FÖR UTLÄNDSKA PASSÄRENDEN 1917–1944

[Riksarkivet Marieberg]

Expeditionen för utländska passärenden tillkom i samband med de 1917 införda restriktionerna för utlänningars inresa i riket. Dess huvudsakliga uppgift var att handlägga frågor rörande *visering* av utländska pass. Dit räknades också de 1922 införda *Nansenpassen* eller *identitetscertifikaten* för statslösa ryssar och senare även armenier. Certifikaten utfärdades under de första åren av länsstyrelserna efter yttrande av Utrikesdepartementet, från 1928 direkt av Utrikesdepartementet, som från samma tid utställde

främlingspass för utlänningar som inte kunde erhålla hemlandspass. Viseringsansökningarna och övriga handlingar lades i kronologiska serier, ur vilka dossierer bildades i efterhand. När befogenheten att utfärda främlingspass, identitetscertifikat och viseringsförlängningar 1938 överfördes till Socialstyrelsen, fortsatte denna att bygga på de överförda dossierna.

Passexpeditionens arkiv är numera spritt på flera myndigheters arkiv och har betydande luckor, bland annat lät man 1940 förstöra en mängd handlingar från åren 1919–1922. Huvuddelen av viseringsdossierna överfördes vid passexpeditionens upphörande 1944 till Statens utlänningskommissions passbyrås arkiv. De kvarvarande delarna är svårtillgängliga. *Korrespondensen* föreligger dels i in- och utgående kronologiska serier, till vilka diarierna ofta saknas, dels i retroaktivt bildade dossierer utan namnregister. Bevarade *viseringskort* anger inte var i arkivet handlingarna placerats.

- Skrivelser och telegram till svenska beskickningar, 1923–1943 (18 vol.)
- Skrivelser och telegram till svenska konsulat, 1923–1944 (12 vol.)
- Utgående handlingar till enskilda personer, svenska och utländska myndigheter samt »enskilda brev«, 1923–1943 (13 vol.)
- Vägrade-listor, 1920–1941 (5 vol.)
- Cirkulär, 1921–1941 (3 vol.)
- Diarier över skrivelser och telegram till svenska beskickningar 1919–1926 och 1940–1942, till svenska konsulat 1919–1926 och 1940–1942, till svenska och utländska myndigheter samt enskilda personer 1920–1944 (39 vol.)
- Diarier över skrivelser och telegram från svenska beskickningar 1920–1926 och 1940–1943, från svenska konsulat 1920–1926 och 1940–1944, från svenska och utländska myndigheter samt enskilda personer 1920–1944 (43 vol.)
- Diarier över framställningar från enskilda om inresetillstånd, 1920–1940 (10 vol.)
- Diarier över viseringsansökningar, 1917–1943 (25 vol.)
- Kortregister över viseringar A–Ö, 1922–1940 (100 vol.)
- Kortregister över viseringar A–R, 1923–1941 (17 vol.)
- Kortregister över viseringar A–C, 1922–1940 (2 vol.)
- Skrivelser från svenska beskickningar 1923–1942, telegram från svenska beskickningar 1923–1928 och 1940–1942, skrivelser från svenska konsulat 1920–1942, telegram från svenska konsulat 1923–1928 och 1940–1942 (29 vol.)

- Inkomna handlingar från enskilda personer, svenska och utländska myndigheter, 1923–1943 (18 vol.)
- Framställningar från enskilda om inresetillstånd, 1922–1931 och 1939 (30 vol.)
- Viseringsansökningar, 1922–1941 (107 vol.)
- Visering av kollektivpass, 1919–1942 (13 vol.)
- Visering för grupper och enskilda, 1917–1943 (6 vol.)
- Transitviseringar, efter nationalitet, 1919 och 1942–1944 (14 vol.)
- Avgiftsfria viseringar, konkreta fall, 1922–1941 (3 vol.)
- Diplomatviseringar, 1922–1928 (1 vol.)
- Understödda flyktingar och »ausgebürgerte«, 1934–1942 (2 vol.)
- Permitterttåg och »Sonderausweis N«, 1942–1943 (2 vol.)
- Statistik (13 vol.)

PROTOKOLLET

[Riksarkivet Marieberg]

När expeditionen för utländska passärenden 1 juli 1944 delvis uppgick i Statens utlänningskommission, behöll Utrikesdepartementet ärenden rörande visering av *utländska diplomaters* pass samt en *allmän viseringsrätt*. Sådana ärenden handlades av Protokollet.

- Diarier över viseringar av utländska pass, 1943–1952 (5 vol.)
- Liggare över diplomatviseringar, »vanliga viseringar«, viseringar av sovjetryska pass samt liggare över utkvitterade pass, 1921–1952 (4 vol.)
- Liggare över svenska laissez-passer för utländska diplomater och likställda, 1932–1947 (1 vol.)
- Liggare över identitetskort för utländsk beskickningspersonal, 1918–1956 (2 vol.)

Statens polisbyrå för övervakande av utlänningar i riket 1914–1937

[Riksarkivet Marieberg]

I augusti 1914 organiserades en *särskild polisbyrå* under Generalstaben för undersökningar rörande spioneribrott. År 1918 ställdes byrån under polismästaren i Stockholm. Vid omorganisationer 1918 och 1923 förändrades byråns uppgifter. Den skulle utöva allmän övervakning av utlänningar i

Sverige och föra de nu upplagda allmänna utlänningsregistren. Namnet blev Statens polisbyrå för övervakande av utlänningar i riket. Åren 1933–1937 var statspolisintendenten ansvarig för Polisbyrån, som 1938 uppgick i Socialstyrelsens utlänningsbyrå och blev dess kontrollavdelning.

Från Utrikesdepartementet, Socialstyrelsen och polismyndigheterna med flera erhöll Polisbyrån kopior av beslut om utlänningars viseringar, arbets- och uppehållstillstånd, uppehållsböcker och annat. Besluten antecknades i byråns *viseringsregister* (1917–), som var upplagt alfabetiskt, i allmänhet på utlänningens namn. Registret är bevarat men överfört till *Statens utlänningskommissions kanslibyrås* arkiv. Också till *kommissionens hemliga* arkiv har överförts ett flertal serier, till exempel *ofördelaktiga-registret* (1914–) med uppgifter rörande bland annat misstankar om spioneri och brottslighet, samt vissa till detta register hörande kontrollserier.

Polisbyråns bevarade arkiv är bara en *liten rest* av det ursprungliga, mycket omfattande arkivbeståndet, som har blivit utsatt för stora gallringar. Mer än 90 % av arkivet har gallrats, oftast med hänvisning till att informationen också fanns hos andra myndigheter. Ett antal serier med ursprung från byrån överlämnades 1993 till Riksarkivet från Säkerhetspolisen och har nu tillförts byråns arkiv.

- Diarier över utredningar ang. utlänningar, politiska ärenden, spioneri m.m. med alfabetiskt register, 1914–1929 (1 vol.)
- Dossierer ang. utlänningar, politiska ärenden, spioneri m.m., 1914–1929, ordnade efter person (26 vol.) och sak (5 vol.)
- Diverse handlingar ang. spioneri, 1914–1927 (1 vol.)
- Diverse uppgifter ang. utlänningar i riket, 1914–1928 (1 vol.)
- Förteckning över avvisade från Norrbottens län, 1918–1923 (1 vol.)
- Förteckning över resande över Haparanda och Karungi, 1914–1915 (1 vol.)
- Kontrollserierna
  - A, 1914–1937 (7 vol.)
  - B, 1915–1919 (1 vol.)
  - VPM, 1915–1930 (4 vol.)
- Passviseringsärenden, 1917–1935 (12 vol.)
- Härbärgerarkort (poliseringskort), 1916–1920 (130 vol.)
- Ansökningar om uppehållsböcker, huvudserie, 1918–1927 (77 vol.)
- Ansökningar om uppehållsböcker från finska politiska flyktingar, 1918–1927 (17 vol.)
- Återkallade uppehållsböcker (8 vol.)

- Handlingar från Robert Paulsons verksamhet som privatdetektiv med uppdrag att bl.a. övervaka kommunister (även under de år han inte var anställd vid Polisbyrån) (3 vol.)

Socialstyrelsen 1920–1944

[Riksarkivet Marieberg]

Från hösten 1919 skulle ansökningar om tillstånd att vistas i Sverige (visering eller uppehållsbok) prövas med hänsyn till arbetsförhållandena i riket. I februari 1920 övertog Socialstyrelsen tillsammans med Statens arbetslöshetskommission polisens utredningar om arbetsmarknadsläget. Från 1 oktober 1926 måste varje utlänning som kom till Sverige i avsikt att ta arbetsanställning ha *arbetstillstånd* eller *arbetsvisering*. *Anmälningsplikt* för arbetsgivare infördes. År 1928 tillkom begreppet *uppehållstillstånd*. Detta kunde endast erhållas av Socialstyrelsen och gällde för en viss begränsad tid. På samma sätt förhöll det sig med arbetstillståndet. Utrikesdepartementet behöll dock beslutanderätten över viseringsärendena, även när dessa innefattade arbetstillstånd. Från Socialstyrelsens handläggning av utlänningsärenden finns fyra olika delarkiv.

byrån för sociala ärenden i allmänhet (1:a byrån): handlingar angående utlänningsärenden 1920–1937

Socialstyrelsens handläggning av utlänningsärendena sköttes till omorganisationen 1938 av byrån för sociala ärenden i allmänhet (1:a byrån), men byråns utlänningshandlingar hölls skilda från det övriga arkivet. I arkivet finns protokoll över styrelsens *yttranden* (1920–1923 gemensamt med Statens arbetslöshetskommission) över arbetsviseringar, 1920–, liksom *beslut* om arbetstillstånd, okt. 1926–, och uppehållstillstånd, 1928–. Handlingarna i övrigt samlades i *dossierer* upplagda på personernas namn.

Märk. Personkortregister och dossierer över utlänningar 1920–1937 överfördes till den 1938 inrättade *utlänningsbyrån*. Dossiererna förvaras nu i utlänningsbyråns, Statens utlänningskommissions eller Statens invandrarverks /Migrationsverkets arkiv, beroende på tidpunkten när vederbörande blev svensk medborgare, avled eller lämnade Sverige. Hemliga handlingar finns i *hemliga arkivet: utlänningsärenden*.

- Protokoll över viseringar 1920–1937, arbetstillstånd 1926–1937, uppehållstillstånd 1932–1937, uppehålls- och arbetstillstånd 1928–1937, samt befrielse från arbetstillstånd 1928–1937 (43 vol.)
- Diarier över skrivelser ang. passviseringar 1920–1930, ingående skrivelser ang. ansökningar och tillstånd 1929–1938, utgående skrivelser 1921–1938, ansökningar om arbetstillstånd 1926–1928, beviljade

arbetstillstånd 1926–1938, ansökningar om uppehållstillstånd 1928–1929, beviljade uppehållstillstånd 1928–1938, samt beviljade uppehålls- och arbetstillstånd 1928–1938 (54 vol.)

- Handlingar ang. gammalsvenskbyborna, 1929–1936 (3 vol.)

UTLÄNNINGSBYRÅN (6:E BYRÅN) 1938–1944

Utlänningsbyrån tillkom 1938. Statens polisbyrå för övervakande av utlänningar blev den nya byråns kontrollavdelning. Från Utrikesdepartementets expedition för utländska passärenden övertogs uppgifterna att bevilja viseringsförlängningar (uppehålls- och arbetsviseringar) och att utfärda främlingspass. Inreseviseringar handlades dock även fortsatt av Utrikesdepartementet. Dossier- och registerbestånden från Socialstyrelsens byrå för sociala ärenden i allmänhet (1:a byrån) och Statens polisbyrå blev fortsatt förda av utlänningsbyrån.

1942/43 slog man ihop det stora antalet register över utlänningar som ursprungligen förts av Socialstyrelsen och Statens polisbyrå till ett *centralregister* och ett *kontrollregister* samt motsvarande *central-* och *kontrolldossierer*. Samtidigt upphörde de vanliga protokollsserierna i olika tillståndsärenden. (De därefter förda och separat förvarade så kallade tabellprotokollen – utan underskrifter – har gallrats.)

Den 1 juli 1944 övertog Utlänningskommissionen dels Socialstyrelsens befattning med utlänningsärenden, dels Utrikesdepartementets ärenden angående inresevisering. Stora delar av utlänningsbyråns ursprungliga arkiv är införlivade med *Statens utlänningskommissions* arkiv (se s. 218).

- Protokoll över viseringar 1938–1944, arbetsviseringar 1938–1942, uppehållsviseringar 1938–1944, arbetsviseringar, uppehålls- och arbetsviseringar samt olika typer av protokoll 1943–1944, uppehålls- och arbetsviseringar 1938–1942, arbetstillstånd 1938–1941, befrielse från arbetstillstånd 1938–1942 och från arbetsviseringar 1939–1942, uppehållstillstånd 1938–1940, uppehålls- och arbetstillstånd 1938–1940 (78 vol.)
- Protokoll över förpassningar, 1938–1944 (7 vol.)
- Protokoll över utfärdande och förlängningar av främlingspass och identitetscertifikat, 1938–1942 (6 vol.)
- Protokoll över diverse ärenden, 1928–1944 (8 vol.)
- Protokoll över tillstånd att besöka vissa orter »Permissioner« 1941–1944, dispens från förbud att besöka förbjudna områden »Uppehållsrätt« 1940–1941, genomreserätt, områdesdispens och motordispens 1940–1942 samt dispens från förbud att besöka förbjudna områden 1942 m.m. (18 vol.)

- Protokoll ang. interneringsläger, 1940–1944 (8 vol.)
- Diarier över ingående skrivelser ang. tillstånd 1938–1940, utgående skrivelser ang. tillstånd 1938–1940, arbetsviseringar 1938–1943, vägrade arbetsviseringar 1940–1941 och vägrade uppehållsviseringar 1940–1941, uppehållsviseringar 1938–1944, uppehålls- och arbetsviseringar 1938–1944, vägrade uppehålls- och arbetsviseringar 1938–1941, beviljade arbetstillstånd 1938–1941, beviljade uppehållstillstånd 1938–1941, beviljade uppehålls- och arbetstillstånd 1938–1941 (83 vol.)
- Diarier över utfärdande av identitetscertifikat och främlingspass utan visering, 1941–1942 (1 vol.)
- Diarier över uppehållsrätt, genomreserätt, områdesdispens, motordispens och ändring av visering gällande visst område 1940–1942, diarier för »specialprotokoll« 1942–1944, kontrollavdelningens diarier, huvudserie 1940–1944, kontrollavdelningens diarier över flyktingar från Norge 1941–1943 (21 vol.)
- Förteckning över resande, 1942–1944 (1 vol.)
- Listor över in- och utresta finska barn, förteckning över finska krigsinvalider och transportlistor samt förteckningar över främlingspass, 1942–1944 (8 vol.)
- Korrespondens med danska och norska flyktingkontor, 1942–1944 (1 vol.)
- Skrivelser ang. uppehålls- och arbetstillstånd samt viseringsärenden, 1938–1944 (8 vol.)
- Skrivelser ang. passkontroller, 1938–1944 (3 vol.)
- Länskungörelser innefattande vissa förbud för utlänningar, 1939–1940 (1 vol.)
- Kontrollavdelningens korrespondens, A-serie 1938–1944, B-serie 1938–1941 (26 vol.)
- Viseringsansökningar (diplomater), 1942–1943 (2 vol.)
- Dossierer över utlänningar (svenska medborgare eller avlidna), 1920–1940 (183 vol.)
- Utlänningsräkningen 1939, formulär A (66 vol.), formulär B (24 vol.)

Avdelningen för utlänningsförläggningar 1940–1944

Avdelningen inrättades genom Kungl. Maj:ts beslut 17 maj 1940 och hade en överinspektör som chef. Uppgifterna var att omhänderta utlänningar i förläggningar och svara för förläggningarnas skötsel och drift. Beslut angående utlännings omhändertagande och utskrivning från för-

läggning handlades av utlänningsbyrån. För omhändertagandet av civila norska flyktingar svarade *Statens utrymningskommission* till september 1941 då Socialstyrelsen övertog dessa uppgifter. Vissa handlingar från Utrymningskommissionen ingår i avdelningens arkiv.

Avdelningen tjänstgjorde som kansli åt *Statens flyktingsnämnd*. Den 1 juli 1944 övertogs avdelningens uppgifter av *Utlänningskommissionens sociala byrå*, dit vissa handlingar överfördes. Hos Utlänningskommissionen finns också utlänningsförläggningarnas arkiv under rubriken *Andra världskrigets lägerarkiv*.

- Protokoll och föredragningslistor, 1940–1944 (10 vol.)
- Skrivelser till Kungl. Maj:t, 1940–1944 (1 vol.)
- Diarier över in- och utgående skrivelser, 1940–1943 (13 vol.)
- Diarier över korrespondens ang. öppna förläggningar, 1943–1944 (2 vol.)
- Diarier över korrespondens ang. interneringsläger, 1944 (1 vol.)
- Kungl. brev och departementsskrivelser, 1940–1944 (1 vol.)
- Korrespondens, 1940–1944 (2 vol.)
- Korrespondens ang. utlänningsförläggningar, 1943–1944 (6 vol.) och interneringsläger, 1944 (3 vol.)
- Handlingar ang. Baggå, Hälsingmo, Kalhyttan och Malung, Långmora, Rengsjö, Smedsbo, Vägershult och Öreryd, 1940–1943 (15 vol.) samt skilda läger, 1940–1944 (4 vol.)
- Handlingar ang. danska flyktingar, 1943–1944 (1 vol.)
- Handlingar övertagna från Statens utrymningskommission, 1940–1941 (1 vol.)

HEMLIGA ARKIVET: UTLÄNNINGSÄRENDEN 1920–1944

Hemliga handlingar från Socialstyrelsens olika enheter som handlagt utlänningsärenden har förvarats skilda från Socialstyrelsens hemliga arkiv i övrigt (med undantag bland annat för generaldirektörens handlingar). Beståndet innehåller handlingar från styrelsens byrå för sociala ärenden i allmänhet (1:a byrån), utlänningsbyrån och avdelningen för utlänningsförläggningar. De flesta handlingar, såsom »ofördelaktiga-registret« och kontrollregistret samt de olika serierna kontrolldossierer, är överförda till *Statens utlänningskommissions hemliga* arkiv.

- Protokoll, diarier och kronologiskt ordnad korrespondens från 1:a byrån, utlänningsbyrån och avdelningen för utlänningsförläggningar, 1916–1944 (22 vol.)
- Handlingar ang. tysk trafik genom Sverige, 1940–1944 (3 vol.)

Statens utlänningskommission 1944–1969

[Riksarkivet Marieberg, se dock ett undantag nedan.]

Statens utlänningskommission tillkom 1 juli 1944. Kommissionen bildades genom sammanslagning av Utrikesdepartementets expedition för utländska passärenden med Socialstyrelsens utlänningsbyrå och avdelning för utlänningsförläggningar. I avvaktan på mera normala förhållanden fick den nya centrala utlänningsmyndigheten karaktär av provisorium och organiserades därför som en kommission, bestående av en ordförande och chef samt högst åtta ledamöter.

Inom kommissionen fanns från början tre byråer (passbyrån, kontrollbyrån och sociala byrån) och en kansliavdelning. Sociala byrån avvecklades 1 juli 1947. En stor *omorganisation* genomfördes 1 januari 1953 och kommissionen fick därmed en fackavdelning (skandinaviska avdelningen, upphörd redan 30 juni 1954), två fackbyråer (1:a och 2:a byrån) och en kanslibyrå (3:e byrån). Utlänningskommissionen upphörde 1 juli 1969, då Statens invandrarverk bildades.

Utlänningskommissionen utfärdade *främlingspass* för utlänningar, som inte kunde förete hemlandspass eller annan giltig legitimationshandling och saknade möjlighet att anskaffa sådan handling, samt *resedokument* för vissa flyktingar. Vidare meddelade kommissionen *visering*, *uppehålls-*, *bosättnings-* och *arbetstillstånd* samt återkallade visering, uppehålls-, bosättnings- och arbetstillstånd. Beslutanderätten var i stor utsträckning delegerad till svenska myndigheter utomlands (visering), de lokala polismyndigheterna (nödfallsvisering samt uppehålls- och arbetstillstånd) och länsarbetsnämnderna (arbetstillstånd).

I frågor om avlägsnande av utlänning kunde kommissionen besluta om *avvisning* (i vissa fall), *förpassning* samt *utvisning* (i vissa fall), avgöra *besvär* över polismyndigheters beslut om avvisning och länsstyrelsers beslut om utvisning, besluta i ärenden om *verkställighet* av avlägsnandebeslut som underställts kommissionen av polismyndigheter och länsstyrelser och om upphävande av beslut om avvisning eller förpassning som inte blivit verkställt, förordna om *särskilda tvångsåtgärder* såsom att ta utlänning i förvar samt hålla förhör med utlänningar. Kommissionen skulle vidare kontrollera att utlänningar som vistades och arbetade i landet hade erforderliga tillstånd.

Utlänningskommissionen övertog det av Socialstyrelsen 1942 införda systemet för registrering av utlänningar. Man förde ett *centralregister* över utlänningar som vistades i riket. Det centrala diariet över enskilda utlänningsärenden bestod av *centralregisterkort* i alfabetisk ordning. Där antecknades bland annat utlänningens namn, medborgarskap, födelsetid

och numret på vederbörandes *centraldossier*. På kortet gjordes fortlöpande anteckningar om samtliga inkommande ansökningsärenden och besluten i dessa. Även av andra myndigheter fattade beslut i tillståndsärenden noterades på kortet. Handlingarna samlades i vederbörandes centraldossier.

Till kommissionen inkomna uppgifter om av utlänningar begångna brott eller förseelser och liknande antecknades på individuella kort i ett *kontrollregister*. I vissa fall lade man upp *kontrolldossierer* av olika slag. De viktigaste arkivserierna i kommissionens arkiv är central- och kontrollregistren och de däremot svarande central- och kontrolldossierna över utlänningar.

Att avskilja Utlänningskommissionens arkiv från de olika *föregångarna* (Statens polisbyrå, Socialstyrelsen och Utrikesdepartementets expedition för utländska passärenden) liksom från efterträdaren (Statens invandrarverk) är svårt. Register och dossierer har förts fortlöpande utan hänsyn till de olika huvudmännen. Uppdelningen av arkiven har skett i efterhand och inte varit konsekvent. Kommissionens arkiv innehåller därför stora dossierbestånd med proveniens från Socialstyrelsen, Utrikesdepartementet och även Invandrarverket.

Utlänningskommissionens arkiv är förtecknat i olika *delarkiv*, i princip efter de olika byråerna (eller motsvarande). Kansliavdelningen (1944–1952) och kanslibyrån (3:e byrån) (1953–1969) har dock förtecknats som ett enda arkiv, benämnt kanslibyrån, vari centralregistret och centraldossiererna ingår. Hemliga arkivet är gemensamt för kommissionens samtliga byråer. Där ingår bland annat kontrollregister och kontrolldossierer. Till hemliga arkivet har också förts de olika serierna av arkivdossierer från 1952 för bland annat nordbor som saknar centraldossierer. Arkiven efter Utlänningskommissionens (och föregångaren Socialstyrelsens) läger för flyktingar från andra världskriget finns i en separat arkivförteckning benämnd Andra världskrigets lägerarkiv. I dessa arkiv ingår även vissa handlingar som inkommit till kommissionen från lägren.

Ett separat arkiv, förvarat i Landsarkivet i Härnösand, har bildats av handlingarna från verksamheten i Haparanda för att ta emot finska evakuerade under och efter andra världskriget.

Även om det bevarade arkivet i sin helhet är mycket omfattande, har det varit föremål för stora, delvis hårdhänta *gallringar*. Gallringen har bland annat omfattat stora sviter av tillståndsprotokoll och andra stora serier av handlingar som inte arkivlagts i centraldossiererna. Detta försvårar den forskning som inte är inriktad på personer där namnet är känt.

ORDFÖRANDEN 1944–1969

- Diarier och korrespondens m.m., 1944–1969 (8 vol.)

KANSLIBYRÅN 1944–1969

Kansliavdelningen (1944–1952) hade hand om *personalärenden* samt *administrativa* och *kamerala* ärenden. Under avdelningen lydde också statistikavdelningen. 3:e byrån/kanslibyrån (1953–1969) fick 1953 i stort sett samma arbetsuppgifter som den tidigare kansliavdelningen. Dessutom överfördes till byrån ärenden angående *pass- och gränskontroll* och teknisk utlänningskontroll samt register och expeditionsorgan åt de båda andra byråerna. Byrån fick då hand om *centralregister* och *utlänningsdossierer*.

- Pleniprotokoll med register, 1944–1969 (11 vol.)
- Cirkulär, meddelanden och spärrar till passkontrollerna, 1953–1964 (3 vol.)
- A-diarier och byrådiarier, 1944–1969 (34 vol.)
- NU-diarier (nordiska utlänningsutskottet), 1957–1976 (1 vol.)
- Viseringsregister, huvudserie 1917–1943 (101 vol.), svenska medborgare 1917–1943 (20 vol.), avlidna utlänningar 1917–1943 (3 vol.)
- Centralregister över utlänningar: danska, norska och isländska medborgare 1942–1954 (142 vol.), finländska medborgare 1942–1954 (80 vol.), övriga utresta utländska medborgare 1942–1972 (578 vol.)
- Centralregister över utlänningar: svenska medborgare eller avlidna, huvudserie 1942–1970 (151 vol.), f.d. danska, norska och isländska medborgare 1942–1966 (32 vol.), f.d. finländska medborgare 1942–1966 (54 vol.)
- Förteckningar över utvisade och förvisade utlänningar, 1960–1969 (1 vol.)
- Kungl. brev, 1945–1969 (15 vol.)
- Korrespondens, huvudserie, 1944–1969 (90 vol.)
- Viseringsbemyndiganden m.m., 1953–1969 (76 vol.)
- Korrespondens i efterforskningsärenden, 1952–1969 (10 vol.)
- Korrespondens ang. nordiska utlänningsutskottet 1954–1968 (5 vol.), nordiska utlänningsutskottets protokoll m.m. 1958–1968 (2 vol.)
- Arbetsgivaranmälningskort, 1944, 1954, 1964 (132 vol.)
- Centraldossierer över utlänningar: nordiska medborgare i alfabetisk ordning 1920–1954 (4 573 vol.), nordiska medborgare i nummerordning (1945)–1954 (3 064 vol.), utresta utomnordiska medborgare 1920–1972 (23 357 vol.) samt f.d. baltiska medborgare 1938–1952 (419 vol.)
- Centraldossierer över svenska medborgare eller avlidna, 1941–1970 (7 056 vol.)
- Utlänningsstatistik, 1940-talet–1973 (16 vol.)

PASSBYRÅN 1944–1952

På passbyrån handlades ärenden rörande rätt för utlänningar att *inresa* och *uppehålla* sig i riket samt att här anta eller inneha *arbetsanställning*. Dessutom handlades ärenden om *utrese-* och *förpassningsbeslut*, som meddelades i samband med avslag på ansökan om uppehållstillstånd eller om förlängning därav. I februari 1948 upphörde man att föra separata dossierer för *inreseviseringsärenden* (dossierserier som påbörjats av Utrikesdepartementet 1917). Handlingarna arkivlades därefter i centraldossierna.

- P-protokoll (förpassnings- och utresebeslut), 1944–1952 (11 vol.)
- Protokoll ang. tillstånd att besöka vissa orter, permissioner, 1944 (3 vol.)
- Skrivelser till Kungl. Maj:t ang. utlänningar, 1944–1952 (9 vol.)
- Byrådiarier, 1944–1952 (9 vol.)
- Register över inresedossierer, –1948 (52 vol.)
- Kungl. brev, 1944–1952 (1 vol.)
- Korrespondens med ämbetsverk och myndigheter, 1944–1952 (9 vol.)
- Viseringsärenden, 1944–1952 (15 vol.)
- Viseringsansökningar från »rödakorsflyktingar« m.m., 1945 (19 vol.)
- Inresekort för »rödakorsflyktingar«, 1945–1946 (66 vol.)
- Polisförhörsuppgifter för »rödakorsflyktingar«, 1945 (4 vol.)
- Inresedossierer över utlänningar: alfabetisk ordning 1917–1948 (581 vol.), nummerordning (huvudserie) –1948 (846 vol.), nummerordning (finländare) –1948 (51 vol.) och artister, kollektivviseringar m.m. 1918–1947 (38 vol.)
- Handlingar ang. rödakorsexpeditionen till Tyskland och Österrike, 1945 (2 vol.)
- Handlingar ang. The Czech Refugee Trust Fund, 1947–1952 (1 vol.)

KONTROLLBYRÅN 1944–1952

Kontrollbyrån handhade den löpande individuella utlänningskontrollen och svarade därvid särskilt för övervakning av utlänningarna från ordnings- och säkerhetssynpunkt. Uppehålls- och arbetstillståndsärenden för svårbedömda fall, förpassnings- och verkställighetsärenden samt utlännings tagande i förvar handlades inom kontrollbyrån på en särskild avdelning för förpassnings- och uppehållsärenden, liksom omhändertagande i förläggning.

En särskild *kontrollavdelning* inom byrån svarade för den tekniska utlänningskontrollen, det vill säga övervakning av att utlänning följde gäl-

lande föreskrifter och inte vistades eller arbetade i riket utan erforderligt tillstånd. Till kontrollbyrån hörde ett stort antal register och expeditionsorgan.

- Protokoll, huvudserie, 1944–1952 (117 vol.)
- Protokoll rörande förpassningar och utresebeslut, 1944–1952 (8 vol.)
- Protokoll rörande interneringar 1944–1946 (5 vol.) samt »diverse« protokoll i interneringsärenden 1944–1945 (2 vol.) och övriga protokoll i interneringsärenden 1944–1946 (4 vol.)
- Förvars- och överföringsprotokoll, 1944–1946 (1 vol.)
- Cirkulär, meddelanden och spärrar till passkontrollerna, 1944–1952 (3 vol.)
- Byrådiarier med register, 1944–1952 (12 vol.)
- Diarier över ärenden rörande interneringsläger, 1944–1946 (1 vol.)
- Register över interner i interneringsläger, 1940–1945 (4 vol.)
- Förteckningar över resande till och från Sverige, 1944–1946 (2 vol.)
- Listor över in- och utresta finska barn 1944–1949 och förteckningar över finska krigsinvalider 1944–1945 (9 vol.)
- Kungl. brev, huvudserie, 1944–1952 (1 vol.)
- Korrespondens med ämbetsverk och myndigheter, 1944–1952 (12 vol.)
- »Diverse« korrespondens, 1944–1952 (6 vol.)
- Skrivelser ang. pass- och gränskontroll, 1944–1952 (13 vol.)
- Skrivelser ang. interneringsläger, 1944–1946 (4 vol.)
- Diarier och skrivelser ang. brevcensur, 1944–1946 (7 vol.)
- Handlingar ang. ryssar och ingermanländare, 1944–1947 (1 vol.)
- Handlingar rörande barntransporter, 1945–1949 (1 vol.)

KONTROLLBYRÅNS EFTERFORSKNINGSAVDELNING 1945–1952

Inom kontrollbyrån inrättades i oktober 1945 en speciell *efterforskningsavdelning* med uppgift att i samarbete med övriga nationella så kallade tracing-byråer och *Internationella Röda Korset* hjälpa flyktingar och tvångsförflyttade (*displaced persons*) att komma i förbindelse med sina anhöriga och vänner. Här finns bland annat handlingar kring kontakterna med *International Tracing Service* i Arolsen (se s. 169).

- Diarier avseende efterforskning främst utomlands 1945–1947, register över utomlands eftersökta personer 1945–1947, diarier avseende efter-

forskning främst i Sverige 1945–1951 och register över i Sverige eftersökta personer 1945–1951 (10 vol.)

- Register över avlidna utlänningar 1939–1947 samt olika förteckningar 1945–1948 bl.a. över balttransporten 1946 (8 vol.)
- Register över militärt internerade personer, 1940–1946 (8 vol.)
- Förteckningar över till Sverige anlända flyktingar m.m., 1945 (4 vol.)
- Register över judiska flyktingar i Sverige, 1945– (1 vol.)
- Efterforskningsärenden, ej ifyllda formulär 1945–1955, ifyllda formulär för efterforskning utomlands 1945–1947, inkomna via UNRRA m.m. 1945–1951 (90 vol.)
- Korrespondens med nationella tracing-byråer m.m. 1945–1950, Svenska Röda Korset 1945–1952, tyska hjälporganisationer 1946–1952 och övriga organisationer 1945–1954 (15 vol.)
- Handlingar ang. det internationella efterforskningsarbetet 1945–1952 och förteckningar över koncentrationsläger (1 vol.)
- Efterforskningsakter från UNRRA:s Central Tracing Bureau, 1945–1947 (12 vol.)
- Tyska Röda Korsets korrespondens med eller rörande svenskar 1933–1945 samt uppgifter om svenska medborgare i Tyskland 1939–1945 (1 vol.)

SOCIALA BYRÅN 1944–1947

Sociala byrån var en efterföljare till Socialstyrelsens avdelning för utlänningsförläggningar och hade till uppgift att dels ombesörja hjälpverksamheten för flyktingar bland annat genom anordnandet av *flyktingläger*, dels sköta interneringslägren för vissa utlänningar. Byrån var också kansli åt *Statens flyktingsnämnd*. Den avvecklades 1 juli 1947 i och med att förläggningsverksamheten upphörde och hjälpverksamheten överfördes på andra organ.

- Protokoll (personalärenden m.m.) ang. utlänningsförläggningar och interneringsläger, 1944–1947 (4 vol.)
- Diarier över ärenden ang. utlänningsförläggningar 1944–1947 (6 vol.) och interneringsläger 1944–1946 (2 vol.)
- Diarier över övriga utlänningsärenden, 1946–1947 (1 vol.)
- Register över interner i interneringsläger, 1940–1946 (4 vol.)
- Register över interner, som tagits i förvar, 1943–1946 (2 vol.)

- Register över lägerpersonal, 1940–1947 (6 vol.)
- Förteckningar över läger 1944–1947 samt beläggningsuppgifter från förläggningarna 1945–1947 (1 vol.)
- Korrespondens ang. utlänningsförläggningar, 1944–1947 (43 vol.)
- Korrespondens ang. interneringsläger, 1944–1946 (7 vol.)
- Korrespondens i övriga utlänningsärenden, 1946–1947 (5 vol.)
- Kamerala avdelningens korrespondens, 1945–1948 (45 vol.)
- Protokollsutdrag ang. lägerpersonal, ordnade efter personnamn 1944–1947 (2 vol.) och efter läger 1945–1947 (2 vol.)
- Lägerpersonaldossierer, 1940–1947 (15 vol.)
- Lägerrapporter ang. personalen, 1945–1947 (6 vol.)
- Handlingar ang. svenskfödda tyska medborgare, 1945–1947 (1 vol.)
- Handlingar ang. barn 1945–1947 och kuratorsverksamheten 1945–1947 (3 vol.)
- Handlingar ang. skolverksamheten bland flyktingar, 1945–1947 (3 vol.)
- Handlingar ang. repatriering av flyktingar 1945–1947, lägertidningar från Hjälmared 1946 och fotografier från läger 1945–1946 (1 vol.)
- Flyktingbåtkommitténs handlingar, 1944–1945 (3 vol.)

1:a byrån 1953–1969

De två fackbyråerna, 1:a och 2:a byrån, var indelade i vardera två sektioner. Alla slag av utlänningsärenden rörande viss nationalitet eller grupp av nationaliteter skulle handläggas vid en bestämd sektion. Indelningen förändrades något under årens lopp, men huvudsakligen handlade 1:a byrån ärenden angående *nordiska* medborgare, *balter*, medborgare i *Tyskland* och *Österrike* samt under vissa perioder medborgare i *Polen*, *Sovjetunionen* och stater i *Afrika* och *Asien* samt *artister*, oavsett nationalitet.

- Specialprotokoll (avvisning, förpassning, utvisning eller förvisning), 1953–1969 (5 vol.)
- Skrivelser till Kungl. Maj:t, 1953–1969 (15 vol.)
- Övriga utgående skrivelser, 1953–1969 (14 vol.)
- Byrådiarier med register, 1953–1969 (40 vol.)
- Liggare över specialprotokoll, 1967–1969 (1 vol.)
- Korrespondens med beskickningar och konsulat 1953 (1 vol.) och med myndigheter m.m. 1953–1969 (5 vol.)

2:a byrån 1953–1969

2:a byrån handlade ärenden angående medborgare i övriga *Österuropa* samt *övriga* utlänningar.

- Specialprotokoll (avvisning, förpassning, utvisning eller förvisning), 1953–1969 (10 vol.)
- Skrivelser till Kungl. Maj:t, 1953–1969 (7 vol.)
- Övriga utgående skrivelser, 1954–1968 (4 vol.)
- Byrådiarier med register, 1953–1969 (16 vol.)
- Liggare över remisser ang. utlänningars anställning i statlig tjänst 1954–1969 och över remisser ang. utländska studenter och lärare 1954–1964 (1 vol.)
- Liggare över specialprotokoll, 1967–1969 (1 vol.)
- Korrespondens med Utrikesdepartementet 1953–1969 (3 vol.), med beskickningar och konsulat 1953–1969 (2 vol.) och med myndigheter och ämbetsverk m.m. 1953–1966 (1 vol.)
- Handlingar ang. flyktingar och invandrare, 1955–1969 (8 vol.)

Skandinaviska avdelningen 1953–1954

Skandinaviska avdelningen handlade ärenden angående medborgare i *Danmark* och *Norge*. När nordiska medborgare från 1 juli 1954 inte längre behövde uppehållstillstånd för att vistas i riket övergick kvarvarande ärenden rörande skandinaver till 1:a byrån.

- Specialprotokoll 1953, skrivelser till Kungl. Maj:t 1953–1954 och departementsskrivelser 1953–1954 (1 vol.)
- Övriga utgående skrivelser, 1953–1954 (1 vol.)
- Diarier 1953–1954 och liggare över protokoll i tillståndsärenden 1953 (1 vol.)

Flyktinglägret i Landskrona 1948–1953

Arbetsmarknadsstyrelsen hade ett mottagningsläger för flyktingar i Citadellet i Landskrona. Lägret lades ner i juni 1953. Harry Horndahl var från 1948 Utlänningskommissionens representant där och hans korrespondens med kommissionen är bevarad. (Lägrets arkiv är förtecknat i *Arbetsmarknadsstyrelsens utlänningssektions* arkiv.)

- Korrespondens med Utlänningskommissionen, 1948–1953 (1 vol.)

HEMLIGA ARKIVET 1944–1969

I hemliga arkivet finns arkivhandlingar från samtliga byråer och från Utlänningskommissionens föregångare liksom från efterträdaren Statens invandrarverk fram till 1970-talets mitt. De viktigaste serierna är *kontrollregistren* och *kontrolldossiererna*. Störst omfattning har emellertid *arkivdossiererna* men registerkorten till dessa har till stor del gallrats.

- Pleniprotokoll 1946–1967, kontrollbyråns protokoll 1946–1949 och ordförandens korrespondens 1945–1950 (1 vol.)
- U-förteckningar (förteckningar över vissa i Sverige, Danmark, Finland, Island och Norge meddelade utvisnings-, förvisnings- och förpassningsbeslut), 1958–1976 (2 vol.)
- Hemliga diarier, 1944–1969 (11 vol.)
- »Ofördelaktiga-register« över utlänningar (svenska medborgare och avlidna), 1914–1948 (4 vol.)
- Kontrollregister över utlänningar: huvudserie 1942–1976 samt sakordnat över s.k. angående-dossierer 1942–1976 (52 vol.), svenska medborgare och avlidna 1942–1976 (4 vol.)
- Fotoregister, 1910-talet–1950-talet (1 vol.)
- Byråernas korrespondens m.m., 1944–1969 (18 vol.)
- Kontrollserie H, 1916–1942 (12 vol.)
- Kontrolldossierer (H-dossierer, H I), huvudserie ca 1940–1976 (236 vol.) och ang. ämnen (»angående-dossierer«) 1930-talet–1975 (13 vol.)
- Kontrollserie H II, 1910-talet–1950-talet (5 vol.)
- Kontrollserie H-reg. Kassavalvet, ca 1940–1960-talet (11 vol.)
- Kontrollserie HE rörande balter, 1945 (3 vol.)
- Polisrapporter, baltiska flyktingar, 1944–1945 (24 vol.)
- Övriga kontrollserier, 1935–1959 (8 vol.)
- Inresedossierer, huvudserie 1917–1947 (26 vol.) och ämnesordnade 1918–1946 (1 vol.)
- Arkivdossierer (bl.a. uppgifter om brott), 1910-talet–1973 (830 vol.)
- Arkivdossierer A (avvisade nordbor m.m.), 1952–1967 (13 vol.)
- Arkivdossierer Ö (domar avseende nordbor), 1952–1967 (218 vol.)
- Arkivdossierer Diverse, 1963–1969 (8 vol.)
- Uppgifter i danska och norska polisregister, 1947–1951 (2 vol.)
- Danska och norska ärenden 1943–1946, handlingar ang. tyska lasarettståg m.m. 1944 samt handlingar ang. rättegången mot R. Paulson 1945 (1 vol.)

STATENS UTLÄNNINGSKOMMISSION I HAPARANDA 1944–1946

[Landsarkivet i Härnösand]

Vid ordnings- och förteckningsarbete år 2012 i Haparanda civilförsvarsområdes arkiv påträffades handlingar från arkivbildaren Statens utlänningskommission. Ett separat arkiv bildades. Arkivet innehåller handlingar rörande mottagandet av finska evakuerade under och efter andra världskriget. 1947 tog arbetsmarknadsmyndigheterna över verksamheten. Vissa handlingar har oklar proveniens men har förts till detta arkiv, som består av 37 vol. i löpnummerordning.

- Utgående och inkomna brev 1944–1946 (vol. 1–6), diarier 1945 (7), utdrag ur förläggningsrapporter 1944–1945 från Gävleborgs län (8), Västernorrlands län (9–11), Västerbottens län (12–15) och Norrbottens län (inkl. Tossalägret 1940, 16–19), utdrag ur död- och begravningsböcker m.m. 1944–1946 (20–21), förteckningar över finska evakuerade och finsk militär som vårdats på sjukhus (22), förfrågningar till och redovisningar från civilförsvarschefer om finska evakuerade 1945–1946 (23–24), förteckningar m.m. över finska evakuerade som återvänder till Finland 1945 (25–27), räkenskaper m.m. 1944–1949 (28–29), förteckningar över finska barn som inreser till Sverige – listor upprättade av Socialministeriets barnförflyttningskommitté i Finland 1942–1946 (30–33), färdsedlar för barn som återvänder till Finland, upprättade av Hjälpkommittén för Finlands barn 1942–1946 (34–35), utspisningskort för flyktingar 1944–1949 (36–37).

ANDRA VÄRLDSKRIGETS LÄGERARKIV

Samlingen lägerarkiv från andra världskrigets tid innehåller arkiven från ca 180 utlänningsläger, som drevs av i första hand Socialstyrelsen och Statens utlänningskommission. De flesta lägerarkiv är mycket små. De större lägerarkiven är

- Hälsingmo (58 vol.)
- Kjesäter (norska flyktingar) (174 vol.)
- Långmora (71 vol.)
- Rengsjö (23 vol.)
- Smedsbo (57 vol.)
- Byringe (15 vol.)
- Kummelnäs med Vikingshill (33 vol.)
- Rosöga (28 vol.)
- Vägershult (18 vol.)
- Örerydslägren (21 vol.)

Arkiven från utlänningsförläggningar som drevs av kommuner, enskilda organisationer och Civilförsvarsstyrelsen med flera förvaras normalt inte i Riksarkivet Marieberg. Det gäller bland annat de läger som från hösten 1944 anordnades för mottagandet av flyktingar från de baltiska länderna och Finland samt de karantänsförläggningar som våren och sommaren 1945 anordnades för de med rödakors- och UNRRA-transporterna till Sverige ankomna före detta koncentrationslägerfångarna. Arkiv från de interneringsläger som Försvarsstaben hade för utländsk militärpersonal förvaras i *Krigsarkivet* liksom handlingar från Civilförsvarsstyrelsens läger.

Statens invandrarverk/Migrationsverket 1969–

[Migrationsverket i Norrköping]

Statens invandrarverk, SIV, (1 juli 2000 ändrades namnet till Migrationsverket) tillkom 1 juli 1969 och övertog verksamheten från Statens utlänningskommission, enheten för medborgarskapsärenden inom Justitiedepartementet och Arbetsgruppen för invandrarfrågor, knuten till Inrikesdepartementet. Statens invandrarverk blev central förvaltningsmyndighet för utlännings-, flykting-, invandrar- och medborgarskapsfrågor. I maj 1976 utlokaliserades Invandrarverket till *Norrköping*. Kvar i Stockholm blev språkbyrån, som endast till viss del flyttade till Norrköping under 1980-talet för att återflytta till Stockholm 1996.

År 1985 övertog Invandrarverket ansvaret för *flyktingmottagandet* från Arbetsmarknadsstyrelsen. Ansvaret för det övergripande operativa arbetet med flyktingförläggningarna låg t.o.m. 30 juni 1989 i Norrköping. På grund av den stora invandringen och den stora tillväxten av antalet förläggningar blev behovet av regionalt administrativt stöd allt större och därför inrättades 1986/87 fyra *regionkontor* i Hallstahammar, Alvesta, Landskrona och Flen. Dessa hade visst administrativt ansvar för de förläggningar som fanns inom respektive region. Kontorens verksamhet upphörde 30 juni 1989, då Invandrarverkets regioner fastställdes till fyra. De *nya regionkontoren* förlades till Sundsvall (Region Nord), Alvesta (Region Syd), Göteborg/Kållered (Region Väst) och Flen (Region Öst). Regionkontoret i Sundsvall fick dock under det första året visst stöd från det gamla regionkontoret i Hallstahammar, vars verksamhet helt upphörde vid 1989 års utgång.

Efter organisationsförändringarna 1989 blev de övergripande centrala frågorna kvar i Norrköping, men under tillstånds- och medborgarskapsavdelningen lades fyra regionala *tillståndsbyråer* (senare kallade *asylbyråer*). De var belägna i Carlslund i Upplands Väsby, Malmö, Mölndal och Flen. Den sistnämnda tillkom först 1993. Omorganisationen 1 oktober 1993

innebar att de fyra regionerna blev alltmer självständiga. Dessutom delades verksamheten i Norrköping på ett huvudkontor som handhade verksövergripande frågor och ett regionkontor (Region Norrköping) som lämnade administrativt stöd åt huvudkontoret. Region Norrköping ansvarade också för alla *tillstånds-* och *medborgarskapsfrågor*, det operativa arbetet avseende *kvot-* och *resebidragsärenden* samt alla *administrativa frågor* som inte var av övergripande karaktär.

Den 1 juli 1992 övertog Invandrarverket asylutredningarna från polisen.

Från 1996 fick Invandrarverket en ny organisation (de tidigare fem regionerna upphörde 31 december 1995): ett huvudkontor, en tillstånds- och medborgarskapsavdelning samt två regioner (norra och södra regionerna som i sin tur var indelade i nio distrikt).

Den 1 oktober 1997 inrättades en ny organisation med fem regioner: region syd (Malmö), region väst (Göteborg), region mitt (Norrköping), region Stockholm och region nord (Sundsvall). Denna indelning av verket i geografiska regioner fanns kvar till 2004. Den 1 oktober 1997 övertog Invandrarverket medborgarskaps- och tillståndsutredningarna samt förvarsverksamheten från polisen.

Den 1 juni 1998 bildades *Integrationsverket*, som övertog arbetsuppgifterna rörande introduktion och integration av invandrare från Invandrarverket (regionernas ärenden rörande bidrag till kommuner och landsting samt stöd till organisationer). Invandrarverkets språkverksamhet (från 1996 kallad Eqvator) övergick 1998 till andra ägare. Eqvator hade tillgodosett Invandrarverkets behov av översättnings- och tolktjänster.

Den 1 januari 1999 övertog Invandrarverket ansvaret för att verkställa av- och utvisningsbeslut från polisen.

Invandringspolitiken utvecklades till migrationspolitik och 1 juli 2000 fick Statens invandrarverk namnet *Migrationsverket*.

Huvudkontoret och regionindelningen upphörde 31 december 2004 när Migrationsverket centraliserades och verksamheten delades in i verksamhetsområden. Migrationsverkets organisationsförändringar efter 2004 faller dock utanför tidsramen för den här arkivguiden.

Invandrarverkets/Migrationsverkets arkiv 1969–2004 är uppdelat och förtecknat i ett stort antal delförteckningar. Arkiven förvaras i Norrköping (vissa dossierer och register från Invandrarverket fram till 1970-talets början tid ingår dock, som tidigare nämnts, i Statens utlänningskommissions arkiv i Riksarkivet Marieberg).

1969–1976	Arkivförteckning uppdelad på byråarkiv.
1977–1989	Gemensam arkivförteckning för SIV i Norrköping.
1985–1996	Arkivförteckningar för respektive förläggningsarkiv.
1987–1989	Arkiven från förläggningsverksamheten, dvs. regionkontoren i Hallstahammar, Flen, Landskrona och Alvesta.
1989–1995	Gemensam arkivförteckning för SIV i Norrköping.
1989–1995	Arkivförteckningar för respektive regionarkiv innefattar arkiven från mottagningsverksamhet/utredningsslussar samt asylbyråer.
1991–1998	Arkivförteckning för Eqvator.
1996–1997	Gemensam arkivförteckning för SIV i Norrköping.
1996–1997	Arkivförteckningar för regionarkiven.
1997–2004	Gemensam arkivförteckning för SIV/Migrationsverket i Norrköping.
1997–2004	Arkivförteckningar för regionarkiven.
1997–2004	Arkivförteckningar för mottagningsenheterna.

Invandrarverkets/Migrationsverkets viktigaste individrelaterade handlingar och databaser är centraldossierer (C-dossierer), förläggningsdossierer (F-dossierer, som gallras), medborgarskapsakter och medborgarskapsdossierer (M-dossierer), centrala utlänningsdatabasen (CUD) och e-arkivet.

Arkivet innehåller även i övrigt naturligtvis ett mycket stort antal *handlingstyper*. Viktigare typer av handlingar är följande.

- Centralregister (kortregister) över utlänningar, (1942) 1969–1973
- Diarier över medborgarskapsansökningar, 1969–1977 (ersatt av SU-systemet)
- Diarier över tillstånds- och medborgarskapsärenden (ADB-baserat System för utlänningsärenden, SU-systemet), 1972–1995 (ersatt av Stamm-systemet)
- Diarier över tillstånds-, asyl-, mottagnings- och medborgarskapsärenden (ADB-baserade Stamm-systemet och senare system som ingår i Centrala utlänningsdatabasen, CUD), 1995–
- Centraldossierer över utlänningar (C-dossierer), (1920)1969–, för utlänningar som inte blivit svenska medborgare men varit aktuella för verkets handläggning 1972– (kan innehålla handlingar från Socialstyrelsen från 1920 och framåt) och för utlänningar som blivit svenska medborgare eller avlidit 1971–

- Medborgarskapsakter och medborgarskapsdossierer (M-dossierer), 1969–
- Förläggningsdossierer (F-dossierer), 1985–, som innehåller uppgifter om asylsökande och flyktingar. De förs på de förläggningar/mottagningsenheter där vederbörande vistas och följer denne från plats till plats, men gallras i regel
- Länderdokumentation
- Handlingar ang. organisationer och föreningar (från invandrarorganisationer, som har sökt bidrag från Invandrarverket)

Nedan redovisas viktigare *arkivserier* i Statens invandrarverks centrala arkiv från 1969 till omorganisationen 1989. Först kommer de olika byråarkiven 1969–1976, därefter det för verket gemensamma arkivet 1977–1989. Seriernas volymantal kan komma att ändras.

Generaldirektören 1969–1976

- A-diarier, 1969–1976 (8 vol.), med register (3 vol.)
- GD-diarier, 1969–1976 (1 vol.)
- Handlingar till A-diariet, 1969–1976 (2 vol.)
- Handlingar till GD-diariet, 1969–1976 (3 vol.)

Administrativa byrån 1969–1976

I administrativa byråns arkiv finns det 1973 avslutade *centralregistret* över utlänningar. Detta år tog man i bruk det nya ADB-baserade utlänningsärendesystemet. (*Centraldossiererna* över utlänningar är överförda till Invandrarverkets gemensamma arkiv, 1989–.)

- Styrelsens protokoll och föredragningslistor, 1969–1976 (3 vol.)
- Nordiska utlänningsutskottets protokoll, 1969–1976 (1 vol.)
- Diarier, 1969–1976 (5 vol.), med register, 1970–1976 (2 vol.)
- Språksektionens diarier, 1974–1976 (2 vol.), med register (3 vol.)
- Centralregister över utlänningar, ej svenska medborgare 1942–1973 (249 vol.), svenska medborgare 1971–1973 (11 vol.)
- Allmänna utlänningsärenden, 1969–1976 (5 vol.)
- Skrivelser ang. pass- och gränskontroll, 1969–1976 (1 vol.)
- Skrivelser i viseringsärenden, 1959–1972 (1 vol.)
- Språksektionens korrespondens m.m., 1969–1970 och 1974–1976 (11 vol.)
- Utlänningsstatistik, 1969–1977 (5 vol.)

ANPASSNINGSBYRÅN 1969–1975

Anpassnings- och den senare samordningsbyrån sysslade bland annat med invandrarnas *integrationsfrågor*.

- Protokoll ang. anslagsfrågor och projektbidrag, 1970–1977 (2 vol.)
- Protokoll ang. tolkutbildning, 1969–1974 (1 vol.)
- Diarier, 1969–1975 (3 vol.), med register (2 vol.)
- Konsulentenhetens diarier, 1969–1975 (1 vol.)
- Korrespondens, 1969–1975 (101 vol.)
- Konsulentenhetens brev på olika språk, 1967–1974 (77 vol.)
- Projekt för olika kurser, 1969–1971 (4 vol.)

SAMORDNINGSBYRÅN 1975–1976

- Nordiska utlänningsutskottets protokoll, 1975–1976 (1 vol.)
- Diarier, 1975–1976 (1 vol.), med register (1 vol.)
- Konsulentsektionens diarier, 1975–1976 (1 vol.)
- Korrespondens, 1975–1976 (34 vol.)
- Konsulentsektionens brev på olika språk, 1975–1976 (20 vol.)

MEDBORGARSKAPSBYRÅN 1969–1976

Här följdes i stort sett samma rutiner som använts av Justitiedepartementets enhet för medborgarskapsfrågor före 1 juli 1969. *Medborgarskapsakterna* arkiverades på beslutsdag.

- Protokoll, 1970–1976 (1 vol.)
- Beslutskoncept i medborgarskapsärenden, 1969–1976 (95 vol.)
- Beslutskoncept i ärenden om uppfyllande av visst villkor, 1972–1976 (9 vol.)
- Diarier över inkomna medborgarskapsansökningar, 1969–1976 (45 vol.)
- Diarier ang. villkorsärenden, 1972–1976 (4 vol.)
- Register över ansökningar om svenskt medborgarskap, 1960–1977 (lådor i skåp, även på mikrokort)
- Inkomna remisser samt beslut i besvärsärenden, 1969–1976 (2 vol.)
- Akter i medborgarskapsärenden, 1969–1976 (1 817 vol.)
- Akter i avskrivna medborgarskapsärenden, 1969–1976 (29 vol.)
- Akter i villkorsärenden, 1972–1976 (64 vol.)

TILLSTÅNDSBYRÅN/REGISTERENHETEN 1969–1976

- Specialprotokoll, 1969–1976 (35 vol.)
- Kopior av protokoll över utfärdade bosättningstillstånd, 1969–1973 (40 vol.)
- Protokoll över polska beslut, 1969–1971 (1 vol.)
- Remissyttranden till Kungl. Maj:t och regeringen, 1969–1976 (20 vol.)
- Remissyttranden till rättshjälpsnämnder, 1974–1976 (22 vol.)
- TB 1-diarier (skrivelser från myndigheter i tillståndsfrågor), 1969–1976 (11 vol.), med register (10 vol.)
- TB 2-diarier (förfaringsärenden och besvär över polismyndighets och länsstyrelses beslut), 1969–1976 (6 vol.), med register 1976 (2 vol.)
- TB 3-diarier (förpassningsärenden initierade av Invandrarverket), 1971–1976 (2 vol.), med register 1976 (1 vol.)
- Hemliga diarier, 1969–1972 (1 vol.)
- Anmälningar om utlänningars arbetsanställningar, 1971 (12 vol.)
- Korrespondens, 1969–1976 (16 vol.)
- Beslut om avvisningar av nordbor, 1969–1976 (30 vol.)
- Beslut om avvisningar av icke-nordiska medborgare, 1969–1976 (29 vol.)
- Hemlig korrespondens ang. länderdokumentation, 1970–1976 (8 vol.)
- Handlingar ang. amerikanska desertörer och illegalt inresta utlänningar, 1968–1977 (3 vol.)

INFORMATIONSBYRÅN 1969–1976

- Frågebrev från enskilda, 1970–1976 (13 vol.)

STATENS INVANDRARVERK 1977–1989

Från 1977 bildade Invandrarverket ett för enheterna i Norrköping *gemensamt* arkiv. (I samband med omorganisationen 1989 lade man upp ett nytt gemensamt arkiv. Detta redovisas dock inte här.)

- Styrelsens protokoll, 1977–1989 (2 vol.)
- Bilagor till styrelsens protokoll, 1977–1989 (11 vol.)
- Aktionsgruppens protokoll med bilagor, 1986–1989 (1 vol.)
- Samordningsbyråns verksamhetsprotokoll (bl.a. bidrag till projekt och konferenser), 1976–1992 (4 vol.)

- Samordningsbyråns interna protokoll och handlingar, 1977–1989 (17 vol.)
- Flyktinggruppens protokoll och handlingar, 1979–1989 (5 vol.)
- Protokoll med bilagor rörande Irangruppen, 1987–1989 (1 vol.)
- Kommunsektionsmötesprotokoll med bilagor och protokoll rörande SOFI-gruppen, 1988–1989 (1 vol.)
- Samordningsbyråns protokoll rörande projekt- och verksamhetsbidrag 1977–1989 (5 vol.), tidningsstöd 1977–1989 (1 vol.) och projektplaner 1981–1989 (2 vol.)
- Protokoll med bilagor rörande Stora Referensgruppen 1978–1982 (1 vol.) och Lilla Referensgruppen 1978–1983 (1 vol.)
- Protokoll ang. organisationer och föreningar m.m., 1978–1989 (1 vol.)
- Informationsbyråns beslutsprotokoll, 1977–1989 (4 vol.)
- Tillståndsbyråns specialprotokoll, 1977–1989 (99 vol.)
- Delgivningsprotokoll, 1985–1992 (8 vol.)
- Beslutsprotokoll i rättshjälpsärenden, 1986–1989 (2 vol.)
- Nordiska utlänningsutskottets protokoll, 1977–1988 (1 vol.)
- Kopior av medborgarskapsbevis och beslut i medborgarskapsärenden, 1977–1980 (63 vol.)
- Kopior av medborgarskapsbevis i villkorsärenden, 1977–1980 (7 vol.)
- Remissyttranden och regeringsbeslut i överklagade medborgarskapsärenden, 1978–1989 (19 vol.)
- Yttranden i återförvisade och överklagade ärenden enligt § 9a medborgarskapslagen, 1980–1989 (1 vol.)
- Manuellt ärendesdiarium, 1977–1989 (82 vol.), med alfabetiskt register (61 vol.) och sakregister (110 vol.)
- System för utlänningsärenden (SU-systemet), 1973–1995
- Identitetsuppgifter ur SU/FA-systemen, 1978–1995 (5 vol., mikrofichepärmar)
- Språksektionens diarium, 1979–1986 (5 vol.)
- Fotoregister över utlänningar, ca 1933–1980 (195 vol.)
- Polisavvisningar, 1982–1989 (328 vol.)
- Polisbeviljade uppehållstillstånd, 1988–1989 (14 vol.)
- Diarieförda handlingar, 1977–1989 (638 vol.)

- Icke diarieförda handlingar, allmän serie 1977–1989 (16 vol.), hemliga handlingar 1977–1987 (2 vol.)
- Anonyma skrivelser från allmänheten, 1977–1989 (10 vol.)
- Centraldossierer för svenska medborgare, 1971–1980 alfabetisk ordning, (övriga dossierer överförda till arkivet 1989–)
- Medborgarskapsakter, 1977–1989 (5 390 vol.)
- Återkallade medborgarskapsansökningar, 1977–1989 (51 vol.)
- Medborgarskapsakter i villkorsärenden, 1977–1989 (332 vol.)
- Akter över anmälan om svenskt medborgarskap (MBÖ), 1979–1986 (259 vol.)
- Akter över anmälan om svenskt medborgarskap enligt § 2 medborgarskapslagen (MB-U), 1982–1984 (1 vol.)
- Länsstyrelsens beslut i medborgarskapsärenden, 1977–1985 (4 vol.)
- Meddelanden om beslut för svenska medborgare, 1971–1991 (14 vol.)
- Avvisningar, nordbor, 1982–1989 (27 vol.)
- Övriga handlingar rörande nordbor, (N-arkiv) ca 1967–1989 (1 010 vol.)
- Handlingar rörande arbetstillstånd, allmän serie, 1987–1990 (51 vol.)
- Feriearbetstillstånd, 1980–1990 (163 vol.)
- Arbetstillstånd, litteraturevangelister, 1988–1989 (4 vol.)
- Ansökningar om visum, Sydafrika, Sydamerika, Ungern, Irak, Iran, Egypten och Syrien, 1979–1988 (43 vol.)
- Provisoriskt främlingspass, 1986–1994 (31 vol.)
- Handlingar ang. organisationer och föreningar, 1970–1991 (31 vol.)
- Handlingar ang. konferenser, seminarier och projekt, 1976–1990 (10 vol.)
- Handlingar ang. flyktingverksamhet (projekt- och verksamhetsbidrag, diskriminerings- och attitydundersökningar), 1973–1991 (19 vol.)
- Länderdokumentation, 1969–1992 (197 vol.)
- Läns- och kommunbeskrivningar, 1968–1984 (16 vol.)
- Kvotflyktingar, 1974–1989 (11 vol.)
- Båtflyktingar, 1979–1989 (9 vol.)
- Information om inresta i Sverige, 1981–1987 (2 vol.)
- Ansökniningar från referenspersoner ang. Sinovietnameser, 1980–1989 (15 vol.)
- Pressklipp, 1977–1989 (47 vol.)

- Radio- och TV-bevakning, 1984–1987 (4 vol.)
- Handlingar ang. zigenarfrågor, 1975–1994 (25 vol.)
- Projekthandlingar, 1975–1992 (30 vol.)
- Statistik, 1973–1991 (13 vol.)
- Filmer, ljudband m.m., 1970- och 1980-tal (34 vol.)

För uppgifter om innehållet i de senare delarkiven och deras arkivförteckningar hänvisas till Migrationsverkets arkivenhet i Norrköping.

Statens arbetsmarknadskommission 1940–1947

[Riksarkivet Marieberg]

I och med att ansvaret för arbetsförmedlingen lades på Statens arbetsmarknadskommission kom denna att syssla med arbetsförmedling, först åt de stora skaror av flyktingar som tog sin tillflykt till Sverige under andra världskriget, därefter även med de systematiska försöken att rekrytera arbetskraft till Sverige. Verksamheten överfördes 1948 på den nybildade Arbetsmarknadsstyrelsen.

I juni 1941 upprättades under Länsarbetsnämnden i Jönköpings län en *arbetsförmedling* för norska flyktingar i Öreryd. Hösten 1942 inrättade Arbetsmarknadskommissionen en särskild arbetsförmedling för norska flyktingar (*flyktingförmedlingen*). Verksamheten utökades genom öppnande av flera *flyktingkontor* med ett centralkontor i Stockholm. Den 1 december 1943 överflyttades den centrala handläggningen av flykting- och utlänningsärenden till en särskild utlänningssektion under kommissionens arbetsförmedlingsbyrå.

De av Arbetsmarknadskommissionens enheter, som i första hand innehåller handlingar om utlänningar, är följande.

ARBETSFÖRMEDLINGSBYRÅN

- Veckorapporter från flyktingläger, 1943–1944 (1 vol.)
- Månads- och årsrapporter från flyktingläger, 1942–1946 (5 vol.)
- Diverse handlingar. Artist- och musikerförmedling med utländska artister, 1944–1947 (9 vol.)

ARBETSFÖRMEDLINGSBYRÅNS UTLÄNNINGSSEKTION

- Föredragningslistor, 1945–1947 (1 vol.)
- In- och utgående diarier, 1943–1947 (9 vol.)
- Brevdiarium, Ekersta utlänningsförläggning, Bettna, 1945 (1 vol.)

- Korrespondens ang. arbetsförmedling åt flyktingar, 1944–1947 (73 vol.)
- Inkomna skrivelser ang. passärenden, 1944–1945 (13 vol.)
- Korrespondens med enskilda i skilda ämnen, 1944–1947 (14 vol.)
- Korrespondens med arbetssökande utlänningar, 1945–1947 (51 vol.)
- Månadsrapporter från arbetsförmedlingen för utlänningar, 1944–1946 (4 vol.)
- Arbetsförmedlingsrapporter för utlänningar i resp. län, 1945 (11 vol.)
- Sammandragsrapporter från arbetsförmedlingen för utlänningar, 1944–1947 (3 vol.)
- Besöksrapporter, 1940–1948 (9 vol.)
- Handlingar ang. flyktingförmedling, 1939–1949 (6 vol.)
- Handlingar ang. flyktingar, kursverksamhet, 1945–1947 (4 vol.)

Arbetsförmedling för flyktingar, centralkontoret

- Koncept, 1943 (5 vol.)
- In- och utgående diarier, 1942–1943 (1 vol.)
- Inkomna skrivelser och korrespondens, 1942–1943 (13 vol.)
- Kontorens arbetsförmedlingsrapporter, 1941–1943 (2 vol.)

Arbetsförmedling för flyktingar, lokalkontoret i Öreryd/Jönköping

- Koncept, 1941–1943 (4 vol.)
- In- och utgående diarier, 1941–1943 (1 vol.)
- Korrespondens, 1942–1943 (6 vol.)

Arbetsförmedling för flyktingar, lokalkontoret i Pålsboda

- Koncept, 1942–1943 (1 vol.)
- In- och utgående diarier, 1942–1943 (1 vol.)
- Korrespondens, 1942–1943 (5 vol.)

Arbetsförmedling för flyktingar, lokalkontoret i Sollefteå

- Koncept, 1942–1943 (6 vol.)
- In- och utgående diarier, 1943 (1 vol.)
- Inkomna skrivelser, 1942–1943 (5 vol.)

Arbetsförmedling för flyktingar, lokalkontoret i Sala

- Koncept, 1943 (4 vol.)
- In- och utgående diarier, 1942–1943 (1 vol.)
- Inkomna skrivelser, 1942–1943 (5 vol.)

Arbetsmarknadsstyrelsen 1948–2007

[Arbetsförmedlingens arkivdepå i Söderhamn]

Vad gäller Arbetsmarknadsstyrelsens handläggning av utlänningsärenden skall här endast redovisas de viktigaste arkivserierna i arbetsförmedlingsbyråns utlänningssektions arkiv 1948–1972 (formellt sett var sektionen organiserad på flera olika sätt under perioden). Motsvarande serier av handlingar för tiden därefter finns i arkiven efter Arbetsmarknadsstyrelsens olika enheter. I huvuddrag redovisas de i avsnittet om närings- och arbetslivet på s. 125. År 1985 överfördes styrelsens uppgifter kring mottagandet av flyktingar till Statens invandrarverk. Arkivet förvaras i arkivdepån i Söderhamn.

Arbetsförmedlingsbyråns utlänningssektion 1948–1972

- Föredragningslistor, 1948–1972 (3 vol.)
- In- och utgående diarier, 1948–1972 (9 vol.)
- Register över arbetstillståndshandlingar för utlänningar, 1945–1950 (18 vol.) och 1950–1960 (43 vol.)
- Registerkort över uttagning av flyktingar från läger i Österrike 1956 (2 vol.) och över inresa av flyktingar från Österrike 1955–1956 (3 vol.)
- Register över inresta flyktingar, 1968–1969 (2 vol.)
- Register över ungerska flyktingar med yrkesutbildning, 1950-talet (1 vol.)
- Register över arbetsplacerade ungerska flyktingar, 1957–1960 (1 vol.)
- Förteckningar över utländsk medicinpersonal, 1969–1970 (2 vol.)
- Förteckningar över inresta polska judar enligt kvot, 1969–1973 (1 vol.)
- Kortregister över polska flyktingar, 1969–1970 (3 vol.)
- Förteckningar över inresta flyktingar, 1969–1970 (1 vol.)
- Register över utländska hembiträden, 1950–1953 (1 vol.)
- Kvotfall, utlänningar i svenska företag, 1969–1970 (4 vol.)

- Korrespondens med länsarbetsnämnder och arbetsförmedlingar, 1948–1970 (46 vol.)
- Ansökningar och utredningar ang. arbetstillstånd, 1961–1971 (119 vol.)
- Korrespondens med företag och fackförbund ang. arbetstillstånd, 1959–1973 (18 vol.)
- Ansökningar och remisser om arbetstillstånd för utländska artister och musiker, 1962–1972 (31 vol.)
- Korrespondens med myndigheter i olika länder, 1948–1972 (63 vol.)
- Korrespondens med enskilda personer, 1948–1972 (89 vol.)
- Korrespondens med arbetssökande utlänningar, 1948–1972 (270 vol.)
- Korrespondens och rapporter ang. ungerska invandrare, 1947–1949 (12 vol.)
- Korrespondens och rapporter ang.
  – sudettyska invandrare, 1947–1949 (17 vol.)
  – italienska invandrare, 1946–1953 (23 vol.)
  – jugoslaviska invandrare, 1966–1972 (3 vol.)
  – kollektiv överföring av utländsk arbetskraft, 1956–1971 (14 vol.)
  – gammalsvenskbyborna, 1950–1960 (1 vol.)
- Rapporter från mottagningsläger och arbetsplaceringar, 1944–1973 (15 vol.)
- Uttagningar av ungerska flyktingar 1956–1958 (11 vol.), korrespondens och rapporter 1955–1960 (17 vol.), kurser och utbildningsläger 1956–1964 (42 vol.)
- Immigration och flyktingverksamhet
  – utredningar m.m., 1947–1974 (23 vol.)
  – överförings- och transportlistor, 1950–1972 (12 vol.)
  – intervjuer och transportlistor, 1960–1972 (22 vol.)
  – flyktingar som vägrats inresetillstånd, 1959–1972 (6 vol.)
  – korrespondens ang. zigenare, 1967–1972 (5 vol.)
- Handlingar och utredningar ang. utlännings- och flyktingverksamheten, 1941–1962 (10 vol.)
- Elev- och attitydtester från svenskundervisning (Alvesta) 1968–1972 (42 vol.), ljudband 1968–1972 (35 vol.)
- Statistik beträffande utlänningsärenden, 1947–1976 (9 vol.)
- Pressklipp över flyktingverksamheten, 1954–1961 (4 vol.)
- Landskronalägrets arkiv, 1946–1952 (35 vol.)

Utlänningsnämnden 1938–1978

[Riksarkivet Marieberg]

Utlänningsnämnden inrättades från 1938 genom 1937 års utlänningslagstiftning som ett *rådgivande* organ åt Socialstyrelsen i samband med att styrelsen övertog ett flertal typer av utlänningsärenden. Nämnden skulle vara en garant för att viktigare ärenden överlämnades till Kungl. Maj:ts prövning och utgöra ett språkrör för den allmänna uppfattningen i svårbedömda och allmänt uppmärksammade fall.

I utlänningslagen bestämdes bland annat att den centrala utlänningsmyndigheten (Socialstyrelsens utlänningsbyrå 1938–1944, Statens utlänningskommission 1944–1969 och Statens invandrarverk 1969–) innan den meddelade avvisnings- eller förpassningsbeslut skulle inhämta *yttrande* från nämnden. *Klagorätten* gjordes i dessa ärenden beroende av nämndens yttrande, på så vis att besvär endast fick anföras om nämnden eller någon av dess ledamöter hade mening som avvek från beslutet eller detta meddelats utan att nämndens yttrande inhämtats. Nämnden fick senare även uppgift som förhörsmyndighet i vissa typer av ärenden. Sedan Statens utlänningskommission inrättats 1944, kom nämnden alltmer att framstå som ett organ för utlänningarnas *rättsskydd*, inte minst beträffande frågor om politiskt flyktingskap.

Från 1 januari 1976 infördes en *allmän besvärsrätt* över Invandrarverkets beslut i avvisnings- och förpassningsärenden. Nämndens ställningstagande var alltså inte längre av betydelse för rätten att anföra besvär. Detta angavs vara ett viktigt motiv för dess avskaffande i och med utgången av juni månad 1978.

- Protokoll, huvudserie 1938–1978 och förhörsprotokoll (hemliga protokoll) 1945–1960 (42 vol.)
- Kopior av nämndens yttranden, 1945–1972 (20 vol.)
- Diarier över till nämnden remitterade ärenden 1945–1978 samt förhörsärenden 1945–1947 (14 vol.)
- Register över utlänningsärenden, 1970–1978 (17 vol.)
- Kungl. Maj:ts/regeringens 1946–1978 och Statens invandrarverks beslut 1970–1978 (11 vol.)
- Beslutsunderlag m.m., 1938–1944 (9 vol.)
- Föredragningspromemorior, 1945–1978 (86 vol.)
- Hemliga föredragningspromemorior, 1950–1964 (3 vol.)
- Handlingar ang. förhör inför nämnden, 1945–1960 (11 vol.)
- Förhörsprotokoll från länsstyrelser m.m., 1944–1945 (1 vol.)

Utlänningsnämnden 1992–2006

[Riksarkivet Arninge]

År 1992 tillkom ännu en nämnd kallad Utlänningsnämnden i syfte att avlasta Regeringskansliet de ärenden som *överklagats* från Invandrarverket, senare Migrationsverket. Överklagade beslut kunde gälla avvisning eller utvisning, flyktingförklaring, resedokument och medborgarskap. Invandrarverket och regeringen kunde även överlämna ärenden till Utlänningsnämnden för *prövning* och nämnden kunde i sin tur överlämna ärenden till regeringen för prövning. De viktigaste handlingarna i arkivet är *besluten* och *akterna* i utlänningsärenden. Utlänningsnämnden lades ner 2006, och från 31 mars 2006 kan överklagande av Migrationsverkets beslut ske till migrationsdomstolar och Migrationsöverdomstolen.

- Generaldirektörsprotokoll m.m., 1992–2006 (2 vol.)
- Diarier över utlänningsärenden med person- och landregister, 1992–2006
- Generaldirektörens korrespondens, 1997–2005 (3 vol.)
- Diarieförda handlingar i utlänningsärenden, 1992–2006 (10 312 vol.)

Nämnden för statens flyktingshjälp 1939–1941

[Riksarkivet Marieberg]

Nämnden för statens flyktingshjälp tillkom i juni 1939 för att ge bidrag till flyktingar i Sverige. Dess verksamhet upphörde 1 oktober 1941 då Statens flyktingsnämnd inrättades. Arkivet (4 vol.) innehåller bland annat *ansökningshandlingar* rörande flyktinghjälp.

Statens flyktingsnämnd 1941–1950

[Riksarkivet Marieberg]

Statens flyktingsnämnd tillkom 1 oktober 1941 och fungerade t.o.m. 30 juni 1950 som central myndighet för hjälpverksamheten åt *nödställda flyktingar* som utskrivits från utlänningsläger. Nämnden övertog de arbetsuppgifter som tidigare handhafts av Nämnden för statens flyktingshjälp. Statens flyktingsnämnds kansli var förlagt hos följande myndigheter:

1 okt. 1941–30 juni 1944	Socialstyrelsens avdelning för utlänningsförläggningar
1 juli 1944–30 juni 1947	Statens utlänningskommissions sociala byrå
1 juli 1947–31 dec. 1947	Statens arbetsmarknadskommissions arbetsförmedlingsbyrå, utlänningssektionen
1 jan. 1948–30 juni 1950	Arbetsmarknadsstyrelsens arbetsförmedlingsbyrå, utlänningssektionen

Flyktingsnämndens arbetsuppgifter var att dels ge *statsbidrag* till olika flyktingkommittéer i enlighet med de av Kungl. Maj:t fastställda grunderna, dels ge *understöd till enskilda flyktingar*, varvid den för svenska medborgare gällande sociallagstiftningen tillämpades. Den statliga flyktinghjälpen upphörde 1 juli 1950, varvid också Statens flyktingsnämnd upphörde.

- Alfabetiskt register över flyktingar som ansökt om understöd, 1941–1950 (39 vol.)
- Alfabetiskt register över flyktingar som ansökt om lån, 1941–1950 (11 vol.)
- Ansökningar om statsbidrag för flyktingunderstöd från flyktingkommittéer m.fl., 1941–1950 (14 vol.)
- Korrespondens, allmän serie, 1941–1950 (12 vol.)
- Korrespondens ang. jugoslaviska flyktingar, 1944–1945 (1 vol.)
- Korrespondens ang. arkivarbete, 1943–1948 (4 vol.)
- Ansökningar om statsbidrag för flyktingunderstöd från flyktingkommittéerna, 1941–1950 (11 vol.)
- Ansökningar om statsbidrag för flyktingunderstöd i övrigt, 1941–1950 (3 vol.)
- Personakter ang. flyktingunderstöd, 1941–1950 (478 vol.)
- Personakter ang. lån, 1941–1950 (78 vol.)
- Personakter ang. mödrahjälp, 1948–1950 (16 vol.)

Integrationsverket 1998–2007

[Riksarkivet Arninge]

Integrationsverket bildades 1 juni 1998 och övertog de uppgifter på integrationsområdet som tidigare utförts av Statens invandrarverk. Förslaget om att en integrationsmyndighet skulle bildas lades fram i propositionen

1997/98:16 Sverige, framtiden och mångfalden – från invandrarpolitik till integrationspolitik.

Integrationsverket var central förvaltningsmyndighet för integrationsfrågor, och hade bland annat ett övergripande ansvar för att integrationspolitiska mål och synsätt fick genomslag på olika samhällsområden och skulle aktivt stimulera integrationsprocesserna i samhället. Uppgiften var att verka för lika rättigheter och möjligheter för alla oavsett etnisk och kulturell bakgrund och att förebygga och motverka diskriminering, främlingsfientlighet och rasism. Nyanlända invandrares behov av stöd skulle uppmärksammas. Samhällsutvecklingen skulle utvärderas i ett integrationspolitiskt perspektiv.

Integrationsverket beslutade om ersättning till kommuner och landsting för flyktingmottagande och sjukvårdskostnader. Man gav också ekonomiskt stöd till organisationer som främjade integration och till organisationer bildade på etnisk grund.

Integrationsverket lades ner 30 juni 2007, dess uppgifter övertogs delvis av andra myndigheter. Bosättnings- och ersättningsfrågorna övertogs av Migrationsverket, organisationsstödet av Ungdomsstyrelsen (numera Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor) och uppgiften att förhandla med kommunerna om mottagande och integration av länsstyrelserna. Databasen STATIV övertogs av SCB. Rådet för Europeiska socialfonden i Sverige (Svenska ESF-rådet) blev nationell myndighet för den nya Europeiska fonden för integration av tredjelandsmedborgare (Integrationsfonden, 2007–2013).

- Rapporter, skriftserien, stenciler m.fl. trycksaker, 1998–2007 (21 vol.)
- Diarier, 1998–2007
- Diarieförda handlingar, 1998–2007 (910 vol.)
- Avtal, 2001–2007 (12 vol.)
- Bosättningsärenden, 1998–2007 (52 vol.)
- Pressklipp, 2001–2007 (31 vol.)

Ombudsmannen mot etnisk diskriminering 1986–2008, Nämnden mot etnisk diskriminering 1986–1999

[Riksarkivet Arninge]

Den 1 juli 1986 trädde lagen (SFS 1986:442) mot etnisk diskriminering i kraft. Med etnisk diskriminering menades att en person eller en grupp av personer missgynnades i förhållande till andra eller på annat sätt utsattes

för orättvis eller kränkande behandling på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung eller trosbekännelse. I samband med lagen tillkom Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO) och Nämnden mot etnisk diskriminering. Nämndens uppgift var bland annat att ge ombudsmannen *råd* i principiellt viktiga frågor, medan denne skulle medverka till att person som utsatts för etnisk diskriminering kunde ta tillvara sina rättigheter. DO skulle vidare ta *initiativ* till åtgärder och föreslå regeringen författningsändringar och andra åtgärder som var ägnade att motverka etnisk diskriminering. Verksamhetsområdet omfattade hela samhällslivet med betoning på *arbetslivet*.

Som en särskild serie sist i arkivet finns handlingarna 1986–1999 från Nämnden mot etnisk diskriminering som upphörde 30 april 1999 och efterträddes av Nämnden mot diskriminering.

Ombudsmannen mot etnisk diskriminering upphörde 31 december 2008 och uppgick från 1 januari 2009, tillsammans med andra ombudsmän, i den nya myndigheten Diskrimineringsombudsmannen, DO.

- Publikationer, 1987–2008 (2 vol.)
- Diarier och register, 1986–2008 (7 vol.)
- Diarieförda handlingar, 1986–2008 (877 vol.)
- Nämnden mot etnisk diskriminerings handlingar, 1986–1999 (1 vol.)

Nämnden mot diskriminering 1999–2008

[Riksarkivet Arninge]

Nämnden mot diskriminering inrättades 1 maj 1999 bland annat för att besluta i ärenden om vitesföreläggande enligt 26 § lagen (SFS 1999:130) om åtgärder mot diskriminering i arbetslivet på grund av etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning och pröva överklaganden enligt 33 § samma lag, liksom att pröva överklaganden enligt lagarna om förbud mot diskriminering i arbetslivet på grund av funktionshinder och på grund av sexuell läggning.

Den 1 januari 2009 trädde den nya diskrimineringslagen i kraft. Samtidigt uppgick tidigare ombudsmän i den nya myndigheten Diskrimineringsombudsmannen och verksamheten hos Nämnden mot diskriminering och hos Jämställdhetsnämnden övertogs av den nya Nämnden mot diskriminering.

- Nämndens ärenden, 1999–2008 (3 vol.)

Utlänningsärenden inom Kungl. Maj:ts kansli/Regeringskansliet från 1840 (–2007)

STATSDEPARTEMENTENS ARKIV från begynnelsen 1840 till och med 1996 har levererats till *Riksarkivet*. Vissa undantag finns dock, främst vad gäller Utrikesdepartementet, som behållit delar av arkivet från och med 1975. I övrigt förvaras för närvarande (2016) i princip allt arkivmaterial från 1997 och framåt hos Regeringskansliet.

Om man undantar Utrikesdepartementet, som har ett eget arkivsystem byggt på dossierprincipen, är departementens arkiv alla uppbyggda på samma sätt. De viktigaste arkivserierna är *statsrådsprotokoll* (från 1975 benämnda *regeringsprotokoll*), *föredragningslistor*, *registratur* och *koncept*, ingående och utgående *diarier* samt *konseljakter* (från 1975 benämnda *regeringsakter*). De senare innehåller handlingar som legat till grund för Kungl. Maj:ts beslut i statsrådet (från 1975 regeringens beslut). För varje särskilt ärende är handlingarna samlade till en akt, lagd på beslutsdatum. Ärenden som inte beslutades på detta sätt kallas *departementschefsakter* (från 1975 *departementsakter*).

Ursprungligen fanns sju statsdepartement, med början år 1900 har ytterligare departement tillkommit. Särskilt under 1900-talet och framåt har ärendegrupperna flyttats ganska ofta mellan departementen. För närmare uppgifter om statsdepartementens arkiv i Riksarkivet till och med 1965 hänvisas till *Riksarkivets beståndsöversikt* Del 1 (arkiven från och med 1966 var inte levererade till Riksarkivet när beståndsöversikten utkom).

Departementsarkiven i Riksarkivet förvaras till och med 1974 i Riksarkivet Marieberg, 1975–1996 i Riksarkivet Arninge. Undantag härifrån utgör Utrikesdepartementet där det inte finns något fast gränsår som skiljer förvaringen av de äldre arkiven i Marieberg från de yngre i Arninge.

JUSTITIEDEPARTEMENTET 1840–

- Förvärv och förlust av svenskt medborgarskap, 1840–30 juni 1969 (frågor ang. medborgarrätt överfördes därefter till Inrikesdep., beviljande av svenskt medborgarskap till Invandrarverket).
- Tillstånd för utlänningar att vistas i riket för att kunna bedriva handel m.m., (från Civildep.) 1878–1879.
- Utlämning för brott.
- Avvisning, utvisning (senare också förpassning) och övervakning av utlänningar, (från Civildep.) 1 juli 1920–30 juni 1947 (till Inrikesdep.).
- Uppehållstillstånd, dvs. tillämpningen av utlänningslagen i de delar ärendena inte tillhörde annat departement, (från Socialdep.) 1938–30 juni 1947 (till Inrikesdep.).
- Tillstånd för utlänningar att förvärva fast egendom (samtliga ärenden), –30 juni 1948, (resp. ärenden som inte avgjordes av länsstyrelsen; ett fåtal, samt överklaganden), –30 juni 1973 (till Industridep.).
- Medgivande till och godkännande av adoption utomlands, –1976.
- Utländska adoptivbarns förvärv av svenskt medborgarskap, –30 juni 1969 (till Invandrarverket).
- Integration, etnisk diskriminering och svenskt medborgarskap, (från Näringsdep.) 2003–2006 (till Integrations- och jämställdhetsdep.).
- Flyktingar, mottagande av asylsökande, utlänningars rätt att vistas i landet, (från Utrikesdep.) 2007–

UTRIKESDEPARTEMENTET

[i Riksarkivet –1996, med vissa undantag]

Utrikesdepartementet eller, med det gamla namnet, *Kabinettet för utrikes brevväxlingen* handhar rikets utrikes ärenden. Departementet sköter de utrikes kontakterna i *alla slags utlänningsärenden*, till exempel vad gäller utlänningars avlägsnande ur riket. Därför finns det ofta material i Utrikesdepartementets arkiv även i sådana ärenden som i övrigt handläggs av andra departement. Svenska beskickningar och konsulat bildar separata arkiv.

Från 1996 var Utrikesdepartementet direkt ansvarigt för många slag av utlänningsärenden.

- Flyktingar, mottagande av asylsökande, utlänningars rätt att vistas i landet, (från Arbetsmarknadsdep.) 1 juli 1996–2006 (till Justitiedep.).

Följande handlingar förvaras i Riksarkivet Marieberg:

- Passvisering (särskild expedition), 1917–30 juni 1944 (flertalet ärenden till Utlänningskommissionen).

- Nansenpass (identitetscertifikat) och främlingspass, 1920-talet–1937 (främlingspass och identitetscertifikat samt viss typ av viseringsförlängningar till Socialstyrelsen 1938).
- Viseringsärenden avseende utländska diplomater m.fl., 1917–ca 1964 (för tiden 1965–1974 i Arninge).

CIVILDEPARTEMENTET I 1840–1920

- Utlänningars tillstånd att vistas i riket för att kunna bedriva handel m.m., –1877 (1878–1879 Justitiedep.).
- Tillstånd att idka näring m.m., –31 mars 1900 (till Finansdep.).
- Tillstånd att vara styrelseledamot i aktiebolag m.m., 1897–31 mars 1900 (till Finansdep.)
- Utvisning av utländska undersåtar m.fl. utlänningsärenden, 1906–30 juni 1920 (till Justitiedep.).
- Hemsändande av utlänningar som legat fattigvården till last, (från Jordbruksdep.) 1919–30 juni 1920 (till Socialdep.).

SOCIALDEPARTEMENTET 1920–

- Utländsk arbetskrafts användande inom landet (från 1926/1928 arbets- och uppehållstillstånd), 1 juli 1920–1937 (uppehållstillstånd 1938 till Justitiedep.).
- Vissa ärenden om arbetstillstånd, 1938–1958 (till Inrikesdep.).
- Vissa flyktingfrågor, –1963.
- Hemsändande av utlänningar som legat fattig/socialvården till last, (från Civildep.) 1 juli 1920–1980.

FINANSDEPARTEMENTET 1840–

- Utlänningars tillstånd att idka näring m.m. och att vara styrelseledamot i aktiebolag, (från Civildep.) 1 april 1900–30 juni 1920 (till Handelsdep.).

ECKLESIASTIKDEPARTEMENTET/
UTBILDNINGSDEPARTEMENTET 1840–

- Hemsändande av utlänningar som legat fattigvården till last, –31 mars 1900 (till Jordbruksdep.).

JORDBRUKSDEPARTEMENTET 1900–

- Hemsändande av utlänningar som legat fattigvården till last, (från Ecklesiastikdep.) 1 april 1900–1918 (till Civildep.).

HANDELSDEPARTEMENTET 1920–1982

- Utlänningars rätt att idka näring m.m. och att vara styrelseledamot i aktiebolag, (från Finansdep.) 1 juli 1920–1982 (till Industridep.; ärenden om styrelseledamöter 1956, utlänningars näringstillstånd 1969 och utländska företags näringstillstånd 1 juli 1982 till Kommerskollegium).

INRIKESDEPARTEMENTET 1947–1973

- Frågor om tillämpning av utlänningslagen, i de delar ärendena inte tillhörde annat departement, 1 juli 1947–1973 (till Arbetsmarknadsdep.).
  Märk. Undantag var främst vissa ärenden om arbetstillstånd för utlänningar, som behölls av Socialdep. till 1958, samt vissa flyktingärenden, som överfördes från Socialdep. 1963.
- Besvär m.m. i medborgarskapsärenden samt de ärenden, där Kungl. Maj:t behållit beslutanderätten (ett fåtal), 1 juli 1969–1973 (till Arbetsmarknadsdep.).
  Märk. Flertalet beslut om beviljande av svenskt medborgarskap avgjordes från 1 juli 1969 av Statens invandrarverk.

ARBETSMARKNADSDEPARTEMENTET 1974–

- Besvär och överklaganden i medborgarskaps- samt arbets- och uppehållstillstånds-, flykting- och asylärenden, (från Inrikesdep.) 1974–1991 (till Utlänningsnämnden).
- Invandring m.m., 1974–1991 (1 dec. 1991/1 jan. 1992–1994 under Kulturdep.)
- Invandring m.m., (från Kulturdep.) 1995–30 juni 1996 (till Utrikesdep. och Inrikesdep.)

INDUSTRIDEPARTEMENTET 1969–1991

- Tillstånd för utlänningar att förvärva fast egendom (ärenden som inte avgjordes av länsstyrelse), (från Justitiedep.) 1 juli 1973–1982 (till Bostadsdep.).
- Utlännings rätt att vara styrelseledamot i aktiebolag m.m., (från Handelsdep.) 1983–1991 (till Näringsdep.).

BOSTADSDEPARTEMENTET 1974–1991

- Tillstånd för utlänningar att förvärva fast egendom (det fåtal ärenden som inte avgjordes av länsstyrelse), (från Industridep.) 1983–1991 (till Miljö- och naturresursdep.).

KULTURDEPARTEMENTET 1991–

- Alla lagstiftningsärenden om utlänningars rätt att vistas i landet, etnisk diskriminering och svensk medborgarrätt samt förvaltningsärenden rörande flyktingar, invandrare och etnisk diskriminering, (från Arbetsmarknadsdep.) 1 dec. 1991–1994 (till Arbetsmarknadsdep.).
- Övriga förvaltningsärenden om utlänningars rätt att vistas i landet och ärenden om svenskt medborgarskap som inte överlämnats till Utlänningsnämnden, (från Arbetsmarknadsdep.) 1 jan. 1992–1994 (till Arbetsmarknadsdep).
- Invandrares introduktion och integration i det svenska samhället, etnisk diskriminering, svenskt medborgarskap (från Inrikesdep.) 1999–2000 (till Näringsdep.).

NÄRINGSDEPARTEMENTET 1991–1996

- Utlännings rätt att vara styrelseledamot i aktiebolag m.m., (från Industridep.) 1991–30 juni 1996 (till Närings- och handelsdep.).

NÄRINGS- OCH HANDELSDEPARTEMENTET 1996–1998

- Utlännings rätt att vara styrelseledamot i aktiebolag m.m., (från Näringsdep.) 1 juli 1996–1998 (till Näringsdep.).

NÄRINGSDEPARTEMENTET 1999–

- Utlännings rätt att vara styrelseledamot i aktiebolag m.m., (från Närings- och handelsdep.) 1999–.
- Invandrares introduktion och integration i det svenska samhället, etnisk diskriminering, svenskt medborgarskap, (från Inrikesdep.) 2001–2002 (till Justitiedep.).

MILJÖ- OCH NATURRESURSDEPARTEMENTET 1991–1994

- Tillstånd för utlänningar att förvärva fast egendom (det fåtal ärenden som inte avgjordes av länsstyrelse), (från Bostadsdep.) 1991–1992.

INRIKESDEPARTEMENTET 1996–1998

- Invandrares introduktion och integration i det svenska samhället, etnisk diskriminering, svenskt medborgarskap (från Arbetsmarknadsdep.) 1 juli 1996–1998 (till Kulturdep.).

INTEGRATIONS- OCH JÄMSTÄLLDHETSDEPARTEMENTET 2007–

- Invandrares introduktion och integration i det svenska samhället, etnisk diskriminering, svenskt medborgarskap (från Justitiedep.) 2007–.

Sekretessbestämmelser

UPPGIFTER I STATLIGA och kommunala myndigheters arkiv kan skyddas av sekretess enligt bestämmelser i Offentlighets- och sekretesslagen (SFS 2009:400, med senare ändringar). Så finns till exempel särskilda bestämmelser om sekretess till skydd för enskild vid utlänningskontroll, ärenden om medborgarskap m.m. samt Schengens informationssystem i 37 kap.

Sekretesstiden vid utlänningskontroll och ärenden om medborgarskap samt upplysningar om krigsfångar m.m. är högst 50 år.

Sekretess gäller:

> [...] i verksamhet för kontroll över utlänningar och i ärende om svenskt medborgarskap för uppgift om en enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men.
>
> I verksamhet för kontroll över utlänningar gäller sekretess också för uppgift i en anmälan eller utsaga av en enskild, om det kan antas att fara uppkommer för att den som lämnat uppgiften eller någon närstående till denne utsätts för våld eller lider annat allvarligt men om uppgiften röjs.
>
> Beträffande beslut i ärenden gäller sekretessen enligt första och andra styckena endast för uppgifter i skälen.
>
> Sekretessen enligt första och andra styckena gäller också hos myndighet som lämnar biträde i ärende eller verksamhet som avses där.
>
> (37 kap. 1 §)

Sekretess gäller:

> [...] för uppgift om en enskilds personliga förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon närstående till denne lider men om uppgiften röjs och uppgiften förekommer

1. i ärende om statlig ersättning för kostnader för mottagande av flyktingar och andra skyddsbehövande som beviljats uppehållstillstånd och av personer som beviljats uppehållstillstånd på grund av anknytning till sådana utlänningar, eller

2. i verksamhet som avser medverkan till bosättning för personer som omfattas av 1.

(37 kap. 3 §)

Sekretess gäller:

[...] hos Totalförsvarets rekryteringsmyndighet och Migrationsverket i verksamhet som avser mottagande och vidarebefordran av upplysningar m.m. om krigsfångar och andra skyddade personer [...] för uppgift om en enskilds vistelseort, hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men.

(37 kap. 4 §)

I Schengens informationssystem är sekretesstiden avseende framställningar om omhändertaganden m.m. högst 70 år:

Sekretess gäller hos Polismyndigheten, Säkerhetspolisen, en åklagarmyndighet, Tullverket, Kustbevakningen och Migrationsverket för uppgift om en enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan lämnas ut utan att den enskilde eller någon närstående till honom eller henne lider men och uppgiften förekommer i en angelägenhet som avser en framställning i det register som avses i 1 § lagen (2000:344) om Schengens informationssystem om

1. omhändertagande av en person som har efterlysts för överlämnande eller utlämning,

2. att en person ska nekas tillträde till eller uppehållstillstånd i Schengenstaterna,

3. tillfälligt omhändertagande av en person med hänsyn till dennes eller någon annans säkerhet, eller

4. dold övervakning eller särskilda kontrollåtgärder.

Sekretess gäller hos en myndighet som prövar ansökningar om visering och uppehållstillstånd för uppgift om en enskilds personliga förhållanden i en angelägenhet som avser en sådan framställning som avses i första stycket 2 under samma förutsättningar som anges i första stycket.

(37 kap. 6 §)

Sekretessen gäller för personliga förhållanden som politiska eller religiösa åsikter i ärenden om till exempel svenskt medborgarskap, visering, avvisning, förpassning, utvisning samt uppehålls- och arbetstillstånd. Man bör observera att även andra till synes harmlösa uppgifter som adress, hälsotillstånd och ekonomiska förhållanden är hemliga, om det inte står klart att de kan utlämnas utan att men uppstår. Sekretessen gäller dock inte besluten i ärendena.

Andra områden där det finns sekretessbestämmelser rör till exempel arbetsförmedling, folkbokföring, internationella adoptioner och polisregister.

I offentlighets- och sekretesslagens 21 kap. finns bestämmelser om sekretess till skydd för uppgift om enskilds personliga förhållanden oavsett i vilket sammanhang uppgiften förekommer. Så gäller sekretess för uppgift som rör en enskilds hälsa eller sexualliv, såsom uppgifter om sjukdomar, missbruk, sexuell läggning, könsbyte, sexualbrott eller annan liknande uppgift, om det måste antas att den enskilde eller någon närstående till denne kommer att lida betydande men om uppgiften röjs. Sekretesstiden är högst 70 år.

I 21 kap. finns också bestämmelser om utlännings säkerhet i vissa fall, sekretesstiden är högst 50 år:

> Sekretess gäller för uppgift som rör en utlänning, om det kan antas att röjande av uppgiften skulle medföra fara för att någon utsätts för övergrepp eller lider annat allvarligt men som föranleds av förhållandet mellan utlänningen och en utländsk stat eller myndighet eller organisation av utlänningar.
>
> (21 kap. 5 §)

Enligt offentlighets- och sekretesslagens 12 kap. gäller sekretess till skydd för enskild inte i förhållande till den enskilde själv och kan i övrigt helt eller delvis hävas av honom eller henne (om inte annat anges i lagen). Denne kan alltså normalt vända sig till den myndighet som förvarar handlingar rörande honom/henne själv och ta del av deras innehåll. Han/hon kan även ge myndigheterna tillstånd att visa handlingarna för annan person.

Förutom sekretess till skydd för enskild så kan det även förekomma att uppgifter omfattas av sekretess till skydd för rikets säkerhet eller dess förhållande till andra stater eller mellanfolkliga organisationer enligt offentlighets- och sekretesslagens 15 kap. För utrikessekretessen och försvarssekretessen är sekretesstiden i de flesta fall högst 40 år, men för försvarssekretessen kan det finnas särskilda skäl som gör att sekretessen ska gälla under längre tid, ända upp till 150 år.

Med stöd av offentlighets- och sekretesslagens 10 kap. 14 § kan hemliga uppgifter lämnas ut till privatpersoner, om skaderisken undanröjs genom att mottagaren får ett *förbehåll* beträffande rätten att använda utlämnade uppgifter. Den som bryter mot ett förbehåll begår brott mot tystnadsplikten. Förbehåll kan lämnas exempelvis när hemliga uppgifter utlämnas till vetenskaplig forskning.

Vägen till Sverige och svenskt medborgarskap – exemplet Nelly Sachs

NOBELPRISTAGAREN NELLY SACHS (1891–1970) får illustrera vilka handlingstyper om en enskild person man kan finna i arkiven från de svenska utlänningsmyndigheterna. Exempel på sådana handlingar (register och handlingar i inrese- och centraldossierer, medborgarskapsakter och flyktingunderstödsdossierer, se bild på s. 14) från Socialstyrelsens utlänningsbyrå, Statens utlänningskommission, Utrikesdepartementets expedition för utländska passärenden, Justitiedepartementet och Statens flyktingsnämnd återges på de följande sidorna. Utöver i de statliga myndigheternas arkiv kan det finnas material i enskilda arkiv, i Nelly Sachs' fall t.ex. hennes eget arkiv i Kungliga biblioteket och Judiska (Mosaiska) församlingens i Stockholm arkiv i Riksarkivet Arninge, men från dessa arkiv har endast två handlingar (från församlingens arkiv) avbildats här. Den följande texten, som ganska ingående refererar de invecklade turerna kring hennes olika ansökningar till svenska myndigheter, återgår på artikeln »Nobelpristagare på flykt« (i *Spåren efter Nobel*. Årsbok för Riksarkivet och landsarkiven 2001).

År 1966 fick den spröda Nelly Sachs, tillsammans med den israeliske författaren Josef Agnon, ta emot Nobelpriset i litteratur för sin »framstående lyriska och dramatiska diktning, som med gripande styrka tolkar Israels öde«. Hon var född och uppvuxen i en välsituerad judisk familj i Berlin och hade debuterat som författare 1921. År 1940 lyckades hon tillsammans med sin mor fly undan nazisternas judeförföljelser till Sverige, där hon stannade till sin död. Hennes första ansökan om att bli svensk medborgare avslogs av Kungl. Maj.t, men efter förnyad ansökan fick hon så sitt svenska medborgarskap den 25 april 1952.

Redan i februari 1939 hade Nelly Sachs skrivit till Mosaiska församlingen i Stockholm och bett om råd hur hon och modern Margarete skulle

kunna få inresetillstånd till Sverige. Hon hänvisade till att hon sedan tjugo år vänskapligt brevväxlat med Selma Lagerlöf och att ett till Stockholm överflyttat tyskt emigrantförlag kanske kunde tänkas ta sig an hennes litterära alster. Mor och dotter hade anmält sig för utvandring hos det amerikanska konsulatet i Berlin. Församlingen svarade några veckor senare att man inte hade möjlighet att hjälpa till med ansökan om uppehållstillstånd förrän det förelåg klara papper på möjligheterna till vidareemigration. Man rekommenderade henne att be de svenska vännerna ta kontakt med församlingen.

Sommaren 1939 reste Nelly Sachs' väninna Gudrun Harlan till Sverige och försökte få inflytelserika personers hjälp för att Nelly och hennes mor skulle få uppehållstillstånd här. I juli besökte hon bland andra prins Eugen och Selma Lagerlöf. Från den svenska nobelpristagarinnan fick hon ett rekommendationsbrev, daterat Mårbacka den 19 juli 1939. Alf Ahlberg, rektor för Brunnsviks folkhögskola, och Mosaiska församlingen lovade finansiellt stöd.

Gudrun Harlans ansökningar om uppehållstillstånd för Nelly Sachs och hennes mor inkom till Socialstyrelsen den 29 juli. Selma Lagerlöf och prins Eugen angavs som referenser och Bermann-Fischer Verlag sades vara intresserat av att ge ut Nelly Sachs' dikter. Under de närmaste dagarna kompletterades handlingarna bland annat med fotostatkopia av Selma Lagerlöfs och avskrift av Alf Ahlbergs brev. Den 1 augusti tillfogade Gudrun Harlan meddelandet att herr Bonnier var beredd att bistå med en månatlig summa till de båda damernas underhåll. Samma dag de inkom remitterades ansökningarna till den svenska beskickningen i Berlin, som efter några dagar svarade

> att ur de synpunkter beskickningen har att företräda icke något synes vara att erinra mot bifall till framställningen, då enligt närslutna frejdbetyg härvarande polismyndighet icke har sig något ofördelaktigt bekant om vederbörande.

Polispresidentens Führungszeugnis, som var »Gültig für Auswanderungszwecke und gültig für drei Monate«, bifogades. Ytterligare intyg avsändes av Nelly Sachs från Berlin den 5 augusti.

Beskickningens yttrande nådde Socialstyrelsen den 4 augusti. Sex dagar senare remitterades ärendena till Mosaiska församlingen för synpunkter, men något svar från församlingen kom inte. Den 1 september utbröt så världskriget och den 5 september infördes allmänt viseringstvång för utlänningar som ville resa till Sverige. Nu blev därför beslutsgången en annan. Det var nu Utrikesdepartementet, inte Socialstyrelsen, som hade huvudansvaret för inresor till landet, eftersom det krävdes beslut om inrese- eller uppehållsvisering. Handlingarna om Nelly Sachs finns därför dels i två centraldossierer,

Nelly Sachs. Studiofoto av Anna Riwkin-Brick (»Riwkin«). Från Nelly Sachs' passansökan 1960 (Statens kriminaltekniska anstalt, registraturavd. vol. FIIIab:2229, RA Arninge).

dels i en viseringsdossier, ursprungligen förda av Socialstyrelsen respektive Utrikesdepartementet men samtliga numera i Utlänningskommissionens arkiv.

Mosaiska församlingen samlade under tiden in intyg om hur Nelly Sachs och hennes mor skulle försörjas i Sverige och i Amerika, men svaret till Socialstyrelsen dröjde. I Judiska församlingens arkiv i Riksarkivet finns akten om Nelly Sachs med en omfattande skriftväxling mellan henne, församlingens hjälpkommitté och olika personer som kunde tänkas bidra med ekonomiskt understöd. I slutet av oktober kunde hon skicka över ett *affidavit* från en privatperson i USA. I november hade man fått in garantier för ett månatligt understöd om 150 kr, varav 50 från Bonniers, 25 från Alf Ahlberg och 75 från Gisela Warburg i New York. På julafton 1939 sände Nelly Sachs ett vädjande, förhoppningsfullt brev till församlingen och den 6 februari 1940 ett nödrop. Den 7 februari 1940 avgav så församlingens hjälpkommitté till Socialstyrelsen sitt svar, som innebar att

> kommittén för sin del anser sig böra tillstyrka bifall till ifrågakomna ansökningar. Därvid må framhållas, att kommittén icke har något att erinra mot att Nelly och Margarete Sachs, därest tillfälle beredes dem att inresa till Sverige, belasta kommitténs kvot för transemigranter. Nämnas må, att bidrag till Nelly och Margarete Sachs'

uppehållskostnader här i landet intill ett månatligt belopp av kronor 150:- ställts till förfogande från privat håll.

Den 27 februari kompletterade hjälpkommittén med fotokopior av det under hösten mottagna intyget (*affidavit*) och de båda sökandes inregistreringsnummer vid det amerikanska generalkonsulatet i Berlin. Intyget var daterat den 13 september av en person vid Yale University och bekräftade att denne ville och kunde försörja de båda kvinnorna i USA. Därmed var det möjligt att bevilja inresa för dem som kvotfall för vidare emigration till Amerika.

Den 29 februari 1940 avlämnade Gudrun Harlan till svenska beskickningen i Berlin ett oroligt brev, ställt till prins Eugen med anledning av att Nelly Sachs och hennes mor stod inför hotet att med övriga judar deporteras till Polen. Hon bad att prinsen skulle kontakta Socialstyrelsen. En vecka senare sände beskickningen Harlans brev till attachén Grauers vid Utrikesdepartementet för att efterhöra »huruvida utrikesdepartementets passavdelning finner det önskvärt, att dylika petitioner vidarebefordras«. Den 14 mars hörde Grauers sig för på telefon hos prinsen och gjorde därvid en anteckning på beskickningens följebrev.

Prins Eugens kammartjänare skulle meddela HKH, att brevet postats. Handsekr. oanträffbar.

Nu blev det fart på ärendet. Den 20 mars överlämnade Socialstyrelsen till Utrikesdepartementet ansökningarna om uppehållstillstånd från juli 1939 och tillstyrkte bifall. Den 28 mars avsände rättsavdelningens chef, utrikesrådet Gösta Engzell, departementets beslut till beskickningen i Berlin.

Härmed har jag äran meddela, att hinder icke möter för Eder att utfärda viseringar för tyska medborgarna *Margarete Sachs*, född 1871, samt dennas dotter *Nelly Leonie Sachs*, född 1891, för inresa till och vistelse i riket under sex månader. Vederbörande torde avfordras skriftliga förbindelser, vilka böra hit insändas, att vidareemigrera till annat land, så snart omständigheterna det medgiva.

Samma dag hade prins Eugen per telefon kontaktat UD för att efterhöra vad som hänt i ärendet. Gudrun Harlans originalbrev till prinsen överlämnades därpå till UD.

Prins Eugen erhöll vid förfrågan besked att viseringen beviljats samma dag.

Äntligen, efter åtta månader, hade det efterlängtade inresetillståndet blivit verklighet. På morgonen den 3 april fick Nelly Sachs underrättelsen från Berlinbeskickningen. Lycklig skrev hon till församlingen:

> Dank, Dank, Dank! Der Himmel möge mir die Kraft geben an Ihnen Allen, die Sie voll Menschengüte dazu beigetragen haben einen kleinen Teil meiner Dankesschuld abtragen zu dürfen. [...] Ach, ich kann es wirklich kaum fassen dieses große Glück.

Men bekymren var inte över. Först den 19 april utställde Berlinbeskickningen viseringen för vistelse i Sverige i sex månader från slutet av april. Medan all pappersexercis som tillhörde förberedelserna för emigrationen pågick, fick Nelly Sachs i början av maj order att inställa sig i judiskt arbetsläger. Den 20 april hade hon underrättat församlingen i Stockholm att hon och modern beräknade komma i början av maj, antingen med tåg eller med flyg.

Osäkerheten om de två kvinnorna verkligen skulle lyckas lämna Tyskland var betydande. »Om damerna Sachs under nuvarande förhållanden bli i tillfälle att utnyttja det tilldelade tillståndet, veta vi icke«, skrev församlingen till bokförläggaren Tor Bonnier. På ett litet brevkort den 9 maj 1940, dagen före Tysklands storanfall på västfronten, kunde Nelly Sachs meddela sin ankomst till Bromma flygplats torsdagen den 16 maj klockan 16.15. En Gestapotjänsteman hade rått henne att ta flyget, judar som försökte lämna landet med tåg blev ofta gripna vid gränsen och tillbakaskickade. Lyckliga anlände Nelly och Margarete Sachs till Stockholm på utsatt dag. Räddningen var nådd!

Uppehållsviseringen för Nelly Sachs och hennes mor skulle löpa ut vid slutet av oktober 1940 och hjälpkommittén ingav därför vid månadsskiftet september/oktober till Socialstyrelsen en ansökan om uppehållstillstånd »i avvaktan på emigration till annat land«. Detta beviljades och därefter medgavs i omgångar nya tillstånd. Liksom andra tysk-judiska flyktingar i Sverige fråntogs de två sitt tyska medborgarskap kring årsskiftet 1941/1942, varefter den tyska beskickningen i Stockholm i februari 1942 drog in deras hemlandspass. Därför ansökte de som statslösa om svenska främlingspass, vilka Socialstyrelsen utfärdade några dagar senare.

I november 1944 ansökte Nelly Sachs om arbetsvisering. Hon hade erbjudits arkivarbete som översättare hos Samarbetskommittén för demokratiskt uppbyggnadsarbete i Stockholm. Från hösten 1941 var hon med sin mor bosatt i en enrumslägenhet på Bergsundsstrand på Södermalm i Stockholm. Hon levde under knappa ekonomiska villkor med understöd från församlingen och ibland små inkomster från författar- och översätt-

ningsarbeten samt stipendier. I Judiska församlingens och Statens flyktingsnämnds arkiv finns uppgifter om erhållet understöd. Efter moderns död i februari 1950 drabbades Nelly Sachs av en depression. I april samma år ansökte hon om svenskt medborgarskap.

> Jag står därför numera ensam i livet utan anhöriga. För mitt arbete såsom författarinna är det av yttersta vikt att jag även juridiskt får känna samhörighet med det land, vari jag har min verksamhet, varigenom min sinnesstämning skulle kunna göra det lättare för mig att arbeta. Genom mitt författarskap och min tolkning av svensk lyrik och prosa känner jag mig numera särskilt efter den långa vistelsen här i landet starkt förenad med svenskt kulturliv. På anförda skäl och då mitt upptagande till svensk medborgare – på sätt ovan angivits – säkerligen skulle underlätta mitt författarskap och giva det rikare innebörd, vågar jag giva uttryck åt den underdåniga förhoppningen att denna min ansökan skall vinna Eders Kungl. Maj:ts nådiga bifall.

Nelly Sachs' förhoppning infriades inte, medborgarskapet vägrades! Från säkerhetspolisen hade Justitiedepartementet fått en hemlig PM om henne. I augusti 1947 låg det en svensk båt i Wismars hamn i den sovjetiska zonen av Tyskland. En dansk och en svensk sjöman från båten hade, efter att ha bjudits på restaurang och rikligt med sprit av en sekreterare i kommunistpartiet i staden, fått ta emot två paket, som skulle levereras till den kommunistiska partiexpeditionen i Göteborg. Det ena paketet var adresserat till en Nelly Sack i »Marbyhöjden«. När den danske sjömannen, som tjänstgjorde som förtrolig meddelare åt danska säkerhetspolisen, hade nyktrat till öppnade han paketen. De innehöll endast böcker inlindade i papper, på vilka en del sifferkombinationer var nedskrivna. En av böckerna var författad av Maxim Gorkij. Det var dock knappast denna uppgift som låg Nelly Sachs mest i fatet.

Medborgarskapsutredningen i övrigt gav emellertid bland annat vid handen att hon erhållit understöd och fri bostad från Mosaiska församlingen och, inte minst, i februari 1950 fått 124 kr i fattigvård för att bestrida kostnader för moderns begravning. Överståthållarämbetet ansåg sig inte kunna tillstyrka ansökan om svenskt medborgarskap »enär sökandens försörjningsmöjligheter synas mycket tveksamma«.

Den gällande medborgarskapslagen stadgade som ett villkor för medborgarskapet att man skulle ha möjlighet att försörja sig. Dispens från detta krav kunde bara ges om sökanden tidigare varit svensk medborgare. Den nya medborgarskapslagen, som beslutats i juni 1950 men trädde i kraft först på nyåret 1951, innehöll däremot generella dispensmöjligheter från försörjningsvillkoret. Även en medellös person kunde därefter få svenskt medborgarskap.

Handläggaren på Justitiedepartementet antecknade därför två alternativ till beslut i ärendet.

> Torde avslås. (Vila bland förs.fallen?)

Det andra alternativet innebar att ärendet skulle vila till efter årsskiftet, då det inte längre fanns formella hinder att bevilja medborgarskap åt personer som inte kunde försörja sig själva. En överordnad på departementet drog emellertid ett bestämt streck över den möjligheten och tillfogade:

> Nej, för tusan!

Det konsultativa statsrådet Sven Andersson var föredragande i konseljen den 24 november 1950, då beslutet blev ett avslag.

I maj 1951 ingav Nelly Sachs en ny ansökan om medborgarskap med rekommendationer från ett antal framstående kulturpersoner, men Överståthållarämbetet frångick i december inte sin tidigare uppfattning.

> Då någon nämnvärd förbättring av sökandens försörjningsförmåga icke inträffat sedan föregående ansökningstillfälle, anser sig Överståthållarämbetet icke heller kunna tillstyrka bifall till den nu föreliggande ansökningen.

När detta negativa yttrande blivit bekant skrev bokhandlaren Gunnar Josephson, ordförande i Mosaiska församlingen, i januari 1952 ett personligt brev till statsrådet Ingvar Lindell, som nu var ansvarig för medborgarskapsfrågorna, och bad honom intressera sig särskilt för ärendet. Församlingen skulle fortsätta att bistå Nelly Sachs ekonomiskt så länge hon behövde det.

> Det som föranleder mig att göra denna personliga hänvändelse till Herr Statsrådet är emellertid de särskilt starka psykologiska skäl, som enligt mitt förmenande göra sig gällande i detta fall. Nelly Sachs är en världsfrämmande, skör och ömtålig människa med en – jag tror mig våga säga – betydande och säregen författarbegåvning. Hon är utkastad i en tillvaro, där hon i sin skygghet och ensamhet har svårt att känna trygghet. För Sverige känner hon starkt; hon har genom sina översättningar av svensk lyrik också gjort en god insats för svensk kultur. Hon är högt uppskattad i svenska författarkretsar.
>
> Det skulle betyda ofantligt mycket för henne – därom är jag alldeles övertygad – om hon fick känna att hon bleve accepterad som

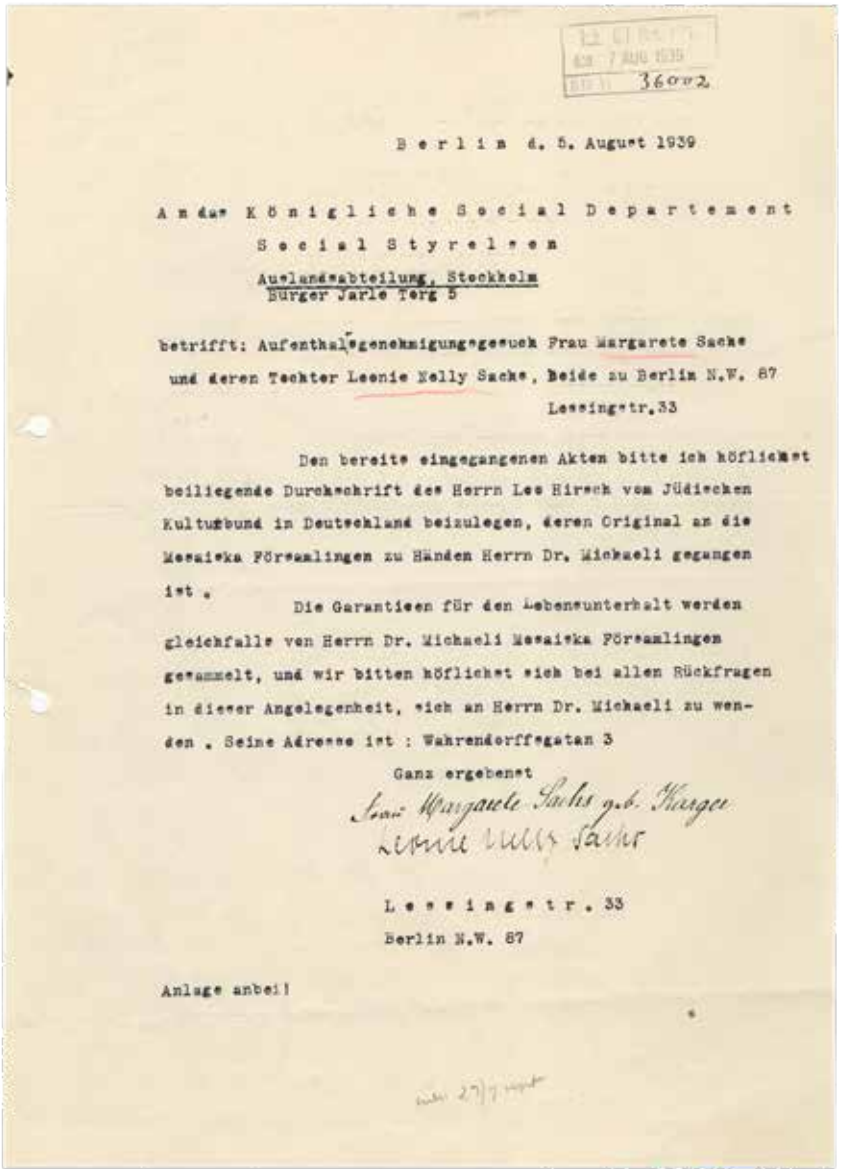
svensk, att hon nu äntligen fick ett rotfäste i ett land där hon hör hemma och där hon skall stanna hela sitt liv. Det är måhända sentimentala synpunkter, men de äro realiteter för en konstnärssjäl av hennes läggning.

Nelly Sachs' ombud, advokaten Julius Hepner, hade i början av februari uppvaktat föredraganden i ärendet, som förklarat att frågan om hennes förmåga att försörja sig skulle kunna bedömas positivt, om Mosaiska församlingens yttrande fick ytterligare stöd genom privata garantier för att hon inte skulle falla det allmänna till last. Flera sådana garantier för hennes försörjning ingavs därför. Statssekreteraren Folke Thunborg hade till Sachs' vän, kompositören Moses Pergament, sagt sig vara villig att rekommendera bifall till ansökningen.

Men beslutet dröjde, en ny hemlig PM från säkerhetspolisen inväntades. Den sista mars fick Nelly Sachs besök av säkerhetspolisens folk och hon fick då redogöra för sina kontakter med Östtyskland och sin inställning till kommunismen. Hon förhördes särskilt om sina förbindelser med en i Hammarbyhöjden tidigare boende före detta tysk medborgare, som stått som adressat på ett av de från Wismar 1947 insmugglade paketen. Man undrade bland annat om hon fått någon försändelse från denne. Ett par av hennes diktverk hade strax efter kriget kommit ut på Aufbauförlaget i Berlin, men hon hade numera inga förbindelser med det östtyska bokförlaget. Statspolisintendenten yttrade sig inte i ärendet, »men har under hand uttalat sig till statsrådet Lindell«, noterade departementets handläggare. Han skrev »Bifall?« som förslag till beslut. Den 25 april 1952 avgjordes så ärendet, nästan ett år efter ansökans ingivande.

Kungl. Maj:t har genom beslut denna dag upptagit sökanden till svensk medborgare.

Därmed var Nelly Sachs' kamp att få stanna i Sverige slutligt över, och utlänningsmyndigheternas intresse för henne upphörde.

Berlin d. 5. August 1939

An das Königliche Social Departement
Social Styrelsen
Auslandsabteilung, Stockholm
Birger Jarle Torg 5

betrifft: Aufenthaltsgenehmigungsgesuch Frau Margarete Sachs und deren Tochter Leonie Nelly Sachs, Beide zu Berlin N.W. 87 Lessingstr.33

Den bereits eingegangenen Akten bitte ich höflichst beiliegende Durchschrift des Herrn Leo Hirsch vom Jüdischen Kultusbund in Deutschland beizulegen, deren Original an die Mosaieka Församlingen zu Händen Herrn Dr. Michaeli gegangen ist.

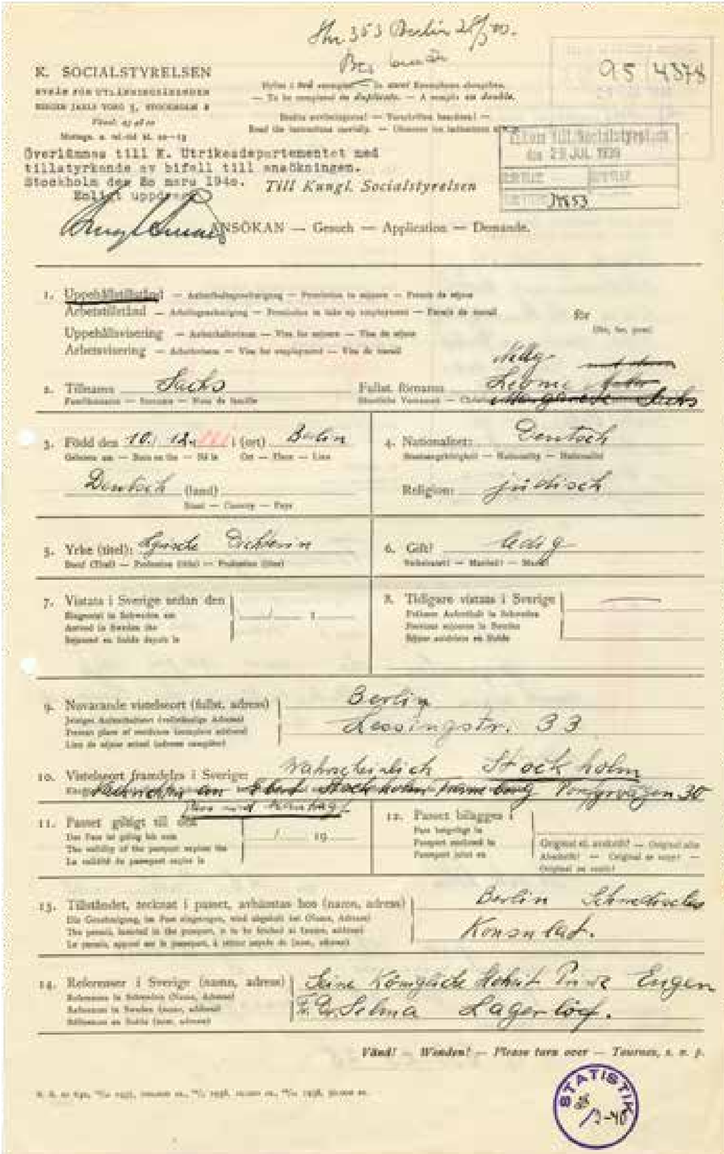
Die Garantieen für den Lebensunterhalt werden gleichfalls von Herrn Dr. Michaeli Mosaieka Församlingen gesammelt, und wir bitten höflichst sich bei allen Rückfragen in dieser Angelegenheit, sich an Herrn Dr. Michaeli zu wenden. Seine Adresse ist: Wahrendorffsgatan 3

Ganz ergebenst
Frau Margarete Sachs geb. Kurger
Leonie Nelly Sachs

Lessingstr. 33
Berlin N.W. 87

Anlage anbei!

Nelly Sachs' och hennes mors egenhändigt undertecknade ansökan om inresetillstånd till Sverige i augusti 1939, flera bilagor medföljde. Ansökan kompletterade den av Gudrun Harlan i slutet av juli ingivna ansökan. Den ingavs till Socialstyrelsen, men förvaras nu i hennes centraldossier i Statens utlänningskommissions arkiv (SUK, kanslibyrån, vol. F1B:2150, RA Marieberg).

K. SOCIALSTYRELSEN

Överlämnas till K. Utrikesdepartementet med
tillstyrkande av bifall till ansökningen.
Stockholm den 20 mars 1940.
Enligt uppdrag:

Till Kungl. Socialstyrelsen

95 4378

ANSÖKAN — Gesuch — Application — Demande.

1. Uppehållstillstånd
Arbetstillstånd
Uppehållsvisering
Arbetsvisering

2. Tillnamn: Sachs
Fullst. förnamn: Nelly Leonie

3. Född den 10. 12. i (ort) Berlin
Deutsch (land)

4. Nationalitet: Deutsch
Religion: jüdisch

5. Yrke (titel):

6. Gift: ledig

7. Vistats i Sverige sedan den

8. Tidigare vistats i Sverige

9. Novarande vistelseort (fullst. adress): Berlin, Lessingstr. 33

10. Vistelseort framdeles i Sverige: Stockholm

11. Passet giltigt till den

12. Passet bilägges i

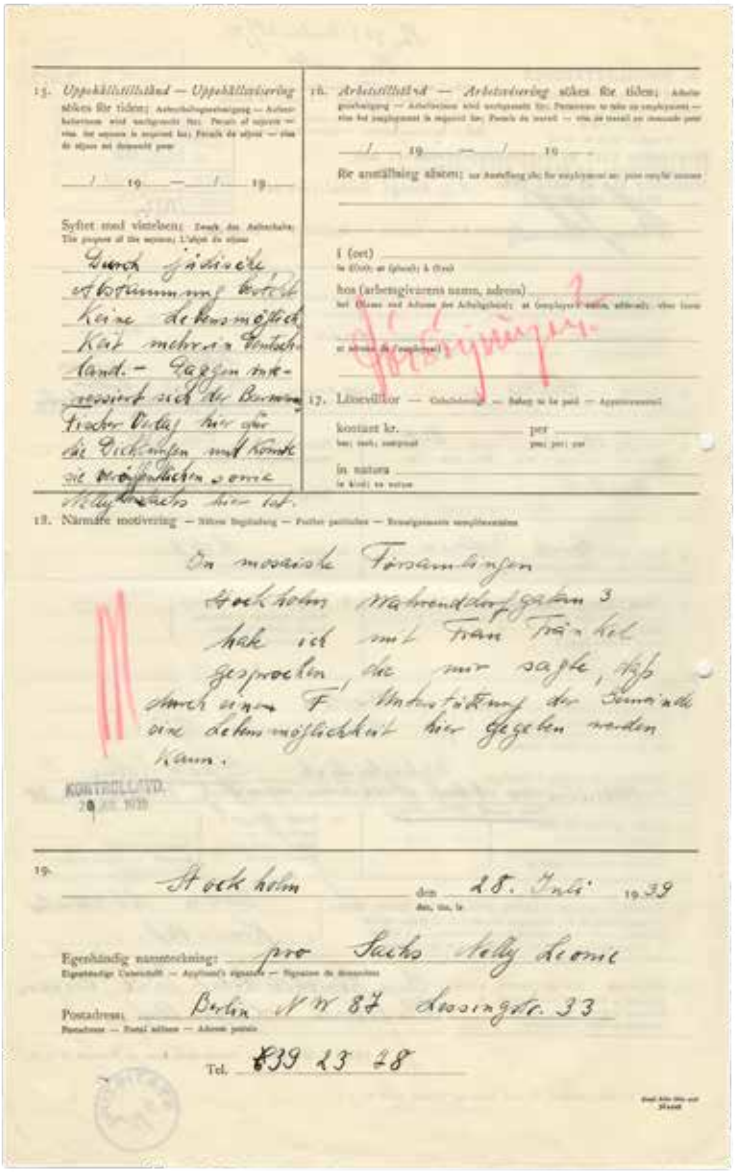
13. Tillståndet, tecknat i passet, avhämtas hos (namn, adress): Berlin Schwedisches Konsulat.

14. Referenser i Sverige (namn, adress): Seine Königliche Hoheit Prinz Eugen, Fr. Selma Lagerlöf.

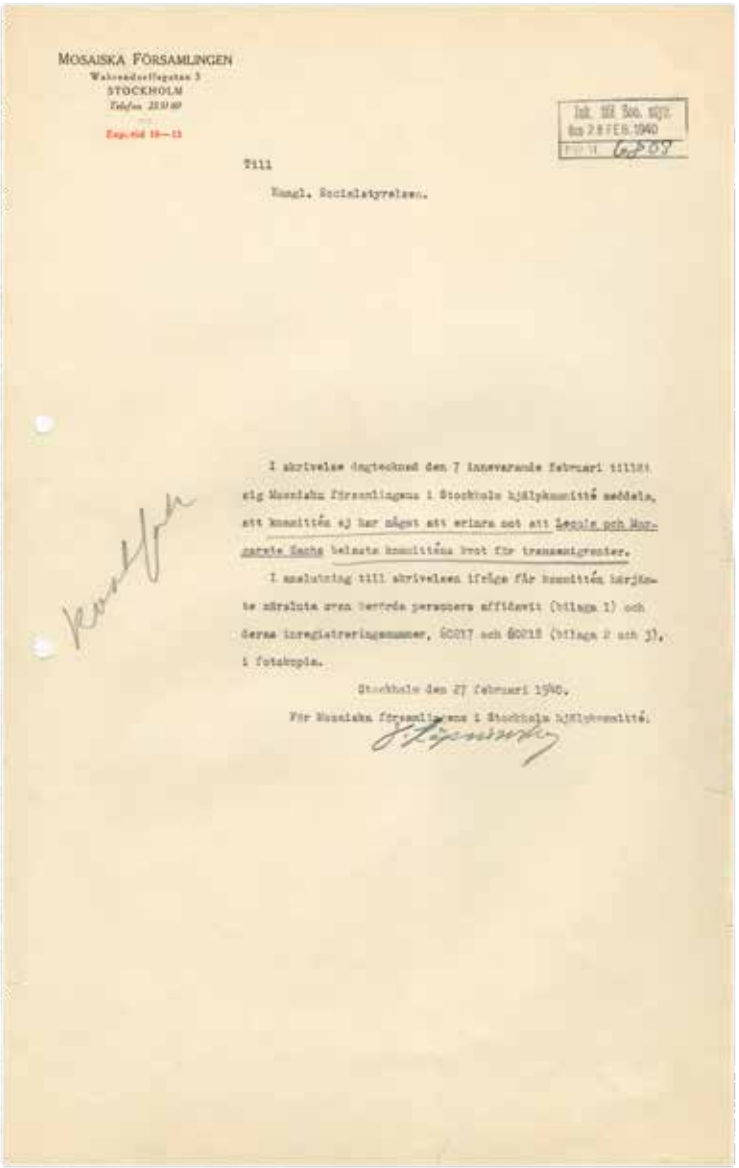
Vänd! — Wenden! — Please turn over — Tournez, s. v. p.

STATISTIK

Ansökan om uppehållstillstånd i Sverige för Nelly Sachs, ingiven till Socialstyrelsen i slutet av juli 1939 av Nelly Sachs' väninna Gudrun Harlan, som besökte landet under sommaren och uppsökte bland andra prins Eugen och Selma Lagerlöf och fick deras stöd för ansökan. Ärendet hann inte avgöras före krigsutbrottet, varför det efter det allmänna viseringstvångets införande den 5 september 1939

föll på Utrikesdepartementets lott att bevilja inresevisering till Sverige. Sedan prins Eugen stött på, överlämnade Socialstyrelsen i mars 1940 handlingarna för avgörande till Utrikesdepartementets expedition för utländska passärenden. Inresedossiern finns nu i Statens utlänningskommissions arkiv (SUK, passbyrån, vol. F2BA:282, RA Marieberg).

MOSAISKA FÖRSAMLINGEN
Wahrendorffsgatan 3
STOCKHOLM
Telefon 233160

Exp. 616 19—11

Till

Kungl. Socialstyrelsen.

I skrivelse dagtecknad den 7 innevarande februari tillåt sig Mosaiska församlingens i Stockholm hjälpkommitté meddela, att kommittén ej har något att erinra mot att Nelly Sachs och Margarete Sachs belasta kommitténs kvot för transmigranter.

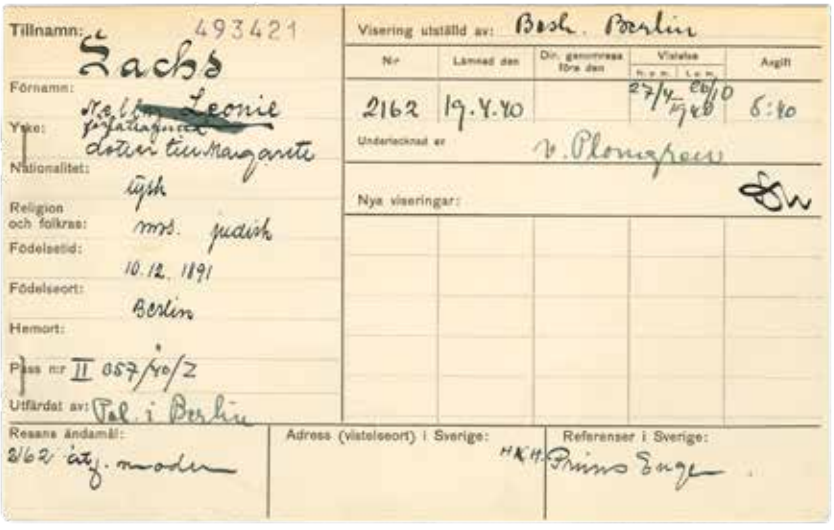
I anslutning till skrivelsen ifråga får kommittén härjämte översända även berörda personers affidavit (bilaga 1) och deras inregistreringsnummer, 60217 och 60218 (bilaga 2 och 3), i fotokopia.

Stockholm den 27 februari 1940.

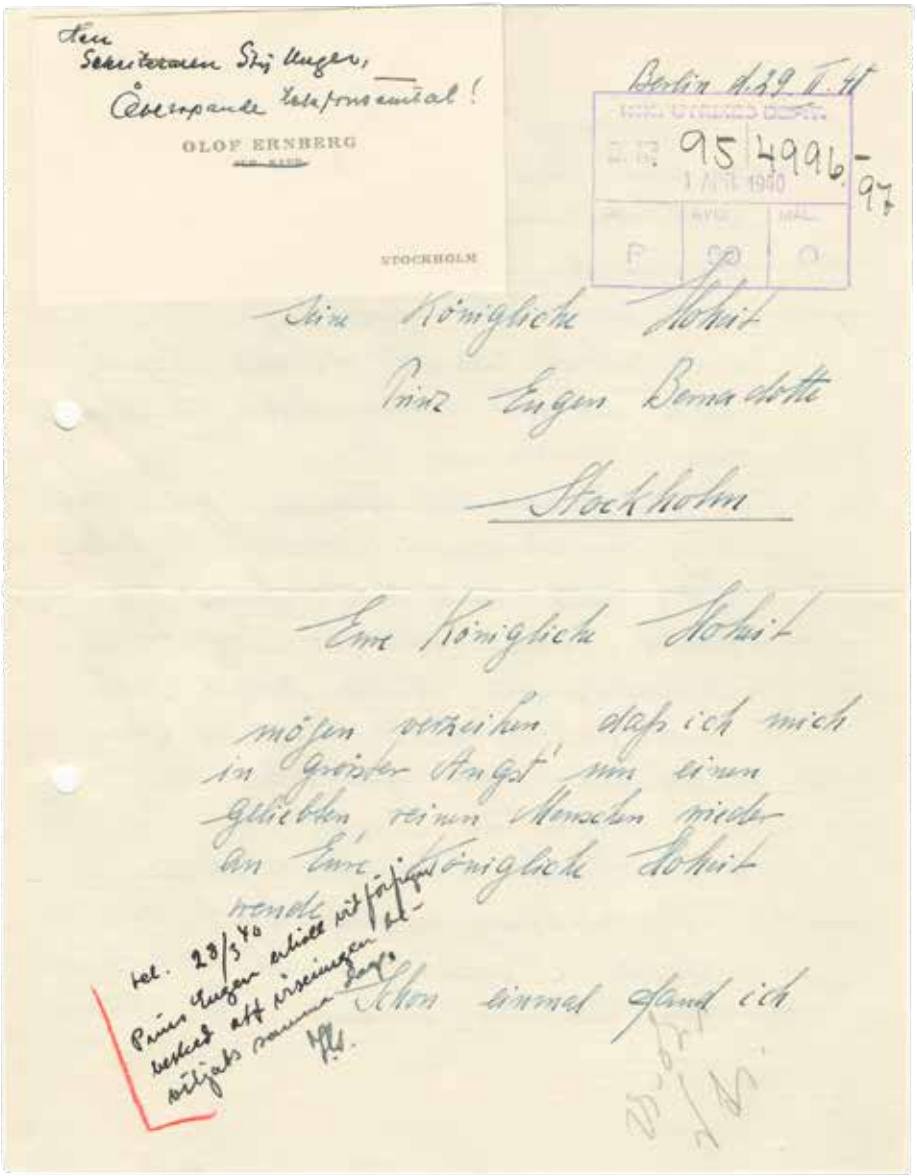
För Mosaiska församlingens i Stockholm hjälpkommitté.

Brev från Mosaiska församlingens hjälpkommitté, vari man accepterar att Nelly Sachs och hennes mor får belasta kommitténs kvot för inresa av judiska flyktingar som skall vidareemigrera till annat land. Förvaras i Nelly Sachs' centraldossier (SUK, kanslibyrån, vol. F1B:2150, RA Marieberg).

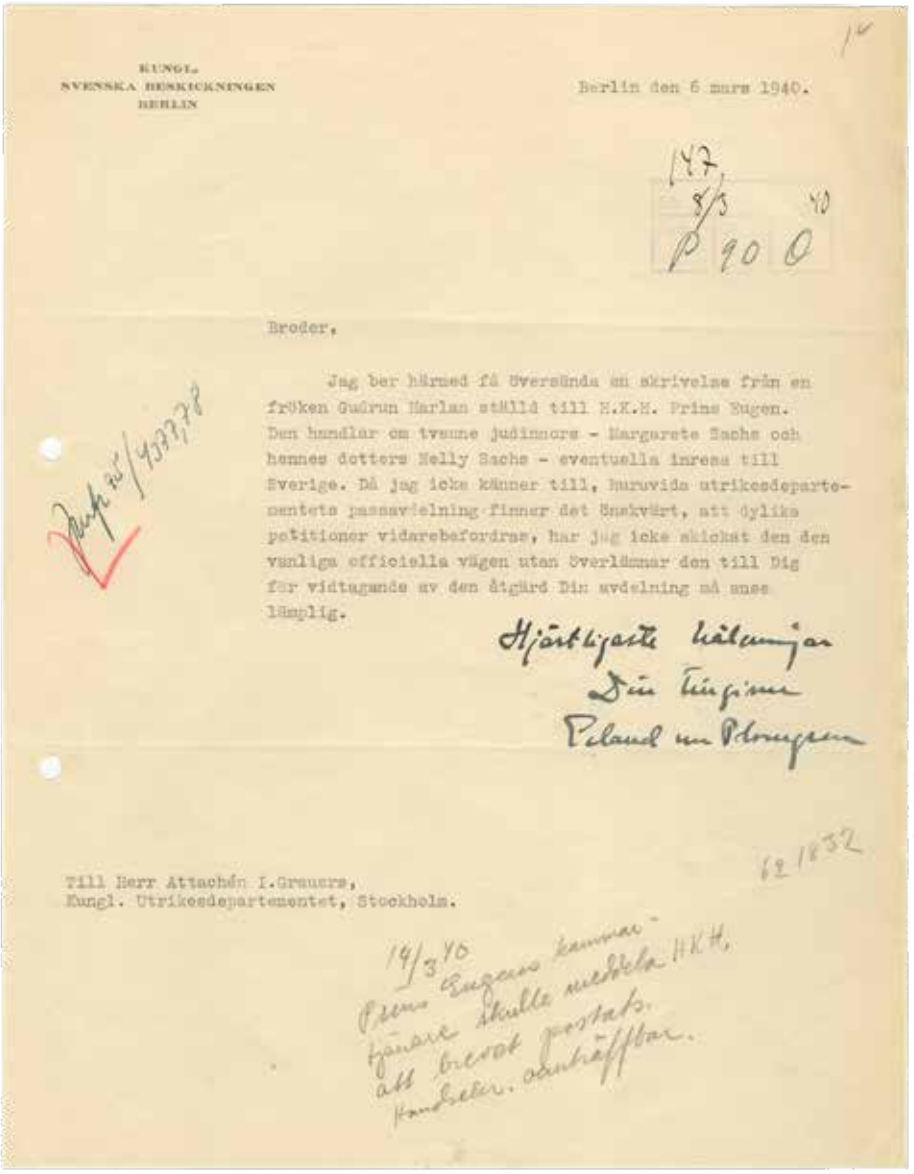

Särskild anmärkning av viseringsmyndighet:
2162:
Viseringen gäller för
arbetstillstånd ss
utfärdad efter förfrågan hos U. D.
(Kr. 353 u. 28.3.40)
6.3.40. Kgl. Beskickningen i Stockholm
Fotografi

Tillnamn: Sachs 493421
Förnamn: Leonie
Yrke: författarinna
Nationalitet: tysk
Religion och folkras: mos. judisk
Födelsetid: 10.12.1891
Födelseort: Berlin
Hemort:
Pass nr II 857/40/2
Utfärdat av: Pol. i Berlin
Visering utställd av: Besk. Berlin
Nr: 2162
Lämnad den: 19.4.40
Din. genomresa före den:
Visatex: 27/4 40
Avgift: 6:40
Underteckned av: v. Plomgreen
Nya viseringar:
Resans ändamål: 2162 åtg. modern
Adress (vistelseort) i Sverige: HKH Prins Eugen
Referenser i Sverige:

Registerkort över Nelly Sachs' ansökan 1940 om inresevisering till Sverige. Kortet fördes av Utrikesdepartementets expedition för utländska passärenden, men förvaras nu i Statens utlänningskommissions arkiv (SUK, passbyrån, vol. D1:40, RA Marieberg). Viseringen utställdes av beskickningen i Berlin den 19 april 1940. En knapp månad senare anlände Nelly Sachs till Sverige.

Första sidan av Gudrun Harlans brev till prins Eugen från sista februari 1940. Hon framförde sin oro för att Nelly Sachs och hennes mor skulle deporteras till Polen. Brevet lämnades till svenska beskickningen i Berlin, som en vecka senare skickade det till UD i Stockholm för att efterhöra om det var »önskvärt, att dylika peti-

KUNGL.
SVENSKA BESKICKNINGEN
BERLIN

Berlin den 6 mars 1940.

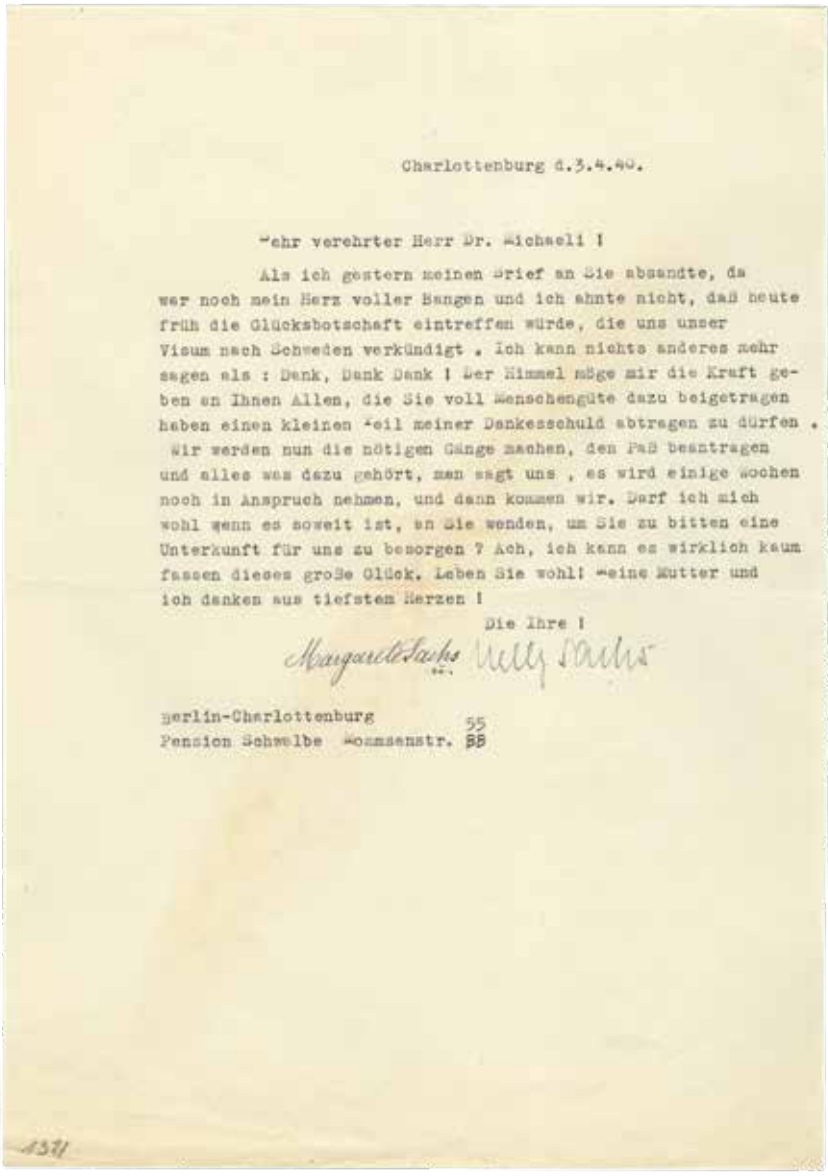
Broder,

Jag ber härmed få översända en skrivelse från en fröken Gudrun Harlan ställd till H.K.H. Prins Eugen. Den handlar om tvenne judinnors - Margarete Sachs och hennes dotters Nelly Sachs - eventuella inresa till Sverige. Då jag icke känner till, huruvida utrikesdepartementets passavdelning finner det önskvärt, att dylika petitioner vidarebefordras, har jag icke skickat den den vanliga officiella vägen utan överlämnar den till Dig för vidtagande av den åtgärd Din avdelning må anse lämplig.

Hjärtligaste hälsningar
Din tillgivne
Poland och Ploncyern

Till Herr Attachén I.Greuers,
Kungl. Utrikesdepartementet, Stockholm.

tioner vidarebefordras«. Den 14 mars hörde UD sig för på telefon hos prinsen och skickade därefter över Harlans brev. När prinsen fjorton dagar senare gjorde en förfrågan i ärendet, fick han beskedet att viseringen beviljats samma dag, varefter Harlans brev återsändes till UD (SUK, passbyrån, vol. F2BA:282, RA Marieberg).

Charlottenburg d.3.4.40.

Sehr verehrter Herr Dr. Michaeli !

Als ich gestern meinen Brief an Sie absandte, da war noch mein Herz voller Bangen und ich ahnte nicht, daß heute früh die Glücksbotschaft eintreffen würde, die uns unser Visum nach Schweden verkündigt . Ich kann nichts anderes mehr sagen als : Dank, Dank Dank ! Der Himmel möge mir die Kraft geben an Ihnen Allen, die Sie voll Menschengüte dazu beigetragen haben einen kleinen Teil meiner Dankesschuld abtragen zu dürfen . Wir werden nun die nötigen Gänge machen, den Paß beantragen und alles was dazu gehört, man sagt uns , es wird einige Wochen noch in Anspruch nehmen, und dann kommen wir. Darf ich mich wohl wenn es soweit ist, an Sie wenden, um Sie zu bitten eine Unterkunft für uns zu besorgen ? Ach, ich kann es wirklich kaum fassen dieses große Glück. Leben Sie wohl! Meine Mutter und ich danken aus tiefstem Herzen !

Die Ihre !

Margarete Sachs Nelly Sachs

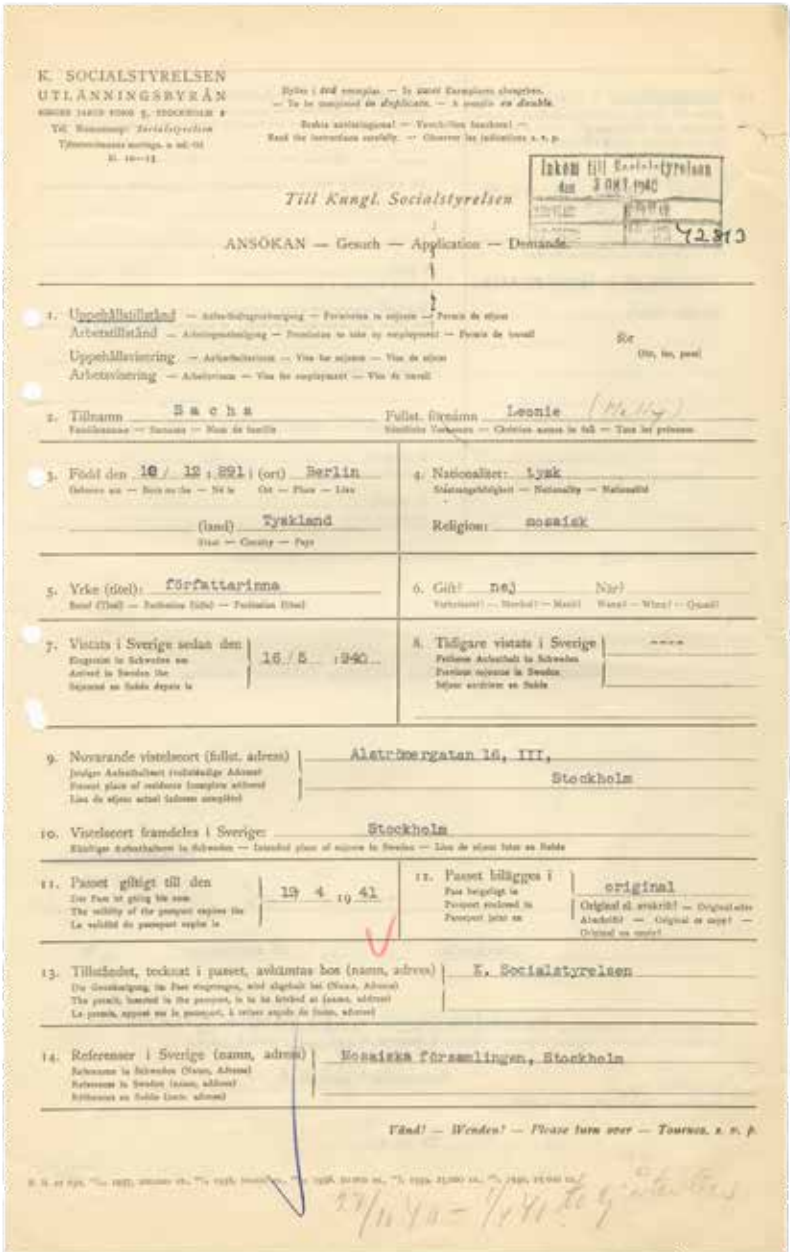
Berlin-Charlottenburg 55
Pension Schwelbe Kommandantenstr. 88

1531

Brev från Nelly Sachs och hennes mor till Mosaiska församlingen i Stockholm när de fått beked att inresetillståndet beviljats: »Dank! Dank! Dank!«

Nelly Sachs' brevkort till Mosaiska församlingen i Stockholm att hon och modern skulle anlända till Stockholm den 16 maj 1940. Förvaras i hennes omfattande persondossier i Judiska (Mosaiska) församlingen i Stockholm, Flyktingsektionen, vol. F2a:25, RA Arninge.

K. SOCIALSTYRELSEN
UTLÄNNINGSBYRÅN

Till Kungl. Socialstyrelsen

Inkom till Socialstyrelsen
den 3 OKT 1940

ANSÖKAN — Gesuch — Application — Demande

1. Uppehållstillstånd — Arbetstillstånd — Arbetsvistelse — Uppehållsvistelse

2. Tillnamn Sachs — Fullst. förnamn Leonie (Nelly)

3. Född den 10 / 12 1891 i (ort) Berlin (land) Tyskland

4. Nationalitet: tysk — Religion: mosaisk

5. Yrke (titel): författarinna

6. Gift? nej — När?

7. Vistats i Sverige sedan den 16 / 5 1940

8. Tidigare vistats i Sverige ----

9. Nuvarande vistelseort (fullst. adress) Alströmergatan 16, III, Stockholm

10. Vistelseort framdeles i Sverige: Stockholm

11. Passet giltigt till den 19 4 1941

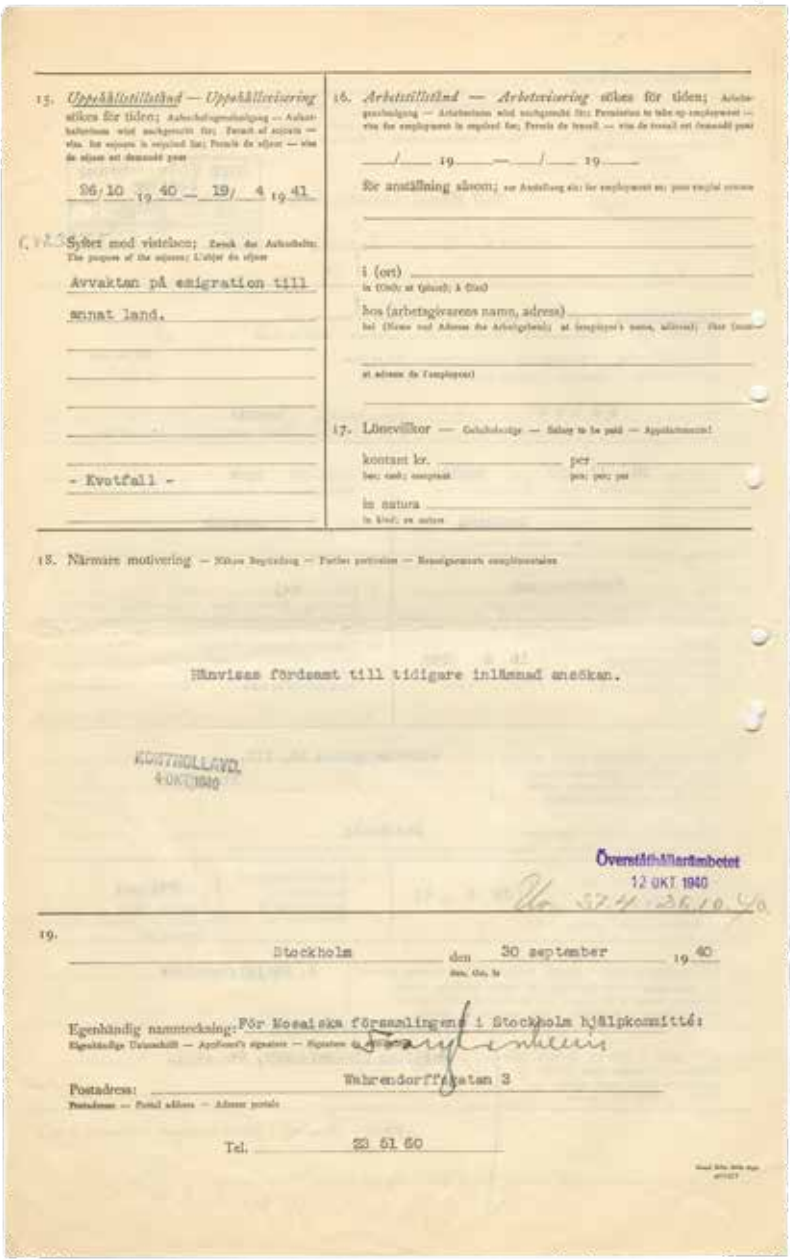
12. Passet bilägges i original

13. Tillsändet, tecknat i passet, avhämtas hos (namn, adress) K. Socialstyrelsen

14. Referenser i Sverige (namn, adress) Mosaiska församlingen, Stockholm

Vänd! — Wenden! — Please turn over — Tournez s. v. p.

Mosaiska församlingens ansökan om uppehållstillstånd för Nelly Sachs i »avvaktan på emigration till annat land«. Tillstånd beviljades i denna omgång för tiden 27 oktober 1940 till 1 april 1941 (SUK, kanslibyrån, vol. F1B:2150, RA Marieberg).

15. *Uppehållstillstånd — Uppehållsvisering* sökes för tiden; Aufenthaltsgenehmigung — Aufenthaltsvisum wird nachgesucht für; Permit of sojourn — visa for sojourn is required for; Permis de séjour — visa de séjour est demandé pour

26/10 19 40 — 19/ 4 19 41

Syftet med vistelsen; Zweck des Aufenthalts; The purpose of the sojourn; L'objet du séjour

Avvaktan på emigration till annat land.

- Kvotfall -

16. *Arbetstillstånd — Arbetsvisering* sökes för tiden; Arbeitsgenehmigung — Arbeitsvisum wird nachgesucht für; Permission to take up employment — visa for employment is required for; Permis de travail — visa de travail est demandé pour

__/__ 19____ — __/__ 19____

för anställning såsom; zur Anstellung als; for employment as; pour emploi comme

i (ort)
in (Ort); at (place); à (lieu)

hos (arbetsgivarens namn, adress)
bei (Name und Adresse des Arbeitgebers); at (employer's name, address); chez (nom et adresse de l'employeur)

17. Lönevillkor — Gehaltsangabe — Salary to be paid — Appointements

kontant kr. per
bar; cash; comptant per; per; par

in natura
in Kind; en nature

18. Närmare motivering — Nähere Begründung — Further particulars — Renseignements complémentaires

Hänvisas fördenst till tidigare inlämnad ansökan.

KONTROLLAVD. 4 OKT 1940

Överstyrelsen för Utlänningsärenden 12 OKT 1940

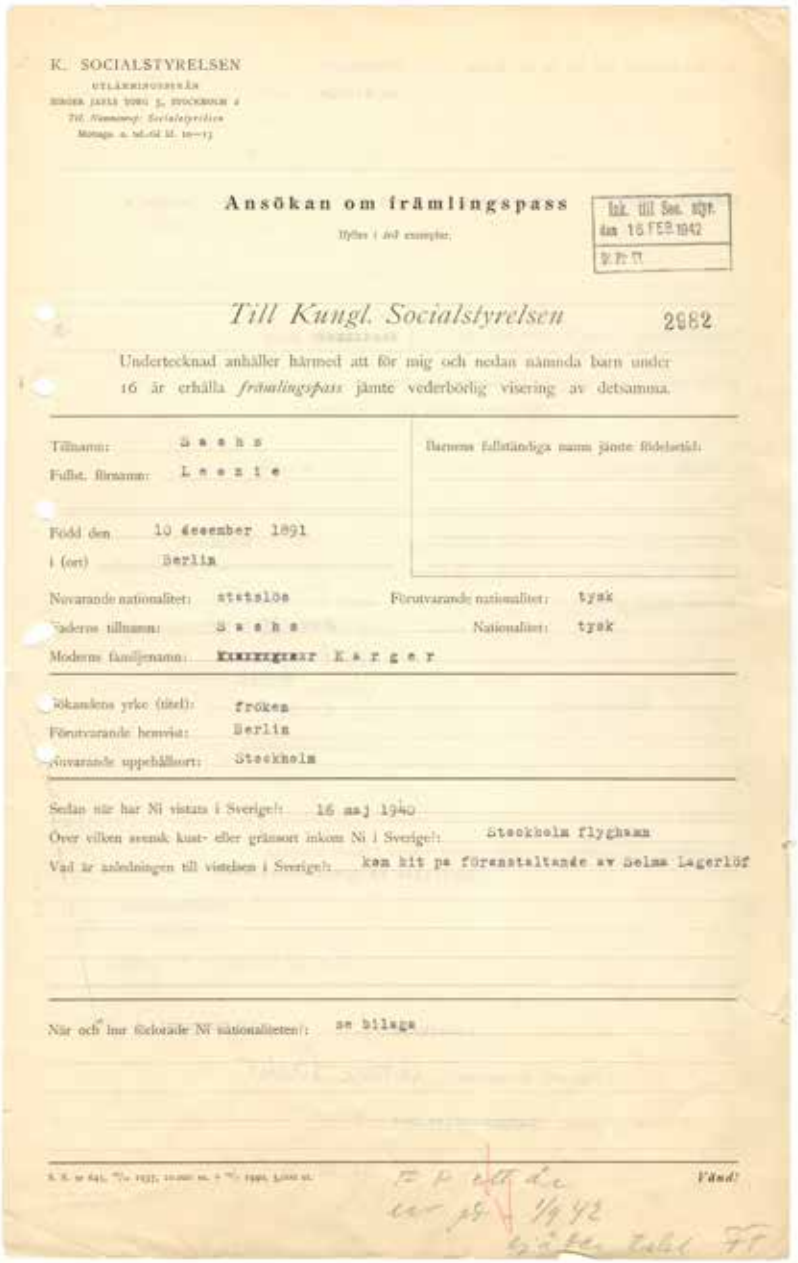
19.

Stockholm den 30 september 19 40
Ort, datum, le

Egenhändig namnteckning: För Mosaiska församlingens i Stockholm hjälpkommitté:
Eigenhändige Unterschrift — Applicant's signature — Signature

Postadress: Wahrendorffsgatan 3
Postadresse — Postal address — Adresse postale

Tel. 23 51 60

K. SOCIALSTYRELSEN

UTLÄNNINGSBYRÅN

BIRGER JARLS TORG 5, STOCKHOLM 4

Till Kammarkoll. Socialstyrelsen

Mottages a. m.fol kl. 10—13

Ansökan om främlingspass

Ifylles i två exemplar.

Ink. till Soc. styr.
den 16 FEB 1942
U. Fr. 77

Till Kungl. Socialstyrelsen 2982

Undertecknad anhåller härmed att för mig och nedan nämnda barn under 16 år erhålla *främlingspass* jämte vederbörlig visering av detsamma.

Tillnamn: Sachs

Fullst. förnamn: Leonie

Barnens fullständiga namn jämte födelsetid:

Född den 10 december 1891

i (ort) Berlin

Nuvarande nationalitet: statslös Förutvarande nationalitet: tysk

Faderns tillnamn: Sachs Nationalitet: tysk

Moderns familjenamn: Karger

Sökandens yrke (titel): fröken

Förutvarande hemvist: Berlin

Nuvarande uppehållsort: Stockholm

Sedan när har Ni vistats i Sverige?: 16 maj 1940

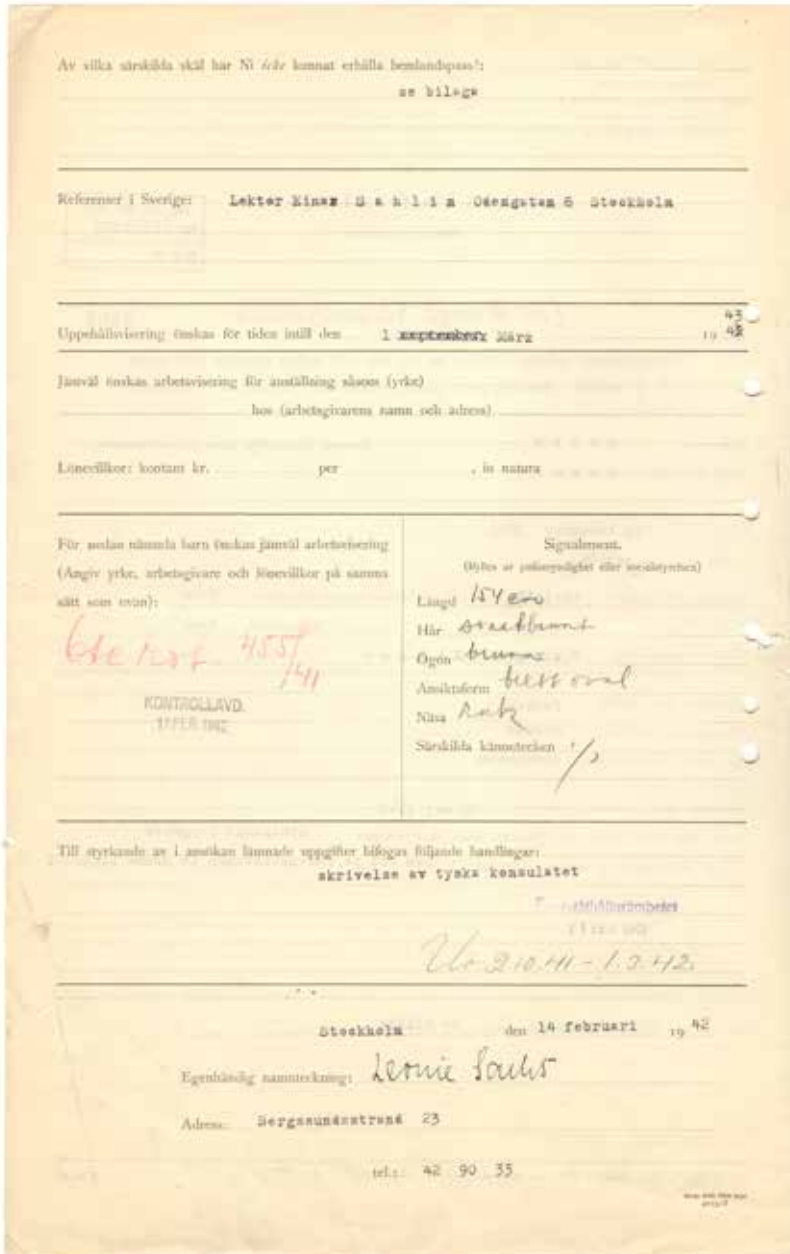
Över vilken svensk kust- eller gränsort inkom Ni i Sverige?: Stockholm flygham

Vad är anledningen till vistelsen i Sverige?: kom hit på föranstaltande av Selma Lagerlöf

När och hur förlorade Ni nationaliteten?: se bilaga

Vänd!

I början av 1942 fråntogs Nelly Sachs sitt tyska medborgarskap. I februari samma år ansökte hon därför om svenskt främlingspass (SUK, kanslibyrån, vol. F1B:2150, RA Marieberg).

Av vilka särskilda skäl har Ni *icke* kunnat erhålla hemlandspass?:
se bilaga

Referenser i Sverige: Lektor Hinze U a h l i n Odengatan 6 Stockholm

Uppehållsvisering önskas för tiden intill den 1 ~~september~~ März 19 43

Jämväl önskas arbetsvisering för anställning såsom (yrke)
hos (arbetsgivarens namn och adress)

Lönevillkor: kontant kr. per , in natura

För medan minderårig barn önskas jämväl arbetsvisering (Angiv yrke, arbetsgivare och lönevillkor på samma sätt som ovan):

Getrat 455 41

KONTROLLAVD.
17 FEB 1942

Signalement.
(Byttes ej fotografi eller socialstyrelsen)

Längd 154 cm
Hår graublond
Ögon braun
Ansiktsform breit oval
Näsa kurz
Särskilda kännetecken /

Till styrkande av i ansökan lämnade uppgifter bifogas följande handlingar:
skrivelse av tyska konsulatet

Utl.-polisavdelningen
17 FEB 1942

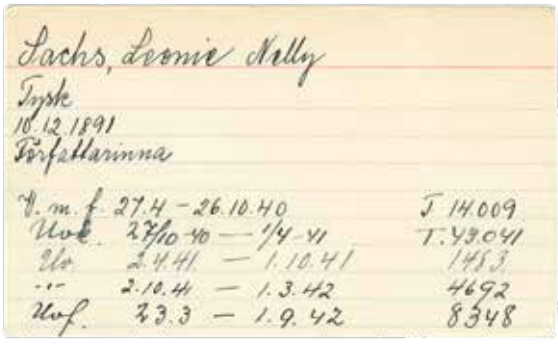
Ud 210 II - 1.2.42.

Stockholm den 14 februari 19 42

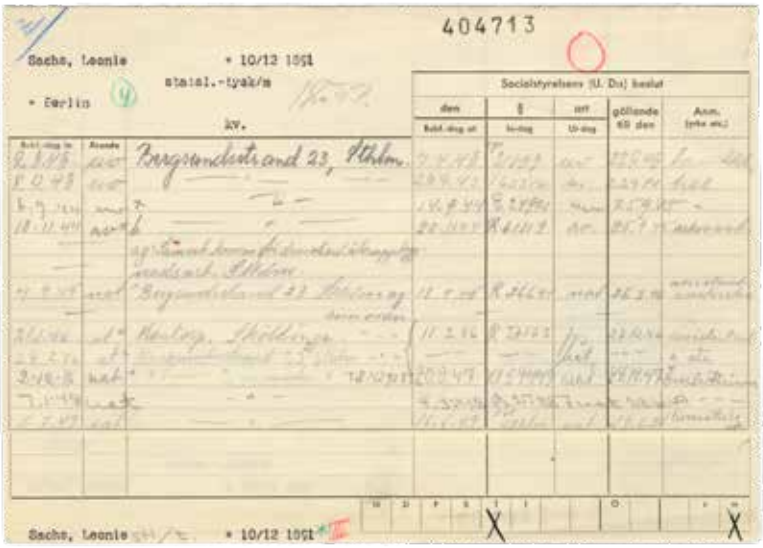
Egenhändig namnteckning: Nelly Sachs

Adress: Bergsundsstrand 23

tel.: 42 90 35

Sachs, Leonie Nelly
Tyske
10.12.1891
Författarinna

T. m. f.	27.4 – 26.10.40	J 14009
Uvk.	27/10 40 — 1/4 41	T.43.041
Uo	2.4.41 — 1.10.41	1453
-"-	2.10.41 — 1.3.42	4692
Uvf.	23.3 — 1.9.42	8348

404713

Sachs, Leonie • 10/12 1891
statsl.-tysk/m
• Berlin
kv.

Socialstyrelsens (U. Dn) beslut

dnr	§	mtt	gällande till den	Anm. (ovke etc.)
Bdd. dag ut	In-dag	Ut-dag		

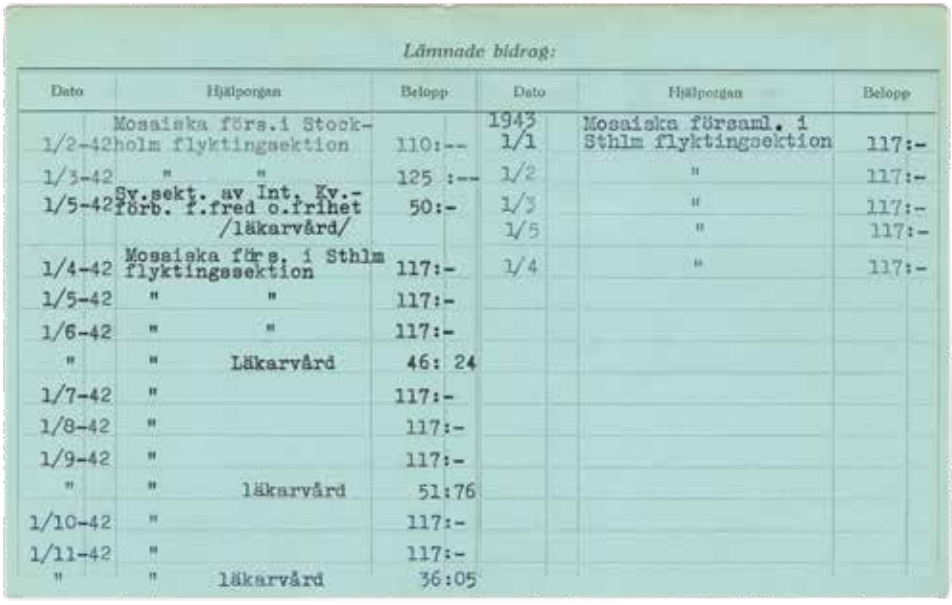
Bdd. dag in	Ärende							
2.3.43	uvk	Bergsundsstrand 23, Hbtn.	2.3.43	2189	avv		
1.9.43	uvk	" " "	1.9.43	14334	"	1.9.43	kvst
6.7.44	anm	" " "	15.8.44	21981	anm	31.8.44	-
18.11.44	uvk	" " "	22.11.44	24112	avv	28.2.45	återvänd
		Statsbolaget Filmindustri AB
Hbtn.					
7.8.45	uvk	Bergsundsstrand 23 Stockholm	11.8.45	28620	uvk	28.2.46	anmäld emigration
21.2.46	dt	Hantverkargat. Stockholm	11.2.46	29193	Ja	28.2.46	emigrerat
2.12.46	uvk	" " "	2.12.46	31577	uvk	28.2.47	Ansökan förnyas
7.1.48	uvk	" " "	6.1.48	33/1948	uvk	29.2.48	förnyas

Sachs, Leonie • 10/12 1891 T

M D F S I I O X
X

Viseringsregisterkort över Nelly Sachs' inresevisering och uppehållsviseringar i Sverige. Kortet fördes av Socialstyrelsens utlänningsbyrå, nu i Statens utlänningskommissions arkiv (SUK, kanslibyrån, vol. D1A:80, RA Marieberg). Viseringsregisterkorten upphörde att föras 1942/1943 när det nya centralregistret infördes.

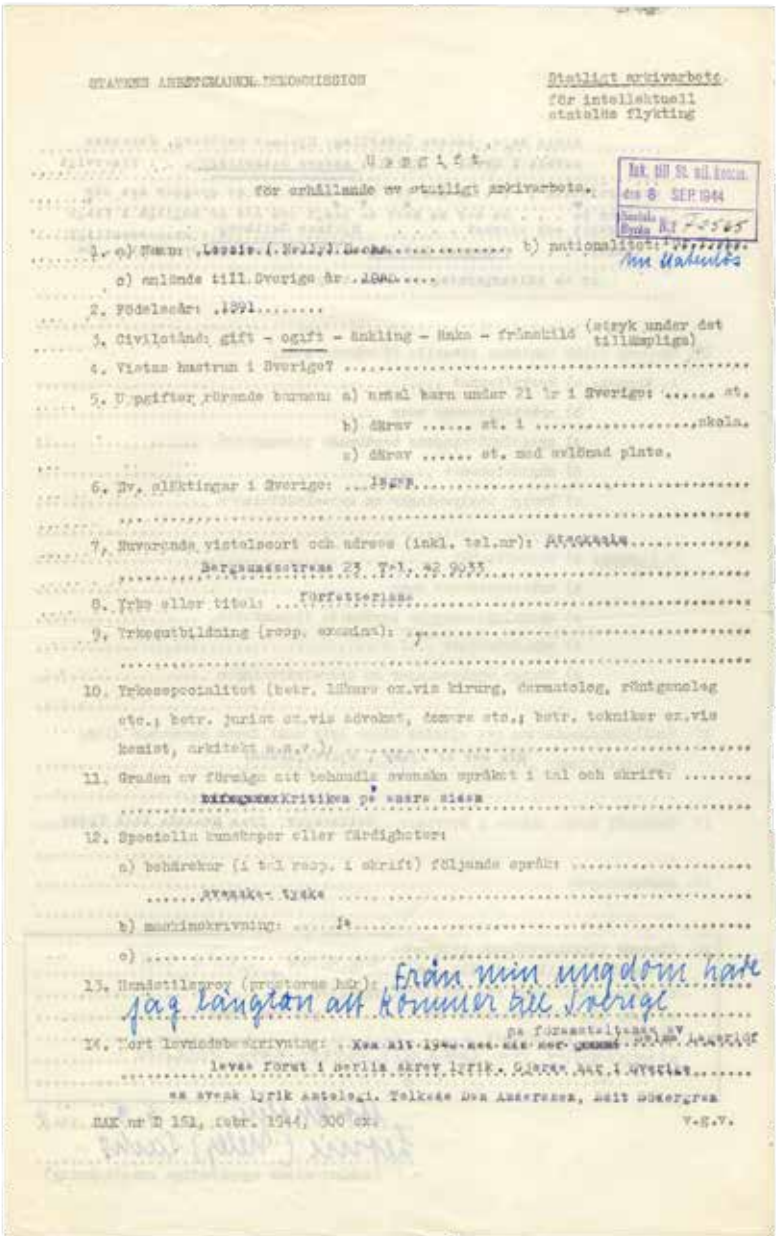
Framsidan av centralregisterkortet för Nelly Sachs med uppgifter om beviljade tillstånd m.m. Kortet upplades 1943 när Socialstyrelsen slog samman ett flertal tidigare register till ett centralregister över utlänningar. Korten upphörde generellt att föras vid datoriseringen 1973 och återfinns nu i Statens utlänningskommissions eller Statens invandrarverks/Migrationsverkets arkiv (SUK, kanslibyrån, vol. D2BA:116, RA Marieberg).

Lämnade bidrag:

Dato	Hjälporgan	Belopp	Dato	Hjälporgan	Belopp
1/2-42	Mosaiska förs.i Stockholm flyktingsektion	110:--	1943 1/1	Mosaiska församl. i Sthlm flyktingsektion	117:-
1/3-42	" "	125 :--	1/2	"	117:-
1/5-42	Sv.sekt. av Int. Kv.-förb. f.fred o.frihet /läkarvård/	50:-	1/3	"	117:-
			1/5	"	117:-
1/4-42	Mosaiska förs. i Sthlm flyktingssektion	117:-	1/4	"	117:-
1/5-42	" "	117:-			
1/6-42	" "	117:-			
"	" Läkarvård	46: 24			
1/7-42	"	117:-			
1/8-42	"	117:-			
1/9-42	"	117:-			
"	" läkarvård	51:76			
1/10-42	"	117:-			
1/11-42	"	117:-			
"	" läkarvård	36:05			

Baksidan av registerkort över ekonomiskt understöd till Nelly Sachs (Statens flyktingsnämnd, vol. D1:29, RA Marieberg).

Statligt arkivarbete
för intellektuell
utländsk flyktning

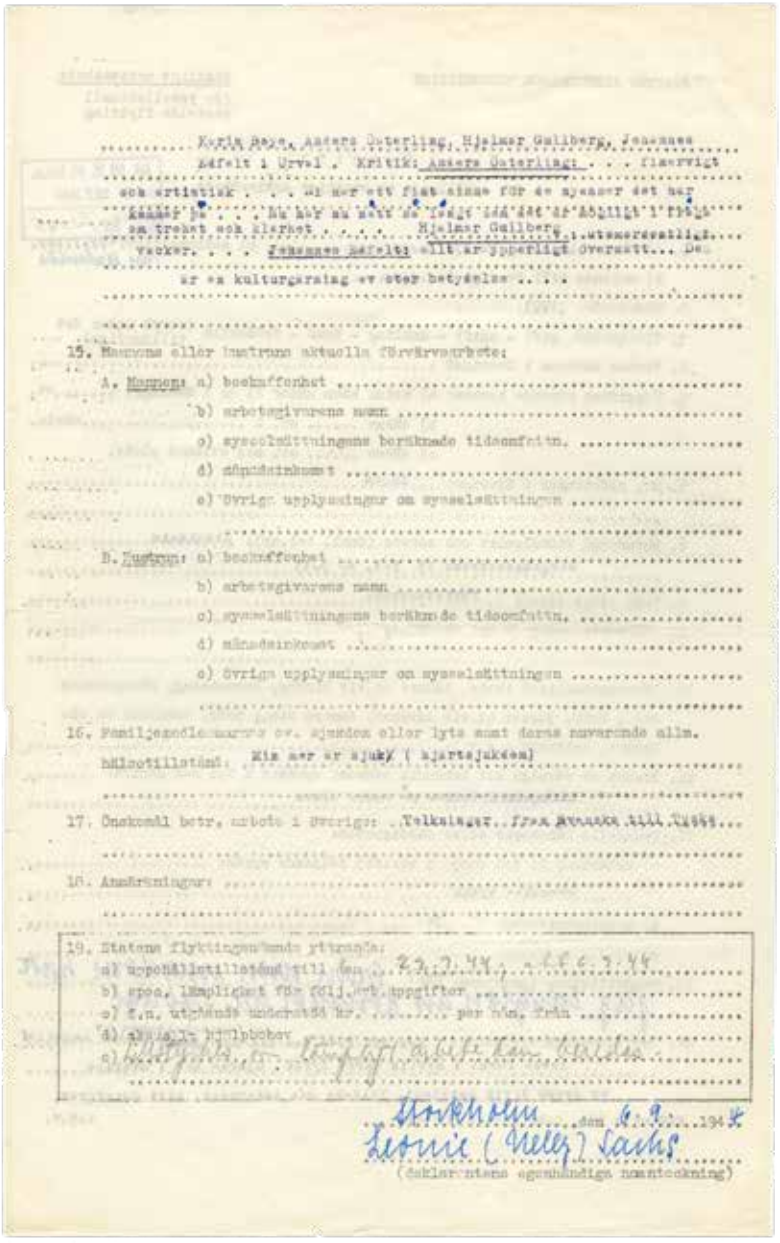
Ank. till St. utl.kom.
den 8 SEP 1944
Statens
flyktn. N:r F 3:73

Ansökan
för erhållande av statligt arkivarbete.

1. a) Namn: Nelly Sachs b) nationalitet: tysk
c) anlände till Sverige år 1940
2. Födelseår: 1891
3. Civilstånd: gift – ogift – änkling – frånskild (stryk under det tillämpliga)
4. Vistas hustrun i Sverige? ....
5. Uppfyller rörande barnen: a) antal barn under 21 år i Sverige: ..... st.
b) därav ..... st. i ..... skola.
c) därav ..... st. med avlönad plats.
6. Av, släktingar i Sverige: ...Inga....
7. Nuvarande vistelseort och adress (inkl. tel.nr): Stockholm
Bergsundsstrand 23 T:1, 42 9033
8. Yrke eller titel: Författerska
9. Yrkesutbildning (resp. examina): ....
10. Yrkesspecialitet (bestr. läkare ex.vis kirurg, dermatolog, röntgenolog etc.; bestr. jurist ex.vis advokat, domare etc.; bestr. tekniker ex.vis kemist, arkitekt m.fl.): ....
11. Graden av förmåga att behandla svenska språket i tal och skrift: ....
Kritiska på andra sidan ....
12. Speciella konstnärer eller färdigheter:
a) behärskar (i tal resp. i skrift) följande språk: ....
Svenska - tyska ....
b) maskinskrivning: Ja ....
c) ....
13. Huvudsakligaste yrke (profession här): Från min ungdom hade jag längtan att komma till Sverige
14. Kort levnadsbeskrivning: Som elvaåring debuterade jag på föranstaltande av Selma Lagerlöf med lyrik i berlin skrev lyrik. Sedan dess i Sverige ....
en svensk lyrik antologi. Folkets Dom Anderssons, Adlt Bokförlag

RAK nr D 151, tabr. 1944, 300 ex. v.g.v.

Nelly Sachs' ansökan om statligt arkivarbete, vilket hon fick som översättare hos Samarbetskommittén för demokratiskt uppbyggnadsarbete i Stockholm (Statens flyktingsnämnd, vol. F1:73, RA Marieberg).

Karin Boye, Ansers Underlag, Hjalmar Gullberg, Josephsons
Befolt i Urval. Kritik: Ansers Underlags . . . flaerrigt
och artistisk . . . Ni har ett fint sinne för de nyanser det har
knappt på . . . Nu har ni satt er helt och hållet i Frejas
om trohet och klarhet . . . . Hjalmar Gullberg . . utomordentliga...
verker. . . . Josephsons befolt ellt är uppenbligt överaett... De
är en kulturgerning av stor betydelse . . .

15. Nuvarande eller senaste aktuella förvärvsarbete:

A. Mannen: a) beskaffenhet .....
b) arbetsgivarens namn .....
c) sysselsättningens beräknade tidsomfattn. .....
d) månadsinkomst .....
e) Övriga upplysningar om sysselsättningen .....

B. Hustrun: a) beskaffenhet .....
b) arbetsgivarens namn .....
c) sysselsättningens beräknade tidsomfattn. .....
d) månadsinkomst .....
e) Övriga upplysningar om sysselsättningen .....

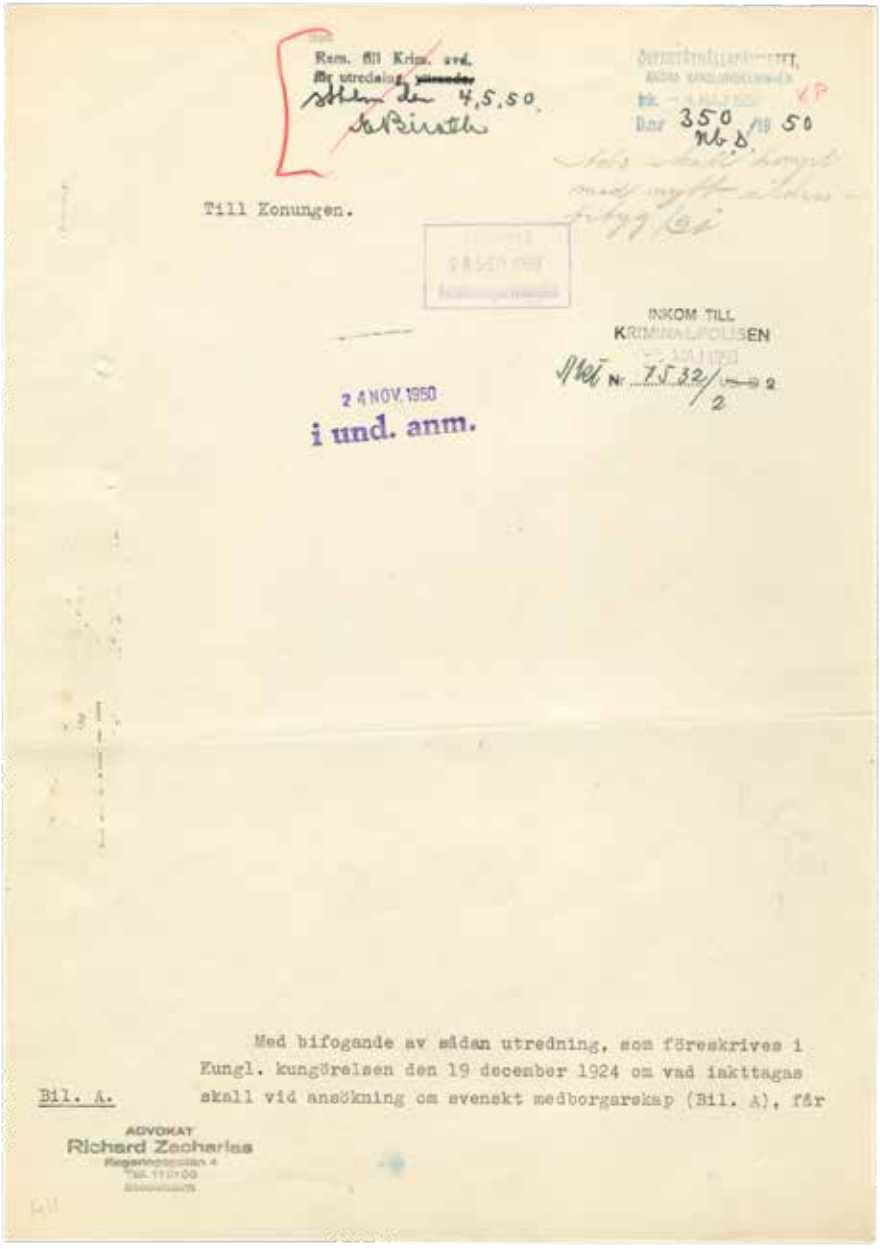
16. Familjemedlemmarnas ev. sjuklighet eller lyte samt deras nuvarande allm. hälsotillstånd: Min mor är sjuk (hjärtsjukdom)

17. Önskemål betr. arbete i Sverige: Telefonist.. Från Svenska Kyrkans...

18. Anmärkningar: .....

19. Statens flyktingnämnds yttrande:
a) uppehållstillstånd till den 23.7.44 - 22.6.45
b) spec. lämplighet för följ. arbetsuppgifter .....
c) f.n. utgående understöd kr. ..... per mån. från .....
d) skall ha hjälpbehov .....
e) .....

Stockholm den 6.9. 1944
Leonie (Nelly) Sachs
(sökandens egenhändiga namnteckning)

Rem. till Kriminalvård.
För utredning, yttrande
Stockholm den 4.5.50.
K. Birath

Till Konungen.

INKOM TILL
KRIMINALPOLISEN
1950 N:r 7532/50 2
2

24 NOV. 1950
i und. anm.

Med bifogande av sådan utredning, som föreskrives i Kungl. kungörelsen den 19 december 1924 om vad iakttagas
Bil. A. skall vid ansökning om svenskt medborgarskap (Bil. A), får

ADVOKAT
Richard Zacharias

Nelly Sachs' ansökan 1950 om svenskt medborgarskap, vilken avslogs av Kungl. Maj:t den 24 november 1950 (Justitiedep., huvudarkivet, konseljakt 24 nov. 1950 nr 89, RA Marieberg).

undertecknad, Leonie Sachs, som är statslös, härmed i underdånighet anhålla att bliva upptagen till svensk medborgare.

Till stöd för min ansökan får jag i underdånighet hänvisa till bifogade utredning Ävensom ytterligare anföra följande:

Jag är född i Berlin, där min far var ägare till en gummi- och kabelfabrik. Jag har gått i skola i Berlin och slutade skolan vid 17 års ålder.

Jag har i hela mitt liv vistats i föräldrahemmet och försörjt mig såsom författarinna. År 1940 erhöll jag och min moder, fru Margarete Sachs, genom Hans Kungl. Höghet Prins Eugens och författarinnan Selma Lagerlöfs hjälp inresetillstånd till Sverige och anlände till Sverige den 16 maj 1940. Alla handlingar rörande min hitkomst finnas enligt uppgift hos Kungl. Socialstyrelsen.

Efter min hitkomst har jag liksom tidigare försörjt mig såsom författarinna, varjämte jag under åren 1944 - 1947 haft översättningsarbeten hos Samarbetskommittén för Demokratiskt Uppbyggnadsarbete och även sedermera huvudsakligen ägnat mig åt tolkning av svensk lyrik och prosa och därmed sammanhängande översättningsarbeten mellan tyska och svenska språken.

Jag hade för avsikt att förutom de tre personer, till vilka jag i bifogade utredning refererat, även referera till min gamle vän f.d. rektorn Enar Sahlin. Denne har emellertid för kort tid sedan avlidit och jag kan därför blott åberopa bifogade intyg av honom (Bil. 8 till Bil. A).

Härjämte önskar jag såsom exempel å hur jag i mitt arbete uppskattas åberopa bifogade tidningsurklipp från Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning av den 29 april 1949, (Bil. B), från Dagens Nyheter för den 13 juni 1949 (Bil. C), från Stockholmstidningen för den 27 juni 1949 (Bil. D), från Judisk Krönika nr 1-2 1949 (Bil. E) och särtryck i Judisk Tidskrift, häfte 6 1949 (Bil. F).

Bil. B-C.
Bil. D.
Bil. E.
Bil. F.

Min moder, som medföljde vid min hitresa i maj 1940, har tyvärr avlidit i Stockholm den 7 februari 1950. Jag står därför numera ensam i livet utan anhöriga. För mitt arbete såsom författarinna är det av ytterste vikt att jag även juridiskt får känna samhörighet med det land, vari jag har min verksamhet, varigenom min sinnesstämning skulle

sida 3.

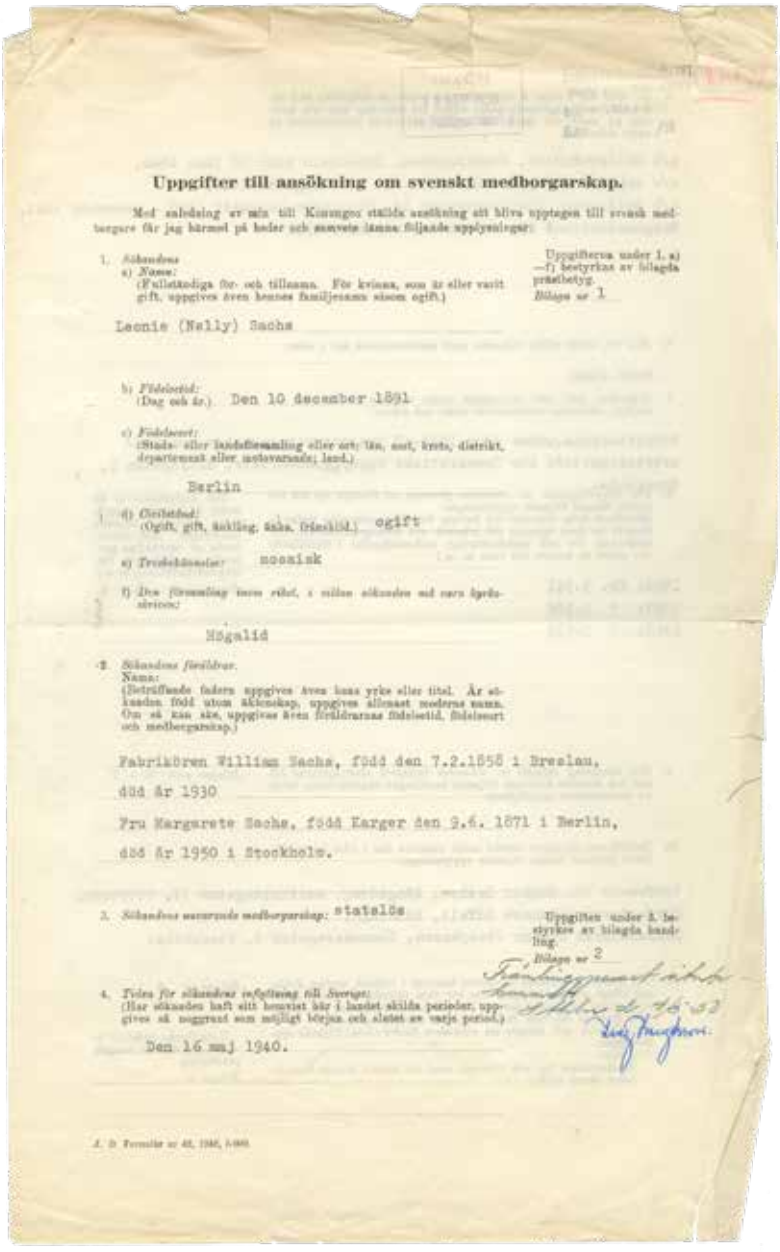
kunna göra det lättare för mig att arbeta. Genom mitt författarskap och min tolkning av svensk lyrik och prosa känner jag mig numera särskilt efter den långa vistelsen här i landet starkt förenad med svenskt kulturliv.

På anförda skäl och då mitt upptagande till svensk medborgare – på sätt ovan angivits – säkerligen skulle underlätta mitt författarskap och giva det rikare innebörd, vågar jag giva uttryck åt den underdåniga förhoppningen att denna min ansökan skall vinna Eders Kungl. Maj:ts nådiga bifall.

Underdånigst

Leonie (Nelly) Sachs

Stockholm den 17 april 1950.

Uppgifter till ansökning om svenskt medborgarskap.

Med anledning av min till Kungoch ställda ansökning att bliva upptagen till svensk medborgare får jag härmed på heder och samvete lämna följande upplysningar:

1. *Sökandens*
a) *Namn:* (Fullständiga för- och tillnamn. För kvinna, som är eller varit gift, uppgives även hennes familjenamn såsom ogift.) Uppgifterna under 1. a)—f) bestyrkes av bilagda prästbetyg. *Bilaga nr* 1.

Leonie (Nelly) Sachs

b) *Födelsetid:* (Dag och år.) Den 10 december 1891

c) *Födelseort:* (Stads- eller landsförsamling eller ort; län, amt, kreis, distrikt, departement eller motsvarande; land.)

Berlin

d) *Civilstånd:* (Ogift, gift, änkling, änka, frånskild.) ogift

e) *Trosbekännelse:* mosaisk

f) *Den församling inom vilket, i vilken sökanden nu varit bosatt:*

Högalid

2. *Sökandens föräldrar.*
Namn: (Beträffande fadern uppgives även hans yrke eller titel. Är sökanden född utom äktenskap, uppgives allenast moderns namn. Om så kan ske, uppgives även föräldrarnas födelsetid, födelseort och medborgarskap.)

Fabrikören William Sachs, född den 7.2.1858 i Breslau,

död år 1930

Fru Margarete Sachs, född Karger den 9.6. 1871 i Berlin,

död år 1950 i Stockholm.

3. *Sökandens nuvarande medborgarskap:* statslös

Uppgiften under 3. bestyrkes av bilagda handling. *Bilaga nr* 2

4. *Tiden för sökandens ovfattning till Sverige:* (Har sökanden haft sitt hemvist här i landet skilda perioder, uppgives så noggrant som möjligt början och slutet av varje period.)

Den 16 maj 1940.

Bilaga A till ansökan 1950 om svenskt medborgarskap (Justitiedep., huvudarkivet, konseljakt 24 nov. 1950 nr 89, RA Marieberg).

2

1. *De orter här i riket, å vilka sökanden sedan sin ankomst haft sitt* Anmärkt, med angivande under vilken tid sökanden haft sitt bosättet på varje ort samt, om möjligt, sökandens bostadsadress på varje sådan ort.

c/o Müller-Winter, Fleminggatan, Stockholm till 10 juni 1940,
c/o Dahlin, Odengatan 6, Stockholm till augusti 1940,
c/o Goldstein, Alströmergatan 16, Stockholm, augusti 1940 - november 1941,
Bergsundsstrand 23, Stockholm, november 1941 -

6. *Den tid, under vilken sökanden varit* [illegible] *i riket:*

Från 1940.

7. *Sökandens yrke eller sysselsättning under vistelsen i riket samt, om möjligt, sökandens arbetsgivares namn och adress:*

Författarinna, under åren 1944-47 översättningsarbeten hos Samarbetskommittén för Demokratiskt Uppbyggnadsarbete, Slöjdgatan 1, Stockholm.

8. För fastställande av sökandens förmåga att försörja sig och sin familj lämnas följande upplysningar:
(Beräknad årlig inkomst; det belopp, för vilket sökanden under de senaste tre åren taxerats till bokfört och förmögenhetsskatt; förmögenhet; för- och sjukförsäkring; underhållsplikt i förhållande till andra än hustru och barn m. m.)

Till bestyrkande av de under 8. lämnade uppgifterna åberopas följande handlingar (debetsedlar, bevis av trovärdiga personer om sökandens förmögenhetsställning m. m.)
Bilagor nr:o 3 - 5

1946: Kr. 3.941
1947: " 3.186
1948: " 3.632

9. Till utredning rörande av sökanden *fullgjord skattskyldighet* till stat och kommun åberopas följande handlingar (skattekvittor, bevis av vederbörande myndighet):

Bilagor nr:o 6 - 7

10. Beträffande sökandens vandel under vistelsen här i riket kunna följande personer lämna närmare upplysningar:

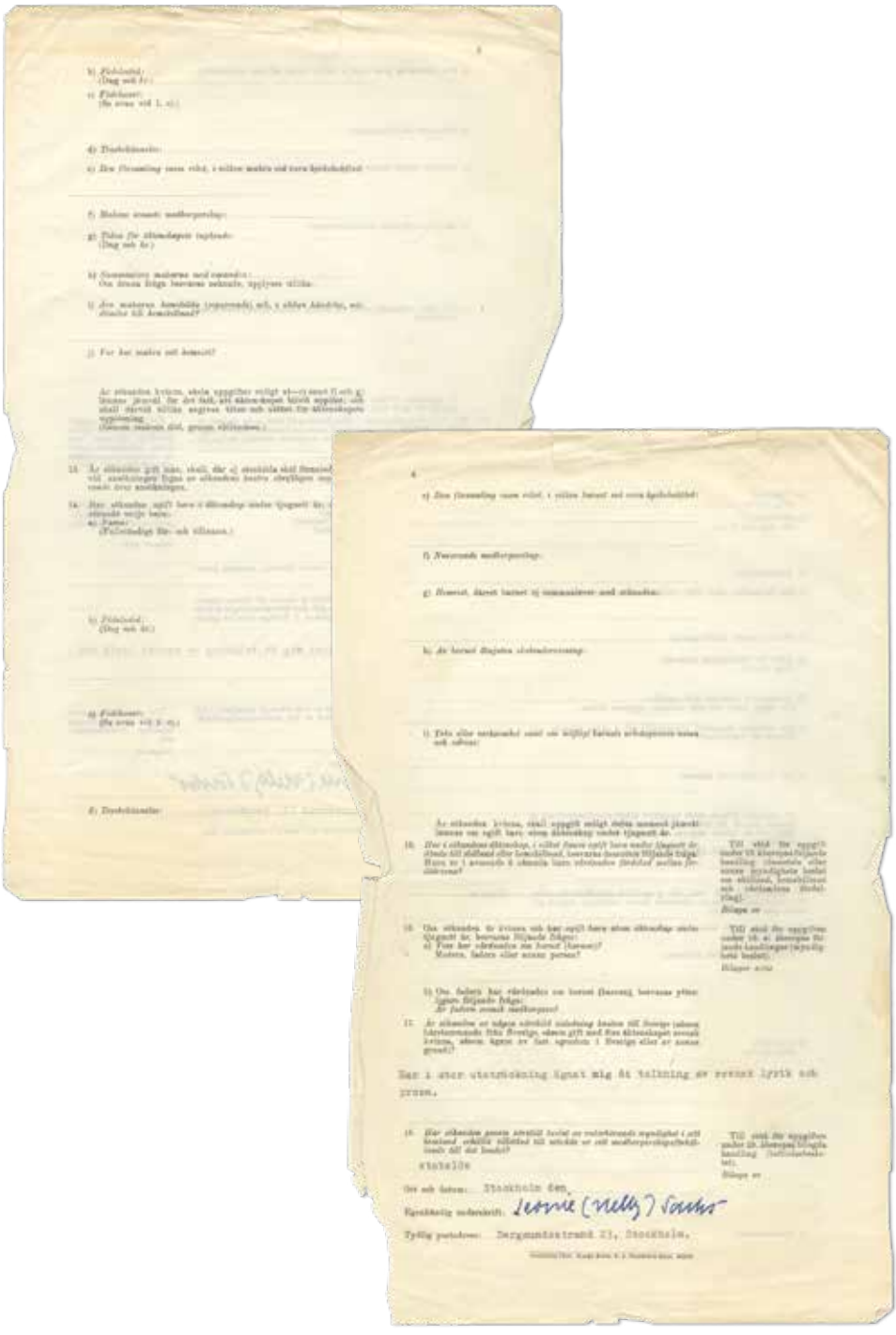
Professor Dr. Gunnar Beskow, Längedrag, Saltholmsgatan 37, Göteborg,
Författaren Johannes Edfelt, Rönninge,
Bokhandlaren Gunnar Josephsson, Kammakargatan 6, Stockholm.

11. Till utredning rörande sökandens kunskap i svenska språket åberopas bilagt intyg: (intyget, som bör vara vitsordat av präst, lärare eller annan kompetent person, bör innehålla upplysning om sökandens förmåga att tala, läsa och skriva svenska språket.)

Bilaga nr 8

12. Är sökanden gift lämnas om sökandens hustru (make) följande upplysningar:
a) Namn:
(Fullständiga för- och tilläsnamn samt för hustru hennes familjenamn såsom ogift.)

Uppgifterna under 12. a)-g) bestyrkes av bilagda prästbetyg.
Bilaga nr

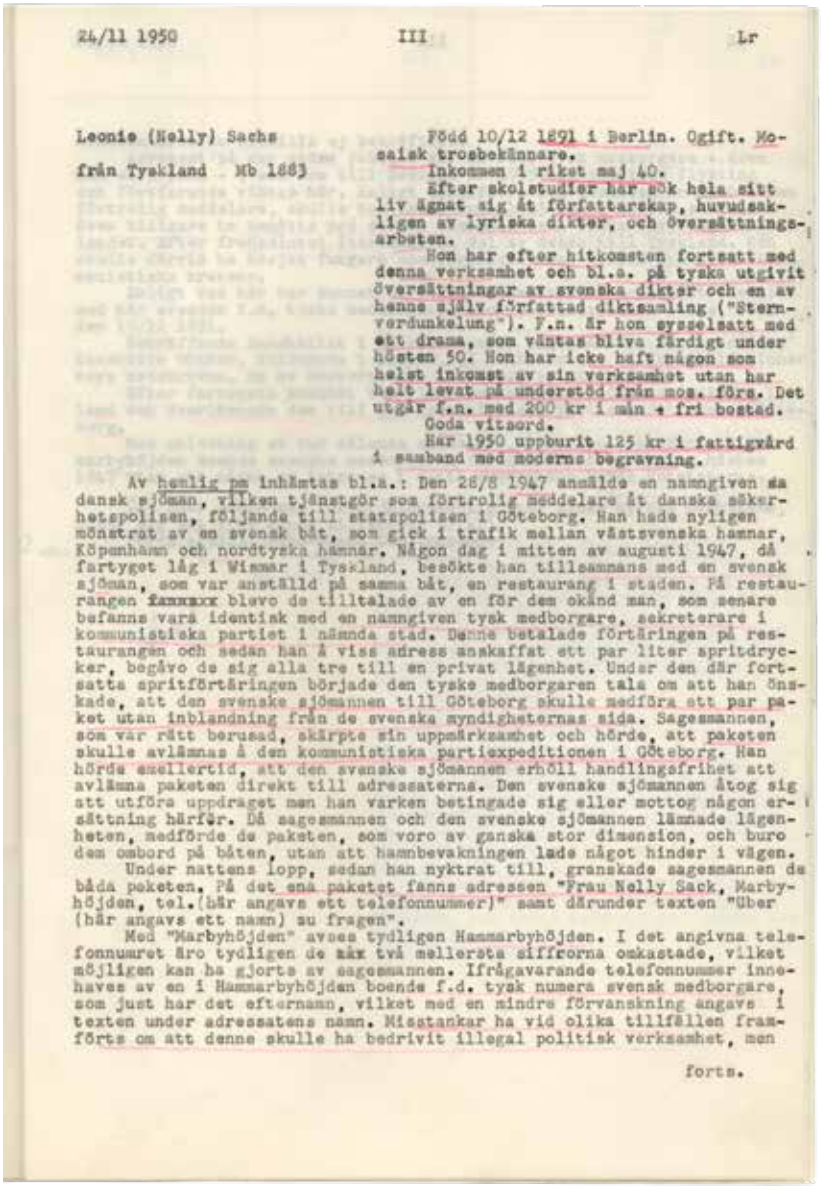

Har i eter utarbetning lignat mig åt talkning av svensk lyrik och prosa.

Ort och datum: Stockholm den

Egenhändig underskrift: Leonie (Nelly) Sachs

Tydlig postadress: Bergsundsstrand 23, Stockholm.

24/11 1950 III Lr

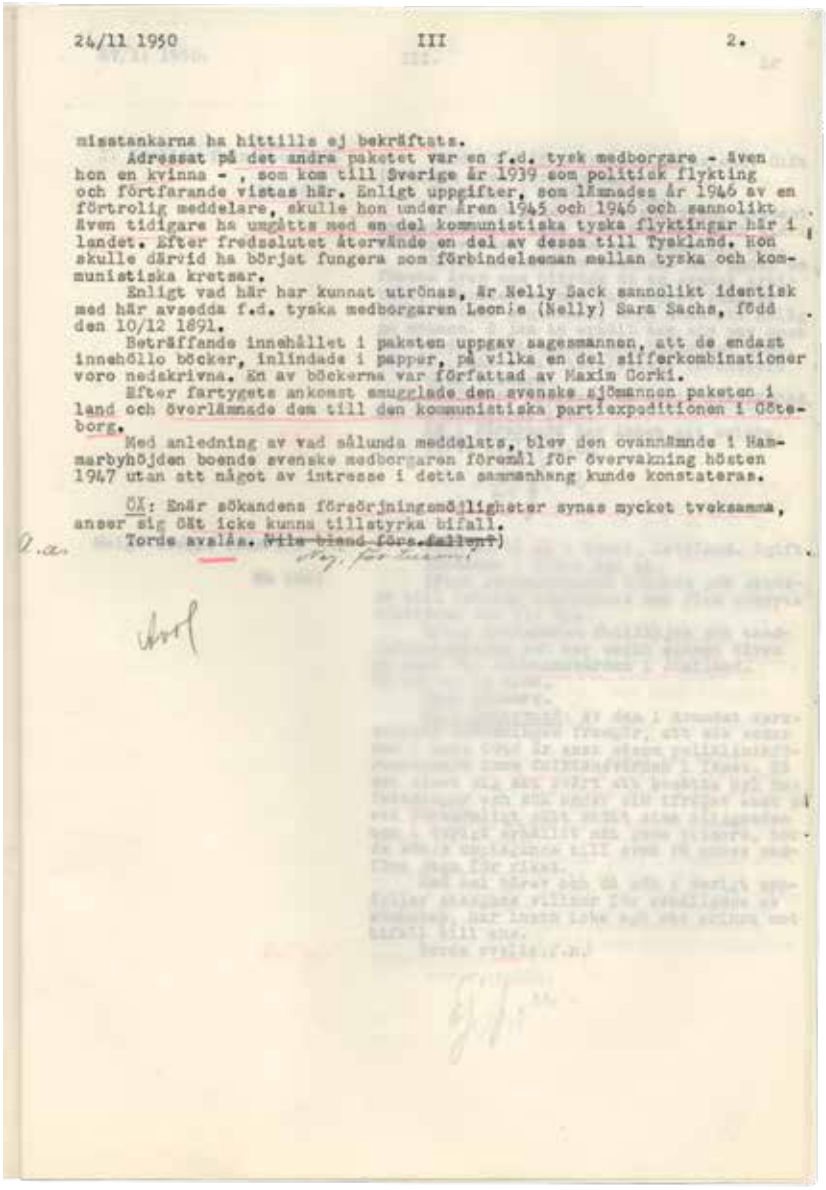
Leonie (Nelly) Sachs
från Tyskland Mb 1883

Född 10/12 1891 i Berlin. Ogift. Mosaisk trosbekännare.
Inkommen i riket maj 40.
Efter skolstudier har sökt hela sitt liv ägnat sig åt författarskap, huvudsakligen av lyriska dikter, och översättningsarbeten.
Hon har efter hitkomsten fortsatt med denna verksamhet och bl.a. på tyska utgivit översättningar av svenska dikter och en av henne själv författad diktsamling ("Sternverdunkelung"). F.n. är hon sysselsatt med ett drama, som väntas bliva färdigt under hösten 50. Hon har icke haft någon som helst inkomst av sin verksamhet utan har helt levat på understöd från mos. förs. Det utgår f.n. med 200 kr i mån + fri bostad.
Goda vitsord.
Har 1950 uppburit 125 kr i fattigvård i samband med moderns begravning.

Av hemlig pm inhämtas bl.a.: Den 28/8 1947 anmälde en namngiven ung dansk sjöman, vilken tjänstgör som förtrolig meddelare åt danska säkerhetspolisen, följande till statspolisen i Göteborg. Han hade nyligen mönstrat av en svensk båt, som gick i trafik mellan västsvenska hamnar, Köpenhamn och nordtyska hamnar. Någon dag i mitten av augusti 1947, då fartyget låg i Wismar i Tyskland, besökte han tillsammans med en svensk sjöman, som var anställd på samma båt, en restaurang i staden. På restaurangen xxxxxx blevo de tilltalade av en för dem okänd man, som senare befanns vara identisk med en namngiven tysk medborgare, sekreterare i kommunistiska partiet i nämnda stad. Denne betalade förtäringen på restaurangen och sedan han å viss adress anskaffat ett par liter spritdrycker, begåvo de sig alla tre till en privat lägenhet. Under den där fortsatta spritförtäringen började den tyske medborgaren tala om att han önskade, att den svenske sjömannen till Göteborg skulle medföra ett par paket utan inblandning från de svenska myndigheternas sida. Sagesmannen, som var rätt berusad, skärpte sin uppmärksamhet och hörde, att paketen skulle avlämnas å den kommunistiska partiexpeditionen i Göteborg. Han hörde emellertid, att den svenske sjömannen erhöll handlingsfrihet att avlämna paketen direkt till adressaterna. Den svenske sjömannen åtog sig att utföra uppdraget men han varken betingade sig eller mottog någon ersättning härför. Då sagesmannen och den svenske sjömannen lämnade lägenheten, medförde de paketen, som voro av ganska stor dimension, och buro dem ombord på båten, utan att hamnbevakningen lade något hinder i vägen.
Under nattens lopp, sedan han nyktrat till, granskade sagesmannen de båda paketen. På det ena paketet fanns adressen "Frau Nelly Sack, Marbyhöjden, tel.(här angavs ett telefonnummer)" samt därunder texten "Über (här angavs ett namn) zu fragen".
Med "Marbyhöjden" avses tydligen Hammarbyhöjden. I det angivna telefonnumret äro tydligen de två mellersta siffrorna omkastade, vilket möjligen kan ha gjorts av sagesmannen. Ifrågavarande telefonnummer innehaves av en i Hammarbyhöjden boende f.d. tysk numera svensk medborgare, som just har det efternamn, vilket med en mindre förvanskning angavs i texten under adressatens namn. Misstankar ha vid olika tillfällen framförts om att denne skulle ha bedrivit illegal politisk verksamhet, men

forts.

Föredragningspromemoria inför konseljen den 24 november 1950 då Nelly Sachs fick avslag på sin ansökan om svenskt medborgarskap. Beslutsalternativet att ansökan skulle vila bland försörjningsfallen till efter årsskiftet (likt ett stort antal andra ansökningar), då generella dispensmöjligheter från försörjningsvillkoret infördes, har överstrukits med orden »Nej, för tusan!« (Justitiedep., huvudarkivet, vol. A2bb:7, RA Marieberg).

24/11 1950 III 2.

misstankarna ha hittills ej bekräftats.

Adressat på det andra paketet var en f.d. tysk medborgare - även hon en kvinna - , som kom till Sverige år 1939 som politisk flykting och förtfarande vistas här. Enligt uppgifter, som lämnades år 1946 av en förtrolig meddelare, skulle hon under åren 1945 och 1946 och sannolikt även tidigare ha umgåtts med en del kommunistiska tyska flyktingar här i landet. Efter fredsslutet återvände en del av dessa till Tyskland. Hon skulle därvid ha börjat fungera som förbindelseman mellan tyska och kommunistiska kretsar.

Enligt vad här har kunnat utrönas, är Nelly Sack sannolikt identisk med här avsedda f.d. tyska medborgaren Leonie (Nelly) Sara Sachs, född den 10/12 1891.

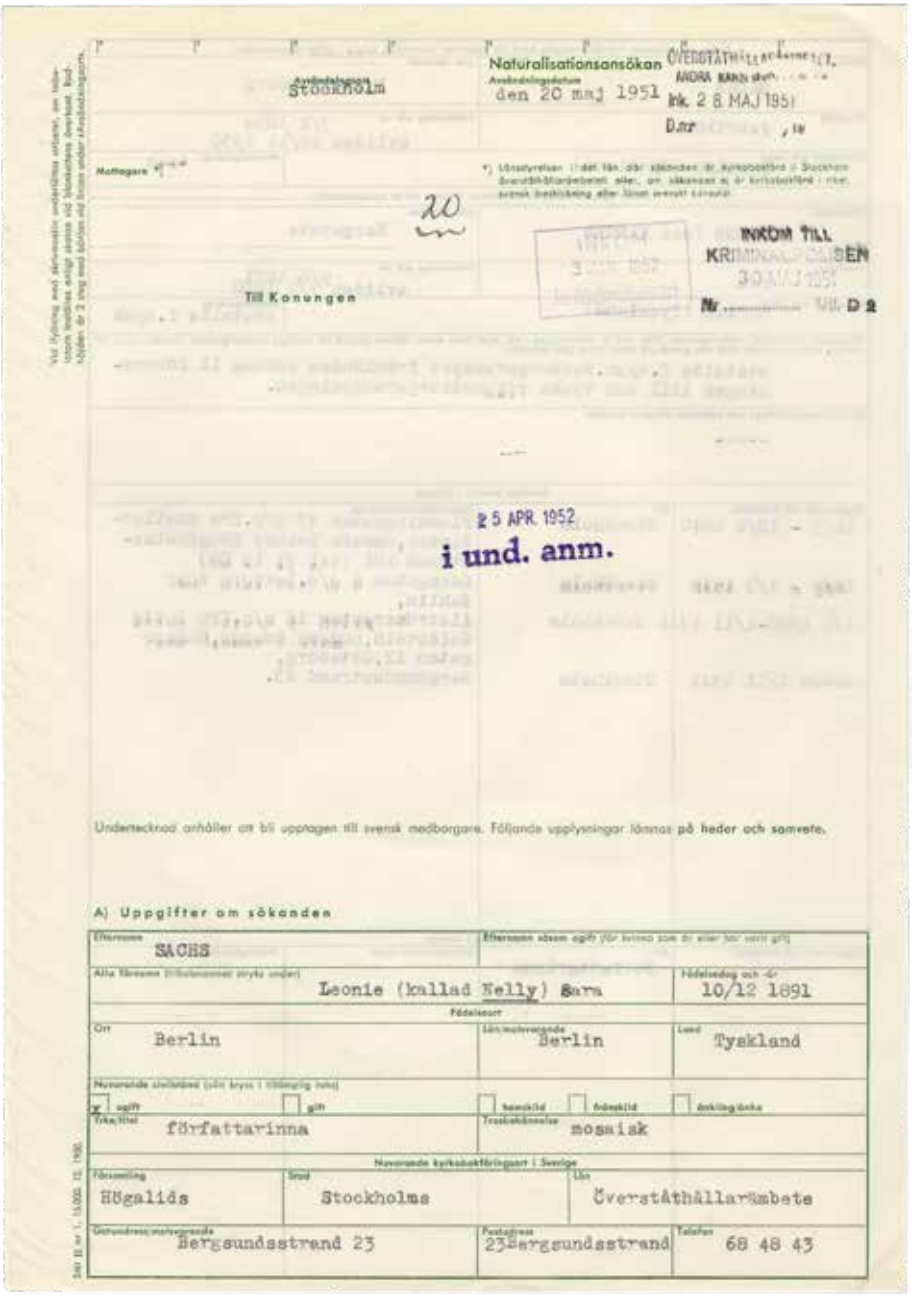
Beträffande innehållet i paketen uppgav sagesmannen, att de endast innehöllo böcker, inlindade i papper, på vilka en del sifferkombinationer voro nedskrivna. En av böckerna var författad av Maxim Gorki.

Efter fartygets ankomst smugglade den svenske sjömannen paketen i land och överlämnade dem till den kommunistiska partiexpeditionen i Göteborg.

Med anledning av vad sålunda meddelats, blev den ovannämnde i Hammarbyhöjden boende svenske medborgaren föremål för övervakning hösten 1947 utan att något av intresse i detta sammanhang kunde konstateras.

ÖK: Enär sökandens försörjningsmöjligheter synas mycket tveksamma, anser sig ÖK icke kunna tillstyrka bifall.

Torde avslås. ~~Vita bland förs.fallen?~~)

Naturalisationsansökan

Stockholm

den 20 maj 1951

Till Konungen

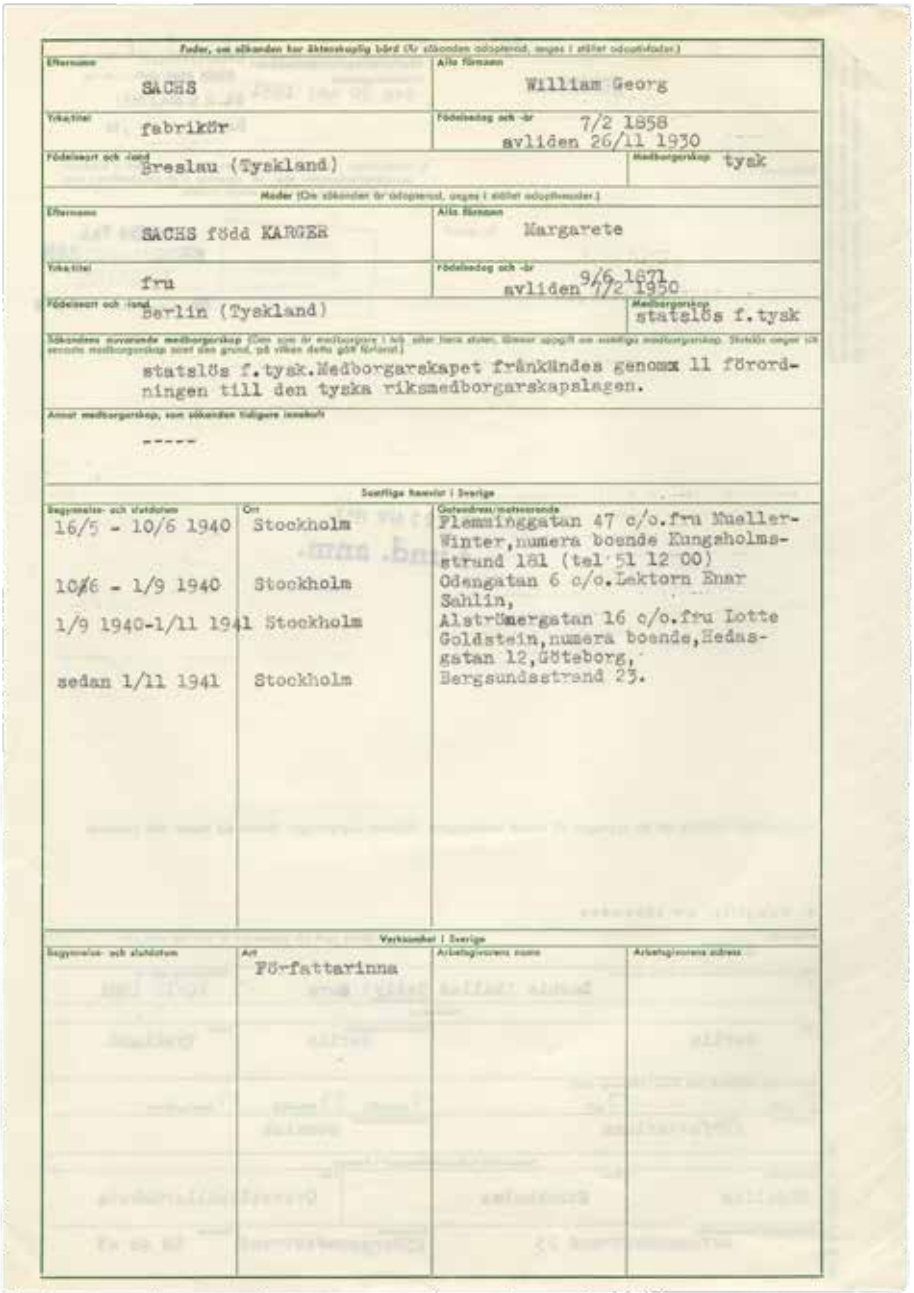
i und. anm.

Undertecknad anhåller om bli upptagen till svensk medborgare. Följande upplysningar lämnas på heder och samvete.

A) Uppgifter om sökanden

Efternamn: SACHS		
Alla förnamn (tilltalsnamnet stryks under): Leonie (kallad Nelly) Sara		Födelsedag och -år: 10/12 1891
Ort: Berlin	Län/motsvarande: Berlin	Land: Tyskland
Nuvarande civilstånd: x ogift ☐ gift	☐ hemskild ☐ frånskild ☐ änka/änkling	
Yrke/titel: författarinna	Trosbekännelse: mosaisk	
Nuvarande kyrkobokföringsort i Sverige:		
Församling: Högalids	Stad: Stockholms	Län: Överståthållarämbete
Gatuadress/motsvarande: Bergsundsstrand 23	Postadress: 23 Bergsundsstrand	Telefon: 68 48 43

Nelly Sachs' ansökan om medborgarskap 1951, vilket tilldelades henne den 25 april 1952 (Justitiedep., huvudarkivet, konseljakt 25 april 1952 nr 53, RA Marieberg).

Fader, om sökanden har äktenskaplig börd (Är sökanden adopterad, anges i stället adoptivfader.)

Efternamn	Alla förnamn
SACHS	William Georg
Yrkestitel: fabrikör	Födelsedag och -år: 7/2 1858, avliden 26/11 1930
Födelseort och -land: Breslau (Tyskland)	Medborgarskap: tysk

Moder (Om sökanden är adopterad, anges i stället adoptivmoder.)

Efternamn	Alla förnamn
SACHS född KARGER	Margarete
Yrkestitel: fru	Födelsedag och -år: 9/6 1871, avliden 7/2 1950
Födelseort och -land: Berlin (Tyskland)	Medborgarskap: statslös f.tysk

Sökandens nuvarande medborgarskap (Om sökanden är medborgare i två eller flera stater, lämnas uppgift om samtliga medborgarskap. Särskilt anges vid eventuellt medborgarskap samt den grund, på vilken detta gått förlorat.)

statslös f.tysk.Medborgarskapet fråntändes genomx 11 förordningen till den tyska riksmedborgarskapslagen.

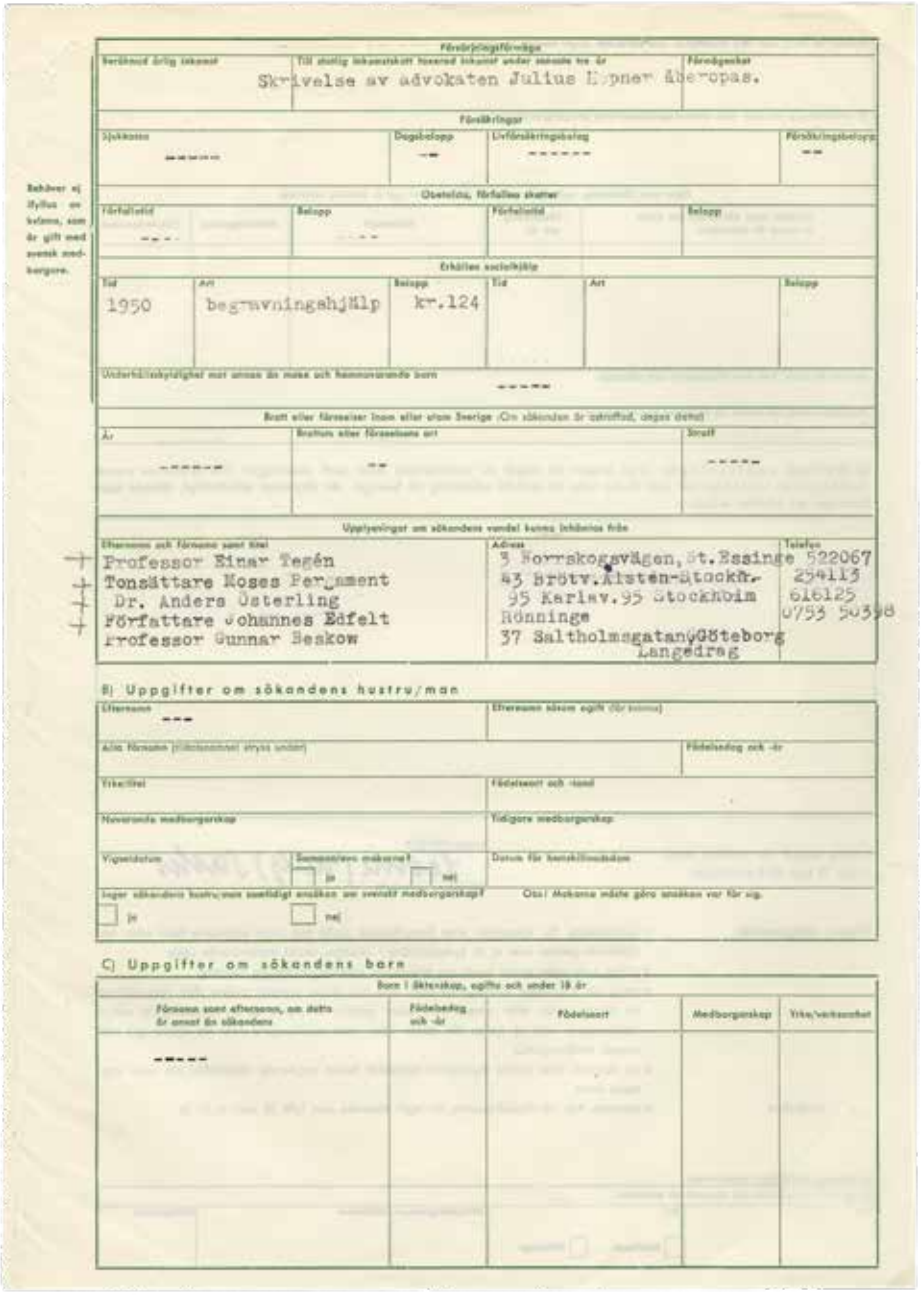
Annat medborgarskap, som sökanden tidigare innehaft

Samtliga vistelser i Sverige

Begynnelse- och slutdatum	Ort	Gatuadress/motsvarande
16/5 - 10/6 1940	Stockholm	Flemminggatan 47 c/o.fru Mueller-Winter, numera boende Kungsholmsstrand 181 (tel 51 12 00)
10/6 - 1/9 1940	Stockholm	Odengatan 6 c/o.Lektorn Einar Sahlin,
1/9 1940-1/11 1941	Stockholm	Alströmergatan 16 c/o.fru Lotte Goldstein, numera boende, Hedasgatan 12, Göteborg,
sedan 1/11 1941	Stockholm	Bergsundsstrand 23.

Verksamhet i Sverige

Begynnelse- och slutdatum	Art	Arbetsgivarens namn	Arbetsgivarens adress
	Författarinna		

Försörjningsförmåga

Verkligt årlig inkomst | Till statlig inkomstskatt taxerad inkomst under senaste tre år | Förmögenhet

Skrivelse av advokaten Julius Lipner åberopas.

Försäkringar

Sjukkassa: ------ | Dagpenningbelopp: -- | Livförsäkringsbelopp: ------ | Förtidspensionsbelopp: --

Behöver ej ifyllas av kvinna, som är gift med svensk medborgare.

Obetalda, förfallna skatter

Förfallotid	Belopp	Förfallotid	Belopp
---	--		

Erhållen socialhjälp

Tid	Art	Belopp	Tid	Art	Belopp
1950	begravningshjälp	kr.124			

Underhållsskyldighet mot utrikes är make och hemmavarande barn: -----

Brott eller förseelser inom eller utom Sverige (Om sökanden är ostraffad, angives detta)

År	Brottets eller förseelsens art	Straff
------	--	-----

Upplysningar om sökandens vandel kunna inhämtas från

Efternamn och förnamn samt titel	Adress	Telefon
Professor Einar Tegén	3 Norrskogsvägen, St.Essinge	522067
Tonsättare Moses Pergament	43 Brotv.Alsten-Stockh.	254113
Dr. Anders Österling	95 Karlav.95 Stockholm	616125
Författare Johannes Edfelt	Rönninge	0753 50398
Professor Gunnar Beskow	37 Saltholmsgatan Göteborg Langedrag	

B) Uppgifter om sökandens hustru/man

Efternamn	Efternamn såsom ogift (för kvinna)

Alla förnamn (tilltalsnamnet stryks under)	Födelsedag och -år
Yrke/titel	Födelseort och -land
Nuvarande medborgarskap	Tidigare medborgarskap
Vigselort/datum	Sammanlevnad makarna emellan? ☐ ja ☐ nej — Datum för bortskillnadsdom
Ingav sökandens hustru/man samtidigt ansökan om svenskt medborgarskap? ☐ ja ☐ nej	Obs! Makarna måste göra ansökan var för sig.

C) Uppgifter om sökandens barn

Barn i äktenskap, ogifta och under 18 år

Förnamn samt efternamn, om detta är annat än sökandens	Födelsedag och -år	Födelseort	Medborgarskap	Yrke/verksamhet
-----				

Hemvist för barn, som icke sammanbor med sökanden (angiv barnets förnamn)

Vårdnadshavare vid barn- eller äktenskapsskillnad eller återgång av äktenskap

Barn utom äktenskap, ogifta och under 18 år (fyllas endast av kvinnlig sökande)

Förnamn samt efternamn, om detta är annat än sökandens	Födelsedag och -år	Födelseort	Medborgarskap	Yrke/verksamhet

Hemvist för barn, som icke sammanbor med sökanden

Vårdnadshavare, om annan än sökanden har vårdnaden

D) **Övriga upplysningar** (t ex önskan att något av ovannämnda barn skall undantagas från förvärv av svenskt medborgarskap, omständigheter som kunna tyda på särskild anknytning till Sverige). **Är utrymmet otillräckligt, lämnas upplysningar på särskild bilaga.**

Oriktig uppgift kan medföra straff enligt 15 kap 10 § strafflagen.

Underdånigst
Leonie (Nelly) Sachs
Sökandens underskrift

Bilagor, obligatoriska

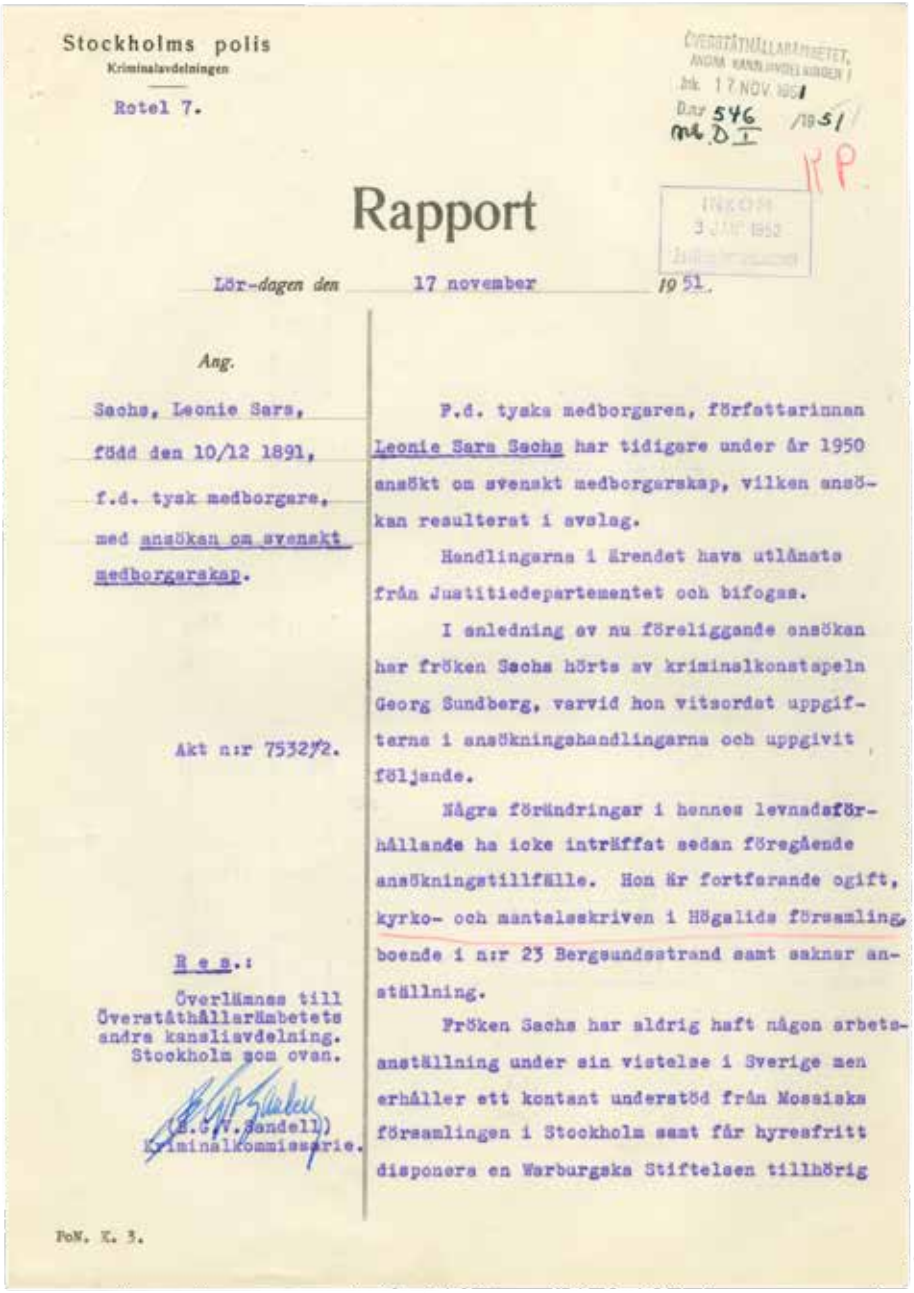
- st åldersbevis för sökanden samt hans/hennes make och ovan upptagna barn eller, beträffande person som ej är kyrkobokförd i Sverige, annat motsvarande intyg
- st giltigt pass eller annat bevis om sökandens medborgarrättsliga ställning
- st intyg om sökandens förmåga att tala, läsa och skriva svenska språket (Bör vara utfärdat av lärare, präst eller annan kompetent person. Erfordras ej för förutvarande svensk medborgare och ej heller för dansk eller norsk medborgare eller för kvinna gift med svensk medborgare.)
- st av domstol eller annan myndighet meddelat beslut angående vårdnaden om ovan upptaget barn
- st yttrande från vårdnadshavaren, för ogift sökande som fyllt 18 men ej 21 år

Önskvärd

Mottagande myndighets anteckningar

Giltigt pass är upprivet och återställt till sökanden.

Stad	Art	Utfärdningsdatum	Utfärdare	Giltighetstid
	☐ Ikenlands- ☐ främlings-			

Stockholms polis
Kriminalavdelningen

Rotel 7.

ÖVERSTÅTHÅLLAREMBETET, ANDRA KANSLIAVDELNINGEN I
Ink. 17 NOV. 1951
Dnr 546 /1951
m.d. D I

Rapport

Lör-dagen den 17 november 1951.

Ang.

Sachs, Leonie Sara,
född den 10/12 1891,
f.d. tysk medborgare,
med ansökan om svenskt
medborgarskap.

Akt n:r 7532/52.

P.d. tyska medborgaren, författarinnan Leonie Sara Sachs har tidigare under år 1950 ansökt om svenskt medborgarskap, vilken ansökan resulterat i avslag.

Handlingarna i ärendet hava utlånats från Justitiedepartementet och bifogas.

I anledning av nu föreliggande ansökan har fröken Sachs hörts av kriminalkonstapeln Georg Sundberg, varvid hon vitsordat uppgifterna i ansökningshandlingarna och uppgivit följande.

Några förändringar i hennes levnadsförhållande ha icke inträffat sedan föregående ansökningstillfälle. Hon är fortfarande ogift, kyrko- och mantalskriven i Högalids församling, boende i n:r 23 Bergsundsstrand samt saknar anställning.

Fröken Sachs har aldrig haft någon arbetsanställning under sin vistelse i Sverige men erhåller ett kontant understöd från Mosaiska församlingen i Stockholm samt får hyresfritt disponera en Warburgska Stiftelsen tillhörig

R e s.:

Överlämnas till Överståthållarämbetets andra kansliavdelning. Stockholm som ovan.

(E. G. V. Sandell)
Kriminalkommissarie.

PoN. K. 3.

Polisutredning 1951 med anledning av Nelly Sachs' ansökan om svenskt medborgarskap (Justitiedep., huvudarkivet, konseljakt 25 april 1952 nr 53, RA Marieberg).

lägenhet i n:r 23 Bergsundsstrand. Genom sin författarverksamhet har hon under det senaste året icke erhållit något ekonomiskt vederlag.

Hon har ingen förmögenhet och ej heller några skulder. Hon är icke medlem i sjukkassa och icke livförsäkrad. Hon har ingen försörjningsplikt mot annan person.

Fröken Sachs erhöll i februari 1950 124:- kronor i begravningshjälp för sin moder av sociala byrån. Hon har varken varit åtalad eller straffad för brott eller förseelse.

Fröken Sachs önskar nu bliva upptagen till svensk medborgare, emär hon vistats i Sverige sedan den 16 maj 1940 och har för avsikt att kvarstanna i landet för all framtid.

Hon har varken erhållit eller har för avsikt att söka tillstånd att återfå tyskt medborgarskap, därest hon blir upptagen till svensk medborgare.

Direktören Gunnar Josephson i A/Bol. Sandbergs Bokhandel har vitsordat uppgifterna i bifogade av honom utfärdade och undertecknade intyg.

Professor Einar Tegén, tonsättaren Moses Pergament och författare Johannes Edfelt ha vitsordat uppgifterna i bifogade av dem utfärdade och undertecknade intyg.

Doktor Anders Österling, Karlavägen n:r 95, har uppgivit, att han varit i kontakt med fröken Sachs vid ett flertal tillfällen sedan i början av 1940-talet och därunder funnit henne ha ett gott renommé. Från Svenska Akademien har hon såsom uppmuntran för översättning av svensk lyrik till tyska språket vid en del tillfällen tillsammans erhållit omkring 2.000:- kronor. Doktor Österling önskade tillstyrka hennes ansökan om svenskt medborgarskap.

Fröken Sachs innehar svenskt främlingspass nr 631/1942, utfärdat av Kungl. Socialstyrelsen den 23 mars 1942. Hon innehade senast uppehålls- och arbetstillstånd såsom översättarinna för tiden 29/6 1949 - 28/6 1951. Den 13/6 1951 ingav hon till polismyndigheten i Stockholm ansökan om uppehålls- och arbetstillstånd. Ansökan har emellertid ännu icke slutbehandlats.

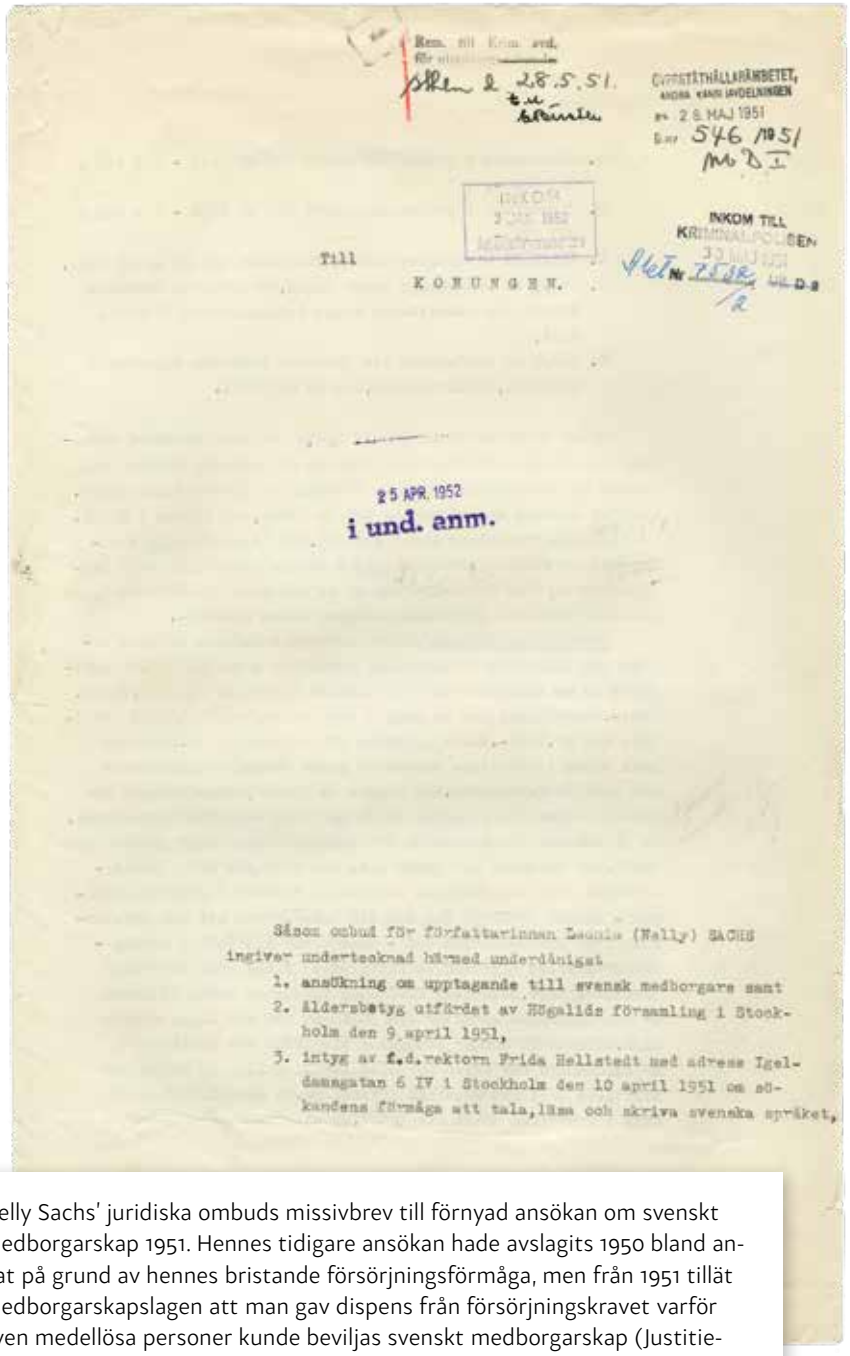
Hon innehar icke körkort.

Från Stockholms stads socialregister har inkommit bifogade skrivelse, varav framgår, att fröken Sachs ej erhållit fattigvård.

Om fröken Sachs är vid kriminalavdelningen intet ofördelaktigt känt.

SM. Stockholm som ovan.

(Ragnar Ekvall)

Till

KONUNGEN.

25 APR. 1952

i und. anm.

Såsom ombud för författarinnan Leonie (Nelly) SACHS ingiver undertecknad härmed underdånigst

1. ansökning om upptagande till svensk medborgare samt
2. åldersbetyg utfärdat av Högalids församling i Stockholm den 9 april 1951,
3. intyg av f.d.rektorn Frida Hellstedt med adress Igeldamsgatan 6 IV i Stockholm den 10 april 1951 om sökandens förmåga att tala, läsa och skriva svenska språket,

Nelly Sachs' juridiska ombuds missivbrev till förnyad ansökan om svenskt medborgarskap 1951. Hennes tidigare ansökan hade avslagits 1950 bland annat på grund av hennes bristande försörjningsförmåga, men från 1951 tillät medborgarskapslagen att man gav dispens från försörjningskravet varför även medellösa personer kunde beviljas svenskt medborgarskap (Justitiedep., huvudarkivet, konseljakt 25 april 1952 nr 53, RA Marieberg).

4. debetsedel å preliminär skatt för år 1949 - 1 x 145 x 003 766 -,
5. debetsedel å preliminär skatt för år 1950 - 1 x 145 x 003 770 -,
6. intyg av direktören Gunnar Josephson den 13 april 1951,
7. intyg av professorn Einar Tegén, författaren Johannes Edfelt och tonsättaren Moses Pergament den 25 april 1951,
8. intyg av professorn vid Chalmers Tekniska Högskola i Göteborg, Gunnar Beskow, den 10 maj 1951.

En av författarinnan Leonie Sachs tidigare inlämnad ansökning om svenskt medborgarskap avslogs år 1950 med hänsyn till hennes ej tillräckligt styrkta förmåga att försörja sig själv. Jag får åberopa den utredning och de bevis, som finnas i Kungl. Justitiedepartementets akt i ärendet. Med avseende dels å sökandens försörjningsförmåga dels å hennes anknytning till Sverige bör en viss komplettering av de tidigare uppgifterna i enlighet med ovan uppräknade bevisen anses påkallad.

Försörjningsförmågan. Efter moderns frånfälle år 1950 belöpa sig sökandens regelmässiga inkomster å kostnadsfritt nyttjande av en lägenhet samt ett kontant bidrag av månatligen kr. 200:-. Socialhjälp har en gång i form av begravningshjälp beviljats med kr. 124:-. Skatt uppbäres för närvarande ej. Sökanden hade vissa tillfälliga inkomster genom översättningsarbeten och äger författarrätt. Men frågan om försörjningsförmågan kan endast bedömas på grundval av de här ovan omnämnda inkomsterna. De ekonomiska förhållandena äro således visserligen ganska blygsamma. Men sökanden har under elva års vistelse här i riket - bortsett från det omnämnda undantaget rörande begravningshjälpen - alltid försörjt sig och sin moder, trots att hon härstammade från ett välbärgat hus - fadern var fabrikör i Berlin - och yrkesvalet (lyriskt författarskap) i hög grad försvårat inkomstförvärv. Sökandens nuvarande inkomster torde få anses av stadigvarande karaktär och jämföras med ett slags stipendium. Direktören Gunnar Josephson bekräftar att upplåtelsen av lägenheten får anses beviljad för livstiden av Warburgska Stiftelse samt att Mosaiska församlingens penningprestation även i framtiden skall utbetalas, om ej sökandens ekonomiska

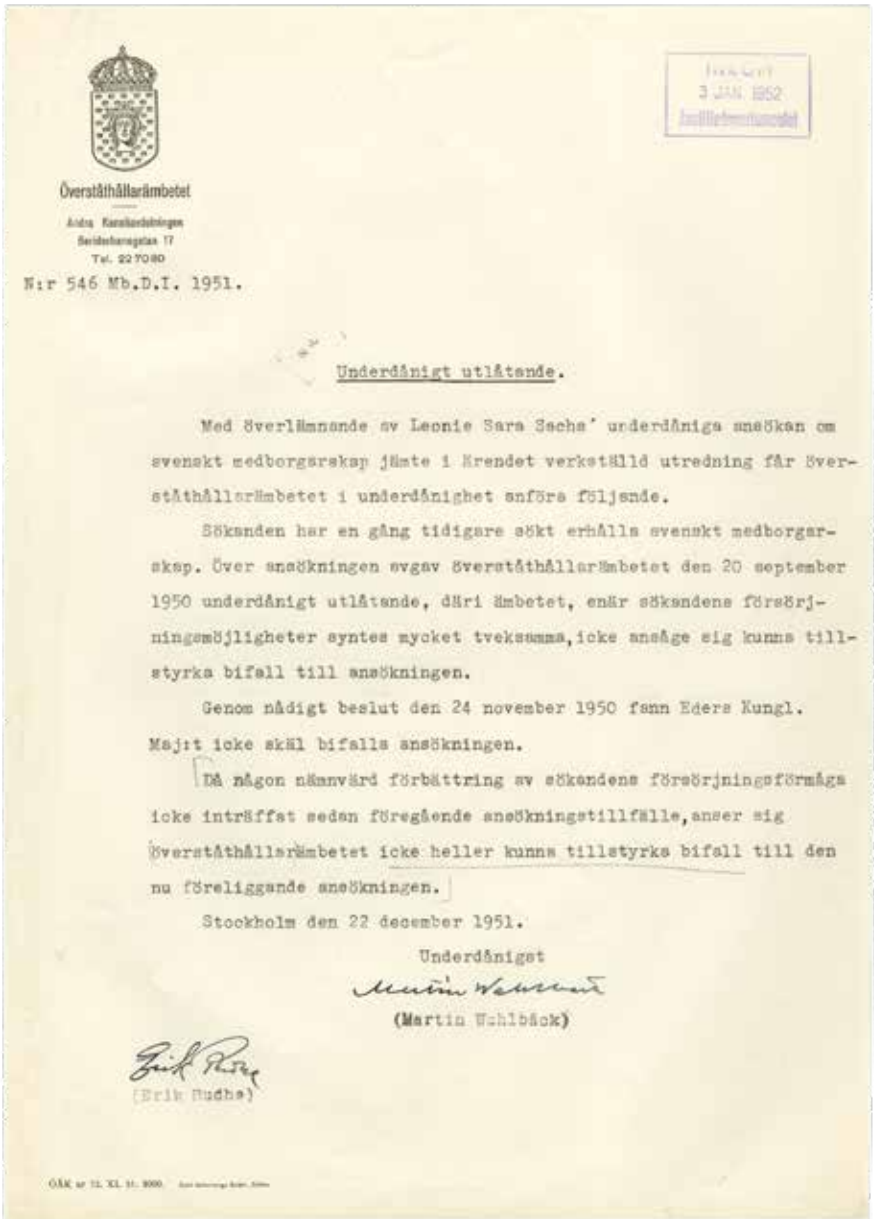
förhållanden giva upphov till ett nytt beslut av församlingen. I det sistnämnda fallet torde sålunda någon risk ej föreligga att sökanden är oförmögen att försörja sig själv. Med hänsyn dels till direktören Josephsons positiva inställning, vilken för ordet såväl i Stockholms Mosaiska Församling som i Warburgska Stiftelsen, dels till sökandens karaktär, vilken önskar att - om än under blygsamma förhållanden - ägna sig åt sin skönlitterära gärning, synas de till buds stående finansiella medlen vara tillräckliga för att skapa möjligheten åt sökanden att försörja sig själv.

En särskilt intim anknytning till Sverige är utan vidare given, då sökanden - fördriven ur födelselandet - i asyllandet mött ej blott ett högt utvecklat kulturellt liv utan även ett vänskapligt mottagande av hans strävanden. Sålunda åberopas utredningen om hennes första ansökan om medborgarskap. Direktören Gunnar Josephsons yttrande vidar sökandens uppskattning. Professorerna Tegén och Beskow, författaren Edfelt och tonsättaren Pergament - representanter för det svenska kulturella livets skiftande områden - vitsorda enhälligt sökandens inlemmande i svensk vitterhet. Sökandens bok "Von Welle und Granit" - översättningar av svensk lyrik - erkändes av Svenska Akademien. Då professorn Beskow betecknar sökandens arbeten som "ett värdefullt bidrag till svensk kulturell good-will", torde omständet att hon är till gagn för riket anses befogat.

Stockholm den 24 maj 1951,
Strandvägen 57 (tel 617666).

Undersåtligast

/Julius Kepner/
Advokat.

Överståthållarämbetet

Avdn Kansliavdelningen
Sergelstorgsgatan 17
Tel. 22 70 80

N:r 546 Mb.D.I. 1951.

3 JAN. 1952

Underdånigt utlåtande.

Med överlämnande av Leonie Sara Sachs' underdåniga ansökan om svenskt medborgarskap jämte i ärendet verkställd utredning får Överståthållarämbetet i underdånighet anföra följande.

Sökanden har en gång tidigare sökt erhålla svenskt medborgarskap. Över ansökningen avgav överståthållarämbetet den 20 september 1950 underdånigt utlåtande, däri ämbetet, enär sökandens försörjningsmöjligheter syntes mycket tveksamma, icke ansåge sig kunna tillstyrka bifall till ansökningen.

Genom nådigt beslut den 24 november 1950 fann Eders Kungl. Maj:t icke skäl bifalla ansökningen.

Då någon nämnvärd förbättring av sökandens försörjningsförmåga icke inträffat sedan föregående ansökningstillfälle, anser sig överståthållarämbetet icke heller kunna tillstyrka bifall till den nu föreliggande ansökningen.

Stockholm den 22 december 1951.

Underdånigst

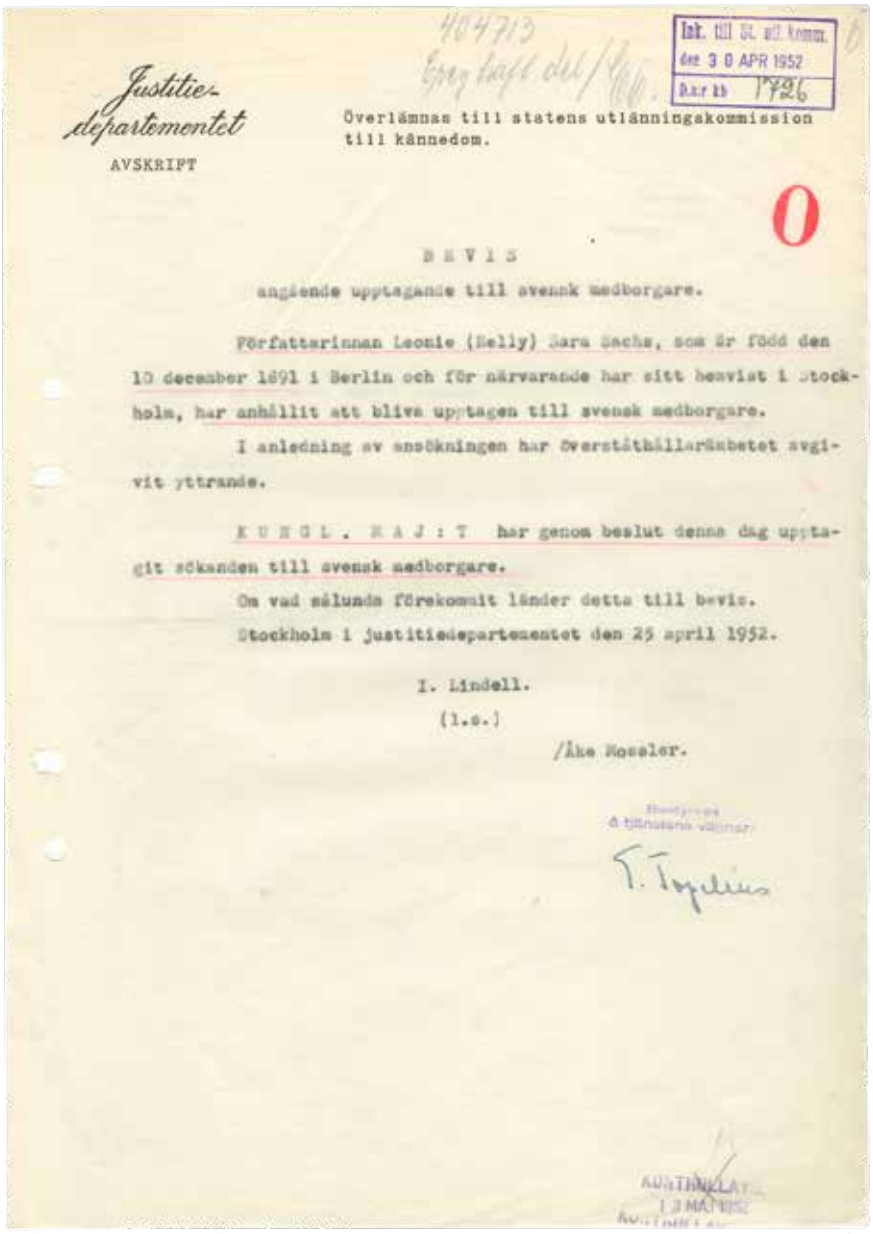
Martin Wahlbäck

(Martin Wahlbäck)

Erik Ruthe

(Erik Ruthe)

Överståthållarämbetets yttrande över Nelly Sachs' medborgarskapsansökan 1951. Ämbetet hade 1950 avstyrkt bifall till hennes dåvarande ansökan på grund av hennes bristande försörjningsförmåga och vidhöll nu samma åsikt (Justitiedep., huvudarkivet, konseljakt 25 april 1952 nr 53, RA Marieberg).

Justitie-
departementet

AVSKRIFT

404713
Enq dept del/66.

Ink. till St. utl. komm.
den 30 APR 1952
D.nr Kb 1726

Överlämnas till statens utlänningskommission till kännedom.

0

B E V I S

angående upptagande till svensk medborgare.

Författarinnan Leonie (Nelly) Sara Sachs, som är född den 10 december 1891 i Berlin och för närvarande har sitt hemvist i Stockholm, har anhållit att bliva upptagen till svensk medborgare.

I anledning av ansökningen har överståthållareämbetet avgivit yttrande.

K U N G L . M A J : T har genom beslut denna dag upptagit sökanden till svensk medborgare.

Om vad sålunda förekommit lämnar detta till bevis.

Stockholm i justitiedepartementet den 25 april 1952.

I. Lindell.
(l.s.)
/Åke Mossler.

Den 25 april 1952 upptogs Nelly Sachs till svensk medborgare. Kopia av medborgarskapsbeviset i hennes centraldossier (SUK, kanslibyrån, vol. F1B:2150, RA Marieberg).

Förkortningar

AMS	Arbetsmarknadsstyrelsen
AT	arbetstillstånd
AV	arbetsvisering
BT	bosättningstillstånd
DO	Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (från 2009 Diskrimineringsombudsmannen)
EES	Europeiska ekonomiska samarbetsområdet
EFTA	Europeiska frihandelssammanslutningen
EG	Europeiska gemenskapen
EU	Europeiska unionen
hm	hyllmeter
IAESTE	The International Association for the Exchange of Students for Technical Experience
PUT	permanent uppehållstillstånd
RA	Riksarkivet
SCB	Statistiska centralbyrån
SFS	Svensk författningssamling
SIV	Statens invandrarverk
SOU	Statens offentliga utredningar
SUK	Statens utlänningskommission
UD	Utrikesdepartementet
UNRRA	United Nations Relief and Rehabilitation Administration
UT	uppehållstillstånd
UV	uppehållsvisering
YK	yngre kommittéer
ÄK	äldre kommittéer

Litteratur i urval

Ahlberg, Gösta & Svennilson, Ingvar, *Sveriges arbetskraft och den industriella utvecklingen* (Stockholm, 1946).

Andræ, Carl Göran, *Sverige och den stora flykten från Estland 1943–1944* (Uppsala, 2004).

Arnstberg, Karl-Olov & Ehn, Billy, *Etniska minoriteter i Sverige förr och nu*; 2. omarb. uppl. (Lund, 1980).

I Baltutlämningens skugga. Internering och utlämning av tyska militärflyktingar via lägren i Rinkaby och Gälltofta 1945–1946 (Redaktörer Anders Bojs, Leif Mårtensson) (Kristianstad, 2004).

Berge, Anders, *Flyktingpolitik i stormakts skugga. Sverige och de sovjetryska flyktingarna under andra världskriget* (Uppsala, 1992).

Björkegren, Hans, *Ryska posten. De ryska revolutionärerna i Norden 1906–1917* (Stockholm, 1985).

Bogatic, Wirginia, *Exilens dilemma. Att stanna eller att återvända. Beslut i Sverige av polska kvinnor som överlevde KZ-lägret Ravensbrück och räddades till Sverige 1945–1947* (Växjö, 2011).

Boguslaw, Julia, *Svensk invandringspolitik under 500 år: 1512–2012* (Lund, 2012).

Byström, Mikael, *En broder, gäst och parasit. Uppfattningar och föreställningar om utlänningar, flyktingar och flyktingpolitik i svensk offentlig debatt 1942–1947* (Stockholm, 2006).

Byström, Mikael, *Utmaningen. Den svenska välfärdsstatens möte med flyktingar i andra världskrigets tid* (Lund, 2012).

Byström, Mikael & Frohnert, Pär, *Invandringens historia – från »folkhemmet« till dagens Sverige. Kunskapsöversikt* (Stockholm, 2017).

Carlsson, Carl Henrik, *Medborgarskap och diskriminering. Östjudar och andra invandrare i Sverige 1860–1920* (Uppsala, 2004).

Catomeris, Christian, *Gipskattor och positiv. Italienare i Stockholm 1896–1910* (Stockholm, 1988).

Cavallie, James, *Ludendorff och Kapp i Sverige. Ur två förlorares liv* (Stockholm, 1993).

Cederberg, Irka, *Född fördömd. Romerna – ett europeiskt dilemma* (Stockholm, 2010).

Deland, Mats, *Purgatorium. Sverige och andra världskrigets förbrytare* (Stockholm, 2010).

Ehn, Billy, *Sötebrödet. En etnologisk skildring av jugoslaver i ett dalsländskt pappersbruks-samhälle* (Stockholm, 1975).
Ehn, Billy & Arnstberg, Karl-Olov, *Det osynliga arvet. Sexton invandrare om sin bakgrund* (Stockholm, 1980).
Ekholm, Curt, *Balt- och tyskutlämningen 1945–1946. Omständigheter kring interneringen i läger i Sverige och utlämningen till Sovjetunionen av f d tyska krigsdeltagare* (Uppsala, 1984), D. 1–2.
Estlandssvenskarnas flykt över Östersjön. Flyktberättelser och namnförteckning över anlända 1940–1945, Margareta Hammerman, red. (Stockholm, 2014).
European immigration policy. A comparative study, ed. by Tomas Hammar (Cambridge, 1985).
Från sidensjalar till flyktingmottagning. Judarna i Sverige: En minoritets historia, Lars M. Andersson & Carl Henrik Carlsson, red. (Uppsala, 2013).
De första båtflyktingarna. En antologi om balterna i Sverige, Lars-Gunnar Eriksson, red.; 2. uppl. (Norrköping, 1986).
Första världskriget i svenska arkiv. Årsbok för Riksarkivet och Landsarkiven 2014.
Górniok, Łukasz, *Swedish Refugee Policymaking in Transition? Czechoslovaks and Polish Jews in Sweden, 1968–1972* (Umeå, 2016).
Grimnes, Ole Kristian, *Et flyktningesamfunn vokser fram. Nordmenn i Sverige 1940–45* (Oslo, 1969).
Hallberg, Lars, *Främlingar i förskingringen. Katolska levnadsöden i arkivens spegel* (Ängelholm, 2012).
Hallberg, Lars, *Källor till invandringens historia i statliga myndigheters arkiv 1840–1990* (Stockholm, 2001).
Hammar, Tomas, *Sverige åt svenskarna. Invandringspolitik, utlänningskontroll och asylrätt 1900–1932* (Stockholm, 1964).
Hammarström, Uno, *Ingermanländarna som flydde till Sverige. En minnesberättelse* (Borås, 1984).
Hansen, Lars-Erik, *Jämlikhet och valfrihet. En studie av den svenska invandrar-politikens framväxt* (Stockholm, 2001).
Hansson, Svante, *Flykt och överlevnad. Flyktingverksamhet i Mosaiska församlingen i Stockholm 1933–1950* (Stockholm, 2004).
Hitlerflüchtlinge im Norden. Asyl und politisches Exil 1933–1945, hrsg. von Hans Uwe Petersen (Kiel, cop. 1991).
Integration i fokus, Integrationsverket, Norrköping, 1999–2002.
Invandrare och minoriteter. Tidskrift för kultur, politik, forskning och debatt, 1974–1999 [1974–1975 med titeln: *Nordisk minoritetsforskning*.]
I & M: Invandrare och minoriteter (2000–2012).
Invandring, forskning, politik. En vänbok till Tomas Hammar (Stockholm, cop. 1993).
Janfelt, Monika, *Stormakter i människokärlek. Svensk och dansk krigsbarnshjälp 1917–1924* (Åbo, 1998).

Johansson, Anders, *Den glömda armén. Norge–Sverige 1939–1945* (Rimbo, 2005).
Johansson, Christina, *Välkomna till Sverige? Svenska migrationspolitiska diskurser under 1900-talets andra hälft* (Linköping, 2005).
Johansson, Jesper, *Vägershult. En disciplinförläggning för flyktingar i Sverige under andra världskriget* (Växjö, 2004).
Johnson, Anders, *Garpar, gipskattor och svartskallar. Invandrarna som byggde Sverige* (Stockholm, 2010).
Järtelius, Arne, *Drömmen om Sverige. Italienare i Västerås 1947–1987* (Västerås, 1987).
Kavén, Pertti, *70.000 små öden. Finlands krigsbarn*, översättning av Kari Sahlgren (Otalampi, 1994).
Kavén, Pertti, *Krigsbarnen. Förväntningar och verklighet*, översättning av Gretel Lindqvist (2012).
Koblik, Steven, *»Om vi teg, skulle stenarna ropa«. Sverige och judeproblemet 1933–1945*, översättning av Erik Frykman (Stockholm, 1987).
Kreth, Rasmus & Mogensen, Michael, *Flugten til Sverige. Aktionen mod de danske jøder oktober 1943* (København, 1995).
Kvist Geverts, Karin, *Ett främmande element i nationen. Svensk flyktingpolitik och de judiska flyktingarna 1938–1944* (Uppsala, 2008).
Lange, Anders & Westin, Charles, *Etnisk diskriminering och social identitet. Forskningsöversikt och teoretisk analys* (Stockholm, 1981).
Lindberg, Hans, *Svensk flyktingpolitik under internationellt tryck 1936–1941* (Stockholm, 1973).
Lindén, Birger, »Polisbyrån för övervakande av utlänningar i riket 1914–1937«, *Arkivvetenskapliga studier* 3 (1961), s. 111–117.
Lindgren, Cecilia, *Internationell adoption i Sverige. Politik och praktik från sextiotal till nittiotal* (Stockholm, 2010)
Lindholm, Gunborg A., *Vägarnas folk. De resande och deras livsvärld* (Göteborg, 1995).
Lindner, Jörg, *Den svenska Tysklands-hjälpen 1945–1954* (Umeå, 1988).
Lomfors, Ingrid, *Förlorad barndom – återvunnet liv. De judiska flyktingbarnen från Nazityskland* (Göteborg, 1996).
Lundberg, Svante, *Ryssligan. Flyktingarna från öst och morden i Bollstanäs 1919* (Lund, 2004)
Lundh, Christer & Ohlsson, Rolf, *Från arbetskraftsimport till flyktinginvandring* 2:a rev. uppl. (Stockholm, 1999).
Magnusson, Kjell, *Jugoslaver i Sverige. Invandrare och identitet i ett kultursociologiskt perspektiv* (Uppsala, 1989, ny utg).
Melander, Göran, *Flyktingar och asyl* (Stockholm, 1972).
Migranter. Om världen i Sverige. Norrköping 1995–1998.
Multiethnica. Tidskrift utg. av Centrum för multietnisk forskning (Uppsala, 1987–).
Müssener, Helmut, *Exil in Schweden. Politische und kulturelle Emigration* (München, 1974).

Det mångkulturella Sverige. En handbok om etniska grupper och minoriteter, Ingvar Svanberg & Harald Runblom, red. (Stockholm, 1989).
Nelhans, Joachim, *Utlänningen på arbetsmarknaden. De rättsliga förutsättningarna för utlännings tillträde till den svenska arbetsmarknaden* (Lund, 1973).
Nordisk flyktingpolitik i världskrigens epok, Rune Johansson & Hans-Åke Persson, red. (Lund, 1989).
Nordlund, Sven, *Upptäckten av Sverige. Utländska direktinvesteringar i Sverige 1895–1945* (Umeå, 1989).
Notini Burch, Cecilia, *A cold war pursuit. Soviet refugees in Sweden 1945–54* (Stockholm, 2014)
Ny i Sverige. En tidning från Invandrarverket. Norrköping 1972–1994; tidigare utgiven under namnet: *Invandraren* (Norrköping, 1971).
Olsson, Lars, *På tröskeln till folkhemmet. Baltiska flyktingar och polska koncentrationslägerfångar som reservarbetskraft i skånskt jordbruk kring slutet av andra världskriget* (Lund, 1995).
Oppenheimer, Bertil, *Till Sverige. Historien som aldrig blev berättad* (Stockholm, 2010); andra utökade upplagan (Stockholm, 2016).
Ornbrant, Birgitta, *Möte med välfärdens byråkrater. Svenska myndigheters mottagande av en kristen minoritetsgrupp från Mellersta Östern* (Stockholm, 1981).
Persson, Sune, V*i åker till Sverige. De vita bussarna 1945* (Rimbo, 2002, ny utg. Rimbo, 2005).
En problematisk relation? Flyktingpolitik och judiska flyktingar i Sverige 1920–1950, Lars M. Andersson & Karin Kvist Geverts, red. (Uppsala, 2008).
Reaching a state of hope. Refugees, immigrants and the Swedish welfare state, 1930–2000, ed. by Mikael Byström & Pär Frohnert (Lund, 2013).
Rehn, Siv, *Internerad i norra Sverige. Krigsmaktens och Utlänningskommissionens interneringsläger i Norr- och Västerbotten under åren 1940–1945* (Stockholm, 2002).
Reuterswärd, Elisabeth, *Att söka sina utländska rötter. En vägledning till källor om invandring i svenska statliga myndigheters arkiv under 1900-talet* (Lund, 1995).
Reuterswärd, Elisabeth & Svenson, Anna, *Utländskt ursprung. Söka och finna i svenska arkiv* (Lund, 2003).
Riksarkivets beståndsöversikt, Del 1: *Medeltiden, Kungl. Maj:ts kansli, Utrikesförvaltningen* (Stockholm, 1996), 2 vol.
Riksarkivets beståndsöversikt, Del 2: *Riksdagen och dess verk, Allmänna kyrkomötet* (Stockholm, 1998).
Riksarkivets beståndsöversikt, Del 3: *Kommittéarkiven* (Stockholm, 1993).
Riksarkivets beståndsöversikt, Del 4: *Kammararkivet* (Stockholm, 1995).
Riksarkivets beståndsöversikt, Del 5: *Centrala myndigheter och domstolar, Internationella organ* (Stockholm, 1999), 2 vol.
Riksarkivets beståndsöversikt, Del 6: *Särskilda bestånd och allmänna forskningshjälpmedel* (Stockholm, 2003).

Riksarkivets beståndsöversikt, Del 7: *Supplement och generalregister* (Stockholm, 2003).
Riksarkivets beståndsöversikt, Del 8: *Enskilda arkiv: person-, släkt- och gårdsarkiv* (Stockholm, 2006), 3 vol.
Riksarkivets beståndsöversikt, Del 9: *Enskilda arkiv: föreningar och organisationer, företag, Sveriges Pressarkiv, stiftelser, akademier och fonder m fl* (Stockholm, 2011 och 2012), 2 vol.
Rudberg, Pontus, *The Swedish Jews and the victims of Nazi terror, 1933–1945* (Uppsala, 2015).
Ruthström, Cecilia, Salomon, Kim & Svensson Anders, *Vem är flykting? Om flyktingpolitik, begrepp och tolkningar* (Stockholm, 1990).
Scholz, Michael F., *Herbert Wehner in Schweden 1941–1946* (München, 1995).
Schwarz, David, *Svensk invandrar- och minoritetspolitik 1945–1968* (Stockholm, 1971).
Ein sehr trübes Kapitel? Hitlerflüchtlinge im nordeuropäischen Exil 1933 bis 1950, hrsg. von Einhart Lorenz (Hamburg, 1998).
Socialstyrelsen, *I utlandet Sverige. En presentation av kristna flyktingar från Mellersta Östern och Turkiet,* Socialstyrelsen redovisar 6 (Stockholm, 1979).
Spång, Mikael, *Svensk invandringspolitik i demokratiskt perspektiv* (Malmö, 2008).
Svanberg, Ingvar & Tydén, Mattias, *Tusen år av invandring. En svensk kulturhistoria* (Stockholm, 1992; 3:e uppl. 2005).
Svenska minoriteter. En handbok som kartlägger invandringspolitiken och befolkningsminoriteternas ställning inom det svenska samhället, David Schwarz, red., 2. uppl. (Stockholm, 1967).
Svenskbyborna 50 år i Sverige, 1929–1979, Jubileumsskrift utgiven av Föreningen Svenskbyborna (Visby, 1979).
Svenson, Anna, *Nöden – en shtetl i Lund*, Föreningen Gamla Lund, Årsbok 1995 (Lund, 1995).
Svensson, Anders, *Ungrare i folkhemmet. Svensk flyktingpolitik i det kalla krigets skugga* (Lund, 1992).
Szabó, Mátyás, *Vägen mot medborgarskap. Studier i medborgarskapsbyte och integration* (Stockholm, 1997).
Taikon, Katarina, & Hammarberg, Thomas, *Förlåt att vi stör! Om zigenska flyktingar* (Stockholm, 1970).
Tarkiainen, Kari, *Finnarnas historia i Sverige*, Del 2: *Inflyttarna från Finland och de finska minoriteterna under tiden 1809–1944* och Del 3: *Tiden efter 1945*, Jarmo Lainio red. (Stockholm, 1993–1996).
Tempsch, Rudolf, *Från Centraleuropa till folkhemmet. Den sudettyska invandringen till Sverige 1938–1955* (Göteborg, 1997).
Tempsch, Rudolf, *Invandrare i folkhemmet. Sudettyskarna i Eskilstuna 1938–1988* (Eskilstuna, 1995).

Thor, Malin, *Hechaluz – en rörelse i tid och rum. Tysk-judiska ungdomars exil i Sverige 1933–1943* (Växjö, 2005).
Uggla, Andrzej Nils, *I nordlig hamn. Polacker i Sverige under andra världskriget*, översättning av Lennart Ilke (Uppsala, 1997).
Valentin, Hugo, *Judarna i Sverige* (Stockholm, 1964, ny utg. 2004).
Valentin, Hugo, *Judarnas historia i Sverige* (Stockholm, 1924).
Werner, Yvonne Maria, *Världsvid men främmande. Den katolska kyrkan i Sverige 1873–1929* (Uppsala, 1996).
Widfeldt, Bo & Wegmann, Rolph, *Nödlandning. Främmande flyg i Sverige under andra världskriget* (Nässjö, 1998).
Widgren, Jonas, *Svensk invandrarpolitik. En faktabok*, 2. rev. uppl. (Lund, 1982).
Wikrén, Gerhard & Sandesjö, Håkan, *Utlänningslagen: med kommentarer*, 10:e uppl. (Stockholm, 2014).
Åmark, Klas, *Att bo granne med ondskan. Sveriges förhållande till nazismen, Nazityskland och Förintelsen* (Stockholm, 2011); ny rev. och utök. utg. (Stockholm, 2016).

SOU 1945:1, 1943 års utlänningssakkunniga. Betänkande med förslag till utlänningslag och lag angående omhändertagande av utlänning i anstalt eller förläggning.
SOU 1946:36, Parlamentariska undersökningskommissionen angående flyktingärenden och säkerhetstjänst. I. Betänkande angående flyktingars behandling.
SOU 1946:93, Parlamentariska undersökningskommissionen angående flyktingärenden och säkerhetstjänst. II. Betänkande angående utlämnande av uppgifter om flyktingar.
SOU 1967:18, Invandringen. Problematik och handläggning. Utlänningsutredningens betänkande 2.
SOU 1979:64, Ny utlänningslag. Utlänningskommitténs betänkande 2.
SOU 1984:6, Om utlänningars rättsställning. Betänkande av Diskrimineringsutredningen.
SOU 2004:74, Utlänningslagstiftningen i ett domstolsperspektiv. Betänkande av Kommittén för översyn av utlänningslagstiftningen.
SOU 2005:50, Arbetskraftsinvandring till Sverige – befolkningsutveckling, arbetsmarknad i förändring, internationell utblick. Delbetänkande av Kommittén för arbetskraftsinvandring.
SOU 2006:87, Arbetskraftsinvandring till Sverige – förslag och konsekvenser. Slutbetänkande av Kommittén för arbetskraftsinvandring.
SOU 2009:56, Den nya migrationsprocessen. Slutbetänkande av Utvärderingsutredningen.
SOU 2013:29, Det svenska medborgarskapet. Betänkande av Medborgarskapsutredningen.

Register

De centrala utlänningsmyndigheterna Socialstyrelsen, Statens utlänningskommission och Statens invandrarverk/Migrationsverket förekommer alltför ofta i texten för att det skall vara meningsfullt att helt ta med dem i registret. De har därför endast fått några få hänvisningar. De statliga arkivinstitutionerna har också uteslutits.

adoption 109–110, 133–135, 245
Adoptionscentrum 134–135
Adoptionsföreningen La Casa 135
Af Restaurang och Sjöfart 97
Af-Sjöfart 97
affidavit 255–256
Afghanistan 17
Afrika 17, 223
Agnon, Josef 253
Ahlberg, Alf 254
aktiebolag 116, 119–121, 246, 247, 248
aktiebolagslagen 116
Allmänna säkerhetstjänsten 82
Alvesta 127, 142, 185, 227, 229, 238
amerikanska desertörer 181, 232
Andersson, Sven 259
andra världskrigets lägerarkiv 158, 161, 166, 169, 173, 174, 178–179, 226–227
anglikaner 136–137
anglikanska församlingar 137
»angåendedossierer« 80, 225
anhöriginvandring 41, 43
anknytningsfall 42
anpassningsåtgärder 140, 205, 231
anställningstillstånd 97–98
Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek 155, 180
Arbetarrörelsens Flyktinghjälp 180
arbetsförmedling för flyktingar 115, 124–128, 177–178, 235–238
arbetsförmedling för utlänningar 97–98, 124–128, 130, 235–238
Arbetsförmedlingen Sjöfart 97
Arbetsförmedlingens arkivdepå 125–128, 130, 142, 149, 180–181, 186, 237–238
arbetsgivaranmälningar 28, 90–91, 115, 213, 219, 232
Arbetsgruppen för invandrarfrågor 19, 41, 140–141, 205, 227
arbetskraftsrekrytering 41, 125–128
Arbetsmarknadsdepartementet 113, 182, 202, 245, 247
arbetsmarknadsmyndigheter 41–42, 47, 64, 124, 226
Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) 19, 41, 70, 97, 124–127, 130, 142, 149, 153, 180–182, 185–186, 224, 227, 237–238, 241
arbetsmarknadsutbildning (AMU) 142
Arbetsmarknadsverket 42
arbetsnämnden i Stockholm 125
arbetstillstånd 25, 36, 39–43, 64–70, 74, 97, 115, 213–215, 217, 246, 247, 251
arbetstillstånd före inresa 41

arbetsvisering 35–36, 41, 47, 61, 64, 67–68, 129, 213–215
Ardacheff, Nicolai 83
Argentina 188
arkiv- och assistentarbete 125, 127, 241, 257, 276
arkivdossierer 80–81, 198, 203, 218, 225
armenier 36, 51, 150, 193, 209
Arolsen – se International Tracing Service
artister 24, 59, 90, 126–127, 129–130, 132, 220, 223, 235, 238
Asien 16–17, 223
assyrier 127
asyl 40, 42–44, 75, 150, 152, 154, 185–186, 200, 206, 227–230, 245, 247
asylbyråer 185–186, 227, 229
asylsökande 17, 20, 31, 42–43, 143, 150, 152, 154, 185–186, 206, 230, 245, 247
avlidna utlänningar, register över 28, 145–147, 222
avvisning 25, 33, 37–43, 81–82, 150, 152, 172, 176, 192–193, 198–203, 217, 223–225, 232–234, 239, 240, 245, 251
Axmar 176

B-flyktingar 42
Baggbron 163
Baggå 163, 216
baltiska arkiv 162
baltiska flyktingar 16, 25, 27, 30, 40, 67, 69, 80–81, 125, 152, 155, 158, 162–163, 169–171, 219, 222, 223, 225, 227
baltutlämningen 170–171, 199, 222
barn 101, 104–105, 109–110, 112, 114, 133–135, 141, 152, 156, 182–185, 191, 206, 215, 221, 223, 226, 245
Belgien 36
belgiska barn 182, 184
Belgrad 126–127
Beredningen för utländsk arbetskraft 125, 128, 206
beredskapssjukhus 164–165, 169–170
Berlinbarn 184–185
Bermann-Fischer, Gottfried 196, 254
Bernadotte, Folke 163, 168, 191
Bernadotteaktionerna 152, 163–169, 191
Bernadotteska arkivet 189
beskattning av kringresande 122
beskickningar och konsulat 23, 34–35, 38, 40, 47, 51, 60, 145, 209–210, 223–224, 245
beskickningen i Berlin 254, 256–257, 265–266
beskickningen i Buenos Aires 188
Bettna 235
bevillningsförordningar 119, 122
Bidrag till Sveriges officiella statistik 119, 124
Bohr, Niels 159
Bolagsverket 119
bolsjeviker 81
Bonnier, Tor 254, 257
Bosnien-Hercegovina 17
bostadsanmälningskort – se härbärgerarkort
Bostadsdepartementet 123, 247
bosättningstillstånd (BT) 31, 40–42, 67, 116, 217, 232
Brandt, Willy 77
Brasiliensvenskar 187–188
brevcensur 221
brott, uppgifter om 25, 68, 80–81, 162, 218, 225
Buenos Aires 188
Bukowski, Henrik 117–118
burskap 99
»bussregister« 97
Byringe 178, 226
båtflyktingar 162, 234

Canada 69
Carlslund 185, 227
central för internationell arbetsförmedling (CIA) 124–125

Central Tracing Bureau 222
Centrala Finlandshjälpen 184
Centrala folkbokförings- och uppbördsnämnden 144
centrala sjömansregistret 98
centrala utlänningsdatabasen (CUD) 229
centraldossierer (C-dossierer) 23–24, 25–28, 48, 54–55, 58–60, 64–72, 74–77, 81–82, 90, 130, 151, 156, 158–160, 162–163, 166, 168, 172, 181, 182, 186, 191, 198, 203, 218–220, 229–230, 234, 254, 261, 264, 297
centralregister över utlänningar 22, 25–26, 59–60, 68, 70, 74–77, 90, 92, 130, 159, 166, 214, 217–219, 229–230, 274
centralregisterkort 25–26, 68, 70, 74–77, 90, 92, 130, 159, 166, 217, 274
Chile 17, 127
chilenska flyktingar 127
CIA (central för internationell arbetsförmedling) 124–125
Cirkus Scott 132
cirkusar 59, 130, 132
Civildepartementet 32, 34, 46, 47, 49, 61, 117–120, 129, 148, 154, 192–193, 201, 245
civilförsvar 166, 169, 226
Civilförsvarsstyrelsen 27, 158, 169, 177, 179, 227
Colombia 135
The Czech Refugee Trust Fund 230

Danmark 16, 17, 36, 40, 49, 57, 84, 92, 101, 108–109, 111, 134, 155, 158, 176–177, 180, 198, 224, 225
danska flyktingadministrationen i Sverige 158, 179
danska flyktingar 16, 125, 155, 158–159, 168, 177, 179, 215–216, 225
danska medborgare (se även nordiska medborgare) 22, 25, 39, 40, 49, 57, 101, 108–109, 111, 158–159, 168, 176, 177, 219, 224
danska polistrupper 28, 158
de facto-flykting 152
Delegationen för invandrarforskning (DEIFO) 207
desertörer, amerikanska 181, 232
desertörer, tyska 172–173, 176
diplomater, uppehållstillstånd 43
diplomater, viseringar 24, 27, 40, 51, 57–58, 209, 211, 215, 246
disciplinläger 176–177
Diskrimineringsombudsmannen (DO) 131, 243
displaced persons 221
Dissenterskattekommittén 137, 140
Djursholm 84
domar 28, 69, 81–82, 225
domstolar 20, 22, 31, 44, 111, 114, 133–134, 200, 207, 240
H. M. Drottningens centralkommitté 188
dubbelt medborgarskap 11, 101, 110
Dublinförordningen 44
Dublinkonventionen 44
Dylan, Bob 66

e-arkivet (Migrationsverket) 229
Ecklesiastikdepartementet 201, 246
EES-avtalet 17, 43
EES-länder 16, 31, 43–44, 119
EES-medborgare 16–18, 31, 43–44, 143, 205
EFTA 17, 43
efterforskningsärenden 219, 221–222
EG 123
Egypten 234
Einhorn, Jerzy 198
Ekersta 235
ekonomiska föreningar 116, 121
Eldh, N.H. 173
Ellington, Duke 65
Elmar Nymans samling av estlandssvenskt material 190

engelsk-episkopala församlingar 137
Engzell, Gösta 256
Eqvator 228–229
Eritrea 17
estlandssvenskar 39, 67, 177, 190
estniska kyrkan 137
estniska medborgare (se även balter) 39
etnisk diskriminering 131, 242–243, 245, 248
EU-medborgare 31, 143
Eugen, prins 254, 256, 262–263, 266–267
Europeiska ekonomiska samarbetet (EES) 16–18, 31, 43–44, 119
Europeiska unionen (EU) 16–18, 43–44
evakuerade barn (krigsbarn) 152, 155, 182–185, 226
Expertgruppen för invandringsforskning (EIFO) 207

FA-systemet (flyktingadministrativt system, ADB-register) 186, 233
Fartygsersättningsnämnden 162
fast egendom, förvärv av 32, 115, 122–124, 136, 245, 247, 248
fattigvård 93, 192–193, 246, 258
feriearbetstillstånd 127, 234
filialer 116
Finansdepartementet 119–120, 246
Finland 15, 16, 17, 40, 49, 57, 84, 101, 108–109, 111, 134–135, 152, 153–154, 155, 158, 163, 177, 182–184, 187, 225, 226, 227
finlandssvenskar 187
finska flyktingar 153–154, 155, 158, 162, 177–178, 226, 227
finska krigsbarn 135, 152, 155, 182–184, 215, 221, 226
finska krigsinvalider 215, 221
finska medborgare (se även nordiska medborgare) 17, 24, 25, 34, 39, 40, 49, 57, 59, 75–76, 101, 108–109, 111, 155, 192, 219, 220
finska politiska flyktingar 64, 154, 212
Flen 185, 227, 229
Florsberg 176, 178
flyktingbåtar 162, 223
Flyktingbåtkommittén 162, 223
flyktingförklaring 42, 240
flyktingförläggningar 19, 27, 39, 125, 127–128, 158, 160–161, 163, 166–169, 172–179, 185–186, 199, 215–216, 217–218, 222–223, 226–227, 229–230, 235, 240
flyktinghjälp 179–180, 240–241, 258, 275
flyktingkommittéer 179–180, 241, 255–257, 264
flyktingkonvention 42, 44, 152–153, 200
flyktingmottagande 17, 19, 31, 43, 75, 125, 127, 150–186, 206, 224, 226–227, 229–230, 237–238, 245, 250
flyktingpolitik 17, 206
flyktingsjukvård, 1945 års 27, 164–165, 168–169, 170
flyktingunderstöd 179–180, 211, 240–241, 258, 275
Flyktningskontoret i Stockholm (norska) 158, 177, 179, 215
folkbokföring 20, 28, 105, 108–109, 137–139, 143–149, 251
folkskollärare 136
fotoregister 28, 55, 60, 80, 88, 169, 225, 233
Frahm, Herbert (Brandt, Willy) 77
Franciskus, påve 107
Frankrike 36, 99
fransk-reformerta församlingar 137
franska barn 182, 184
frejdvillkor för medborgarskap 100–101, 104
Fristad 154
fritidsfastigheter 123–124
Frälsningsarmén 182

främlingspass 28, 36–37, 39, 51, 54–55, 57–58, 60, 74, 151, 209–210, 214–215, 217, 234, 246, 257, 272–273
främmande trosbekännare 15, 136–140, 143–144
födelsenummer 28, 144–145
förbehåll 252
förläggningsdossierer (F-dossierer) 186, 229–230
förpassning 36–42, 80, 176, 192, 199–203, 214, 217, 220–221, 223–225, 232, 239, 245, 251
församlingsböcker 137–140, 143–144, 189
Försvarsstaben 28, 146, 170, 178, 227
försörjningsvillkor för medborgarskap 100–101, 104, 108–109, 258–259, 284, 293, 296
förvar – se tagande i förvar
förvisning 40–41, 192, 200, 203, 219, 223–225
förvärvstillstånd 122–124, 245, 247, 248

galizier 15, 130
gammalsvenskbybor 189–190, 214, 238
Gammalsvenskbykommittén 189–190
Gammalsvenskbystiftelsen 189–190
Garbo, Greta 54–55
Generalstaben 33, 78, 82, 153–154, 195, 211
Genèvekonferens 1922 36
Genève-konvention, 1951 års 42, 152–153, 200
Grauers, Ingvar 256
gravregister 28, 146–148
Grekland 125, 133, 150
gruppvisering 24, 51, 59, 209, 211, 220
Grünfeld, Leopold 151
gränsrekommendation 38, 57, 152, 199
gårdfarihandel 116
gästarbetare 18
gäststuderande 20, 42
Göring, Hermann 53
Göteborg 97–98, 105, 122, 177, 185, 227, 228

H-baltregister 80–81, 162
H-dossierer 68, 78, 80–82, 203, 214, 216, 218, 225
Hadjetlaché, Mohammed Beg 83, 88
Hallstahammar 185, 227, 229
Handelsdepartementet 119–121, 247
handelsresande 119
handlande och hantverkare, årsberättelser om 119, 121
Haparanda 34, 50, 158, 212, 218, 226
Harlan, Gudrun 254, 256, 261, 262, 266–267
Harlem, Gudmund 160–161
Helsingborg 177, 183
hembiträden 126, 237
hemspråkslärarutbildning 141–142
hemspråksundervisning 18, 141–142
hemsändande av fattiga 192–193, 201–202, 246
Hepner, Julius 260
Hesselblad, Maria Elisabeth 107
Hjälmared 223
Hjälpkommittén för Finlands barn 135, 183–184, 226
Holland (se också Nederländerna) 56
holländska flyktingar 168
holländska barn 182
Horndahl, Harry 224
hotell och pensionat 49, 96
Hovkanslersexpeditionen 46
humanitära skäl 43, 152, 181
Hvita Korset 166
Hälsingmo 176, 178, 216, 226
härbärgerarkort 27, 34, 49–51, 212

IAESTE (The International Association for the Exchange of Students for Technical Experience) 125, 127

identitetscertifikat 28, 36–37, 51, 57–58, 60, 150, 155, 209–210, 214–215, 246
idka näring 32, 46, 99, 115–121, 122, 246–247
in- och utresekort (kontrollkort) 27, 91–92, 164, 168, 184, 220
increscens 22, 100–101, 104, 108–109
Indien 17, 135
Indisk-Svenska föreningen 135
Individuell Människohjälp (IM) 184
Indo-Swedish Association for Intercountry Adoption 135
Industri- och näringsdepartementet 120
Industridepartementet 119, 123, 247
Industrins praktiknämnd 125
informationskontor i utlandet 125–126
Ingels 176
ingermanländska flyktingar 81, 162, 163, 221
inresedossierer 23–24, 27–28, 51–61, 69, 130, 156–157, 210, 220, 225, 254, 263
inresekort för barn 184
inresekort för rödakorsflyktingar 27, 164, 168, 220
inresetillstånd 56, 152, 156, 210–211, 238, 253, 257, 261, 268
inresevisering – se visering
Inrikesdepartementet 19, 41, 109, 113, 140, 182, 202, 227, 247, 248
Integrations- och jämställdhetsdepartementet 113, 245, 248
integrationsfrågor 43, 141, 205–206, 228, 231, 241–242, 245, 248
integrationspolitik 17–19, 31, 207, 242
Integrationsverket 19, 31, 43, 140–141, 186, 207, 228, 241–242
International Tracing Service 169, 221
Internationella Röda Korset 221
internering 28, 153, 169–171, 172–178, 215, 221–222
interneringsläger 28, 153, 170, 172–178, 215–216, 221–223, 227
invandrarorganisationer 140–141, 230
invandrarpolitik 17–19, 31, 204, 206, 242
invandrarpolitiska mål 18, 31, 204, 242
invandrarpress 141
invandrarsamfund 136–140
Invandrartidningen 141
invandrarundervisning 141–142
Invandrarutredningen 18, 206
Invandrarverket – se Statens invandrarverk
invandringspolitik 17–18, 41, 228
Irak 17, 234
Iran 17, 233, 234
Island 36, 40, 49, 57, 92, 101, 108, 109, 110, 111, 134, 225
isländska medborgare (se även nordiska medborgare) 25, 39, 40, 49, 57, 76, 101, 108, 110, 111, 219
Italien 36, 99, 125
italienska invandrare 36, 127, 238

J-pass 151–152
Jerusalem 106
Johannes Paulus II, påve 87, 107
Jokkmokk 177
Jordbruksdepartementet 201, 246
Josephson, Gunnar 259
jourtjänst 42, 200
judiska flyktingar 27, 38, 57, 150–151, 155–156, 159, 167–169, 222, 257, 264
judiska församlingar 137
judiska invandrare 15, 136
Judiska (Mosaiska) församlingen i Stockholm 27, 140, 168, 253–260, 264, 268–269
Jugoslavien 17, 41, 125
jugoslaviska flyktingar 17, 241
jugoslaviska invandrare 41, 127, 238
Justitiedepartementet 19, 21, 41, 63, 102, 105, 107, 111–113, 119–120, 123–124, 134, 154, 176, 184, 191, 193,

196, 201–202, 227, 245, 258–260, 278–297
Justitiedepartementets enhet för medborgarskapsfrågor 19, 41, 227, 231
Justitiekanslern 29, 45–46
Jönköping 124, 125, 235–236

Kalhyttan 216
Kalmar 164, 176
von Kantzow, Carin 53
karantänsläger 177, 227
Karungi 34, 212
»kassavalvsdossierer« 81, 225
katoliker 15, 72–73, 136, 139
Katolska biskopsämbetet 72
katolska församlingar 137, 138–139
Kina 17
Kjesäter 158, 160–161, 177–178, 226
kollektivvisering 24, 51, 59, 209, 211, 220
Kommerskollegium 115–116, 119–121, 130–131, 247
kommittéer 204–207
Kommittén för estlandssvenskarna 177, 190
f.d. koncentrationslägerfångar 16, 27, 59, 92, 152, 155, 163–169, 222, 227
konsulat – se beskickningar och konsulat
kontrolldossierer 26, 28, 48, 68, 77, 78–82, 203, 214, 216, 218, 225
kontrollkort – se in- och utresekort
kontrollregister 26, 74, 78–81, 203, 214, 216, 218, 225
Korea 133
Krampen 163
»krigsfångeregistret« 170–171
krigsfångeutväxling 154
krigsgravregister 146–148
krigssjukhus 169
krigsvägrare 42, 152, 181
Kriminalpolisen i Malmö 27, 169
Kulturdepartementet 113, 202, 248
kulturstöd 140–141
Kummelnäs 177–178, 226
kurirplan 159
Kusfors 176
kvotflyktingar 19, 126–127, 153, 182, 228, 234, 237
kyrkobokföring 105, 108–109, 137–140, 143–145
Kållered 185, 227

Lagerlöf, Selma 106, 254, 262
landsfiskaler 61, 158, 160, 163
landsförvisning 136, 192
Landskrona 125, 127, 185, 224, 227, 229, 238
Landskronalägret 125, 127, 224, 238
Lantförsvarets kommandoexpedition 158
Larsen, William Waldemar (Wladimir) 88–89
Larsson, Hol Anna 106
Ledóchowska, Julia 84–87
legitimation, yrken 128–129
legitimation av barn 99, 110
legitimationskort för barn 182, 184
Lenin, Vladimir Uljanov 50
Lennon, John 90
lettiska medborgare (se även balter) 39, 171
Libanon 17
Lieber, Friedrich 139
Lindell, Ingvar 259
Lisma 163, 177
litauiska medborgare (se även balter) 39
litteraturevangelister 234
Loewe, Arthur 156–157
Loka 177
Luxemburg 36
lån till flyktingar 179, 241
Långmora 176, 178, 216, 226
läkare 116, 127, 128–129
läkare, svensk legitimation 128–129
länderdokumentation 230, 232, 234

Länsarbetsnämnden i Jönköpings län 124, 235
länsarbetsnämnder 41, 70, 74, 91, 124–126, 128, 186, 217, 238
länsräkenskaper 122
Länsstyrelsen i Malmöhus län 27, 166, 169
länsstyrelser 19, 22, 29, 32, 34, 35, 36, 38–39, 42, 45–46, 49, 51, 61, 67, 96, 100–101, 104–105, 108–109, 111, 113–114, 116, 121, 122, 123–124, 145, 148, 172, 176, 192–193, 199–200, 202–203, 209, 217, 232, 234, 239, 242, 245, 247–248
lärarhögskolor 142
Lärbro 169
Lökene 169

magistrater 29, 45–46, 99, 122
Malmö 27, 169, 177, 185, 227, 228
Malung 216
Mann, Thomas 196
medborgarskapsakter 21–22, 26, 111–114, 229–230, 231, 234, 258–260, 278–283, 286–296
medborgarskapsdossierer (M-dossierer) 112–114, 229–230
medborgarskapsfrågor 19, 21–23, 41, 99–114, 123, 134, 149, 151, 187–188, 190, 205, 227–230, 231, 233–234, 240, 245, 247, 248, 249, 251, 258–260, 278–296
medborgarskapsförordning, 1858 års 100–104
medborgarskapslag, 1894 års 100, 104, 106–107
medborgarskapslag, 1924 års 100, 104–105, 108, 258
medborgarskapslag, 1950 års 101, 108–110, 233–234, 258
medborgarskapslag, 2001 års 101, 110–111
medborgarskapsregister 75, 113, 231
Medicinalstyrelsen 27, 128, 164–165, 169, 170
migrationsdomstolar 20, 22, 31, 44, 111, 114, 200, 207, 240
Migrationsverket 43, 227–235
Migrationsöverdomstolen 20, 22, 31, 44, 111, 114, 200, 240
militärer 28, 146–148, 154, 169–171, 172–173, 178, 199, 222, 226–227
militärt internerade 28, 153–154, 169–171, 178, 199, 222, 227
Miljö- och naturresursdepartementet 248
Miljödepartementet 123
Morjärv 153
mosaiska församlingar 137
Mosaiska församlingen i Stockholm 27, 140, 168, 253–260, 264, 268–269
mottagningsenhet 185–186, 229–230
mottagningsläger 127, 160–161, 177, 224, 238
musiker 65, 66, 72–73, 125–127, 130, 132, 193, 235, 238
musikerhjälp 125, 127
Müller, Johannes Erik 72
Münchenkonferensen 1938 180
Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF) 134–135
Myndigheten för internationella adoptionsfrågor (MIA) 133–135
Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor 140, 242
mödrahjälp 180, 241
Mölndal 185, 227

N-arkiv 69, 81, 203, 234
Nansenpass 36, 51, 150, 155, 209, 246
nationalitetsregister 1939–1945 96–97
naturalisation 21–23, 99–114, 134, 149, 231, 240, 245, 247
Nederländerna 36, 56, 99
nederländska barn 182
nederländska flyktingar 168, 182
Nilsson, Torsten 180

nordisk arbetsmarknad 17, 31, 40, 67
nordiska flyktingar 155–161
nordiska medborgare 25, 30–31, 38, 40, 67, 69–70, 75, 81–82, 92, 97, 101, 109, 111, 114, 155–161, 219, 223–224
nordiska passkontrollområdet/passkontrollöverenskommelsen 74, 92, 149
Nordiska utlänningsutskottet 219, 230, 231, 233
Norge 16–17, 36, 40, 49, 57, 77, 101, 108–109, 111, 124, 134, 155, 158, 160, 163, 166, 176–177, 180, 215, 224, 225
Norrbottens län 187, 212, 226
Norrköping 22, 98, 185–186, 227–229, 232, 235
norska barn 182
norska flyktingar 16, 124–125, 155, 158, 160–161, 168, 177–179, 215, 216, 226, 235
norska medborgare (se även nordiska medborgare) 25, 39, 40, 49, 57, 76, 101, 108–109, 111, 219, 224
norska polistrupper 28, 158
norska samer 177
Nås 106
Nämnden för hjälp bland rysslandssvenskar 188
Nämnden för internationella adoptionsfrågor (NIA) 133–135
Nämnden för statens flyktingshjälp 179–180, 240
Nämnden för statligt stöd till trossamfund (SST) 140
Nämnden för utländsk medicinalpersonal 129
Nämnden för utländska läkare 128–129
Nämnden för utländska tandläkare 128–129
Nämnden mot diskriminering 131, 243
Nämnden mot etnisk diskriminering 131, 242–243
Näringsdepartementet 113, 119, 245, 247, 248
Närings- och handelsdepartementet 119, 248
näringstillstånd 69, 82, 116–121, 247
nödfallsvisering 40, 217

offentlighets- och sekretesslagen 249–252
ofördelaktiga-registret 78–80, 83, 212, 216, 225
Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO) 131, 242–243
omhändertagande i förläggning 39, 172–178, 215–216, 220
Oppenheimer, Kurt och Elli 56

Parlamentariska undersökningskommissionen ang. flyktingärenden och säkerhetstjänst (Sandlerkommissionen) 206
pass- och viseringshandlingar 23–24, 26, 51–61, 208–211, 212, 213–215, 219–220, 230, 254
pass- och viseringstvång 16, 23–24, 30, 34–36, 38, 51, 57, 64, 208, 254
passansökningar 54–55, 255
passfrihet 17, 30, 32–33, 45–46
passjournal 45–46
passkungörelse, 1917 års 34–35, 193
passtvång 16, 23–24, 29–30, 33–36, 40, 150
passvisering – se visering
Patent- och registreringsverket 116, 119
Paulson, Robert 213, 225
Pergament, Moses 260
permanent uppehållsrätt 44
permanent uppehållstillstånd (PUT) 31, 42–43, 67, 71, 97, 110–111, 116
permitterattåg 211, 216
personkortregister 74–75, 213
personnummer 28, 144–145
Platten, Fritz 50
Polen 17, 73, 84, 198, 223
polisbyrån – se Statens polisbyrå

poliseringskort – se härbärgerarkort
Polismyndigheten 250
polismyndigheter, lokala 32, 34–35, 37, 40–41, 43, 47, 49, 51, 61, 64, 67, 70, 74, 81, 91, 93, 96, 100, 108–109, 111, 114, 146, 154, 158, 162, 172, 193, 199–200, 202–203, 212, 217, 232, 290
polistrupper, danska och norska 28, 158
politiska flyktingar 32, 37, 64, 93, 150, 152–154, 155, 174, 176, 181, 199–200, 212, 239
politisk utvisning 192–193
polska flyktingar 126, 168, 178, 237
polska judar 126, 232, 237
polska medborgare 168, 169, 198, 223, 232, 237
Potsdamkonferensen 1945 180
praktikanter 126–127
presstöd 141
Presstödsnämnden 141
projektbidrag till organisationer 140–141, 231, 233–234, 242
Pålsboda 125, 236

quislingar 176

Ramlösa Brunn 166
Rassak, Ludwik 164–165
reformerta 136–137
regionkontor 185–186, 227–229
register över militärt internerade 28, 170–171, 222
religionstillhörighet 15, 93, 136–140, 243
Rengsjö 176, 178, 216, 226
repatriandi 148, 163–169, 223
resedokument 28, 60, 217, 240
reservpoliser, danska och norska 28, 158
Rigsarkivet i Köpenhamn 158, 179
Riksarkivet i Oslo 158, 179
Riksbyrån för folkbokföringen 144, 146
Rikspolisstyrelsen 54, 79, 82
Riksskatteverkets personnummer-register 28, 144–145
Rom 107
romer 193, 207, 235, 238
romersk-katolska församlingar 137–139
ROSE, ADB-system 186
Rosöga 178, 226
Rubenowitz, Isak 62–63
Rumänien 17
rysk-ortodoxa församlingar 137
ryska flyktingar 30, 32–33, 45–46, 150, 153, 154, 163, 177
ryska medborgare 34, 192, 194–195, 201, 211
ryska soldater 154
Ryska utredningskommissionen 189
Ryssland 16, 17, 24, 30, 32, 45, 50, 84, 150, 153, 188, 193
rysslandssvenskar 188–189
Rysslandssvenskarnas förening 189
rådhusrätts- och magistratsarkiv 46, 122
Rågökommittén 177, 190
Rågösvenskar 190
Rädda Barnen 182, 184
»röda« flyktingar från Finland 64, 154, 212
Röda Korset, Internationella 221
Röda Korset, Svenska 152, 154, 163, 168, 180, 182, 184, 189–190, 191, 222
Röda Korset, Tyska 222
rödakorsflyktingar 16, 27, 59, 92, 163–169, 220, 227
rösträtt 18, 206

Sabbatsberg 177
Sachs, Margarete 253–258, 261, 264, 269
Sachs, Nelly 253–297
Sala 125, 237

Salvesen, Sylvia 166
Samarbetskommittén för demokratiskt uppbyggnadsarbete 257, 276
Samarbetsnämnden för statsbidrag till trossamfund 140
Sandlerkommissionen 206
S:ta Eugenia katolska församling 138–139
S:ta Katarina svenska församling i S:t Petersburg 189
Schengens informationssystem 44, 249–250
Schengensamarbete 44
Schmalzman, Stanislaus 88
Schmitz, August 102–103
sekretessbestämmelser 21, 249–252
Silamikelis, Valentins 171
sjukgymnaster 127
sjukjournaler 27, 164–165, 169–170
sjuksköterskor 127, 128–129, 136
sjuksköterskor, svensk legitimation 128–129
Sjöarbetsförmedlingen 97
Sjöarp 166
Sjöfartsverket 97–98
sjömansförmedling 97–98
sjömanshus 97–98
sjömansregister 97–98
sjömansvisering 40
sjömän 40, 97–98, 146
skattemyndigheter 143
Skatteverket 143, 144
skolverksamhet bland flyktingar 162, 167, 223
Skolöverstyrelsen 141
Skuij, Abraham Sorach 88–89
skyddsbehövande 152, 250
Smedsbo 174–175, 176, 178, 216, 226
Snogeholm 177
Sociala meddelanden 148–149
Socialdepartementet 47, 158, 182, 189, 201, 246, 247
Socialstyrelsen 19, 35–39, 128–129, 133–135, 185, 213–216
Sollefteå 125
Somalia 17
sovjetiska flyktingar 163, 169, 177
sovjetmedborgare 57–58, 163, 169, 209, 211, 223
Sovjetryssland 50
Sovjetunionen 163, 170–171, 177, 223
Spanien 36, 57, 99
spanska medborgare 57
specialprotokoll 181, 203, 215, 223–224, 232–233
spioneri 33, 78–80, 84, 153, 194–195, 211–212
Stahle, Gunhild (samling rörande adoptionshandlingar) 135
Stamm-systemet (System för tillstånd, asyl, mottagning och medborgarskap, ADB-register) 70, 75–76, 186, 229
Statens arbetslöshetskommission 68, 213
Statens arbetsmarknadskommission 124–125, 127, 130, 235–237, 241
Statens flyktingsnämnd 124, 127, 179–180, 216, 222, 240–241, 258, 275–277
Statens invandrarverk (SIV) 19, 41–43, 227–235
Statens kommitté för hjälp åt rysslandssvenskar 188
Statens kriminaltekniska anstalt 54, 255
Statens nämnd för internationella adoptionsfrågor (NIA) 133–135
Statens polisbyrå för övervakande av utlänningar i riket 19, 22, 23–24, 27, 28, 30, 33–35, 47–51, 57, 60–64, 74–75, 78–80, 83, 84–89, 91, 92, 148, 153, 154, 201, 211–213, 214, 218
Statens utlänningskommission (SUK) 19, 39–41, 217–227
Statens utrymningskommission 177, 216

statistik 17, 20, 91–92, 111, 115, 119, 121, 124, 130–131, 137, 143–144, 145–146, 148–149, 211, 219, 230, 235, 238
Statistisk årsbok 149
Statistiska centralbyrån (SCB) 19, 124, 137, 143–144, 145–146, 149
Statskontoret 189
statslösa utlänningar 36, 39, 51, 107, 108, 110, 177, 209, 257
Steinitz, Wolfgang 94–95
Stiftelsen Invandrartidningen 141
Stockholm 27, 33, 35, 45–46, 50, 66, 72, 78, 97, 105, 122, 124–125, 138–139, 140, 158, 168, 177, 179, 194, 196, 211, 227, 228, 235, 253–254, 257, 266, 268–269
Stockholms katolska församling 138–139
Storbritannien och Nordirland 17, 36, 99
Stråtenbo 169
styrelseledamot i aktiebolag och ekonomisk förening 116, 119–120, 246, 247, 248
SU-systemet (system för utlänningsärenden, ADB-register) 68, 70–71, 75–76, 186, 229, 233
sudettyskar 125–126, 180, 238
svensk-amerikaner 15, 100, 104, 187
Svenska Baptistsamfundet 184–185
Svenska kyrkan 136–137, 143–144
Svenska Missionsförbundet – Missionskyrkan 184–185
svenskfödda tyska medborgare 191, 223
svenskundervisning 18, 127, 141–142, 206–207, 238
Sydafrika 234
Sydamerika 17, 99, 187–188, 234
syndikalister 81
Syrien 17, 71, 234
sågfilare 194–195, 201
Säkerhetspolisen 26, 28, 68, 78–80, 82, 97, 172, 212, 250, 258, 260
Säkerhetspolisens föregångare 26, 28, 78, 82
Särna 160
särskild utlänningskungörelse 1940 39
särskild utlänningskungörelse, hemlig 1940 39
säsongsarbetare 20, 115, 130–131
Säter 176
Söderman, Harry 28, 158
Södertälje 84
Sörbyn 176, 178

tabellprotokoll (protokoll i tillståndsärenden) 68, 214
tagande i förvar 39, 47, 154, 172, 176, 199, 217, 220, 222
tandläkare 116, 128–129
tandläkare, svensk legitimation 128–129
Thailand 17
Thunborg, Folke 260
»tillstånd att i riket vistas« 46, 116–120, 245, 246
tillståndsbyråer 185–186, 227
Tjeckoslovakien 38, 57, 180
tjeckoslovakiska medborgare 38, 57, 180
Tofta Brunn 167
toleransedikt, 1781 års 15, 136
Torneå 50, 154
Tossalägret 226
Totalförsvarets rekryteringsmyndighet 250
tracing-byråer 221–222
transitvisering 211
Transportstyrelsen 97–98
von Trapp, familjen 72–73
tro- och huldhetsed 63, 99–101, 105
turister 20, 92
Turkiet 17, 41, 57, 125, 150
turkiska medborgare 57
tyska barn 182, 184–185

tyska desertörer 172–173, 176
tyska flyktingar 155, 174, 257
tyska judar 56, 150, 151, 199, 257
tyska krigsgravar 146, 148
tyska kvinnor 187, 191, 223
tyska lasarettståg 225
tyska medborgare 34, 53, 155, 187, 223
tyska militärer 146, 148, 169–173, 176
tyska permittenttåg 211
tyska politiska flyktingar 155
Tyska Röda Korset 222
Tyskland 17, 36, 53, 56, 57, 77, 94, 99, 102, 150–152, 155, 164–170, 174, 180, 182, 187, 191, 220, 222, 223, 257, 260

U-bok – se uppehållsbok
U-förteckningar 225
ugandiska flyktingar 127
Understödsnämnden för rysslandssvenskar 188
Ungdomsstyrelsen 19, 140, 242
Ungern 181, 234
ungerska flyktingar 126, 181, 237–238
ungerska invandrare 126, 181, 238
UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) 27, 152, 163–164, 168, 222, 227
uppehållsbok 24, 26, 30, 34, 35, 36, 37, 47–48, 60, 61–64, 74, 88, 154, 193, 212–213
uppehållsrätt 31, 44, 143, 214–215
uppehållstillstånd (UT) 16, 19–20, 23–25, 30–31, 36–38, 40, 42–44, 47, 60, 64, 67–68, 71, 74, 96, 143, 149, 152–153, 155, 158, 162, 184, 212, 213–215, 220, 224, 233, 245, 246, 247, 250, 254, 256, 257, 262–263, 270–271
uppehållsvisering (UV) 37, 38, 57, 61, 68, 151, 177, 214–215
USA 16, 17, 69, 72, 99–101, 104, 187, 196, 255–256
utbildning 25, 128, 141–142, 207, 231, 237, 238
Utbildningsdepartementet 246
»utgallrad« 75
utlandsmyndigheter – se beskickningar och konsulat
utlandssvenskar 54, 108
utlämning för brott 150, 192, 201, 245, 250
utlämningslag, 1913 års 150
utländska bolag och föreningar 116, 122
utlänningsexpeditionen i Stockholm 33, 45, 153
utlänningsförläggningar 27, 39, 57, 125, 127, 158, 161, 163, 166, 169, 172–179, 215–216, 217, 218, 222–223, 226–227, 235, 240–241
utlänningsförordningar 42–44
Utlänningskommissionen – se Statens utlänningskommission
utlänningskungörelser 30, 38–39, 40–41, 96
utlänningslag, 1927 års 16, 36–37, 61, 64, 150, 199
utlänningslag, 1937 års 16, 37–39, 150, 172, 176, 199, 239, 245
utlänningslag, 1945 års 16, 40, 245, 247
utlänningslag, 1954 års 16, 40–42, 67, 152, 199–200
utlänningslag, 1980 års 42–43, 97, 200
utlänningslag, 1989 års 43–44, 200
utlänningslag, 2005 års 44
Utlänningsnämnden (1938–1978) 30–31, 37–39, 42, 176, 178, 181, 199–200, 203, 239
Utlänningsnämnden (1992–2006) 20, 22, 31, 43, 44, 111, 113, 200, 202, 203, 207, 240, 247, 248
utlänningsregister 22, 25–26, 30, 33, 34, 46, 47, 49, 53, 59–60, 64, 70, 74–81, 83, 87–90, 92, 96–97, 166, 169, 212, 213–214, 217–220, 225, 229–230, 265, 274

utlänningsräkning, 1939 års 28, 30, 38, 92–96, 148, 215
utlänningsräkningar, 1910-talet 148
utredningskommittéer 204–207
utredningssluss 185–186, 229
utresebeslut 202, 220–221
utresekort – se in- och utresekort
utrikes födda 11, 17
Utrikesdepartementet (UD) 19, 23–24, 27, 30, 34–36, 37, 39, 40, 43, 46, 47, 51–53, 56–61, 64, 68–69, 129, 135, 145, 146, 149, 154, 156, 158, 162, 163, 168, 170, 172, 188, 189, 190, 191, 201–202, 208–211, 212, 213–214, 217–218, 224, 244, 245–246, 254, 256, 263, 265
Utrikesdepartementets expedition för utländska passärenden 23–24, 27, 30, 35–36, 37, 39, 47, 51, 57–58, 59, 69, 129, 149, 209–210, 214, 217, 218, 265
Utrikesdepartementets tidningsklippsamling 83
utvisning 32, 33, 37, 39, 40, 41, 43, 45, 47, 78–79, 88, 150, 153, 176, 192–203, 217, 219, 223, 224, 225, 228, 240, 245, 246, 251
utvisning av straffade och förbrytare 32, 193
utvisningslag, 1914 års 30, 33, 150, 192, 193

vandelsvillkor för medborgarskap 101, 104–105, 108–109
verkställande direktör i aktiebolag och ekonomisk förening 116, 119
Vikingshill 178, 226
visering 23–24, 27, 34–38, 51–61, 208–215, 217, 219–220, 245–246, 265
viseringsanmälningar 60
viseringsansökningar 24, 27, 51–53, 56, 57–60, 168, 210–211, 215, 220, 256, 265
viseringsdossierer – se inresedossierer
viseringsförlängning 37, 57, 61, 210, 214, 246
viseringskort 24, 27, 56, 58–59, 210, 265
viseringsregister över utlänningar 22, 24, 25–26, 27, 48, 53, 60, 64, 74–75, 77, 87, 129, 212, 219
viseringsregisterkort 53, 77, 87, 274
viseringstvång 16, 23, 30, 34, 36, 38, 51, 57, 64, 208, 254, 262
»vistas i riket« 46, 116–120, 154, 199, 245, 246
vita bussarna 27, 152
Vägershult 173, 176, 178, 216, 226
vägrade-listor 57, 210

Warburg, Gisela 255
Wasner, Franz 73
Wehner, Herbert 174–175

yrkeslegitimation 128–129

zigenare – se romer
Zimmerman, Robert (Dylan, Bob) 66

åtalsanmälningar 81
återbrytning 42, 200

Älmhult 166

Ödevata 176
Öreryd 124–125, 177, 178, 216, 226, 235–236
Österrike 38, 57, 72, 84, 99, 126, 180, 182, 191, 220, 223, 237
österrikiska barn 182
österrikiska medborgare 38, 57, 223
Östtyskland 94, 260
Överståthållarämbetet 29, 33, 45–46, 88, 116, 117
övervakningskungörelser 35–36, 37, 193

SKRIFTER UTGIVNA AV RIKSARKIVET (ISSN 1402–4705)

1 Jouni Saarinen, *Rötter i Sverige. En vägledning för släktforskning i svenska arkiv* (1997). ISBN 91-88366-29-4
2 Jouni Saarinen, *Roots in Sweden. The genealogist's guide to the Swedish archives* (1997). ISBN 91-88366-30-8
3 Lars Rumar, red., *Helgonet i Nidaros. Olavskult och kristnande i Norden* (1997). ISBN 91-88366-31-6
4 Kerstin Abukhanfusa, red., *The Concept of Record. Report from the Second Stockholm Conference on Archival Science and the Concept of Record 30–31 May 1996* (1998). ISBN 91-88366-35-9
5 Helene Carlbäck-Isotalo & Lars Björlin, red., *Sverige i ryska arkiv. Guide till ryska källor om svensk historia under 1900-talet*, del I–II (1999). ISBN 91-88366-33-2 (1), ISBN 91-88366-48-0 (2)
6 Lars-Olof Welander, red., *Antidrogorganisationer*, Enskilda byråns handböcker (1998). ISBN 91-88366-36-7
7 Kerstin Abukhanfusa, red., *Vattenstäder. Sankt Petersburg – Stockholm*, Katalog till utställning på Arkitekturmuseet i Stockholm september–november 1998 (1998). ISBN 91-88366-40-5
8 Kerstin Abukhanfusa, red., *Water Cities. Saint Petersburg – Stockholm*, engelsk version av nr 7 (1998). ISBN 91-88366-41-3
9 Kerstin Abukhanfusa, red., *Vodogoroda. Sankt-Peterburg – Stokgol'm*, rysk version av nr 7, endast texterna (1999). ISBN 91-88366-42-1
10 Lars-Olof Welander, red., *Fackliga organisationer. LO-sektorn*, Enskilda byråns handböcker (1999). ISBN 91-88366-43-X
11 Börje Justrell, *What is this Thing We Call Archival Science? A Report on an international survey* (1999). ISBN 91-88366-44-8
12 *Minnenas trädgård. Om att skapa, sköta och använda arkiv* (1999). ISBN 91-88366-46-4
13 Kerstin Abukhanfusa, red., *Mare nostrum. Om Westfaliska freden och Östersjön som ett svenskt maktcentrum* (1999). ISBN 91-88366-49-9
14 Marie-Louise Rodén, red., *Ab Aquilone. Nordic Studies in Honour and Memory of Leonard E. Boyle, O.P.* (2000). ISBN 91-88366-50-2
15 Björn Lindh & Bodil Ulate Segura, red., *Sverige i franska arkiv. Guide till franska källor om svensk historia* (2000). ISBN 91-88366-52-9
16 Magnus & Aare R. Mörner, *Spanien i svenska arkiv/España en los archivos de Suecia* (2001). ISBN 91-88366-53-7
17 Lars Hallberg, *Källor till invandringens historia i statliga myndigheters arkiv 1840–1990* (2001). ISBN 91-88366-55-3
18 Claes Gejrot, Roger Andersson & Kerstin Abukhanfusa, red., *Ny väg till medeltidsbreven. Från ett medeltidssymposium i Svenska Riksarkivet 26–28 november 1999* (2002). ISBN 91-88366-56-1

19 Kerstin Abukhanfusa, red., *Access to Official Documents and Archives. Report from an EU-Conference on Access to Official Documents and Archives in Lund, Sweden, 5–6 April 2001* (2001). ISBN 91-88366-57-X

20 Kerstin Abukhanfusa, red., *Av kärlek till arkiv. Festskrift till Erik Norberg* (2002). ISBN 91-88366-60-X

21 Kerstin Abukhanfusa, red., *Handlingsoffentlighet utan handlingar?* Rapport från ett seminarium i Stockholm den 7 mars 2003 (2004). ISBN 91-88366-62-6

22 Kerstin Abukhanfusa, *Stympade böcker. Märkvärdiga blad ur svensk bokhistoria* (2004). ISBN 91-88366-64-2

23 Kerstin Abukhanfusa, *Mutilated books. Wondrous leaves from Swedish bibliographical history* (engelsk version av Stympade böcker) (2004). ISBN 91-88366-65-0

24 Kerstin Abukhanfusa, *En liten bok om boken* (2004). ISBN 91-88366-66-9

25 Elisabeth Löfstrand & Laila Nordquist; with contribution by Anatolij Turilov, *Accounts of an Occupied City. Catalogue of the Novgorod Occupation Archives 1611–1617,* Series 1 (2005). ISBN 91-88366-67-7

26 Karin Wikberg, *Alla dessa tullar – en arkivguide. En vägledning till tullarkiv och tullhandlingar i Riksarkivet* (2006). ISBN 91-88366-69-3

27 Björn Asker, *Hur riket styrdes – förvaltning, politik och arkiv 1520–1920* (2007). ISBN 978-91-88366-77-1

28 Erik Norberg, *Mellan tiden och evigheten – Riksarkivet 1846–1991* (2007). ISBN 978-91-88366-78-8

29 Mats Höglund, red., *1600-talets jordbrukslandskap. En introduktion till de äldre geometriska kartorna* (2008). ISBN 978-91-88366-79-5

30 Henrik Klackenberg, red., *Myndigheternas symboler. En undersökning gjord av Riksarkivet* (2008). ISBN 978-91-88366-81-8

31 Elisabeth Löfstrand & Laila Nordquist, *Accounts of an Occupied City. Catalogue of the Novgorod Occupation Archives 1611–1617,* Series 2 (2009). ISBN 978-91-88366-85-6

32 Jan Brunius, *Vasatidens samhälle. En vägledning till arkiven 1520–1620 i Riksarkivet* (2010). ISBN 978-91-88366-86-3

33 Lars Wickström, *Skolväsendets källor. En vägledning till skolforskning i Riksarkivet* (2011). ISBN 978-91-88366-93-1

34 Lars Jörwall m.fl. red., *Det globala minnet. Nedslag i den internationella arkivhistorien* (2012). ISBN 978-91-88366-97-9

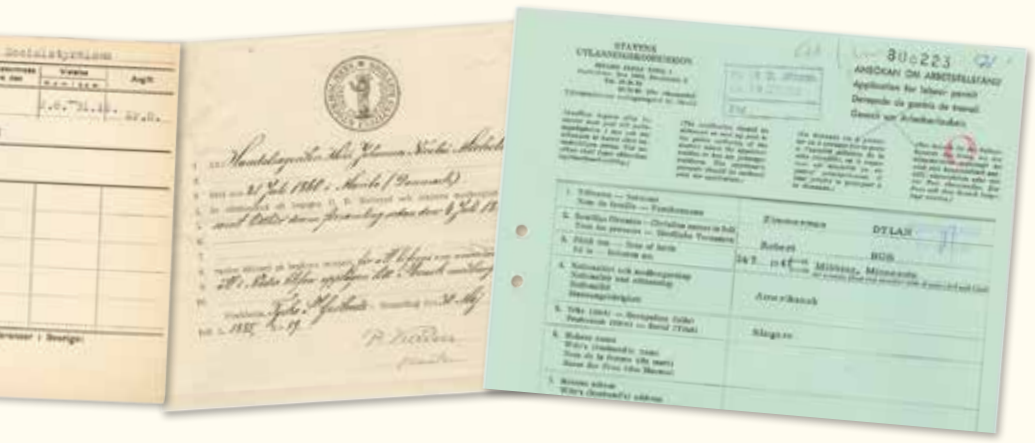
35 Jan Brunius, *From Manuscripts to Wrappers. Medieval Book Fragments in the Swedish National Archives* (2013). ISBN 978-91-88366-99-3

36 Maria Gussarsson Wijk, Mats Höglund & Bo Lundström, *Med kartan i fokus. En vägledning till de civila och militära kartorna i Riksarkivet* (2013). ISBN 978-91-87491-00-9

37 Marie Lennersand, Åsa Karlsson & Henrik Klackenberg, red., *Fragment ur arkiven. Festskrift till Jan Brunius* (2013). ISBN 978-91-87491-01-6

38 Lars Hallberg, *Källor till invandringens historia 1840–2000* (2017). ISBN 978-91-87491-23-8

INVANDRARE har i alla tider kommit till Sverige. I våra arkiv finns många och tydliga spår av migrationen, men det kan vara svårt att hitta rätt i källmaterialet. Denna arkivguide har skrivits för att vägleda både den som studerar invandringsfrågor i allmänhet och den som är intresserad av enskilda människoöden. I *Källor till invandringens historia 1840–2000* redogörs för den lagstiftning som styrt myndigheternas verksamhet på invandringsområdet och de olika typer av arkivhandlingar som blivit resultatet av deras handläggning. Det mesta av källmaterialet som tas upp i boken finns hos Riksarkivet, men även material hos andra myndigheter och arkivinstitutioner behandlas. Första upplagan av *Källor till invandringens historia* omfattade perioden 1840–1990 (utgavs 2001) och är sedan länge slutsåld. Nu presenteras en kraftigt omarbetad och utökad andra upplaga. Den sträcker sig till år 2000 (i vissa fall fram till 2016) och innefattar viktiga förändringar på detta område, till exempel lagändringar som följde på Sveriges anslutning till EU.

Denna sida är ett tillägg till den digitala utgåvan.

Bildrättigheter

Riksarkivet äger inte rättigheterna till bilderna. Kontakta rättighetsinnehavaren om du vill återanvända en bild.

Copyright

- Sidan 173, färgfotot av Catarina Karlsson
- Sidan 255, © Anna Riwkin/Moderna Museet

Creative Commons-licenser

Public Domain, PDM

Bilderna på omslaget och sidorna 71, 166, 167, 173 (utom färgfotot), 175 och 183 har ingen upphovsrätt och är fria att använda.

Du kan läsa mer om PDM på Creative Commons webbplats.

CC BY

Övriga bilder är fotograferade av Emre Olgun, Riksarkivet. Bilderna får användas om du anger fotografens namn.

Du kan läsa mer om CC BY på Creative Commons webbplats.

Rättelser

I den här digitala versionen av boken har följande fel från den tryckta upplagan rättats:

- Rättelse på sidan 66. Näst sista raden innehöll fel volymnummer. Det stod F1AC:23246, men det korrekta numret är F1AC:23244.
- Rättelse på sidan 191. I rutan på första raden, under Utrikesdepartementet, stod volymnumren 1096–1097. Det korrekta intervallet är 1096–1098.